ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΤΑ
ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ORIGENIS
OPERA OMNIA

QUAE

GRAECE VEL LATINE TANTUM EXSTANT

ET

EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

Ex variis Editionibus et Codicibus manu exaratis, Gallicanis, Italicis, Germanicis et Anglicis collecta, recensita atque annotationibus illustrata, cum vita Auctoris et multis Dissertationibus

Ediderunt

CAROLUS ET CAROL. VINCENT. DE LA RUE

Presbyteri et Monachi Benedictini e Congregatione S. Mauri.

Denuo Recensuit Emendavit Castigavit

Carol. Henric. Eduard. Lommatzsch

Philos. Dr. Theolog. Licent. ejusdemq. in Seminar. Viteberg. Professor.

TOMUS VIII.

Berolini 1838.

Sumtibus Haude et Spener.

(S. J. Joseephy.)

ORIGENIS

in

Genesin Homiliae

et

Fragmenta Graeca Ex Ejusdem

in

Exodum Commentariis.

Ex

Nova Editionum Parisiensium

Recognitione

Cum

Integro

Utriusque Ruaei Commentario

Selectis Huetii Aliorumque Virorum Observationibus

Edidit

Carol. Henric. Eduard. Lommatzsch

Philos. Dr. Theolog. Licent. ejusdemq. in Seminar. Viteberg. Professor.

Berolini 1838.

Sumtibus Haude et Spener,

(S. J. Joseephy.)

PROLEGOMENA.

Quum in hoc quoque Origenis Operum novis curis edendo Tomo, cui quaecunque graece scripta ex Origenis in Genesin Commentariis exstant, item Homiliae Origenis in Genesin, et graeca eiusdem in Exodum Commentariorum fragmenta insunt, eandem, quam superius, secutus sim normam, et quum index locorum aeque, ac duo monita Ruaei huc spectantia, aptius Tomo sequenti adjungenda esse visa sint, hoc unum superest, ut loca nonnulla, hoc Tomo obvia, emendemus.

Pag. 28. lin. 14. leg. *τῷ*.
— 32. lin. 9. leg. *ἦ*.
— 32. not. 7. lin. 2. leg. *πεσουμένους*." R.
— 41. lin. 15. leg. *τεσσαρεσκαιδεκάτῳ*.
— 49. lin. 6. leg. *ἵν' ᾗ* „*βλαστησάτω*.
— 88. not. 9. leg. R.

Pag. 92. lin. 9. leg. *ἐπαγγέλλεται.*

— 98. lin. 3. a fine text. leg. *ταῦτά φησιν.*

— 101. lin. 4. a fine text. leg. *λόγῳ, τὰ ἀνωτέρω.*

— 196. lin. 5. deleas verba: et vocaverit Deus.

— 206. lin. 7. a fine text. legas: scribitur.

Scribebam Vitebergae die VII. mens. Septr. a. MDCCCXXXVIII.

Eduardus Lommatzsch.

EX[1])

PRAEFATIONE

LIBRORUM ORIGENIS

IN

GENESIN.

Nisi[2]) omni modo pigri essemus, ac desides, ne ad inquirendum quidem accedere Domino et Salvatore nostro ad hoc nos provocante, profecto revocassemus pedem, considerantes quod longe simus[3]) ab ea magnitudine spiritualis intelligentiae, qua[4]) de tam magnis rebus investigari debeat intellectus.

Et[5]) paulo post:

---

[1]) Desumsimus hoc fragmentum ex Apologetico Pamphili martyris pro Origene. R. — Cf. Orig. Opp. cura Ruaei editorum Tom. II. pag. 1. et Tom. IV. Opp. ad Orig. spectantium pag. 18. coll. edd. Merlini Tom. IV. Fol. CLX.

[2]) Ed. R. Tom. IV. pag. 18. „Ita editi. Mss. vero plerique: *Nisi omnimodis pigri essent* (al. *Nisi omnimodis quidam pigri essent:* al. *pigri essent ingenii) et desides*" etc. — Edd. Merlini ut nos in textu.

[3]) Ed. M. I: sumus.

[4]) Ed. R. Tom. IV. pag. 18. in notis: „Alias: quae de tantae magnitudinis rebus investigare" etc. — Edd. Merlini: „quae de tam magnis rebus investigare" etc.

[5]) Ed. M. I: „Et paulo post ait Origenes," ed. M. II., itemq. ed. R. Tom. IV. pag. 18. „Et paulo post ait: Origenes."

Si cui vero in disceptatione profundum aliquid occurrerit, de hoc dicendum quidem est, sed non cum omni affirmatione. Hoc enim aut temerarii hominis est, et [1]) ejus, qui sensum humanae infirmitatis perdiderit, oblitusque [2]) sui sit; aut certe perfectorum virorum, et eorum, qui confidenter se sciant ab ipso Domino Jesu didicisse, [3]) id est, a Verbo veritatis, et [4]) ab ipsa Sapientia, per quam omnia facta sunt, agnovisse: vel eorum, qui divina responsa ingressi turbinem et caliginem, ubi [5]) ipse Deus est, coelitus acceperunt, in quod vix ille Moses ingressus vel intelligere talia potuit, vel proferre. Nos vero pro [6]) eo solo, quod mediocriter licet, credimus [7]) tamen Domino Jesu Christo, [8]) et ejus gloriamur esse discipuli, nec tamen audemus dicere, quod facie ad faciem ab ipso traditam susceperimus [9]) intelligentiam eorum, quae in divinis libris referuntur: quae quidem certus sum, quod ne ipse quidem mundus [10]) pro virtute ac majestate sensuum capere potest. Propter quod pronuntiare

---

1) Ed. M. I: „aut ejus" etc. In ed. M. II. neque *et* legitur, neque *aut*.

2) Ed. M. I. sola: „oblitusque sui sit auctoritate perfectorum virorum" etc.

3) Ed. M. I. sola: „didicisse et a Verbo" etc.

4) Ed. M. I. sola: „et ab ipsa scilicet Sapientia" etc.

5) Ed. R. Tom. IV. pag. 18. „ubi Deus ipse est;" in ed. M. I. desideratur „est."

6) Ita editi, nisi quod addant „Christo" post „Jesu." Mss. Sorbonicus, et S. Michaelis in periculo maris: „pro eo solo, quod mediocriter licet credidimus, tamen de Domino Jesu loquimur, et ejus" etc. Ceteri Mss. habent alii: „credidimus," alii: „crediderimus:" reliqua vero ut in textu. R.

7) Ed. M. I. sola: „credimus in Domino" etc.

8) Deest „Christo," cf. pag. huj. not. 6., in ed. R. Tom. IV. pag. 18.

9) Ed. M. I. sola: „suscepimus."

10) Ev. Joann. XXI, 25.

quidem de his, quae dicimus, sicut Apostoli potuerunt, non audemus: in eo autem gratias agimus, quod cum multi imperitiam suam nesciant, et motus suos incompositos et inordinatos, interdum etiam et[1]) ineptos ac fabulosos, cum omni intentione sicut sibi videtur, quasi verissima assertione pronuntient,[2]) nos de rebus magnis, et his, quae supra nos sunt, ignorantiam nostram non ignoramus.

---

[1]) Deest „et" in ed. M. I.

[2]) Edd. Merlini, itemque ed. R. Tom. IV. pag. 18. „annuntient."

ΤΟΜΟΥ Α'

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ

Οὐ[1]) γὰρ ὁ θεὸς πατὴρ εἶναι ἤρξατο, κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρωποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί πω πατέρες[2]) εἶναι. Εἰ γὰρ ἀεὶ τέλειος ὁ θεὸς, καὶ πάρεστιν αὐτῷ δύναμις τοῦ πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα τοῦ τοιούτου υἱοῦ, τί[3]) ἀναβάλλεται, καὶ[4]) ἑαυτὸν τοῦ καλοῦ στερίσκει,[5]) καὶ,[6]) ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δύναται πατὴρ εἶναι υἱοῦ; Τὸ αὐτὸ μέντοι γε καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λεκτέον.

---

[1]) Exhibet hoc fragmentum latine ex interpretatione Rufini apologia Pamphili martyris pro Origene. Graece autem habetur apud Euseb. lib. I. adversus Marcellum Ancyranum pag. 22. (ex ed. Coloniensi) R. — Cf. edd. Merlini Tom. IV. et quidem ed. I. Fol. CLXV., ed. vero II. fol. CLXIV., coll. opp. ad Orig. spectantium ex ed. Ruaei Tom. IV. pag. 25.

[2]) Ed. Coloniens. in notis: vel *πατὴρ εἶναι* legendum, ut ad Deum referatur, aut distinguendum post *δύνασθαί πω*.

[3]) Deest *τί* in textu ed. Coloniensis; eadem tamen in notis: „ante *ἀναβάλλεται* deest *εἰ*."

[4]) Ed. Col. in notis: „dele *καί* ante *ἑαυτόν*."

[5]) Ed. Ruaei utroque loco, itemque ed. Coloniensis: *στηρίσκει*.

[6]) Ed. Col. in notis: „dele *καί*."

ΑΠΟ ΤΩΝ

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΙΣ[1]) ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

Εἰ[2]) δέ τινι προσκόπτει, διὰ τοὺς ἀνθρωπίνους τεχνίτας, μὴ δύνασθαι παραδέξασθαι τὸν θεὸν χωρὶς ὕλης ἀγεννήτου ὑποκειμένης κατασκευάζειν τὰ ὄντα, ἐπεὶ μηδὲ ἀνδριαντοποιὸς χωρὶς χαλκοῦ τὸ ἴδιον ἔργον ποιῆσαι δύναται, μηδὲ τέκτων χωρὶς ξύλων, μηδὲ οἰκοδόμος χωρὶς λίθων· ζητητέον πρὸς αὐτοῦ περὶ δυνάμεως θεοῦ, εἰ θελήσας ὑποστῆσαι ὅ, τι βούλεται ὁ θεὸς, τῆς θελήσεως αὐτοῦ οὐκ ἀπορουμένης, οὐδὲ ἀτονούσης, δύναται ὑποστῆσαι ὃ βούλεται. Ὡ γὰρ λόγῳ τὰς ποιότητας, — κατὰ πάντας τοὺς πρόνοιαν εἰσάγοντας τῷ ἰδίῳ λόγῳ —, οὐκ οὔσας, ὡς βούλεται εἰς διακόσμησιν τοῦ παντὸς ὑφίστησι τῇ ἀφάτῳ αὐτοῦ[3]) δυνάμει καὶ σοφίᾳ, τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ τὴν οὐσίαν, ὅσης χρῄζει, ἱκανή ἐστιν αὐτοῦ ἡ βούλησις ποιῆσαι γενέσθαι. Ἀποῤῥήσομεν γὰρ πρὸς τοὺς οὐ βουλομένους ταῦθ' οὕτως ἔχειν, εἰ μὴ ἀκολουθεῖ αὐτοῖς εὐτυχηκέναι τὸν θεὸν, ἀγέννητον εὑρόντα τὴν οὐσίαν, ἣν εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον αὐτῷ ὑποβεβληκὸς ἦν, οὐδὲν ἔργον δυνατὸς ἦν ποιῆσαι, ἀλλ' ἔμενεν οὐ δημιουργὸς, οὐ πατὴρ, οὐκ εὐεργέτης, οὐκ ἀγαθὸς, οὐκ ἄλλο τι τῶν εὐλόγως λεγομένων

---

[1]) Exhibet hoc fragmentum Euseb. lib. VII. de praepar. evangelica. R. — Cfr. Euseb. lib. laud. ex ed. Colon. pag. 331 sqq.

[2]) Cf. Genes. I, 2. (edd. M. et R. I, 12.)

[3]) Ed. Coloniensis: αὐτοῦ.

περὶ θεοῦ. Πόθεν δὲ καὶ τὸ μετρεῖν τῆς ὑποκειμένης οὐσίας τὸ τοσόνδε, ὡς διαρκέσαι τῇ τηλικούτου κόσμου ὑποστάσει; οἱονεὶ γὰρ πρόνοιά τις πρεσβυτέρα θεοῦ, ἀναγκαίως τὴν ὕλην ἔσται ὑποβεβληκυῖα τῷ θεῷ, προνοουμένη τὴν τέχνην τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ μὴ κενοπαθῆσαι, οὐκ οὔσης οὐσίας, ᾗ ὁμιλῆσαι δυνάμενος κατεκόσμησε τὸ τηλικοῦτο[1]) κόσμου κάλλος. Πόθεν δὲ καὶ δεκτικὴ γεγένηται πάσης ἧς βούλεται ὁ θεὸς ποιότητος, μὴ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ἑαυτῷ τοσαύτην καὶ τοιαύτην ποιήσαντος, ὁποίαν ἔχειν ἐβούλετο; Καθ' ὑπόθεσιν γοῦν ἀποδεξάμενοι τὸ ἀγέννητον εἶναι τὴν ὕλην, ταῦτα ἐροῦμεν πρὸς τοὺς τοῦτο βουλομένους, ὅτι εἰ προνοίας οὐχ ὑποβαλλούσης τὴν οὐσίαν τῷ θεῷ τοιαύτη γεγένηται, εἰ πρόνοια ἦν ὑφεστῶσα, τί ἂν πλέον πεποιήκει τοῦ αὐτομάτου; Καὶ εἰ αὐτὸς, μὴ οὔσης ὕλης, ἐβούλετο κατασκευάσαι αὐτὴν, τί ἂν πλέον ἡ σοφία, καὶ ἡ θειότης αὐτοῦ πεποιήκει τοῦ ἐξ ἀγεννήτου ὑποστάντος; Εἰ γὰρ εὑρίσκεται ταὐτὸν γενόμενον ἂν ὑπὸ τῆς προνοίας, ὅπερ καὶ χωρὶς προνοίας ὑπέστη, διὰ τί οὐχὶ καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀθετήσομεν τὸν δημιουργὸν καὶ τὸν τεχνίτην; Ὥσπερ γὰρ ἄτοπον ἐπὶ τοῦ κόσμου εἰπεῖν οὕτω τεχνικῶς κατεσκευασμένου, τὸ χωρὶς τεχνίτου σοφοῦ τὸν αὐτοτοιοῦτον γεγονέναι, οὕτω καὶ τὸ τὴν ὕλην τοσαύτην καὶ τοιαύτην, καὶ οὕτως εἰκτικὴν τῷ τεχνίτῃ λόγῳ θεοῦ ὑφεστηκέναι ἀγεννήτως, ἐπίσης ἐστὶν ἄλογον. Πρὸς μέντοι γε τοὺς παραβάλλοντας, ὅτι οὐδεὶς δημιουργὸς χωρὶς ὕλης ποιεῖ, λεκτέον ὅτι ἀνομοίως παραβάλλουσι· πρόνοια γὰρ παντὶ τεχνίτῃ ὑποβάλλει τὴν ὕλην, ἀπὸ προτέρας τέχνης, ἢ ἀνθρωπίνης, ἢ θείας ἐρχομένην. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει πρὸς τοὺς, διὰ τὸ λέγεσθαι· „ἡ[2]) δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος·“ οἰομένους ἀγέννητον εἶναι τὴν σωματικὴν φύσιν.

---

[1]) Ed. Coloniensis: τηλικοῦτον. [2]) Genes. I, 2.

ΤΟΜΟΥ Γ'

ΤΩΝ

ΕΙΣ[1]) *ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.*

---

1. *Περὶ*[2]) *τοῦ εἰς σημεῖα γεγονέναι τοὺς φωστῆρας, οὐκ ἄλλους ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄστρων*[3]) *τυγχάνοντας, τῶν σφόδρα ἀναγκαιοτάτων ἔστι διαλαβεῖν· οὐ μόνον πολλῶν*[4]) *ἐθνῶν, τῶν τῆς Χριστοῦ πίστεως ἀλλοτρίων, σφαλλομένων εἰς τὸν περὶ τῆς εἱμαρμένης τόπον, τῇ τῶν*[5]) *πλανωμένων*[6]) *ἀστέρων ἐπιπλοκῇ*[7]) *πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζωδιακῷ πάντων αὐτοῖς νομιζομένων συμβαίνειν*[8]) *τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν*[9]) *περὶ ἕκαστον ἀνθρώπων, τάχα δὲ καὶ ἀλόγων ζώων· ἀλλὰ γὰρ καὶ*

---

[1]) Exstat hoc fragmentum apud Euseb. lib. VI. de praeparatione evangelica, et in Philocal. cap. XXII. (XXIII.) R. — Cf. Euseb. (penes quem tamen capp. tantum XI. priora reperiuntur) l. l. ex ed. Colon. pag. 281. sqq., coll. Philocal. edd. capp. II., et quidem ex edd. Tarini c. XXII. pag. 330. sqq., ex edd. Spenceri cap. XXIII. pag. 67. sqq.

[2]) Cf. Genes. I, 14.

[3]) Edd. Philocal. *ἀστέρων*. R.

[4]) Eusebius omisit: *πολλῶν*. R. — Idem deest in textu edd. Huet.

[5]) Eusebius: *τῶν καλουμένων πλανωμένων*. R.

[6]) Edd. Huet. *καλουμένων* in textu habent pro: *πλανωμένων*; edd. Philocal. in notis: „Codd. Thuani: *λεγομένων*."

[7]) Euseb. in textu: „*ἐπιλογῇ*," in notis tamen cura Vigeri adjectis: „verti, perinde ac si legeretur *ἐπιπλοκῇ*, quae vox habetur infra."

[8]) Edd. Philocal. *συμβαίνειν ἐπὶ γῆς*. H. et R.

[9]) Ed. R. sola: *τοῦ*.

πολλῶν τῶν πεπιστευκέναι ὑπολαμβανομένων περισπωμένων, μὴ ἄρα ἠνάγκασται τὰ ἀνθρώπων πράγματα, καὶ ἀμήχανον ἄλλως γενέσθαι, ἢ ὡς οἱ ἀστέρες κατὰ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς ἐπιτέλλουσιν.[1]) Ἕπεται δὲ τοῖς ταῦτα δογματίζουσιν[2]) ἐξ ὅλων τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιρεῖν· διόπερ[3]) καὶ ἔπαινον, καὶ ψόγον, καὶ πράξεις ἀποδεκτὰς,[4]) πάλιν τε αὖ ψεκτάς. Ἅπερ εἰ οὕτως ἔχει, τὰ τῆς κεκηρυγμένης τοῦ θεοῦ κρίσεως οἴχεται, καὶ ἀπειλαὶ πρὸς τοὺς ἡμαρτηκότας, ὡς κολασθησομένους, τιμαί τε αὖ πρὸς τοὺς τοῖς κρείττοσιν ἑαυτοὺς[5]) ἐπιδεδωκότας, καὶ μακαριότητες·[6]) οὐδὲν γὰρ ἔτι τούτων εὐλόγως ἔσται γενόμενον.[7]) Καὶ εἰ τὰ ἀκόλουθά τις ἑαυτῷ ἐφ' οἷς δογματίζει βλέποι, καὶ ἡ πίστις ἔσται ματαία,[8]) ἥ τε Χριστοῦ ἐπιδημία οὐδὲν ἀνύουσα, καὶ πᾶσα ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν οἰκονομία, κάματοί τε ἀποστόλων, ὑπὲρ τοῦ συστῆσαι τὰς[9]) τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐκκλησίας· εἰ μὴ ἄρα καὶ Χριστὸς κατὰ τοὺς οὕτω τολμῶντας, ὑπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως τῷ[10]) γένεσιν ἀνειληφέναι γενόμενος, πάντα πεποιήκοι τε καὶ πάθοι, οὐ τοῦ θεοῦ καὶ[11]) πατρὸς τῶν[12]) ὅλων αὐτῷ τὰς παραδόξους δυνά-

---

1) Edd. Philocal. ἐπιτελοῦσιν. H. et R.

2) Edd. Philocal. in notis: „Codd. σχηματίζουσιν."

3) Edd. Huetii: διόπερ γὰρ ἔπαινον.

4) Omnes editiones: ἀποδεκτὰς, πάλιν κτλ.

5) Edd. Philocal. ἐπιδεδωκότας ἑαυτούς.

6) In textu Eusebii: „μακαριότητος," ad marg. vero: „scrib. μακαριότητες."

7) Edd. Philocal. γινόμενον. H. et R.

8) Edd. Philocal. μάταιος. H. et R. — In seqq. edd. Philocal. κάματόν τε κτλ.

9) Euseb. (itemque edd. H. in textu): „τὰς διὰ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας." R.

10) Euseb., itemq. edd. H. in textu: „τὴν γένεσιν" κ.τ.λ.

11) Edd. Philocal. καὶ πατέρος αὐτοῦ τῶν κ.τ.λ.

12) Edd. Philocal. in textu: „τῶν ὅλων τάς" κ.τ.λ.,

μεις δωρησαμένου, ἀλλὰ τῶν ἀστέρων. Οἷς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι τυγχάνουσι λόγοις ἀκολουθεῖ καὶ τὸ τοὺς πιστεύοντας ὑπὸ τῶν ἀστέρων ἀγομένους πιστεύειν εἰς θεὸν λέγεσθαι. Πυθοίμεθα δ' ἂν αὐτῶν,[1]) τί ὁ θεὸς βουλόμενος τοιοῦτον ἐποίει κόσμον,[2]) ἵν' οἱ μὲν ἐν αὐτῷ ἄνδρες ὄντες, τὰ γυναικῶν πάσχωσιν, οὐδαμῶς ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἀσελγείας γεγενημένοι, ἕτεροι δὲ ἀγρίων ζώων κατάστασιν εἰληφότες,[3]) τῷ[4]) τὴν φορὰν τοῦ παντὸς τοιούτους αὐτοὺς πεποιηκέναι, διὰ τὸ τὸν θεὸν οὕτω κεκοσμηκέναι τὸ πᾶν, ἐπιδιδόασιν ἑαυτοὺς ὠμοτάτοις καὶ σφόδρα ἀπανθρώποις πράγμασιν, ἀνδροφονίαις[5]) καὶ πειρατείαις; Καὶ τί δεῖ λέγειν ἡμᾶς περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἁμαρτανομένων ὑπ' αὐτῶν μυρίων ὅσων τυγχανόντων, οὕστινας οἱ τῶν γενναίων προϊστάμενοι τούτων λόγων ἀπολύοντες παντὸς ἐγκλήματος, τῷ θεῷ προσγράφουσι πάντων τῶν κακῶς[6]) καὶ ψεκτῶς[7]) πραττομένων[8]) τὴν αἰτίαν;

2. Ἐὰν δέ τινες αὐτῶν, ὡς ἀπολογούμενοι περὶ θεοῦ, ἕτερον μὲν εἶναι λέγωσι τὸν ἀγαθὸν, οὐδενὸς τούτων ἔχοντα τὴν ἀρχὴν, τῷ δὲ δημιουργῷ πάντων[9]) τὰ τοιαῦτα προσάπτωσι, πρῶτον μὲν οὐδὲ,[10]) ὡς βού-

---

in notis: „lege cum Codd. Thuani: τῶν ὅλων αὐτῷ τάς" κ. τ. λ.

[1]) Eusebius: αὐτῶν τι, ὁ θεός κ.τ.λ.

[2]) Edd. Spenceri: κόσμον; ἵν' οἱ μέν κ.τ.λ.

[3]) Edd. Philocal. ἀνειληφότες. H. et R.

[4]) Edd. Philocal. τὸ τὴν φοράν κ.τ.λ.

[5]) Edd. Philocal. καὶ ἀνδροφονίαις. H. et R.

[6]) Eusebius (itemque edd. H. in textu): κακῶν. R.

[7]) Euseb. in textu: „ψευκτῶς." ad marginem: „forsitan: ψεκτῶς."

[8]) Edd. Philocal. πραττομένων τὰς αἰτίας. H. et R.

[9]) Edd. Philocal. πάντα τὰ τοιαῦτα προσανάπτωσι. H. et R. — In notis eaedem: „et πράττωσι, πρῶτα" κ.τ.λ.

[10]) Eusebius: „οὐδ' ὡς βούλονται," edd. Philocal. „οὐδ' ὡς ὃ βούλονται."

λονται, δυνήσονται ἀποδεικνύναι, ὅτι ἐστὶ δίκαιος· πῶς γὰρ ὁ τοσούτων κακῶν [1]) κατ' αὐτοὺς πατὴρ, εὐλόγως χρηματίζοι [2]) δίκαιος; Δεύτερον δὲ, περὶ ἑαυτῶν τί [3]) ποτε φήσουσιν, ἐξεταστέον· πότερον ὑπόκεινται τῇ φορᾷ τῶν ἀστέρων, ἢ ἠλευθέρωνται, καὶ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντες, οὐδὲν ἐνεργούμενον εἰς ἑαυτοὺς ἔχουσιν ἐκεῖθεν; Εἰ μὲν γὰρ φήσουσιν ὑποκεῖσθαι τοῖς ἄστροις, δῆλον ὅτι τὰ ἄστρα [4]) τὸ νοῆσαι αὐτοῖς τοῦτο ἐχαρίσατο, καὶ ὁ δημιουργὸς ὑποβεβληκὼς ἔσται, διὰ τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως, τὸν λόγον τὸν περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀναπεπλασμένου θεοῦ, ὅπερ οὐ βούλονται. Εἰ δὲ ἀποκρινοῦνται, [5]) ὅτι ἔξω τῶν νόμων τυγχάνουσι τοῦ δημιουργοῦ τῶν κατὰ τοὺς ἀστέρας, ἵνα μὴ ἀπόφασις ᾖ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτῶν ἀναπόδεικτος, πειραθήτωσαν ἡμᾶς προσάγειν ἀναγκαστικώτερον, διαφορὰν παριστάντες [6]) νοῦ τινος ὑποκειμένου γενέσει καὶ εἱμαρμένῃ, καὶ ἑτέρου ἀπὸ τούτων ἐλευθέρου· δῆλον [7]) γάρ ἐστι τοῖς [8]) εἰδόσι τοὺς τοιούτους, ὅτι λόγον ἀπαιτηθέντες διδόναι αὐτοῖς, οὐδαμῶς δυνήσονται. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις

---

[1]) Deest κακῶν in edd. H. et R.

[2]) Edd. Philocal. δογματίζοιτο. H. et R.

[3]) Edd. Philocal. τί φήσουσιν, ἐξεταστέον. H. et R.

[4]) Edd. Philocal. ἄστρα νοηθῆναι, αὐτοῖς κτλ. H. et R.

[5]) Edd. Philocal. ἀποκρίνονται, ὅτι ἔξω τυγχάνουσι τῶν νόμων τοῦ δημιουργοῦ, τῶν κτλ.

[6]) Edd. Philocal in notis: „et παριστῶντες."

[7]) Edd. Philocal. δῆλον γὰρ ὅτι κτλ. pro: „δῆλον γάρ ἐστι" κτλ.

[8]) Apud Euseb. (itemq. in textu edd. H.) deest: τοῖς εἰδόσι. R. — Vigerus ad Euseb. loc. in notis: „forte delendum fuerit: τοὺς τοιούτους. Nisi dicamus, hunc Accusativum pro Nominativo usurpatum, ut in verborum activorum constructione fieri solet, v. c. cum dicunt: οἶδα γάρ σε, ὅτι τοῦτο ἐποίησας, et simil. Prius tamen illud, apud antiquiores et Classicos, vereor, ut facile reperias.

καὶ[1]) εὐχαὶ παρέλκουσι[2]) μάτην παραλαμβανόμεναι· εἰ γὰρ κατηνάγκασται τάδε τινὰ γενέσθαι, καὶ οἱ ἀστέρες ποιοῦσιν, οὐδὲν δὲ παρὰ τὴν τούτων πρὸς ἀλλήλους ἐπιπλοκὴν δύναται γενέσθαι, θεὸν ἀλογίστως ἀξιοῦμεν τάδε τινὰ ἡμῖν δωρήσασθαι.[3]) Καὶ τί ἐπὶ[4]) πλεῖον μηκύνειν λόγον δεῖ, παριστάντα τὸ ἀσεβὲς τοῦ κατημαξευμένου ἀβασανίστως παρὰ τοῖς πολλοῖς περὶ εἱμαρμένης τόπου; αὐτάρκη γὰρ εἰς ὑπογραφὴν καὶ τὰ εἰρημένα.

3. Πόθεν δὲ ἐξετάζοντες τό· „ἔστωσαν[5]) εἰς σημεῖα οἱ φωστῆρες·" ἐπὶ ταῦτα ἐληλύθαμεν, ἑαυτοὺς ὑπομνήσωμεν. Οἱ μανθάνοντες περί τινων ἀληθῆ, ἤτοι αὐτόπται τῶν πραγμάτων γενόμενοι, ἀποφαίνονται τάδε τινὰ ὑγιῶς,[6]) τὸ πάθος καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν πεπονθότων, ἢ ἐνεργησάντων[7]) θεασάμενοι, ἢ ἀπαγγελλόντων τῶν οὐδαμῶς αἰτίων τοῖς γεγενημένοις ἀκούσαντες, τάδε[8]) τινὰ γινώσκουσιν. Ὑπεξῃρήσθω δὲ[9]) νῦν τοῦ λόγου, τὸ δύνασθαι τοὺς δεδρακότας ἢ πεπονθότας, διηγουμένους[10]) ἃ δεδράκασιν, ἢ πεπόνθασιν, ἐνάγειν εἰς γνῶσιν τῶν πεπραγμένων τὸν μὴ παρατετυχότα.[11])

---

[1]) Edd. Philocal. καὶ αἱ εὐχαί κτλ.

[2]) Edd. Philocal. in notis: „et περιέλκουσι."

[3]) Edd. Philocal. δωρεῖσθαι.

[4]) Edd. Philocal. ἔτι. H. et R. — Eaedem tamen in notis: „ἔτι et ἐπί."

[5]) Genes. I, 14.

[6]) Edd. H. et R., itemq. ed. Eusebii: ὑγειῶς.

[7]) Edd. Philocal. ἐνηργηκότων. H. et R.

[8]) Vigerus in notis ad Eusebium: „verba: τάδε — γινώσκουσιν, omnino παρέλκειν existimo, cum jam paulo ante praecesserit: ἀποφαίνονται — ὑγειῶς: aut si haec quoque retineri placet, scribendum ante fuerit: καὶ τὸ πάθος" κτλ. (!)

[9]) Edd. Philocal. δὲ τοῦ, et νῦν τοῦ, et δὲ αὐτοῦ τοῦ. H. et R.

[10]) Edd. Philocal. δεδιηγημένους. H. et R.

[11]) Edd. Philocal. παρατετευχότα. H. et R. — Eusebius: παρατετυχηκότα.

Ἐὰν οὖν ὁ διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ μηδαμῶς αἰτίου τῶν γινομένων,[1]) τὸ τάδε τινὰ τοῖσδε γεγονέναι, ἢ συμβήσεσθαι, μὴ διακρίνῃ,[2]) ὅτι οὐ πάντως ὁ διδάσκων περί τινος ὡς γενομένου, ἢ ἐσομένου, αἴτιός ἐστι τοῦ τὸ πρᾶγμα τοιόνδε τι τυγχάνειν, οἰήσεται[3]) τὸν παραστήσαντα περὶ τοῦ τάδε τινὰ γεγονέναι, ἢ τάδε τινὰ ἔσεσθαι, πεποιηκέναι ἢ ποιήσειν τὰ περὶ ὧν διδάσκει·[4]) οἰήσεται δὲ δηλονότι ἐσφαλμένως· ὡς εἴ τις ἐντυχὼν προφητικῇ βίβλῳ προδηλούσῃ τὰ περὶ Ἰούδαν τὸν προδότην, νομίσαι μαθὼν τὸ ἐσόμενον, ὁρῶν αὐτὸ ἀποτελούμενον, τὴν βίβλον αἰτίαν εἶναι τοῦ[5]) τόδε τι γεγονέναι ὕστερον, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς βίβλου μεμάθηκε[6]) τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα πραχθησόμενα ὕστερον· ἢ πάλιν μὴ τὴν βίβλον ὑπολάβοι εἶναι αἰτίαν, ἀλλὰ τὸν πρῶτον γράψαντα αὐτήν, ἢ τὸν ἐνεργήσαντα, φέρε εἰπεῖν τὸν θεόν. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν περὶ τοῦ Ἰούδα προφητευομένων, αὐταὶ αἱ λέξεις ἐξεταζόμεναι ἐμφαίνουσι τὸν θεὸν ποιητὴν μὴ γεγονέναι τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας, ἀλλὰ μόνον δεδηλωκέναι προεγνωκότα τὰ ἀπὸ τῆς τούτου κακίας πραχθησόμενα, παρὰ τὴν αὐτοῦ αἰτίαν·[7]) οὕτως εἴ τις ἐμβαθύναι τῷ λόγῳ τοῦ προειδέναι τὰ πάντα τὸν θεόν, καὶ[8]) τοῖς ἐν οἷς οἷον[9]) ἐνετύπωσε τῆς ἑαυτοῦ

---

[1]) Edd. Philocal. *γενομένων*. H. et R.

[2]) Euseb. in textu: „*διακρίνων*," in notis tamen Vigerus: „scrib. *διακρίνοι*, quod magis probo: alioquin in seqq. post alterum *οἰήσεται* aut *δέ* tollendum videtur, aut sumendum pro *δή* quod hoc loco minus placeret."

[3]) Edd. Philocal. *εἰ οἰήσεται*. H. et R.

[4]) Edd. Philocal. *διδάσκει· δῆλον ὅτι ἐσφαλμένως τοῦτο οἰήσεται*. H. et R. — Eaedem in notis: „*τοῦτο* et *ταῦτα οἰήσεται*."

[5]) Deest apud Euseb. (itemq. in textu edd. H.) *τοῦ*. R.

[6]) Edd. Philocal. *μεμάθηκε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα πραχθησόμενον· ἢ πάλιν κ.τ.λ.* H. et R.

[7]) Edd. Philocal. in textu: *κακίαν*, eaedem tamen in notis: „lege cum Codd. *αἰτίαν*." R.

[8]) Edd. Philocal. *καὶ τοὺς ἐν οἷς κτλ.*

[9]) Deest *οἷον* in Philocalia. H. et R.

προγνώσεως τοὺς λόγους, κατανοῆσαι ἄν, ὅτι οὔτε ὁ προγνοὺς πάντως αἴτιος τῶν προεγνωσμένων, οὔτε τὰ τοὺς τύπους τῶν[1]) λόγων τῆς προγνώσέως τοῦ προεγνωκότος δεξάμενα. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστον τῶν ἐσομένων πρὸ πολλοῦ οἶδεν ὁ θεὸς γενησόμενον, καὶ χωρὶς μὲν γραφῆς αὐτόθεν ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς περὶ θεοῦ, δῆλον τῷ συνιέντι ἀξίωμα δυνάμεως νοῦ θεοῦ.

4. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν τοῦτο παραστῆσαι, πλήρεις μέν εἰσιν αἱ προφητεῖαι τοιούτων παραδειγμάτων· καὶ τὰ[2]) κατὰ τὴν Σωσάνναν δὲ τοῦ θεοῦ γινώσκοντος τὰ πάντα, πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὕτω λέγουσαν· „ὁ[3]) θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδῆ μου κατεμαρτύρησαν οὗτοι." Σαφέστατα δὲ[4]) ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν καὶ[5]) ὄνομα βασιλεύσοντος,[6]) καὶ πράξεις ἀνεγράφησαν, πρὸ πλειόνων ἐτῶν τοῦ γενέσθαι προφητευόμενα οὕτως· „καὶ[7]) ἐποίησεν Ἱεροβοὰμ ἑορτὴν ἐν τῷ μηνὶ τῷ ὀγδόῳ, ἐν[8]) τῇ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, κατὰ τὴν ἑορτὴν τὴν ἐν[9]) γῇ Ἰούδα. Καὶ[10]) ἀνέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστή-

---

[1]) Edd. Philocal. in textu: τῶν τόπων, eaedem tamen in notis: „lege cum Codd. τῶν λόγων."

[2]) Deest apud Euseb. (itemq. in textu edd. H.) τά. R. — Euseb. μετά habet pro κατά.

[3]) Histor. Susann. v. 42. 43. (Dan. XIII, 42. 43.)

[4]) Edd. Philocal. δὲ καὶ ἐν τῇ κτλ.

[5]) Edd. Philocal. καὶ ὄνομα βασιλειῶν, καὶ ὄνομα βασιλεύσαντος, καὶ πράξεις κτλ. H. et R. — Aliquot Codd. Mss. recte habent βασιλεύσοντος pro: βασιλεύσαντος. R.

[6]) Euseb. in textu: „βασιλεύοντος," in notis Vigerus: „fortasse: βασιλεύσοντος."

[7]) I Regg. XII, 32. 33. (III Regg.)

[8]) Edd. Philocal. ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ κτλ.

[9]) Vigerus in notis ad Eusebium: „rectius: ἐν τῷ Ἰούδᾳ."

[10]) Edd. Huetii: „καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ ἐν Βαιθὴλ, ὃ

ριον ἐν Βαιθὴλ, ὃ ἐποίησε, τοῦ θύειν ταῖς δαμάλεσιν, αἷς[1]) *ἐποίησεν.“* Εἶτα μετ' ὀλίγα· „*καὶ*[2]) *ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ἐξ Ἰούδα παρεγένετο ἐν λόγῳ κυρίου ἐν*[3]) *Βαιθὴλ, καὶ Ἱεροβοὰμ εἱστήκει ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ*[4]) *ἐπιθῦσαι. Καὶ*[5]) *ἐπεκάλεσεν ἐπὶ*[6]) *τὸ θυσιαστήριον ἐν λόγῳ κυρίου, καὶ εἶπε· θυσιαστήριον,*[7]) *τάδε λέγει κύριος· ἰδοὺ υἱὸς τίκτεται τῷ οἴκῳ Δαυὶδ, Ἰωσίας ὄνομα αὐτῷ, καὶ θύσει ἐπὶ σὲ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν τῶν ἐπιθυόντων ἐπὶ σὲ, καὶ ὀστᾶ ἀνθρώπων καύσει ἐπὶ σέ. Καὶ ἔδωκεν*[8]) *ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τέρας,*[9]) *ὃ ἐλάλησε κύριος λέγων· ἰδοὺ τὸ θυσιαστήριον ῥήγνυται, καὶ ἐκχυθήσεται ἡ πιότης ἡ ἐπ' αὐτῷ.“* Καὶ μετ' ὀλίγα[10]) δηλοῦται, ὅτι[11]) „*καὶ τὸ θυσιαστήριον*

ἐποίησεν ἐν ταῖς δαμάλεσιν.“ — Edd. Philocal. „*καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐν Βαιθὴλ, ὃ ἐποίησε ταῖς δαμάλεσιν.“* — Euseb. in textu: „*καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστηρίον τὸ ἐν Βαιθὴλ, ὃ ἐποίησεν ἐν ταῖς δαμάλεσιν,“* in notis vero ad eundem Vigerus: „reponendum videtur, ut est apud LXX. interpretes: *καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ὃ ἐποίησεν ἐν Βαιθὴλ, τοῦ θύειν ταῖς δαμάλεσιν.* Certe *τοῦ θύειν* nec omitti potest, nec in particulam *ἐν* sine flagitio mutari.“

1) Philocal. Codd. *ἃς ἐποίησεν.* H. et R.

2) I Regg. XIII, 1—3. (III Regg.)

3) LXX. interpretes l. l. v. 1. *εἰς Βαιθήλ.*

4) Edd. Huet., itemque edd. Philocal. nec non Eusebius: „*αὐτοῦ.*“ — LXX. viri neque *τοῦ* exhibent, neque *αὐτοῦ.*

5) Edd. Philocal. *καὶ ἐκάλεσεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον.“* H. et R.

6) LXX. interpretes: *πρὸς τό κτλ.*

7) LXX. viri, edd. Philocal., itemque Eusebius: *θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, τάδε κτλ.*

8) LXX. interpretes: *δώσει.*

9) Edd. Philocal., itemque Eusebius: „*τέρας, λέγων, τοῦτο τὸ τέρας, ὃ ἐλάλησε κύριος, λέγων.“* — LXX. viri: „*τέρας, λέγων, τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ —, λέγων.“*

10) Edd. Philocal. in notis: „et *ὀλίγων.*“

11) I Regg. XIII, 5. (III Regg.)

ἐῤῥάγη, καὶ ἐξεχύθη ἡ πιότης ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου κατὰ τὸ τέρας, ὃ ἔδωκεν ὁ ἄνθρωπος ἐν λόγῳ κυρίου.“ Καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ γενομένῳ πρὸ πολλοῦ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, μεθ' ἣν αἰχμαλωσίαν ὕστερόν ποτε γίνεται Κῦρος ὁ Περσῶν βασιλεὺς, συνεργήσας τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ναοῦ, γενομένῃ [1]) κατὰ τοὺς χρόνους Ἔσδρα, ταῦτα περὶ Κύρου ὀνομαστὶ προφητεύεται· „οὕτω [2]) λέγει κύριος ὁ θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, [3]) ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαῤῥήξω· ἀνοίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πύλαι [4]) οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὁμαλιῶ· θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω. [5]) Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι, ἵνα γνῷς, ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς, [6]) ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, θεὸς Ἰσραήλ. Ἕνεκεν τοῦ [7]) παιδός μου Ἰακὼβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλέσω σε [8]) τῷ [9]) ὀνόματί σου, καὶ

---

[1]) Ita Philocalia, sicque legendum omnino vidit Vigerus. Apud Euseb. (in textu, itemque in textu edd. H.) legitur *γενομένῳ*. R. — Vigerus in notis ad Eusebium: „legendum videtur *γενομένῃ*, ut conveniat cum *οἰκοδομῇ*.“ — Huet. in notis: „lege *γενομένῃ*, id quod recte vidit Vigerus, et Philocalia confirmat.“

[2]) Jesai. XLV, 1—4.

[3]) Deest *αὐτοῦ* in vers. LXX. virorum.

[4]) Edd. Philocal. (itemque LXX. viri) *πόλεις*. H. et R.

[5]) Edd. Philocal. (in textu, itemque LXX. viri) *συγκλάσω*. H. et R. — Eaedem in notis: „Codd. *συνθλάσω*.“

[6]) LXX. viri: *ὁ θεός σου, ὁ καλῶν —, ὁ θεός κτλ.*

[7]) Edd. Philocal. *τοῦ παιδὸς Ἰακὼβ, καί κτλ.*

[8]) Edd. Philocal. in notis: „in Codd. deest *σε*.“

[9]) Eusebius, itemque edd. Huet. et Philocal., in textu: „*τῷ ὀνόματί μου*.“ Vigerus tamen in notis ad Eusebium: „rescribe: *τῷ ὀνόματί σου*.“ Item Huet. in notis: „legendum omnino: *τῷ ὀνόματί σου*“ *κτλ.* — Edd. Philocal. in notis: „Codices: *τῷ ὀνόματί σου*.“

προσδέξομαί σε.“ Σαφῶς γὰρ καὶ ἐκ τούτων δεδήλωται, ὅτι διὰ τὸν λαὸν, ὃν εὐεργέτησεν [1]) ὁ Κῦρος, ὁ θεὸς μὴ γινώσκοντι αὐτῷ τὴν κατ' Ἑβραίους θεοσέβειαν ἐδωρήσατο ἐθνῶν πλειόνων ἄρξαι· καὶ ἔστι ταῦτα μαθεῖν καὶ ἀπὸ τῶν [2]) Ἑλλήνων τῶν ἀναγραψάντων τὰ περὶ τὸν προφητευθέντα Κῦρον. [3]) Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ, Βαβυλωνίων βασιλευόντων τότε, τῷ Ναβουχοδονόσορ δείκνυνται αἱ ἐσόμεναι βασιλεῖαι μετ' αὐτόν. Δείκνυνται δὲ διὰ τῆς εἰκόνος· χρυσίου μὲν τῆς Βαβυλωνίων ἀρχῆς ὀνομαζομένης, ἀργυρίου δὲ τῆς Περσῶν, χαλκοῦ δὲ τῆς Μακεδόνων, σιδήρου δὲ τῆς Ῥωμαίων. Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ τὰ περὶ Δαρεῖον, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ τοὺς τέσσαρας διαδόχους Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως, καὶ Πτολεμαῖον τὸν τῆς Αἰγύπτου ἄρξαντα, τὸν ἐπικαλούμενον Λάγου, [4]) οὕτω προφητεύεται· „καὶ [5]) ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λιβὸς, ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς [6]) γῆς· καὶ τῷ τράγῳ κέρας [7]) ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν. [8]) Καὶ ἦλθεν ἕως

---

[1]) Eusebii textus: „εὐεργέτησεν, ὁ κύριος ὁ θεός“ κτλ., edd. Huetii: „εὐεργέτησεν ὁ κύριος, ὁ θεός“ κτλ.

[2]) Deest τῶν in edd. Philocal.

[3]) Recte sic habet Philocalia; minus bene apud Euseb. (in textu, itemque in edd. H.) legitur: κύριον. R. — Vigerus in notis ad marginem positis: „fortasse Κῦρον.“

[4]) Euseb., itemque edd. H. et R. in textu: „Λαγὼν, οὕτω κτλ., edd. vero Philocal. „Λάγον.“ — Vigerus in notis ad Eusebium: „repone Λαγώ, vel Λαγοῦ. Dictus enim est Ptolomaeus non Lagus, sed Lagi, sup. filius.“ — R. in notis: „scribendum videtur Λάγου, vel Λάγω.“

[5]) Dan. VIII, 5—9.

[6]) LXX. interpretes: τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἦν ἁπτόμενος τῆς γῆς· καὶ τῷ κτλ.

[7]) LXX. viri: „κέρας μέσον τῶν“ κτλ., Eusebius: „κέρας ἀνὰ μετὰ τῶν“ κτλ., edd. Philocal. „κέρας ἀναμέσον (non ἀνάμεσον) τῶν“ κτλ.

[8]) LXX. interpretes: ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

τοῦ κριοῦ τοῦ [1]) τὰ κέρατα ἔχοντος, οὗ εἶδον ἑστῶτος [2]) ἐνώπιον τοῦ Οὐβὰλ, καὶ ἔδραμε πρὸς [3]) αὐτὸν ἐνώπιον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάνοντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη [4]) πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισε τὸν κριὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἦν ἰσχὺς τῷ κριῷ στῆναι [5]) ἐνώπιον αὐτοῦ· καὶ ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα. Καὶ ἐν τῷ ἰσχῦσαι αὐτὸν, συνετρίβη τὸ κέρας αὐτοῦ τὸ μέγα, καὶ ἀνέβη ἕτερα τέσσαρα [6]) κέρατα [7]) ὑποκάτω αὐτοῦ, εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς [8]) ἐξῆλθε κέρας ἓν ἰσχυρὸν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς τὸν νότον [9]) καὶ τὴν δύσιν.“ Τί δὲ δεῖ λέγειν τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, οἷον τόπον γενέσεως αὐτοῦ Βηθλεὲμ, καὶ τόπον ἀνατροφῆς αὐτοῦ Ναζαρὲτ, [10]) καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀναχώρησιν, καὶ τεράστια ἃ ἐποίησε, καὶ τίνα τρόπον ὑπὸ Ἰούδα τοῦ εἰς ἀποστολὴν κεκλημένου προεδόθη; πάντα γὰρ ταῦτα σημεῖά ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ προγνώσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ, ὅταν, [11]) φησὶν, ἴδητε „κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.“ Προεῖπε γὰρ τὸ ὕστερον συμβεβηκὸς τὸ τέλος τῆς κατασκαφῆς Ἱερουσαλήμ.

---

1) Apud Euseb. (itemque in textu edd. H.) deest τοῦ. R.
2) LXX. viri: ἑστὼς ἐνώπιον κτλ.
3) LXX. interpretes: πρὸς αὐτὸν ἐν ὁρμῇ τῆς κτλ.
4) LXX. viri: ἐξηγριάνθη.
5) LXX. interpretes: τοῦ στῆναι.
6) Deest apud Euseb. (itemq. in edd. H.) τέσσαρα. R.
7) Deest κέρατα in versione LXX. virorum.
8) LXX. interpretes: ἑνὸς αὐτῶν.
9) LXX. viri: νότον, καὶ πρὸς τὴν δύναμιν.
10) Euseb., itemque edd. Huetii: Νάζαρα.
11) Luc. XXI, 20. — Edd. N. T. γνῶτε.

5. Ἀποδεδειγμένου τοίνυν ἡμῖν περὶ τοῦ προγνώστην εἶναι τὸν θεὸν, οὐκ ἀκαίρως, ἵνα διηγησώμεθα, πῶς οἱ ἀστέρες γίνονται εἰς[1]) σημεῖα, νοητέον τοὺς ἀστέρας οὕτω τετάχθαι κινεῖσθαι, ἐναντιοφορούντων τῶν καλουμένων πλανωμένων τοῖς ἀπλανέσιν, ἵνα σημεῖα ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀστέρων, πάντων τῶν περὶ ἕκαστον γινομένων, καὶ τῶν καθόλου λαμβάνοντες γινώσκωσιν, οὐχὶ οἱ ἄνθρωποι· — πολλῷ γὰρ μεῖζον, ἢ κατὰ ἄνθρωπον, τὸ δύνασθαι κατὰ ἀλήθειαν ἐκλαμβάνειν ἀπὸ τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων τὰ περὶ ἑκάστου τῶν ὅ, τί ποτε ἐνεργούντων,[2]) ἢ πασχόντων —· ἀλλ' αἱ δυνάμεις, ἃς ἀναγκαῖον διὰ πολλὰ ταῦτα γινώσκειν, ὡς κατὰ δύναμιν διὰ[3]) τῶν ἑξῆς δείξομεν. Συνέντες δὲ οἱ ἄνθρωποι ἔκ τινων τηρήσεων, ἢ καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀγγέλων τὴν ἰδίαν τάξιν παραβεβηκότων, καὶ[4]) ἐπὶ τῇ τοῦ γένους ἡμῶν ἐπιτριβῇ διδαξάντων περὶ τούτων τινὰ, ᾠήθησαν τοὺς ἀφ' ὧν τὰ σημεῖα οἴονται λαμβάνειν, αἰτίους ὑπάρχειν τούτων, ἃ σημαίνειν ὁ λόγος φησί· περὶ ὧν καὶ αὐτῶν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, κατὰ δύναμιν ἐπιμελέστερον εὐθέως διαληψόμεθα.[5]) Προκείσεται[6]) τοίνυν ταῦτα τὰ προβλήματα, πῶς[7]) προγνώστου ὄντος ἐξ αἰῶνος τοῦ θεοῦ περὶ τῶν ὑφ' ἑκάστου

---

1) Eusebius: εἰς σημεῖα. Νοητέον κ. τ. λ.

2) Euseb., itemque edd. Philocal. in textu: „οὖν ἐνεργούντων," eaedem tamen, edd. scil. Philocal. in notis: „in Codd. deest οὖν."

3) Edd. Philocal. ἐν τοῖς ἑξῆς δείξομεν· συνθέντες δέ κτλ. H. et R.

4) Deest καί in sola ed. Ruaei.

5) Edd. Philocal. uti nos in textu, eaedem vero in notis: „Codd. διασκεψόμεθα."

6) Apud Euseb. (itemque in textu edd. H.) legitur Προσκείσεται, in Philocal. vero Προκείσεται, rectius. R. — Ed. Huet. ad marginem: „Philocal. et edit. Vigeri (quam nos sequimur): Προκείσεται."

7) Philocalia: ά. πῶς κτλ. Infra: β'. καὶ τίνα τρόπον. Paulo inferius: γ'. καὶ ὅτι ἄνθρωποι. H. et R.

πράττεσθαι νομιζομένων, τὸ ἐφ' ὑμῖν σώζεται· καὶ τίνα τρόπον οἱ ἀστέρες οὔκ εἰσι ποιητικοὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικοὶ δὲ μόνον· καὶ ὅτι ἄνθρωποι τὴν περὶ τούτων γνῶσιν ἀκριβῶς ἔχειν οὐ δύνανται, ἀλλὰ δυνάμεσιν ἀνθρώπων κρείττοσι τὰ σημεῖα ἔγκειται.[1]) Τίς[2]) γὰρ ἡ αἰτία τοῦ[3]) τὰ σημεῖα τὸν θεὸν πεποιηκέναι εἰς γνῶσιν τῶν δυνάμεων, τέταρτον ἐξετασθήσεται. Καὶ τοίνυν ἴδωμεν τὸ πρῶτον, ὅπερ εὐλαβηθέντες πολλοὶ[4]) τῶν Ἑλλήνων, οἰόμενοι κατηναγκάσθαι τὰ πράγματα, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μηδαμῶς σώζεσθαι, εἰ ὁ θεὸς προγινώσκει τὰ μέλλοντα, ἀσεβὲς δόγμα ἐτόλμησαν ἀναδέξασθαι μᾶλλον, ἢ προσέσθαι[5]) τὸ, ὥς φασιν ἐκεῖνοι, ἔνδοξον μὲν περὶ θεοῦ, ἀναιροῦν δὲ τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπαινον, καὶ ψόγον, καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἀπόδεκτον, τῶν τε κακιῶν[6]) ψεκτόν. Καί φασιν, εἰ ἐξ αἰῶνος ἔγνω ὁ θεὸς τόνδε τινὰ ἀδικήσειν, καὶ τάδε ποιήσειν[7]) ἀδικήματα, ἀψευδὴς δὲ ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ, καὶ[8]) πάντως ἔσται ἄδικος, ποιήσων[9]) τάδε τὰ ἀδικήματα, ὁ τοιοῦτος εἶναι προεωραμένος, καὶ ἀμήχανον μὴ ἀδικήσειν αὐτόν. Εἰ[10]) δὲ ἀμήχανον μὴ ἀδική-

---

[1]) Philocal. ἔγκειται. Euseb. (itemq. edd. H. in textu): ἔκκειται. R.

[2]) Philocalia: δ'. τίς γὰρ ἡ αἰτία κτλ. H. et R.

[3]) Edd. Philocal. in notis: Codd. τὰ τοῦ σημεῖα τὸν θεὸν πεποιηκέναι κτλ.

[4]) Edd. Philocal. τινὲς τῶν κτλ. H. et R.

[5]) Edd. Philocal. προέσθαι. H. et R.

[6]) Edd. Philocal. κακιῶν τὸ μεμπτόν. H. et R.

[7]) Apud Euseb. (itemq. in textu edd. Huet et Philocal.) legitur: ποιῆσαι. R. — Huet. ad marginem: „scrib. ποιήσειν," edd. Philocal. in notis: „alter Cod. Thuani: ποιήσειν."

[8]) In Philocalia deest καί. H. et R.

[9]) Vigerus ad Euseb. in margine: „fortasse: καὶ ποιήσων" κτλ.

[10]) Verba: Εἰ δὲ ἀμήχανον μὴ ἀδικήσειν αὐτόν,

σειν αὐτὸν, κατηνάγκασται[1]) τὸ ἀδικήσειν αὐτὸν, καὶ ἀδύνατόν[2]) ἐστιν ἄλλο τι πρᾶξαι αὐτὸν, ἢ ὅπερ ὁ θεὸς ἔγνω. Εἰ δὲ ἀδύνατον ἄλλο τι πρᾶξαι αὐτὸν, οὐδεὶς δὲ ἀδύνατα[3]) μὴ ποιήσας ψεκτός ἐστι, μάτην αἰτιώμεθα τοὺς ἀδίκους. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀδίκου καὶ τῶν ἀδικημάτων, ἐπέρχονται[4]) καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα· εἶτα ἐκ τοῦ ἐναντίου, καὶ[5]) τὰ νομιζόμενα κατορθώματα· καί φασιν ἀκολουθεῖν τῷ[6]) τὸν θεὸν τὰ μέλλοντα προεγνωκέναι, τὸ μὴ δύνασθαι τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν σώζεσθαι.

6. Πρὸς οὓς λεκτέον, ὅτι ἐπιβάλλων ὁ θεὸς τῇ ἀρχῇ τῆς κοσμοποιΐας, οὐδενὸς[7]) ἀναιτίως γινομένου, ἐπιπορεύεται τῷ νῷ ἕκαστον τῶν ἐσομένων, ὁρῶν ὅτι ἐπεὶ τόδε γέγονε, τόδε ἕπεται· ἐὰν δὲ γένηται τόδε τὸ ἑπόμενον, τόδε ἀκολουθεῖ, οὗ ὑποστάντος, τόδε ἔσται· καὶ οὕτω μέχρι τέλους τῶν πραγμάτων ἐπιπορευθεὶς, οἶδεν ἃ ἔσται, οὐ πάντως ἑκάστῳ τῶν γινωσκομένων αἴτιος τοῦ αὐτὸ συμβῆναι τυγχάνων. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις ὁρῶν τινὰ διὰ μὲν ἀμαθίαν προπετῆ, διὰ δὲ τὴν προ-

---

apud Euseb. (itemq. in textu edd. H.) desiderantur, sed supplentur e Philocalia. R. (H. quoque ad marg. id attestante.)

1) Viger. ad Euseb. in margine: „fortasse: κατηνάγκασται γὰρ τό" κτλ. (H.)

2) Apud Euseb. (itemq. in textu edd. H.) ἀδύνατον ἔσται. R. — Edd. Philocal. ut nos in textu, in notis vero: „alter Cod. Thuani: ἀδύνατον ἔσται."

3) Eusebius: ἀδύνατον.

4) Philocal. ἔρχονται. H. et R.

5) Vigero legendum videtur: κἀπὶ τὰ νομιζόμενα κτλ. H. et R.

6) Eusebius (itemq. edd. H.) in textu: „τὸ τὸν —, τῷ μὴ δύνασθαι" κτλ., Vigerus tamen in notis margini affixis: „fortasse: τῷ τὸν —, τὸ μὴ δύνασθαι" κτλ.

7) Euseb. (itemq. edd. H.) in textu: „οὐδενὸς ἀναιτίου." R. — Viger. tamen ad marginem: „scrib. ἀναιτίως."

πετείαν[1]) ἀλογίστως[2]) ἐπιβαίνοντα ὁδοῦ ὀλισθηρᾶς, καὶ καταλάβοι πεσεῖσθαι ὀλισθήσαντα,[3]) οὐχὶ αἴτιος τοῦ ὀλίσθου ἐκείνῳ[4]) γίνεται· οὕτω νοητέον τὸν θεὸν προεωρακότα, ὁποῖος ἔσται ἕκαστος, καὶ τὰς αἰτίας τοῦ τοιοῦτον αὐτὸν ἔσεσθαι καθορᾶν, καὶ[5]) ὅτι ἁμαρτήσεται τάδε, ἢ κατορθώσει τάδε. Καὶ εἰ χρὴ λέγειν, οὐ τὴν πρόγνωσιν αἰτίαν τῶν[6]) γινομένων· — οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ προεγνωσμένου ἁμαρτησομένου ὁ θεὸς, ὅταν[7]) ἁμαρτάνῃ· — ἀλλὰ παραδοξότερον μὲν, ἀληθὲς δὲ ἐροῦμεν, τὸ ἐσόμενον αἴτιον τοῦ τοιάνδε εἶναι τὴν περὶ αὐτοῦ πρόγνωσιν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ ἔγνωσται, γίνεται· ἀλλ' ἐπεὶ γίνεσθαι ἔμελλεν, ἔγνωσται. Διαστολῆς δὲ δεῖται. Εἰ μὲν γὰρ τὸ „πάντως ἔσται,“ οὕτω τις ἑρμηνεύει, ὡς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι τὸ προεγνωσμένον, οὐ διδόαμεν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἐροῦμεν, ἐπεὶ προέγνωσται Ἰούδαν προδότην γενέσθαι, ὅτι πᾶσα ἀνάγκη ἦν Ἰούδαν προδότην γενέσθαι. Ἐν γοῦν ταῖς περὶ τοῦ Ἰούδα προφητείαις, μέμψεις καὶ κατηγορίαι τοῦ Ἰούδα ἀναγεγραμμέναι εἰσὶ[8]) παντί τῳ παριστᾶσαι[9]) τὸ ψεκτὸν αὐτοῦ. Οὐκ ἂν δὲ ψόγος αὐτῷ προσήπτετο, εἰ ἐπαναγκὲς[10]) προδότης ἦν, καὶ μὴ ἐνεδέχετο[11]) αὐ-

---

[1]) Omnes libri editi: προπέτειαν.

[2]) Philocal. ἀναλογίστως. H. et R.

[3]) Edd. Philocal. in notis: „Codd. Thuani: ὀλισθαίνοντα.“

[4]) Edd. Philocal. in notis: „Codd. ἐκείνου.“

[5]) Philocal. καὶ ὅτι ἁμαρτήσεται, τάδε γινώσκει, εἰ κατορθώσει τάδε. H. et R.

[6]) Deest τῶν in ed. Ruaei.

[7]) Desiderantur verba: ὅταν ἁμαρτάνῃ, in Philocalia. H. et R.

[8]) H. et R. „εἰσὶ πάντιτῳ.

[9]) Philocal. παριστῶσαι.

[10]) Omnes libri editi: ἐπάναγκες.

[11]) Euseb. (itemq. edd. H.) in textu: „ἀνεδέχετο.“ R. — Vigerus ad marginem: „fortasse ἐνεδέχετο.“ Idem

τὸν ὅμοιον τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις γενέσθαι. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ταῦτα δηλοῦται,[1]) δι' ὧν παραθησόμεθα ῥητῶν οὕτως ἐχόντων· „μηδὲ[2]) γενηθήτω οἰκτίρμων τοῖς ὀρφανοῖς αὐτοῦ, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος, καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον πένητα καὶ[3]) πτωχὸν, καὶ κατανενυγμένον τῇ καρδίᾳ, τοῦ[4]) θανατῶσαι. Καὶ ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἥξει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐτοῦ."

7. Εἰ δέ τις διηγήσεται τὸ „πάντως ἔσται," κατὰ[5]) τὸ σημαίνειν αὐτὸ, λέγων ὅτι ἔσται μὲν τάδε τινὰ, ἐνεδέχετο δὲ καὶ ἑτέρως γενέσθαι, τοῦτο ὡς ἀληθὲς[6]) συγχωροῦμεν· τὸν[7]) μὲν γὰρ θεὸν οὐκ ἐνδέχεται ψεύσασθαι· ἐνδέχεται δὲ περὶ τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι, καὶ μὴ γενέσθαι, φρονῆσαι τὸ[8]) γενέσθαι αὐτὰ καὶ[9]) τὸ μὴ γενέσθαι. Σαφέστερον δὲ τοῦτο ἐροῦμεν[10]) οὕτως· εἰ ἐνδέχεται Ἰούδαν εἶναι ἀπόστολον ὁμοίως Πέ-

---

in notis: „facilis emendatio est: ἐνεδέχετο. Hoc enim verbum iis maxime de rebus usurpatur, quae utramque in partem ἐξ ἴσου evenire possunt."

[1]) Philocal. δηλοῦνται.

[2]) Psalm. CIX, 12. 16. 17. 18. (CVIII.)

[3]) Desunt in Philocalia (sc. in edd. Tarini, nam in Spenceri edd. leguntur,) verba: καὶ πτωχόν. H. et R.

[4]) Vigerus in notis: „supple ἕνεκα. Itaque post „καρδίᾳ" adhibenda virgula est: significatur enim, eum hoc animo prosecutum esse hominem dolore jam confectum, ut ei vitam eriperet."

[5]) Philocal. καὶ τοῦτο σημαίνειν αὐτὸ λέγων, ὅτι κτλ. H. et R.

[6]) Edd. Philocal. in notis: „Cod. Reg. ἀληθῶς."

[7]) Edd. Philocal. in notis: „Codd. Thuani: εἰ μὲν γάρ" κτλ.

[8]) Edd. Philocal. in textu: „τὸ δὲ γενέσθαι," in notis: „Cod. Reg. δέ γε γενέσθαι, Codd. Thuani τό pro δέ."

[9]) Euseb., itemq. edd. Huetii: καὶ μὴ γενέσθαι.

[10]) Edd. Philocal. οὕτως ἐροῦμεν.

τρῳ, ἐνδέχεται τὸν θεὸν νοῆσαι περὶ τοῦ Ἰούδα, ὅτι μενεῖ ἀπόστολος ὁμοίως Πέτρῳ. Εἰ [1]) ἐνδέχεται Ἰούδαν προδότην γενέσθαι, ἐνδέχεται τὸν [2]) θεὸν φρονῆσαι περὶ αὐτοῦ, ὅτι προδότης ἔσται. Εἰ δὲ προδότης ἔσται Ἰούδας, ὁ θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ τῶν προειρημένων ἐνδεχομένων [3]) δύο, [4]) ἐνδεχομένου τοῦ εἶναι ἑνὶ αὐτῶν, τὸ ἀληθὲς προγινώσκων, προγνώσεται τὸν Ἰούδαν προδότην γενέσθαι· τὸ δὲ περὶ οὗ ἡ γνῶσις, ἐνδέχεται καὶ ἑτέρως γενέσθαι. Καὶ λέγοι ἂν ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ, ὅτι ἐνδέχεται μὲν τόνδε τόδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον· ἐνδεχομένων δὲ ἀμφοτέρων, οἶδα ὅτι τόδε [5]) ποιήσει· οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ θεὸς εἴποι ἄν, οὐκ ἐνδέχεται τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον πτῆναι, οὕτω χρησμὸν, φέρε εἰπεῖν, περί τινος διδοὺς, ἐρεῖ ὅτι οὐκ ἐνδέχεται τόνδε σωφρονῆσαι. Δύναμις μὲν γὰρ πάντῃ οὐκ ἔστι τοῦ πτῆναι οὐδαμῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δύναμις [6]) δέ ἐστι τοῦ σωφρονῆσαι, καὶ τοῦ ἀκολαστῆσαι. Ὧν ἀμφοτέρων δυνάμεων ὑπαρχουσῶν, ὁ μὴ προσέχων λόγοις ἐπιστρεπτικοῖς [7]) καὶ παιδευτικοῖς, ἑαυτὸν

---

[1]) Philocal. ἢ εἰ ἐνδέχεται κτλ. H. et R.

[2]) Ed. Ruaei sola: τὸ θεὸν φρονῆσαι.

[3]) Deest „ἐνδεχομένων“ in sola ed. Ruaei.

[4]) Euseb. (itemq. edd. H.) in textu: δύο γεγονότων, τοῦ εἶναι ἐν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς προγινώσκων“ κτλ.; in notis ad Euseb. textum Vigerus: „subobscurus locus. An mutanda distinctio est, et „τοῦ εἶναι“ cum „ἐνδεχομένων“ ita construendum, ut subintelligas χάριν, vel ἕνεκα; an ita potius ordinanda sententia? ὁ θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς προγινώσκων τοῦ εἶναι τῶν προειρημένων δύο γεγονότων. An denique „τοῦ εἶναι“ sumitur pro „τοῦ ὄντος,“ vel τοῦ ἐσομένου πράγματος; Elige: postremum hoc malui.“

[5]) Euseb. (itemq. edd. H.) in textu: „τάδε,“ Vigerus tamen in margine: „fortasse: τόδε.“

[6]) Philocal. δύναμις δ' ἔστι κτλ.

[7]) Euseb. (itemq. edd. H. et Philocal.) in textu: „ἐπιτρεπτικοῖς,“ edd. tamen H. in notis: „scrib. ἐπι-

ἐπιδίδωσι τῇ χειρίστῃ· κρείττονι δὲ ὁ ζητήσας τὸ ἀληθὲς, καὶ βιῶσαι βεβουλημένος κατ' αὐτό. Οὐ ζητεῖ δὲ ὅδε μὲν τἀληθῆ, ἐπεὶ ἐπιῤῥέπει ἐπὶ τὴν ἡδονήν· ὅδε δὲ ἐξετάζει περὶ αὐτῶν, αἱρεθεὶς[1]) ὑπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ λόγου προτρεπτικοῦ. Πάλιν[2]) τε αὖ ὅδε μὲν αἱρεῖται τὴν ἡδονὴν, οὐχὶ οὐ δυνάμενος ἀντιβλέπειν αὐτῇ, ἀλλ' οὐκ ἀγωνιζόμενος· ὅδε δὲ καταφρονεῖ αὐτῆς, τὸ ἄσχημον ὁρῶν τὸ ἐν αὐτῇ πολλάκις τυγχάνον. Ὅτι[3]) μέντοι γε ἡ πρόγνωσις τοῦ θεοῦ οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθησι τοῖς περὶ ὧν κατείληφε,[4]) πρὸς τοῖς προειρημένοις[5]) καὶ[6]) τοῦτο λελέξεται, ὅτι πολλαχοῦ τῶν γραφῶν θεὸς κελεύει τοὺς προφήτας κηρύσσειν μετάνοιαν, οὐ προσποιησάμενος τὸ[7]) ἐγνωκέναι, πότερον οἱ ἀκούσαντες ἐπιστρέψουσιν, ἢ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαυτῶν ἐμμενοῦσιν· ὥσπερ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγεται· „ἴσως[8]) ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσιν." Οὐ γὰρ ἀγνοῶν ὁ θεὸς, πότερον ἀκούσουσιν,[9]) ἢ οὔ, φησίν· „ἴσως[10]) ἀκούσονται, καὶ μετανοήσουσιν" ἀλλ' οἱονεὶ τὸ ἰσοστάσιον τῶν δυνάμεων γενέσθαι δεικνὺς ἐκ τῶν λεγομένων· ἵνα μὴ προκατηγγελμένη ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ, καταπεσεῖν[11]) ποιήσῃ τοὺς ἀκούοντας, δόξαν ἀνάγκης παρ-

---

στρεπτικοῖς." — Edd. Philocal. in notis: „Cod. Reg. ἐπιστρεπτικοῖς. Verisimile utrumque."

[1]) Philocal. ἐπεὶ ᾑρέθη. H. et R.

[2]) Eusebius: Πάλιν δ' αὖ κτλ.

[3]) Philocal. Ὅτι μὲν οὖν ἡ πρόγνωσις κτλ. H. et R.

[4]) Philocal. προκατείληφε.

[5]) Philocal. εἰρημένοις.

[6]) Euseb. (itemq. edd. H.) in textu: „καὶ τοῦτο λέξεται." R.

[7]) Philocal. τὸ προεγνωκέναι. H. et R.

[8]) Jerem. XXVI, 3. coll. edd. LXX. virorum.

[9]) Philocal. μετανοήσουσιν. H. et R.

[10]) Jerem. XXVI, 3.

[11]) Philocal. προκαταπεσεῖν. H. et R.

ιστᾶσα, ὡς οὐκ ὄντος ἐπ' αὐτοῖς τοῦ[1]) ἐπιστρέψαι, καὶ[2]) οἱονεὶ καὶ αὐτὴ[3]) αἰτία γένηται τῶν ἁμαρτημάτων· ἢ πάλιν τοῖς ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν τὸ προεγνωσμένον καλὸν,[4]) δυναμένοις ἐν τῷ ἀγωνίσασθαι, καὶ ἀντιτείνειν πρὸς τὴν κακίαν ἐν ἀρετῇ βιῶσαι, αἰτία γένηται ἡ πρόγνωσις ἐκλύσεως, οὐκ ἔτι εὐτόνως ἱσταμένοις κατὰ τῆς ἁμαρτίας, ὡς πάντως ἐσομένου τοῦ προειρημένου.[5]) Καὶ οὕτω γὰρ οἷον ἐμπόδιον γένοιτ' ἂν ἡ πρόγνωσις τοῦ ἐσομένου καλοῦ. Πάντα γοῦν χρησίμως ὁ θεὸς τὰ κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομῶν, εὐλόγως ἡμᾶς καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἐτύφλωσεν· ἡ γὰρ γνῶσις[6]) αὐτῶν ἀνῆκε μὲν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἀθλεῖν κατὰ τῆς κακίας, ἐπέτρεψε[7]) δ' ἂν δόξασα κατειλῆφθαι, πρὸς τὸ μὴ ἀντιπαλαίσαντας ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, τάχιον αὐτῇ ὑποχειρίους γενέσθαι. Ἅμα δὲ καὶ μαχόμενον ἐγίνετο[8]) τῷ καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι τινὰ, τὸ τὴν πρόγνωσιν ἐληλυθέναι εἰς τόνδε τινὰ, ὅτι πάντως ἔσται ἀγαθός.[9]) Πρὸς οἷς γὰρ ἔχομεν, καὶ σφοδρότητος καὶ τάσεως πλείονος χρεία,[10]) πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέ-

---

1) Philocal. τὸ ἐπιστρέψαι.

2) Eusebius: „καὶ αὕτη αἰτία" κτλ. omissis verbis: „οἱονεὶ καί."

3) Edd. Huet. αὕτη.

4) Philocal. καλὸν, ἡ πρόγνωσις, δυναμένοις — βιῶσαι, αἰτία γένηται ἐκλύσεως.

5) Edd. Philocal. in notis: „καλοῦ addunt Codd. Thuani frustra."

6) Philocal. πρόγνωσις. H. et R.

7) Philocal. ἐπέτριψε κτλ.

8) In Philocal. deest ἐγίνετο. H. et R.

9) Philocal. (in textu): „ἀγαθὸς, πρὸς οἷς ἔχομεν· *καὶ γὰρ σφοδρότητος" κτλ., Tarinus vero in notis: „haec quae perturbata sunt, ad hunc modum legerim: καὶ γὰρ πρὸς οἷς ἔχομεν, σφοδρότητος" κτλ.

10) Eusebius (in textu): „χρείᾳ." Vigerus vero in notis ad verba: „Πρὸς οἷς — χρεία," haec habet: „in-

σθαι·[1]) προκαταληφθεῖσα δὲ ἡ γνῶσις, τοῦ πάντως καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἔσεσθαι[2]) ὑπεκλύει τὴν ἄσκησιν. Διόπερ συμφερόντως οὐκ ἴσμεν, οὔτε[3]) εἰ ἀγαθοὶ, οὔτε εἰ πονηροὶ ἐσόμεθα.[4])

8. Ἐπεὶ δὲ εἰρήκαμεν, ὅτι ἀπετύφλωσεν ἡμᾶς πρὸς τὰ μέλλοντα ὁ θεὸς, ζητούμενόν τι ῥητὸν ἀπὸ τῆς Ἐξόδου ὅρα εἰ δυνάμεθα οὕτω σαφηνίσαι· „τίς[5]) ἐποίησε δύσκωφον, καὶ κωφὸν, καὶ[6]) βλέποντα, καὶ τυφλόν; οὐκ ἐγὼ κύριος ὁ θεός;" ἵνα[7]) τὸν αὐτὸν καὶ τυφλὸν καὶ βλέποντα πεποιηκὼς ᾖ· βλέποντα μὲν πρὸς τὰ ἐνεστηκότα,[8]) τυφλὸν δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα. Τὸ γὰρ περὶ τοῦ δυσκώφου, καὶ κωφοῦ, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ διηγήσασθαι. Ὅτι μέντοι γε πολλῶν τῶν ἐφ' ἡμῖν αἴτια πλεῖστα τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστι, καὶ ἡμεῖς ὁμολογήσομεν· ὧν μὴ γενομένων, λέγω δὲ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οὐκ ἂν τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐπράττετο· πράττεται[9]) δὲ τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἀκόλουθα τοῖσδε τοῖς προ-

---

teger locus est: tantum dandi casus, χρείᾳ, qui sequitur, in rectum mutandus videtur."

[1]) Edd. Philocal. in notis: Cod. Reg. ἔσεσθαι."

[2]) Euseb. (itemq. edd. H. in textu): „γενέσθαι." R.

[3]) Deest „οὔτε" apud Eusebium.

[4]) Edd. Philocal. in textu: „ἐσοίμεθα," Tarinus vero in notis: „Codd. Thuani ἐσόμεθα."

[5]) Exod. IV, 11. coll. edd. LXX. virorum.

[6]) Deest καί in edd. Philocaliae.

[7]) Edd. Philocal. (in textu): „ἵνα τὸν τυφλὸν καὶ βλέποντα" κτλ. H. et R. — Tarinus tamen in notis: „Codd. Thuani αὐτόν" (scil. pro τόν).

[8]) Tarinus in notis: „Codd. Thuani: ἐνεστῶτα."

[9]) Euseb. (itemq. edd. H. in textu): „Πράττει δὲ τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀκόλουθα τοῖςδε (edd. H. male: τοῖς δὲ τοῖς) τοῖς προεγνωσμένοις, οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐνδεχομένου τοῦ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προεγνωσμένοις, καὶ ἕτερα" κτλ. R. — Viger. ad marginem Euseb. textus: „fortasse: πράττεται." Idem in notis: „vix dubito, quin scripserit Origenes: πράττεται, cum et sensus hoc postulet, et ἀμέσως antea dixerit: ἐπράττετο."

γενομένοις[1]) οὐκ[2]) ἐφ' ἡμῖν, ἐνδεχομένου τοῦ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προγενομένοις, καὶ ἕτερα πρᾶξαι παρ' ἃ πράττομεν. Εἰ δέ τις ζητεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀπολελυμένον εἶναι τοῦ παντὸς, ὥστε μὴ διὰ τάδε τινὰ[3]) συμβεβηκότα ἡμῖν ἡμᾶς αἱρεῖσθαι τάδε, ἐπιλέλησται κόσμου μέρος ὢν, καὶ ἐμπεριεχόμενος ἀνθρώπων[4]) κοινωνίᾳ καὶ τοῦ περιέχοντος. Μετρίως μὲν οὖν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, οἶμαι ἀποδεδεῖχθαι τὸ τὴν πρόγνωσιν τοῦ θεοῦ μὴ εἶναι καταναγκαστικὴν τῶν προεγνωσμένων πάντως.[5])

9. Φέρε δὲ, ἀγωνισώμεθα καὶ περὶ τοῦ τοὺς ἀστέρας μηδαμῶς εἶναι ποιητικοὺς τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικοὺς δὲ μόνον. Σαφὲς δὲ,[6]) ὅτι, εἰ ὅδε τις ὁ σχηματισμὸς τῶν ἀστέρων ποιητικὸς νομίζοιτο τῶνδέ τινων τῶν γινομένων περὶ τὸν[7]) ἄνθρωπον, — ἔστω γὰρ περὶ τούτου νῦν ζητεῖσθαι τὸν λόγον —, οὐκ ἂν ὁ σήμερον, φέρε εἰπεῖν, γενόμενος σχηματισμὸς περὶ τόνδε, δύναται νοεῖσθαι πεποιηκέναι τὰ παρεληλυθότα

---

1) Viger. (cf. pag. 26. not. 9.) ad marginem: „scrib. προγενομένοις." Idem in notis: „vox προεγνωσμένοις sequenti versu repetitur. Malui tamen utrobique: προγενομένοις, ut habetur in alt. Mscr., cum antea dictum fuerit: ὧν μὴ γενομένων."

2) Viger. absque jure in notis: „expungenda negatio est, alioqui et sententia falsa esset, et ab Orig. mente prorsus aliena: falsa, quia libertatem everteret; aliena, quia libertatem hanc tuetur Origenes."

3) In Philocalia deest τινά. H. et R.

4) Edd. Tarini in textu: „ἀνθρώτων," eaedem vero in notis: „lege: ἀνθρώπων. Thuani Codd. ἄνθρωπον."

5) Quae in Philocal. edd. sequuntur verba, depromta eadem ex II. Tomo librorum contra Celsum, suo singula tempore accuratius perlustrabimus.

6) Euseb. (in textu): „δή." H. et R., itemq. edd. Philoc., in textu: „δέ," Tarinus vero in notis: „Codd. δή."

7) Euseb. (itemq. edd. H,) in textu: „τῶν ἀνθρώπων." R. — Vigerus ad marginem: „fortasse: τὸν ἄνθρωπον," in notis: „rescribendum puto: περὶ τὸν ἄνθρωπον, vel: τοὺς ἀνθρώπους, ut postea: περὶ τόνδε."

περὶ [1]) ἕτερον, ἢ καὶ περὶ ἑτέρους. Πᾶν γὰρ τὸ ποιοῦν πρεσβύτερον τοῦ πεποιημένου. Ὅσον δὲ ἐπὶ τοῖς μαθήμασι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπαγγελλομένων, [2]) πρεσβύτερα τοῦ σχηματισμοῦ προλέγεσθαι νομίζεται τὰ [3]) περὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπαγγέλλονται γὰρ τόνδε τινὰ τρόπον τὴν ὥραν λαβόντες [4]) τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου, καταλαμβάνειν πῶς ἕκαστος τῶν πλανωμένων κατὰ [5]) κάθετον, ἢ τῆσδε τῆς μοίρας τοῦ ζωδίου, ἢ τῶν ἐν αὐτῇ λεπτῶν, καὶ ποῖος ἀστὴρ ζωδιακοῦ, κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐτύγχανεν ὁρίζοντος, ποῖός τε κατὰ τοῦ δυτικοῦ, καὶ τίς κατὰ τοῦ μεσουρανήματος, καὶ τίς κατὰ τοῦ ἀντιμεσουρανήματος. Καὶ ἐπὰν θῶσι τοὺς ἀστέρας, οὓς νομίζουσιν ἑαυτοῖς [6]) ἐσχηματικέναι, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ δεῖνος γενέσεως ἐσχηματισμένους οὑτωσὶ, τῷ χρόνῳ τῆς ἀποτέξεως [7]) τοῦ περὶ οὗ σκοποῦσιν, οὐ μόνον τὰ μέλλοντα ἐξετάζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρεληλυθότα, καὶ τὰ πρὸ τῆς γενέσεως καὶ τῆς σπορᾶς τοῦ,

---

[1]) Euseb. (itemq. edd. H.): „δι᾽ ἕτερον, ἢ καὶ περὶ ἑτέρου. Πᾶν“ κτλ. Editio Euseb. Vigeri (in textu): „δι᾽ ἕτερον· πᾶν“ κτλ. R. — Tarinus ad marginem: „scrib. περὶ ἑτέρους.“ Idem in notis: „hic quoque alterum Msc. secutus sum, ubi περὶ ἑτέρους legitur, qui sensus longe convenientior est. Nec enim de pluribus hic schematismis agit, sed de uno tantum, quem plurium ac praeteritorum eventuum causam esse negat, ut ex sequentibus manifeste constat.“ Quibus quidem Huet. haec adjicit in notis: „haec non improbo; sed tamen Stephani lectio ferri potest, emendes modo: καὶ περὶ ἕτερον.“

[2]) Edd. Philocal. ἐπηγγελμένων.

[3]) Apud Euseb. (itemq. in edd. H.) deest: τά. R.

[4]) Tarinus in notis: „Codd. Thuani: λαβόντα.“

[5]) Huet. absque jure in notis: „lego: κατὰ κάθετον ἢ. Res clara est, nec eget probatione.“

[6]) Edd. Philocal. ἑαυτούς.

[7]) Euseb. (itemq. edd. H.) in textu: „ἀποτάξεως.“ R. — Vigerus tamen ad marginem: „fortasse: ἀποτέξεως.“

περὶ[1]) οὗ ὁ λόγος, γεγενημένου,[2]) περὶ πατρὸς, ποταπὸς ὢν τυγχάνει, πλούσιος ἢ πένης· ὁλόκληρος τὸ σῶμα, ἢ σεσινωμένος· τὸ ἦθος βελτίων, ἢ χείρων· ἀκτήμων, ἢ πολυκτήμων· τήνδε τὴν πρᾶξιν, ἢ τήνδε ἔχων. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τῆς μητρὸς, καὶ περὶ πρεσβυτέρων ἀδελφῶν, ἐὰν τύχωσιν ὄντες. Ἔστω δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος προσίεσθαι αὐτοὺς καταλαμβάνειν τὰ ἐν τῷ τόπῳ ἀληθῆ, περὶ οὗ καὶ αὐτοῦ ὕστερον δείξομεν, ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει· πευσώμεθα[3]) τοίνυν τῶν ὑπολαμβανόντων κατηναγκάσθαι ὑπὸ τῶν ἄστρων τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, τίνα τρόπον ὁ σήμερον σχηματισμὸς ὁ τοιόσδε δύναται πεποιηκέναι τὰ πρεσβύτερα. Εἰ γὰρ τοῦτο ἀμήχανον, καθ' ὃ δὴ ὅτι[4]) εὑρίσκεται τὸ περὶ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ χρόνου μὴ[5]) ἀληθὲς, σαφὲς τὸ μὴ πεποιηκέναι τοὺς ἀστέρας οὑτωσὶ κινουμένους ἐν οὐρανῷ τὰ παρεληλυθότα καὶ γενόμενα, πρὸ τοῦ οὕτως ἔχειν αὐτούς. Εἰ δὲ τοῦτο, τάχα ὁ προσιέμενος ἀληθεύειν αὐτοὺς, ἐπιστήσας[6]) τοῖς περὶ τῶν μελλόντων λεγομένοις, ἐρεῖ ἀληθεύειν αὐτοὺς, οὐ τῷ ποιεῖν τοὺς ἀστέρας, ἀλλὰ τῷ σημαίνειν μόνον. Ἐὰν δέ τις φάσκῃ τὰ μὲν παρεληλυθότα μὴ ποιεῖν τοὺς ἀστέρας, ἀλλὰ ἄλλους μὲν σχηματισμοὺς τοὺς τῆς ἐκείνων γνώσεως αἰτίους γεγονέναι· τὸν[7]) δὲ νῦν σχηματισμὸν σε-

---

[1]) Eusebius: περὶ οὗ λόγος.

[2]) Edd. Philocaliae: γεγενημένα.

[3]) Edd. Philocaliae: πευσόμεθα.

[4]) Vigerus in notis: „pro: καθ' ὅ, τι δή, quod forte rescribendum est, clarius certe foret." — Huet. in notis: „malim: καθ' ὃ δή τι, quam quod proponebat Vigerus," etc. — Edd. Philocal. in textu: „καθ' ὃ δὴ ὅ, τι," in notis vero Tarinus: „Codd. καθό," et: „lege: ὅτι."

[5]) Philocalia optime restituit, μή, quae particula male apud Eusebium (itemq. in edd. H.) deest. R.

[6]) Vigerus reponendum existimat: ἐπιστῆσαι. Quae tamen mutatio, R. quoque recte ita dijudicante, non est necessaria.

[7]) Ed. Ruaei sola: τόνδε νῦν.

σημαγκέναι μόνον· τὰ μέντοι[1]) μέλλοντα δηλοῦσθαι ἀπὸ τοῦ ἐνεστηκότος[2]) σχηματισμοῦ τῆς τοῦ δεῖνος γενέσεως· παραστησάτω τὴν διαφορὰν, τοῦ ἀπὸ τῶν ἀστέρων δύνασθαι δεῖξαι, ὅτι τάδε μὲν νενόηται ἀληθῆ ὡς ἀπὸ ποιούντων, τάδε δὲ[3]) ὡς ἀπὸ σημαινόντων[4]) μόνον. Μὴ ἔχοντες δὲ[5]) δοῦναι τὴν διαφορὰν, εὐγνωμόνως συγκαταθήσονται, μηδὲν τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἀστέρων γίνεσθαι,[6]) ἀλλ', ὡς προειρήκαμεν, εἰ ἄρα, σημαίνεσθαι· ὡς εἰ μὴ καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων τις ἐλάμβανε τὰ παρεληλυθότα, καὶ τὰ μέλλοντα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νοῦ τοῦ θεοῦ, διά τινος λόγου προφητικοῦ. Ὥσπερ γὰρ[7]) προαπεδείξαμεν, ὅτι οὐδὲν λυπεῖ τὸν περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν λόγον, τὸ τὸν θεὸν εἰδέναι τὰ πραχθησόμενα ἑκάστῳ· οὕτως οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἃ ἔταξεν ὁ θεὸς εἰς τὸ σημαίνειν, ἐμποδίζει[8]) τὸ[9]) ἐφ' ἡμῖν· ἀλλὰ παραπλησίως βιβλίῳ περιέχοντι τὰ μέλλοντα προφητικῶς, ὁ πᾶς οὐρανὸς δύναται, οἱονεὶ βίβλος ὢν θεοῦ, περιέχειν τὰ μέλλοντα. Διόπερ ἐν τῇ προσευχῇ[10]) τοῦ Ἰωσὴφ δύναται οὕτω νοεῖσθαι τὸ λε-

---

1) Tarinus in notis: „deest μέντοι in Codd. nonnullis."

2) Tarinus in notis: „alter Cod. Thuani: ἐνεστῶτος."

3) Deest δέ in edd. Spenceri.

4) Edd. Huetii: σημαινούντων.

5) Desideratur δέ in edd. Philocaliae.

6) Edd. Philocal. male: γίνεσθαι· ἀλλ' ὡς προειρήκαμεν. Εἰ ἄρα —, ὡς εἰ καὶ μή κτλ.

7) Deest γάρ in textu edd. Philocal., Tarinus tamen in notis: „Codd. ὥσπερ γάρ" κτλ.

8) Apud Eusebium (itemq. in textu edd. H.) legitur: ἐμποδίζειν. Male. R. — Vigerus in notis: „malim: ἐμποδίζει. Nec enim id ante demonstravit, nisi forte κατ' ἀκολουθίαν." — Huet. ad marg. textus: „scrib. ἐμποδίζει."

9) Edd. Philocal. in textu: „τῷ." Tarinus vero in notis: „Codd. τό."

10) Liber apocryphus, cujusmodi libros saepe laudat Origenes. H.

γόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ· „ἀνέγνων [1]) *γὰρ ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅσα συμβήσεται ὑμῖν, καὶ τοῖς υἱοῖς ὑμῶν.“ Τάχα δὲ καὶ τό· „εἱλιγήσεται* [2]) *ὁ οὐρανὸς ὡς* [3]) *βιβλίον“ τοὺς λόγους τοὺς περιεχομένους, σημαντικοὺς τῶν ἐσομένων, δηλοῖ ἀπαρτισθησομένους, καὶ, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, πληρωθησομένους, ὥσπερ λέγονται* [4]) *αἱ προφητεῖαι πεπληρῶσθαι τῷ ἐκβεβηκέναι. Καὶ οὕτως ἔσται εἰς σημεῖα τὰ ἄστρα γεγονότα, κατὰ τὴν λέγουσαν φωνήν· „ἔστωσαν* [5]) *εἰς σημεῖα.“ Ὁ δὲ Ἱερεμίας ἐπιστρέφων ἡμᾶς πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ περιαιρῶν φόβον τὸν ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις σημαίνεσθαι, τάχα δὲ καὶ ὑπολαμβανομένοις ἐκεῖθεν ἔρχεσθαι, φησίν· „ἀπὸ* [6]) *τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε.“*

10. *Ἴδωμεν καὶ* [7]) *δεύτερον ἐπιχείρημα, πῶς οὐ δύνανται οἱ ἀστέρες εἶναι ποιητικοὶ, ἀλλ᾽, εἰ* [8]) *ἄρα, σημαντικοί. Ἀπὸ* [9]) *τῶν πλείστων γὰρ ὅσων γενέσεων ἔστι λαβεῖν τὰ περὶ ἑνὸς ἀνθρώπου. Τοῦτο δὲ καθ᾽ ὑπόθεσιν λέγομεν, συγχωροῦντες τὸ* [10]) *ἐπιστήμην αὐτῶν ἀναλαμβάνεσθαι ὑπ᾽ ἀνθρώπων δύνασθαι. Φέρε γὰρ εἰπεῖν, περὶ τοῦ τόνδε πείσεσθαι τόδε, καὶ τεθνήξεσθαι περιπεσόντα λῃσταῖς καὶ ἀναιρεθέντα, φασὶ* [11]) *δύνασθαι λαμβάνειν ἀπό τε τῆς ἰδίας αὐτοῦ γενέσεως, κἂν τύχῃ*

---

1) Euseb., itemq. edd. Huet. „*ἀνέγνω.*“

2) Jesai. XXXIV, 4. — LXX. viri: „*ἑλιγήσεται,*“ edd. Philocal. „*εἱλιγήσεται.*“

3) Edd. Philocal. in textu: „*ὡσεί,*“ Tarinus tamen in notis: „Codd. *ὡς.*“

4) Edd. Philocal. *λέγονται καὶ αἱ προφητεῖαι κτλ.*

5) Genes. I, 14. 6) Jerem. X, 2.

7) Edd. Philocal. *δὲ καὶ δεύτερον κτλ.*

8) Edd. Philocal. *ἢ ἄρα κτλ.*

9) Eaedem: *Ἀπὸ πλείστων γὰρ ὅσων κτλ.*

10) Edd. Philocal. in textu: „*τῇ ἐπιστήμῃ,*“ in notis vero Tarinus: „Codd. *τῷ ἐπιστήμην.*“

11) Apud Euseb. (itemq. in edd. H.) legitur: „*φησὶ δύνασθαι.*“ R.

ἔχων ἀδελφοὺς πλείονας, ἀπὸ τῆς ἑκάστου αὐτῶν. Περιέχειν γὰρ οἴονται τὴν ἑκάστου γένεσιν, ἀδελφὸν ὑπὸ λῃστῶν τεθνηξόμενον, ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν τῆς μητρὸς, καὶ τὴν τῆς γαμετῆς, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν οἰκετῶν, καὶ τῶν φιλτάτων, τάχα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀναιρούντων. Πῶς οὖν δυνατὸν τὸν τοσαύταις γενέσεσιν, ἵνα αὐτοῖς τοῦτο συγχωρηθῇ, ἐμπεριεχόμενον γίνεσθαι [1]) ὑπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀστέρων, τῆσδε μᾶλλον τῆς γενέσεως, ἢ τῶνδε; Ἀπίθανον γὰρ καὶ τὸ φάσκειν, τὸν σχηματισμὸν τὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ τοῦδέ τινος γενέσει, ταῦτα πεποιηκέναι, τὸν [2]) δὲ ἐν τῇ τῶνδε γενέσει μὴ πεποιηκέναι, ἀλλὰ σεσημαγκέναι μόνον· ἠλίθιον γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἡ πάντων γένεσις περιεῖχε καθ' ἕκαστον ποιητικὸν [3]) τοῦ τόνδε ἀναιρεθῆναι, ὥστε ἐν γενέσεσιν, καθ' ὑπόθεσιν λέγω, πεντήκοντα περιέχεσθαι τὸ τόνδε τινὰ ἀναιρεθῆναι. Οὐκ οἶδα δ', ὅπως δυνήσονται σῶσαι, [4]) τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτοὺς λαμβάνειν περιτομὴν, ἀκρωτηριαζομένους [5]) καὶ ἑλκουμένους, [6]) καὶ φλεγμονῇ περιπεσομένους, [7]) καὶ

---

[1]) Edd. Philocal. γενέσθαι.

[2]) Desunt verba: „τὸν δὲ — μὴ πεποιηκέναι," in textu edd. Philocal., Tarinus tamen in notis: „supplent Codd. Thuani verba: τὸν δὲ (male legitur: τόνδε) — μὴ πεποιηκέναι."

[3]) In Philocal. deest „ποιητικόν." Vigerus (ad marginem): „fortasse: τὸ ποιητικόν." R.

[4]) Edd. Philocal. „σῶσαι τὸ, τὸν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ" κτλ.

[5]) Edd. Philocal. solae: „ἀκρωτηριαζομένους τὰ μόρια, καί" κτλ.

[6]) Edd. Philocal. (itemq. Euseb., nec non edd. Huet.) in textu: „ἑλκομένους." R. — Vigerus ad marginem: „fortasse: ἑλκουμένους." Idem in notis: „vera, opinor, lectio est: ἑλκουμένους, quam etiam a Msc. alter repraesentat: ulcus enim ex circumcisione sequebatur."

[7]) Edd. Philocal. (itemq. edd. H. in textu): „περιπεσωμένους." R.

τραύμασι, [1]) *καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν, τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· — τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν —· καὶ πάλιν τῶνδέ τινων τῶν ἐν Αἰθίοψι, τοῖσδε τὰς κόγχας τῶν γονάτων περιαιρεῖσθαι, καὶ τῶν Ἀμαζόνων τοὺς ἑτέρους τῶν μαστῶν.* [2]) *Πῶς γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν οἱ ἀστέρες τοῖσδε τοῖς ἔθνεσιν; Οἶμαι, ὅτι εἰ ἐπιστήσαιμεν,* [3]) *οὐδὲ μέχρι τοῦ στῆσαι* [4]) *δυνησόμεθά τι ἀληθὲς εἰπεῖν περὶ αὐτῶν. Τοσούτων δὲ φερομένων ὁδῶν προγνωστικῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξώκειλαν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὸ τὴν μὲν οἰωνιστικὴν καὶ τὴν θυτικὴν μὴ λέγειν περιέχειν τὸ ποιοῦν αἴτιον, ἀλλὰ σημαίνειν μόνον, καὶ* [5]) *τὴν ἀστεροσκοπικήν, οὐκ ἔτι δὲ τὴν γενεθλιαλογικήν.* [6]) *Εἰ γὰρ ἐπιγινώσκεται, — ἵνα καὶ χαρισώμεθα τὸ γινώσκεσθαι —, γίνεται* [7]) *δὲ ἐκεῖθεν, ὅθεν ἡ γνῶσις λαμβάνεται, τί μᾶλλον ἀπὸ τῶν ἀστέρων, ἢ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἔσται τὰ γινόμενα; καὶ* [8]) *μᾶλλον ἀπὸ τῶν οἰω–*

---

[1]) Edd. Philocaliae: *καὶ τραύματι.*

[2]) Edd. Philocaliae: *μαζῶν.*

[3]) Sic recte habet Philocalia, male vero apud Eusebium (itemq. in textu edd. H.) legitur: „*ὅτι ἐπιστῆσαι μὲν, οὐδὲ μέχρι*“ *κτλ.* R. — Vigerus in notis: „Verba: *ἐπιστῆσαι μέν*, libenter expunxerim, quae profecto sensum, absque illis optime cohaerentem, interturbant.“ — Huet. ad marginem rectissime: „fortasse: *ὅτι εἰ ἐπιστήσαιμεν, οὐδὲ μέχρι*“ *κτλ.*

[4]) Edd. Philocal. *στῆναι.*

[5]) Vigerus in notis: „Manifesta (?) trajectio est. Legendum ergo: *οὐκ ἔτι δὲ τὴν ἀστεροσκοπικὴν, καὶ τὴν γενεθλιαλογικήν.*“ Quibus tamen verbis haec reddit Huetius: „Sed recte videtur et sana, quae in textu nostro est, lectio,“ etc.

[6]) Tarinus in notis: „Codd. *γενεθλιακήν.*“

[7]) Edd. Philocal. in textu: „*γίνεσθαι*, omisso *δέ*,“ in notis: „Codd. *γίνεται.*“

[8]) Vigerus ad marginem: „fortasse: *καὶ τί μᾶλλον*“ *κτλ.* H. et R.

νῶν, ἢ ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῶν θυομένων,[1]) *ἢ ἀπὸ τῶν διαττόντων ἀστέρων; Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει*[2]) *εἰς ἀναίρεσιν τοῦ ποιητικοὺς εἶναι τοὺς ἀστέρας τῶν ἀνθρωπίνων.*

11. *Ὅπερ δὲ συγκεχωρήκαμεν,*[3]) *οὐ γὰρ ἐλύπει τὸν λόγον, ὡς τῶν ἀνθρώπων δυναμένων καταλαμβάνειν τοὺς οὐρανίους σχηματισμοὺς, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ ὧν ἐστὶ σημεῖα, τοῦτο φέρε νῦν ἐξετάσωμεν εἰ ἀληθές ἐστι. Φασὶ τοίνυν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ τὸν μέλλοντα τὰ κατὰ τὴν γενεθλιαλογικὴν ἀληθῶς καταλαμβάνειν, εἰδέναι οὐ μόνον τὸ κατὰ πόστου*[4]) *δωδεκατημορίου ἐστὶν ὁ καλούμενος ἀστὴρ, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου, καὶ κατὰ ποίου ἑξηκοστοῦ· οἱ δὲ ἀκριβέστεροι, καὶ κατὰ ποίου ἑξηκοστοῦ τοῦ ἑξηκοστοῦ. Καὶ τοῦτό φασι δεῖν ποιεῖν ἐφ᾽ ἑκάστου*[5]) *τῶν πλανωμένων,*[6]) *ἐξετάζοντα τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς. Πάλιν αὖ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ὁρίζοντος δεήσει, φασὶν, ἰδεῖν οὐ μόνον τὸ δωδεκατημόριον ποῖον*[7]) *ἦν ἐπ᾽ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν μοῖραν, καὶ τὸ ἑξηκοστὸν τῆς μοίρας, τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον ἑξηκοστόν. Πῶς τοίνυν τῆς ὥρας πλατεῖ λόγῳ ἥμισυ δωδεκατημορίου περιεχούσης,*[8]) *δύναταί τις λαβεῖν τὸ ἑξηκοστὸν, μὴ ἔχων τὴν ἀναλογίαν τῆς διαιρέσεως τῶν ὡρῶν, ὥστε, φέρε εἰπεῖν, εἰδέναι, ὅτι γεγέννηται ὁ δεῖνα ὥρᾳ τε-*

---

[1]) Edd. Philocaliae: *θυομένων· τί δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῶν θυομένων, ἢ ἀπὸ — ἀστέρων; Ταῦτα κτλ.*

[2]) Edd. Philocaliae: *ἀρκέσει, καὶ εἰς ἀναίρεσιν κτλ.*

[3]) Edd. Philocal. *συνεχωρήσαμεν.*

[4]) Vigerus ad marginem: „fortasse: *ποίου.*" H. et R.

[5]) Edd. Philocaliae: *ἑκάστῳ.*

[6]) Edd. Merlini male: *πλανώμενον.*

[7]) Edd. Philocaliae: *ποῖόν ἐστιν κτλ.*

[8]) Tarinus in notis: „Codd. *ἐχούσης.*"

τάρτῃ, καὶ ἡμίσει ὥρας, καὶ τετάρτῳ, ὀγδόῳ,[1]) καὶ ἑκκαιδεκάτῳ, καὶ[2]) δυοτριακόστῳ; παραπολὺ γάρ φασι παραλλάττειν τὰ σημαινόμενα, παρὰ τὴν ἀγνωσίαν,[3]) οὐ τῆς[4]) ὅλης ὥρας, ἀλλὰ καὶ τοῦ[5]) ποστημορίου[6]) αὐτῆς. Ἐν γοῦν τοῖς διδύμοις γεννωμένοις, πολλάκις τὸ μεταξὺ καὶ[7]) ἀκαριαῖον ὥρας ἐστὶ, καὶ πολλαὶ παραλλαγαὶ τῶν συμβαινόντων καὶ τῶν πραττομένων ἐπ' αὐτῶν ἀπαντῶσιν, ὥς φασιν ἐκεῖνοι, παρὰ[8]) τὴν αἰτίαν τῆς σχέσεως τῶν ἀστέρων, καὶ τὸ μόριον τοῦ δωδεκατημορίου τὸ παρὰ[9]) τὸν ὁρίζοντα, οὐ καταλαμβανόμενον ὑπὸ τῶν νομιζομένων τὴν ὥραν τετηρηκέναι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται λέγειν, ὅτι[10]) τὸ μεταξὺ τοῦδε τῆς γενέσεως πρὸς τὴν τοῦδε, ἐστὶν ὥρας τριακοστόν. Ἀλλ' ἔστω συγκεχωρημένον[11]) αὐτοῖς τόδε κατὰ τὸ ἐκλαβεῖν τὴν ὥραν. Φέρεται δὴ θεώρημα, ἀποδεικνύον τὸν ζωδιακὸν κύκλον ὁμοίως τοῖς πλανωμένοις φέρεσθαι ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς δι' ἑκατὸν ἐτῶν, μοῖραν μίαν, καὶ τοῦτο τῷ πολλῷ χρόνῳ ἐναλλάττειν[12]) τὴν θέσιν τῶν δωδεκατημορίων· ἑτέρου μὲν τυγχάνοντος τοῦ νοη-

---

[1]) Edd. Philocaliae: *ὀγδόῳ τε καί κτλ.*

[2]) Edd. Philocaliae: *καὶ τριακοστοδύω· παρὰ πολύ κτλ.*

[3]) Edd. Philocaliae solae: *ἀγνωσίαν αὐτῆς ὅλης ὥρας, ἀλλά κτλ.*

[4]) Vigerus ad marginem: „fortasse legendum: *οὐ μόνον τῆς*“ *κ. τ. λ.*

[5]) Desideratur *τοῦ* in edd. Philocaliae.

[6]) Edd. Philocaliae solae: *πολλοστημορίου.*

[7]) Deest *καί* in edd. Philocaliae.

[8]) Edd. Philocaliae: *περί.*

[9]) Tarinus in notis: „Codd. *περί.*“

[10]) Edd. Philocaliae: *ὅτι μεταξὺ τῆς τοῦδε γενέσεως κτλ.*

[11]) Edd. Philocaliae: *συγκεχωρημένα αὐτοῖς τὰ κατὰ τὸ ἐκλαμβάνειν κτλ.*

[12]) Tarinus in notis: „Codd. *ἀναλαμβάνειν.*

τοῦ δωδεκατημορίου· ἑτέρου δὲ τοῦ [1]) *ὡσανεὶ μορφώματος,* [2]) *ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ νοητοῦ ζωδίου· ὅπερ οὐ πάνυ τι δυνατὸν καταλαμβάνεσθαι. Ἔστω δὲ* [3]) *καὶ τοῦτο συγκεχωρημένον, τὸ καταλαμβάνεσθαι τὸ νοητὸν δωδεκατημόριον, ἢ δύνασθαι ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ δωδηκατημορίου λαμβάνεσθαι τὸ ἀληθές· ἀλλὰ τήνγε σύγκρασιν παρ᾽ αὐτοῖς καλουμένην τῶν ἐν τοῖσδε τοῖς σχηματισμοῖς τυγχανόντων, καὶ αὐτοὶ ὁμολογήσουσιν, οὐχ οἷοί* [4]) *τε σῶσαι κατὰ* [5]) *πᾶν, ἀμαυρουμένου τοῦ δηλουμένου, φέρε εἰπεῖν, χείρονος* [6]) *ἀπὸ τοῦδε, διὰ τὸ ἐπιβλέπεσθαι* [7]) *αὐτὸν ὑπὸ τοῦδε τοῦ κρείττονος, καὶ ἐπὶ τοσόνδε, ἢ τοσόνδε ἀμαυρουμένου· πολλάκις πάλιν τῆς ἀμαυρώσεως τῆς τοῦ χείρονος ὑπὸ τῆς ἐπιβλέψεως τῆς* [8]) *τοῦ*

---

[1]) Desideratur *τοῦ* in edd. Philocaliae.

[2]) Vigerus in notis: „Post hanc vocem membrum alterum deesse credo, quod ita concipi possit: *οὐ μὴν λαμβανομένου τ᾽ ἀληθοῦς* (H. et R. proferunt: *τοῦ ἀληθοῦς*) *ἐκ τοῦ μορφώματος.* Sensus enim id exigit, et manifeste probant, quae sequuntur. Vox *μορφώματος* repetita, librariorum, ut saepe fit, oculis imposuit, ut posteriorem prioris loco acciperent.“ — Huet. in notis: „Loci hujus hiatum oratio pendula arguit. Hunc sic explebat Vigerus,“ etc. — Bene hi viri, corruptum esse locum huncce, monuerunt, neque tamen opus est hac critica medela, cum in edd. Philocal. illa ipsa verba, quae quo casu, nescio, exciderunt, reperiantur, haec videlicet: „*μορφώματος· τὰ δὲ ἀποτελέσματα, φασὶν, εὑρίσκεσθαι οὐκ ἐκ τοῦ μορφώματος, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ*“ *κτλ.*

[3]) Edd. Philocaliae: *δή.*

[4]) Tarinus in notis: „Codd. *οἷόν τε.*“

[5]) Edd. Philocaliae: *κατ᾽ ἀξίαν.*

[6]) Vigerus in notis: „Melius, ni fallor, abesset *ἀπό*, ut *χείρονος τοῦδε* (nempe *ἀστέρος*) cum praeeunte participio *δηλουμένου* construatur. Sin autem (quod minus probo) retinebitur *ἀπό*, tunc post *χείρονος* apponenda virgula fuerit, ut *ἀπὸ τοῦδε* cum *ἀμαυρουμένου* conjungatur.“ Quae quidem Vigeri verba, subtilius, ut videtur, quam verius disputata, pessime Ruaeus intellexit.

[7]) Tarinus in notis: „Codd. *ἐπιβάλλεσθαι.* Male.“

[8]) Deest: „*τῆς*“ in edd. Philocaliae.

κρείττονος ἐμποδιζομένης, ἐκ τοῦ ἕτερον οὑτωσὶ ἐσχηματίσθαι, χειρόνων ὄντα σημαντικόν. Καὶ οἶμαι ἐπιστήσαντά τινα τοῖς τόποις, ἀπογνῶναι τὴν περὶ τούτων κατάληψιν, οὐδαμῶς ἀνθρώποις ἐκκειμένην, ἀλλ' εἰ[1]) *ἄρα, μέχρι τοῦ σημανθῆναι*[2]) *μόνον*[3]) *φθάνουσαν. Εἰ δέ τις ἐν πείρᾳ γεγένηται*[4]) *τῶν πραγμάτων, μᾶλλον εἴσεται τὸ ἐν τῷ στοχάζεσθαι ἀποπτωτικὸν τῶν λεγόντων, καὶ*[5]) *αὐτῶν συγγραψαμένων, ἤπερ*[6]) *νομιζόμενον ἐπιτευκτικόν.*[7]) *Καὶ Ἠσαΐας γοῦν, ὡς οὐ δυναμένων τούτων εὑρίσκεσθαι ὑπὸ ἀνθρώπων, φησὶ πρὸς τὴν θυγατέρα τῶν Χαλδαίων, τῶν ταῦτα μάλιστα παρὰ πάντας ἐπαγγελλομένων· „στήτωσαν*[8]) *δὴ*[9]) *καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, ἀναγγειλάτωσάν σοι, τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἔρχεσθαι.“ Διὰ γὰρ τούτων διδασκόμεθα, μὴ δύνασθαι τοὺς πάνυ*[10]) *περὶ ταῦτα φιλομαθεῖς προδηλοῦν, ἃ βεβούληται κύριος ἑκάστῳ ἔθνει ἐπαγαγεῖν.*[11])

---

[1]) Edd. Philocaliae: *ἢ ἄρα κτλ.*

[2]) Edd. Philocal. in textu: „*σανθῆναι.*“ Tarinus tamen in notis: „forte: *σωθῆναι.*“

[3]) Edd. Philocaliae: *φθάνουσαν μόνον.*

[4]) Edd. Philocaliae: *γένηται.*

[5]) Edd. Philocaliae: *καὶ αὐτῶν τῶν συγγραψαμένων.*

[6]) Vigerus in notis: „lege: *ἤπερ τὸ νομιζόμενον κτλ.*, vel: *ἢ τὸ νομιζόμενον*“ *κτλ.* — Edd. Philocaliae in textu: „*ἢ πτερνιζόμενον,*“ in notis vero Tarinus: „Codd. *ἤπερ νομιζομένων.*“

[7]) Edd. Philocaliae: *ἐπιτατικόν.*

[8]) Jesai. XLVII, 13. coll. LXX. virorum versione.

[9]) Deest *δή* in edd. Philocaliae.

[10]) Desideratur „*πάνυ*“ in edd. Philocaliae.

[11]) Hactenus Eusebius, appositis nonnullis verbis, quibus universam disputationem ad capita quaedam revocare studeret, locum, de quo agitur, profert. De Huetio in iis, quae statim sequuntur, Ruaeum conferas loquentem.

12. *Νῦν*[1]) *γὰρ, ὡς πρὸς τὴν λέξιν, τὸ προφητικὸν ἐξειλήφαμεν. Εἰ δέ φησιν ὁ Ἰακὼβ ἀνεγνωκέναι ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ τὰ συμβησόμενα τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ ὅσον ἐπὶ τούτῳ ἀντιλέγοι τις ἂν ἡμῖν, ὅτι ἐναντία οἷς εἰρήκαμεν δηλοῦται διὰ τῆς γραφῆς· ἐλέγομεν γὰρ ἄνθρωπον ἀκαταλήπτως ἔχειν τῶν σημείων, ὁ δὲ Ἰακὼβ φησιν ἀνεγνωκέναι ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ· ἀπολογησόμεθα ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς σοφοὶ, πνεύματι περισσοτέρῳ χρησάμενοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐκ ἀνθρωπίνως, θείως δὲ διδάσκονται τὰ ἀπόῤῥητα· ὥσπερ ὁ Παῦλος, λέγων· „ἤκουσα*[2]) *ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι·“ ἴσασι γὰρ τροπῶν ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους, καὶ ἀστέρων θέσεις, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοῦ πνεύματος ἀποκαλύπτοντος αὐτοῖς, καὶ καθαρῶς, ὡς θέλει ὁ θεὸς, τὰ θεῖα ἀπαγγέλλοντος. Καὶ ἄλλως δὲ ὁ Ἰακὼβ μείζων ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἦν, πτερνίζων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ὁμολογῶν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ βίβλῳ, ἀφ' ἧς παρεθέμεθα τό· „ἀνέγνων*[3]) *ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ·“ εἶναι ἀρχιχιλίαρχος δυνάμεως κυρίου, καὶ ὄνομα πάλαι*[4]) *κεκτημένος Ἰσραήλ· ὅπερ ἐν σώματι λειτουργῶν ἀναγνωρίζει, ὑπομιμνήσκοντος αὐτὸν τοῦ ἀρχαγγέλου Οὐριήλ.*

13. *Μετὰ ταῦτα λείπεται ἐξετάσαι καὶ παραστῆσαι τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι εἰς σημεῖα κεῖνται οἱ φωστῆρες τοῦ οὐρανοῦ· σανθήσῃ*[5]) *δὲ ὑπὸ*[6]) *τῶν περιεργότερον*

---

[1]) Haud satis scio, cur hanc praesentis fragmenti seriem, quam exhibet Philocalia, in sua editione omiserit clarissimus Huetius. R. — Eusebium procul dubio vir doctus secutus est: cum ille taceret, ipse quoque obmutuit.

[2]) II Cor. XII, 4.

[3]) Vide Fabricii Cod. pseudepigraphum V. T. pag. 551. seqq.

[4]) Tarinus in notis: „Codd. *πάλιν*.“

[5]) Tarinus in notis: „uterque Codex: *συνθήσῃ*.“

[6]) Idem in notis: „alter Codex: *καὶ ἐκ τῶν*“ *κτλ.*

φερομένων εἰς τοὺς τόπους, τίς ἡ αἰτία τοῦ ταῦτα τὰ σημεῖα τὸν θεὸν πεποιηκέναι ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ ἔστιν εἰπεῖν, πρῶτον μὲν, ὅτι πιστεύομεν τὰ τῆς μεγαλειότητος τοῦ νοῦ[1]) τοῦ θεοῦ πᾶσαν γνῶσιν τὴν περὶ ἑκάστου τῶν ὄντων ἐμπεριειληφότος· ὥστε μηδὲ τὸ τυχὸν καὶ νομιζόμενον ἐλάχιστον λανθάνειν τὴν θειότητα αὐτοῦ· δόξαν μὲν περιέχει τοῦ οἱονεὶ ἄπειρα ἀριθμῷ[2]) οὕτως αὐτὸν ἐμπεριειληφέναι ἐν ἑαυτῷ, οὐ μὴν ἐναργῆ τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ πεπιστευμένην, ὡς ἁρμόζουσαν τῷ ἀγεννήτῳ[3]) νῷ, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν τυγχάνοντι. Ἵν' οὖν τῇ πείρᾳ τοῦτο καταλαμβάνηται ὑπὸ τῶν μειζόνων ἢ κατὰ ἄνθρωπον, καὶ τῶν ἁγίων ψυχῶν τοῦ ἐνεστηκότος δεσμοῦ ἀπηλλαγμένων, ὡσπερεὶ γράμματα καὶ χαρακτῆρας καὶ διὰ τῆς τῶν οὐρανίων περιφορᾶς ἐποίησεν ἐν οὐρανῷ ὁ θεὸς τοὺς δεδιδαγμένους καὶ διδαχθησομένους ἀναγινώσκειν τὰ σημεῖα τοῦ θεοῦ. Οὐ θαυμαστὸν δὲ, καὶ ὑπὲρ ἐνδείξεως τῆς πρὸς τοὺς μακαρίους ποιεῖν τινὰ τὸν θεὸν, τῆς γραφῆς λεγούσης τῷ Φαραώ· „εἰς[4]) αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ." Εἰ γὰρ διετηρήθη Φαραὼ ὑπὲρ ἐνδείξεως δυνάμεως θεοῦ, καὶ διαγγελίας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ἐννόει πόσην ἔνδειξιν δυνάμεως θεοῦ περιέχει τὰ οὐράνια σημεῖα, πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἕως συντελείας ἐντετυπωμένων τῇ ἀξίᾳ[5]) βίβλῳ τοῦ θεοῦ τῷ οὐρανῷ. Δεύτερον δὲ στοχάζομαι ταῖς τὰ ἀνθρώπινα οἰκονομούσαις δυνάμεσιν ἐγκεῖσθαι[6]) τὰ σημεῖα, ἵνα τινὰ μὲν γινώσκωσι μόνον, τι-

[1]) Tarinus in notis: „Codd. Thuani: υἱοῦ."
[2]) Idem in notis: Codd. ἀριθμῶν.
[3]) Tarinus in notis: Codd. γεννητῷ.
[4]) Exod. IX, 16. coll. LXX. virorum interpretatione.
[5]) Tarinus in notis: „forte: ἁγίᾳ."
[6]) Idem in notis: „Codd. ἡγεῖσθαι."

νὰ[1]) δὲ ἐνεργῶσι· καθάπερ ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν βίβλοις ἃ μὲν γέγραπται, ἵνα γινώσκωμεν, οἷον τὰ περὶ κοσμοποιΐας καὶ[2]) ἄλλα μυστήρια· ἃ δὲ ἵνα γινώσκοντες ποιῶμεν, ὥσπερ τὰ περὶ τὰς ἐντολὰς καὶ τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ. Ἐνδέχεται δὴ τὰ ουράνια γράμματα, ἃ ἄγγελοι καὶ δυνάμεις θεῖαι ἀναγινώσκειν καλῶς δύνανται, περιέχειν τινὰ μὲν ἀναγνωσθησόμενα ὑπὸ τῶν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν τοῦ θεοῦ, ἵνα εὐφραίνωνται γινώσκοντες· τινὰ δὲ ὡσπερεὶ ἐντολὰς λαμβάνοντες ποιῶσι. Καὶ οὐχ ἁμαρτησόμεθα τὸ ἀνάλογον τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λέγοντες ἔχειν τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας· ἐὰν δὲ χείρονες καὶ ἕτεραι τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαι ποιῶσί τινα τῶν προεγνωσμένων καὶ σημαινομένων ἐν οὐρανῷ, οὐκ ἀνάγκη καὶ αὐτὰς ἀπὸ τῶν θεοῦ γραμμάτων ὑπομιμνησκομένας ποιεῖν ἃ ἐνεργοῦσιν· ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωποι ἀδικοῦντες, οὐ μανθάνοντες προεγνωκέναι τὸν θεὸν τὸ τόνδε τινὰ ἀδικήσεσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐνεργοῦσι τὸ ἀδικεῖν ἐκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας· οὕτως αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις τοῦ θεοῦ, τὴν κακίαν τῶν τὰ μοχθηρὰ βουλομένων ἀνθρώπων[3]) προεγνωκότες, τῇ ἰδίᾳ αἰσχίστῃ ἐπιτελοῦσι προαιρέσει. Οἱ μέντοι ἱεροὶ ἄγγελοι, τὰ λειτουργικὰ πνεύματα,[4]) τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, εἰκὸς[5]) ὅτι ὡς ἀπὸ νόμου θεοῦ γεγραμμένα τὰ προστάγματα λαμβάνοντες, τεταγμένως, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅσον δεῖ, ποιοῦσι τὰ κρείττονα· ἄτοπον γὰρ αὐτοὺς, θείους ὄντας, ἀποκληρωτικῶς, καὶ οὐχ ὡρισμένως ἔρχεσθαι ἐπὶ τὸ, φέρ' εἰπεῖν, χρηματίσαι τι τῷ Ἀβραὰμ, καὶ ποιῆσαί τι τῷ Ἰσαὰκ, καὶ ῥύσασθαι ἐκ κινδύνου τὸν Ἰακὼβ, ἢ ἐπιστῆναι τῷ

---

[1]) Tarinus in notis: „Codd. τὰ δὲ καί.“

[2]) Idem in notis: Codd. καί τινα ἄλλα“ κτλ.

[3]) Tarinus in notis: „subjiciunt Codd. Thuani: καὶ δυνάμεων.“

[4]) Cf. Hebr. I, 14.

[5]) Tarinus in notis: „Codd. εἰκός ἐστιν“ κτλ.

πνεύματι τοῦδε τοῦ προφήτου. Ἵνα οὖν μὴ ἀποκληρωτικῶς, μηδὲ κατὰ συντυχίαν τοῦτο πράττωσιν, ἀναγινώσκουσι τὴν βίβλον τοῦ θεοῦ· καὶ οὕτως ποιοῦσι τὰ αὐτοῖς ἐπιβάλλοντα. Ὡς προείπομεν δὲ, ἡμεῖς ἃ ποιοῦμεν, ἢ αἱ ἀντικείμεναι ἐνέργειαι, ἃ ἐπιτελοῦσιν εἰς ἡμᾶς, ἰδίᾳ προαιρέσει ποιοῦμεν· ἀτάκτῳ μὲν, ὅτε ἁμαρτάνομεν· πεπαιδευμένῃ δὲ, οὐκ ἄτερ ἀγγέλων, οὐδὲ θείων γραμμάτων, οὐδὲ ὑπηρετῶν ἁγίων, ὅτε θεῷ εὐάρεστα πράττομεν.

14. Καὶ Κλήμης δὲ ὁ Ῥωμαῖος, Πέτρου ἀποστόλου μαθητὴς, συνῳδὰ τούτοις ἐν τῷ παρόντι προβλήματι πρὸς τὸν πατέρα, ἐν Λαοδικείᾳ, εἰπὼν ἐν ταῖς περιόδοις, ἀναγκαιότατόν τι ἐπὶ τέλει τῶν τοιούτων[1]) λόγων φησὶ, περὶ τῶν τῆς γενέσεως δοκούντων ἐκβεβηκέναι,[2]) λόγῳ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ· Καὶ[3]) ὁ πατήρ· σύγγνωθί μοι, ὦ τέκνον· οἱ μὲν γὰρ χθές σου λόγοι ἀληθεῖς ὄντες συνελογίσαντό μοι συνθέσθαι σοι· ἡ δὲ ἐμὴ συνείδησις μικρά με, ὥσπερ πυρετοῦ ἔλλειμμα, πρὸς ἀπιστίαν βραχέα βασανίζει· σύνοιδα γὰρ ἐμαυτῷ τὰ τῆς γενέσεως πάντα μοι ἀποτελεσθέντα. Κἀγὼ ἀπεκρινάμην· συννόησόν μοι, ὦ πάτερ, οἷαν φύσιν ἔχει τὸ μάθημα, ἐξ[4]) ὧν ἐγώ σοι συμβουλεύω. Μαθηματικῷ συμβαλὼν, εἰπὲ πρῶτον αὐτῷ, ὅτι τάδε μοι φαῦλα ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ γέγονεν· ἐκ τίνος ἄρα μοι τῶν ἀστέρων γέγονε, μαθεῖν ἤθελον. Καὶ ἐρεῖ, ὅτι τοὺς χρόνους κακοποιὸς διεδέξατο Ἄρης ἢ Κρόνος, ἢ τούτων τις ἀποκαταστατικὸς[5]) ἐγένετο, ἢ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτόν τις ἐπεθεώρησεν ἐκ τετραγώνου, ἢ διαμέτρου, ἢ συνὼν, ἢ

---

[1]) Tarinus in notis: „Codd. περὶ τούτου."

[2]) Philocalia impressa: „ἐμβεβηκέναι." Male. R. — Cotelerius in notis ad Clementis Recognitiones: „duo Regii Codices: ἐκβεβηκέναι."

[3]) Vide Clementis Recognitionum Lib. X. cap. X.

[4]) Ed. Ruaei sola: ἐξ ὧν ἐγὼ συμβουλεύω.

[5]) Edd. Philocaliae: „ἀποκαταστικός." Male. R.

κεκεντρωμένος, ἢ παρὰ αἵρεσιν. Ὅμως καὶ ἄλλα μυρία εἰπεῖν ἔχει. Πρὸς τούτοις δὲ, ἢ ἀγαθοποιὸς κακῷ ἀσύνθετος[1]) ἦν, ἢ ἀνεπιθεώρητος ἢ ἐν σχήματι, ἢ παρὰ αἵρεσιν, ἢ ἐν ἐκλείψει, ἢ ἀνεπισύναφος, ἢ ἐν ἀμαυροῖς ἄστροις. Καὶ ὅμως πολλῶν προφάσεων οὐσῶν, πρὸς ἃ ἤκουσε τὰς ἀποδείξεις παρασχεῖν ἔχει. Μετὰ τοῦτον οὖν τὸν μαθηματικὸν ἑτέρῳ προσελθὼν, τὰ ἐναντία εἰπέ· ὅτι τόδε μοι τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ γέγονε· σὺ δὲ τὸν χρόνον τὸν αὐτὸν λέγε· ἀπαίτει δὲ, ἐκ τίνος ἄρα τῆς γενέσεως τοῦτο γέγονε. Καὶ ὅμως, ὡς προεῖπον, ἔχει, σοῦ καταψευσαμένου, αὐτὸς ἐκ πολλῶν σχημάτων ἕν τι εὑρεῖν σχῆμα, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ πλείονα, ὡς αὐτὸ ἐνεργῆσαν, ὅθεν τὰ ἀγαθὰ ἐρεῖ γεγενῆσθαι. Ἀδύνατον γὰρ ἐν πάσῃ γενέσει ἀνθρώπων, μὴ ἐν πάσῃ ὥρᾳ, τῶν ἀστέρων τοὺς μὲν καλῶς κεῖσθαι, τοὺς δὲ κακῶς· κύκλος γάρ ἐστιν ἰσομερὴς, ποικίλος, ἀπείρους ἔχων τὰς προφάσεις· πρὸς ἃς ἕκαστος εἰπεῖν ἔχει ὃ θέλει. Ὃν[2]) γὰρ τρόπον ἐπὶ τῶν λοξῶν ὀνείρων ἐνίοτε οὐδὲν νοοῦμεν, ἀποβάντων δὲ οἰκειοτάτην προσφέρομεν ἐπίλυσιν· οὕτως καὶ τὸ μάθημα, πρὸ τοῦ τι ἀποτελεσθῆναι, οὐδὲν σαφὲς ἡμῖν μηνῦσαι δύναται· μετὰ δὲ τὴν τοῦ γενομένου ἱστορίαν τότε πρόδηλος ἡ τῆς ἐκβάσεως[3]) αἰτία φαίνεται. Πολλάκις μὲν οὖν οἱ προλέγοντες πταίουσι, καὶ μετὰ τὴν ἔκβασιν ἑαυτοὺς μέμφονται, λέγοντες, ὅτι τόδε ἦν τὸ ποιῆσαν, καὶ οὐκ εἴδομεν. Τὸ μὲν οὖν καὶ τοὺς πάνυ ἐπιστήμονας πταίειν, γίνεται διὰ τὸ μὴ εἰδέναι, ὡς χθὲς ἔφην, ποῖα πάντως τῆς γενέσεως αἴτια[4]) γίνεται, ποῖα δὲ οὐ πάντως, καὶ ποῖα πάντως ποιῆσαι ἐπιθυ-

---

[1]) Cotelerius exhibet: ἀσύνετος.
[2]) Tarinus in notis: „Codd. ὅνπερ."
[3]) Idem in notis: „Codd. βάσεως."
[4]) Cotelerius ad marginem: „Al. αἰτία."

μοῦμεν, οὐ πάντως δὲ ποιοῦμεν. Ἥδε[1]) δὲ ἡ αἰτία ἡμῖν, τοῖς μυστήριον μεμαθηκόσι, σαφής ἐστιν, ὅτι ἐλεύθερον ἔχοντες λογισμὸν, ἐνίοτε ἐπέχειν ταύτην βουλευσάμενοι, νενικήκαμεν. Οἱ δὲ ἀστρολόγοι,[2]) τοῦτο αὐτὸ τὸ μυστήριον οὐκ[3]) εἰδότες, περὶ πάσης προαιρέσεως ἀποφηνάμενοι ἐξ ἀρχῆς, πταίσαντες τοὺς κλιμακτῆρας ἐπενόησαν, εἰς ἀδηλότητα ποιούμενοι[4]) τὴν προαίρεσιν, ὡς χθὲς ἀπεδείξαμεν. Σὺ δὲ τοῦ λοιποῦ πρὸς ταῦτα εἴ τι ἔχεις εἰπεῖν, λέγε. Καὶ[5]) ὁμόσας ἀπεκρίνατο, μηδὲν τούτων ἀληθέστερον εἶναι, ὧν εἶπεν.[6])

---

1) Edd. Philocal., itemque Cotelerius, in textu: „ὅτι ἥδε ἡ αἰτία“ κτλ. Tarinus in notis: „Codd. δέ pro: ἥδε.“

2) Tarinus in notis: Codd. ἀστερολόγοι.“

3) Desunt verba: „οὐκ εἰδότες,“ in textu Cotelerii, Clerici cura iterum edito. Male.

4) Tarinus in notis: „Codd. μεταποιούμενοι.“

5) Tarinus in notis: „Codd. καὶ ὁ πατὴρ ὁμόσας“ κτλ. Item Coteler. ad marginem: „Al.“ etc.

6) Edd. Philocaliae, itemq. Cotelerius: „εἶπας.“

ΕΚ[1]) ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ Γ'
ΤΩΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

„Καὶ[2]) ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς[3]) ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα[4]) τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.“ Ζητητέον δὴ,[5]) εἰ ταὐτόν ἐστι τό. „εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας“ τῷ· „καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας“ καὶ τό· „εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός“ τῷ· „καὶ ἄρχειν τῆς νυκτός.“ Καὶ ὁ Ἀκύλας γὰρ τὸ ἀνάλογον ἐτήρησε, ποιήσας ἀντὶ μὲν τοῦ· „εἰς ἀρχάς“ εἰς

---

[1]) Hoc fragmentum exhibet Philocalia cap. XIV. Idem exstat edd. Huet. Tom. I. paginis 15. 16. 17.

[2]) Genes. I, 16. 17. 18.

[3]) Edd. Philocal., itemque edd. H. et R. in textu: „εἰς τὰς ἀρχάς“ κτλ. Tarinus tamen in notis: „τάς redundat.“ Item Huet. et Ruaeus, ille ad marginem, hic in notis: „scribendum: εἰς ἀρχάς“ κτλ.

[4]) Edd. Philocal., itemque edd. H. et R. in textu: „φωστῆρα ἐλάσσω.“ Tarinus tamen in notis: „legendum: φωστῆρα τὸν ἐλάσσω.“ Item Huet. ad marginem, Ruaeus in notis: „scribendum: φωστῆρα τὸν ἐλάσσω.“

[5]) Tarinus in notis: „uterque Codex Thuani: δέ.“

ἐξουσίαν· ἀντὶ δὲ τοῦ· „ἄρχειν·“ ἐξουσιάζειν. Φασὶ δὲ, οἷς ἐμέλησε τῆς τῶν σημαινομένων ἐξετάσεως, ἐν τοῖς τόποις τοῖς ἔχουσι συζυγίαν προσηγοριῶν καὶ κατηγορημάτων, προϋφίστασθαι τὰ τυγχάνοντα τῶν προσηγοριῶν, καὶ ἐπιγίνεσθαι τὰ κατηγορήματα παρὰ τὰς προσηγορίας. Καὶ προσηγορίαν μὲν ἔχουσαν κατηγόρημά φασιν, οἷον τὴν φρόνησιν, κατηγόρημα δὲ εἶναι τὸ φρονεῖν· ὁμοίως προσηγορίαν τὴν σωφροσύνην, κατηγόρημα τὸ σωφρονεῖν. Καὶ προϋφίστασθαί φασι τὴν φρόνησιν, εἶτ᾽ ἐπιγίνεσθαι κατηγόρημα, ἀπὸ φρονήσεως τὸ φρονεῖν. Ταῦτα δὲ, εἰ καὶ δόξομέν τισι παρὰ τὸ βούλημα ποιεῖν τῆς γραφῆς, τετηρήκαμεν, ἐπεὶ ὁ μὲν ποιῶν τοὺς φωστῆρας θεὸς, ποιεῖ, τὸν μὲν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, τὸν δὲ ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός· τίθεται δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, οὐκέτι εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ἄρχειν τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς νυκτός. Τὸ γὰρ τεταγμένως καὶ ἀκολούθως τῷ τεχνολογουμένῳ, κατὰ τὸν τόπον προτετάχθαι τὰς προσηγορίας, εἶτ᾽ ἐπιφέρεσθαι τὰ κατηγορήματα, κεκίνηκεν ἡμᾶς, μήποτε τὸ πρᾶγμα καὶ [1]) παρὰ τῷ θεράποντι νενόηται, οὕτως ἔχον, καὶ μάλιστα ἐπεὶ ὁ κυριώτατα ἑρμηνεύειν φιλοτιμούμενος Ἀκύλας, οὐκ ἄλλο πεποίηκε παρὰ τὴν προσηγορίαν καὶ τὸ κακηγόρημα. Ἐπιστησάτω δ᾽ ὁ δυσπαραδέκτως ἔχων τούτων, εἰ δύναται ἠθικὸν πρόβλημα, ἢ φυσιολογούμενον, ἢ θεολογούμενον, χωρὶς ἀκριβείας σημαινομένων καὶ τῶν κατὰ τὸν λογικὸν τόπον τρανουμένων, ὃν δεῖ

---

[1]) Edd. Philocaliae, itemque edd. Huet. in textu: „*καὶ παρὰ τῷ θεράποντι *νενόηται.*“ Huet. in notis: „ita habet Tarini editio, et ita legebat quoque Genebrardus: vitiose, si modo mendosam scripturam integra scimus seponere. Quod si conjecturae locus est, ita legendum esse suspicari possis: *καὶ παρὰ τῷ τὰ θεῖα γράφοντι νενόηται.*“ Quibus Ruaeus haec addit: „haec Huetius, cui assentiri non possum, quod alibi ab Origene Moses simpliciter dicatur *θεράπων* et *θεράπων θεοῦ.*“

τρόπον παρίστασθαι. Τί γὰρ ἄτοπον ἀκούειν τῶν κυριολεκτουμένων ἐν ταῖς διαλέκτοις, καὶ ἐφιστάνειν ἐπιμελῶς τοῖς σημαινομένοις; ἔστι γὰρ ὅπου παρὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν λογικῶν, μεγάλως περιπίπτομεν, μὴ καθαίροντες τὰς ὁμωνυμίας, καὶ ἀμφιβολίας, καὶ καταχρήσεις, καὶ κυριολεξίας, καὶ διαστολάς· οἷον παρὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν ὁμώνυμον τῆς κόσμου προσηγορίας φωνὴν, ἐκπεπτώκασιν ἐπὶ τὸ ἀσεβέστατα φρονεῖν περὶ τοῦ δημιουργοῦ, οἱ μὴ καθάραντες, ἐπὶ τίνων κεῖται τό· „ὁ κόσμος[1]) ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται·" ὅτι ἀντὶ τῶν περιγείων καὶ ἀνθρωπίνων τοῦτο οὕτως ἐκεῖ τῷ Ἰωάννῃ εἴρηται. Οἰηθέντες γὰρ κόσμον κατ' αὐτὴν τὴν λέξιν σημαίνεσθαι τὸ σύστημα τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς, θρασύτατα καὶ ἀνοσιώτατα ἀποφαίνονται περὶ θεοῦ· μηδαμῶς ἔργῳ δεικνύναι δυνάμενοι, πῶς ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες, τὰ οὕτω τεταγμένως[2]) κινούμενα, κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ. Εἶτα ἐὰν προσάγωμεν αὐτοῖς ἐκ τοῦ· „οὗτός[3]) ἐστιν ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου·" ὅτι κόσμος ἔνθα ἡ ἁμαρτία πλεονάζει, κατὰ ταύτας τὰς λέξεις λέγεται, τουτέστιν ἐν τοῖς περιγείοις τόποις, εὐγνωμονοῦντες μὲν προσήσονται τὰ λεγόμενα, φιλονεικοῦντες δὲ, ἠλιθίως ἀναστρεφόμενοι, ἐπιμενοῦσι τοῖς ἅπαξ κριθεῖσι μοχθηροῖς, διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς ὁμωνυμίας. Πάλιν τε αὖ ἐὰν λέγηται· „θεὸς[4]) ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον καταλλάσσων[5]) ἑαυτῷ·" οὐκέτι δυνήσονται ὃ ἐξειλήφασι

---

[1]) I Joann. V, 19.

[2]) Edd. Philocal., itemq. edd. H., in textu: „τεταγμένα." Tarinus tamen in notis: „uterque Thuani Codex: τεταγμένως," Huet. ad marginem: „scribas: τεταγμένως."

[3]) Ev. Joann. I, 29. coll. edd. N. T.

[4]) II Cor. V, 19.

[5]) Tarinus in notis: „Cod. Regius: κατατάσσων. Hic deficiunt Thuani Codd., quorum in locum commodum succedunt libri contra Celsum a Dav. Hoeschelio editi."

περὶ παντὸς τοῦ κόσμου, τουτέστι περὶ τῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, μάλιστα κατὰ τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν δεῖξαι· καὶ κατ' αὐτοῦ γὰρ ἀνάγκη τὴν λέξιν ὡς ὁμώνυμον ἐξετάζεσθαι. Καὶ περὶ τὴν ἀμφιβολίαν δὲ μοχθηρῶν ἐκδοχῶν, καὶ παρὰ[1]) τὴν διαστολὴν τῶν στιγμῶν, καὶ ἄλλων δὲ μυρίων παραδείγματά ἐστι φιλοτιμησάμενον οὐκ ὀλίγα λαβεῖν. Ταῦτα δὲ παρεξέβημεν, ἵνα δείξωμεν, ὅτι καὶ καθ' ἡμᾶς τοὺς θέλοντας μὴ σφάλλεσθαι περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐν τῷ νοεῖν τὰς θείας γραφὰς, ἀναγκαιότατά ἐστι τὰ πίπτοντα εἰς τὴν χρῆσιν εἰδέναι λογικά· ὧν καὶ νῦν ἐδεήθημεν εἰς τὸ εὑρεῖν τὴν διαφορὰν τῶν λεγομένων γεγονέναι „εἰς ἀρχὰς[2]) τῆς νυκτὸς,“ καὶ „εἰς τὸ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.“

ΕΚ[3]) ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ Γ'
ΤΩΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ
ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ.

Τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν διασπαρέντων[4]) τὴν οἰκου-

---

[1]) Huet. ad marginem: „scribas: περί.“

[2]) Genes. I, 16. — 18.

[3]) Eusebius Hist. Eccles. Lib. III. cap. I. docet, haec Origenem in Tomo III. expositionum in Genesin disertis verbis commemorasse. *Ταῦτα*, inquit, *Ὠριγένει κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν* (*σαφῶς*) *εἴρηται*. Verum tamen Valesius in notis ad hunc locum ait, merito dubitari posse, unde incipiant Origenis verba, an a vocibus illis: *Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παράδοσις κτλ.*, an potius ab istis: *Πέτρος δὲ ἐν Πόντῳ κτλ.* R. — In edd. Huet. hoc fragmentum desideratur, itemque reliqua, quae sequuntur, omnia.

[4]) Eusebius, cf. ed. Heinichen., exhibet: *κατασπαρέντων*.

μένην, Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν· Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ. Πέτρος δὲ ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ, καὶ Βιθυνίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ, κεκηρυχέναι τοῖς[1]) *ἐκ διασπορᾶς Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος, ἀνεσκολοπίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιώσας παθεῖν. Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος;*

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ
ΕΚΛΟΓΑΙ.

„Καὶ[2]) *εἶπεν ὁ θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ καθ' ὁμοιότητα.“ Οὐ*[3]) *παραπεμπτέον, ὅτι σολοικισμὸς ἂν δόξειεν εἶναι κατὰ τὴν φράσιν τό· „εἶπεν*[4]) *ὁ θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ καθ' ὁμοιότητα·“ οὐ γὰρ ἂν εὐχερῶς ἐφαρμόσαι τὸ „σπεῖρον“ τῷ „βοτάνην χόρτου.“ Πῶς δὲ*

---

[1]) Valesius in notis ad Eusebium: „Codd. Maz. et Med. cum Fuk. ac Savil. *τοῖς ἐν διασπορᾷ Ἰουδαίοις* scriptum habent: rectius, ut opinor.“

[2]) Genes. I, 11.

[3]) Desumtum est hocce fragmentum e schedis Combefisianis, in quarum margine descriptum dicitur e Catena Msc. Mazarin, quae ipsum Origeni vindicat. At Catena altera Regia habet ut Theodoreti. Origenis tamen esse vix dubitarim, quippe quod Procopius exscripserit in hunc Geneseos locum. R.

[4]) Gen. I, 11.

καὶ χωρὶς σολοικισμοῦ νοεῖσθαι δύναται, τῶν πλείστων ὑπολημψομένων τὸ „σπεῖρον“ πρὸς τὸ „βοτάνην χόρτου“ λέγεσθαι; Ἔστι δὲ ὑποδιαστολῇ χρησάμενον μέσης στιγμῆς, οὕτως ἀναγνῶναι· „βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου·“ καὶ διαστήσαντα ἐπενεγκεῖν τό· „σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος·“ ἵν᾿ ᾖ· „βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, κατὰ γένος σπεῖρον σπέρμα“ ἐπιφερομένου ἐπὶ τὸ „γένος“ τοῦ „σπεῖρον σπέρμα.“

„Αὐξάνεσθε[1]) καὶ πληθύνεσθε.“ Σημαίνει[2]) ἡ μὲν αὔξησις τὴν εἰς μέγεθος ἐπίδοσιν· τὸ δὲ πληθύνεσθαι, τὴν ἐκ τῆς μίξεως εἰς πλῆθος διαδοχήν.

„Καὶ[3]) εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾿ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ᾿ ὁμοίωσιν.“ Προδιαληπτέον[4]) πρότερον, ποῦ συνίσταται τὸ „κατ᾿ εἰκόνα,“ ἐν σώματι, ἢ ἐν ψυχῇ. Ἴδωμεν δὲ πρότερον, οἷς χρῶνται οἱ τὸ πρῶτον λέγοντες· ὧν ἐστι καὶ Μελίτων, συγγράμματα καταλελοιπὼς περὶ τοῦ ἐνσώματον εἶναι τὸν θεόν. Μέλη γὰρ θεοῦ ὀνομαζόμενα εὑρίσκοντες, ὀφθαλμοὺς[5]) θεοῦ ἐπιβλέποντας τὴν οἰκουμένην, καὶ ὦτα[6]) αὐτοῦ εἶναι εἰς δέησιν δικαίων ἐπινενευκότα, καί· „ὠσφράνθη[7]) κύριος ὀσμὴν εὐωδίας“ καί· „τὸ[8]) στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα“ καὶ βραχίονα θεοῦ, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ δακτύλους, ἄντικρυς φάσκουσι ταῦτα οὐχ ἕτερόν τι διδάσκειν, ἢ τὴν μορφὴν τοῦ θεοῦ. Πῶς δέ,

---

[1]) Genes. I, 22.

[2]) Exstat hoc scholion in iisdem schedis Combefisianis exscriptum e Catena Msc. Monspeliensi. R.

[3]) Genes. I, 26.

[4]) Integrum hocce fragmentum habetur apud Theodoretum (cf. ed. Hal. Tom. I. pag. 32. seqq.) Quaest. XX. in Genes. cap. I., et Origeni etiam tribuunt schedae Combefisianae. R.

[5]) Cfr. Psalm. CI, 6. (C.)

[6]) Psalm. XXXIV, 15. (XXXIII.)

[7]) Genes. VIII, 21. [8]) Jes. I, 20.

φασὶ, καὶ ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, καὶ Μωσῇ, καὶ τοῖς ἁγίοις,[1]) μὴ μεμορφωμένος; μεμορφωμένος δὲ, κατὰ ποῖον χαρακτῆρα, ἢ τὸν ἀνθρώπινον; Καὶ συνάγουσι μυρία ῥητὰ, μέλη ὀνομάζοντα Θεοῦ. Πρὸς οὓς ἀγωνιστέον πρῶτον ἀπὸ τῆς λέξεως· ἀντιπαραβαλοῦμεν[2]) δὲ ῥητὰ, τοῖς πλέον τοῦ γράμματος μηδὲν ἐπισταμένοις, ἐναντιούμενα αὐτῶν τῇ ὑπολήψει· ἐκ μὲν τοῦ Ζαχαρίου, ὅτι „ἑπτὰ[3]) ὀφθαλμοὶ κυρίου οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.“ Εἰ δὲ ἑπτὰ ἔχει ὀφθαλμοὺς ὁ Θεὸς, ἡμεῖς δὲ δύο, οὐ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γεγόναμεν. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπτερυγώμεθα, περὶ δὲ Θεοῦ λέγει ἐν ἐννενηκοστῷ ψαλμῷ, ὅτι „ὑπὸ[4]) τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιεῖς.“ Εἰ δὲ ἐκεῖνος μὲν πτέρυγας ἔχει, ἡμεῖς δέ ἐσμεν ζῶον ἄπτερον, οὐ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. Πῶς δὲ ὁ σφαιροειδὴς οὐρανὸς, καὶ ἀεὶ κινούμενος, θρόνος εἶναι δύναται, ὡς ὑπολαμβάνουσι, τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ πῶς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ; Ἀπαγγελλέτωσαν ἡμῖν· ἆρα γὰρ τὸ ἀπὸ γονάτων μέχρι τῶν βάσεων σῶμα τοῦ μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς περιέχοντος, ἐν μέσῳ δὲ οὔσης τῆς γῆς τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ περιεχομένης ὑπ' αὐτοῦ, ὡς γραμμικαῖς ἀποδείξεσι παρίσταται, παρ' ἡμῖν εἰσιν αἱ βάσεις τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τοῖς ἀντίχθοσι; καὶ ὅλην τὴν οἰκουμένην ἡμῶν πεπληρώκασιν, ἢ καὶ πλέον τι ἐπιλαμβάνουσιν, ἢ ἔλαττόν τι; διεστήκασιν οἱ πόδες αὐτοῦ διὰ τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ποταμοὺς, ἢ καὶ τοῖς ὕδασιν ἐπιβαίνουσι; Πῶς δὲ, οὗ ὁ τηλικοῦτος οὐρανὸς θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, ἐν μόνῳ[5]) τῷ παραδείσῳ εὑρίσκεται περιπατῶν, ἢ ἐν τῇ κορυφῇ

---

[1]) Ed. Theodoreti Halensis in notis: „Codd. et Pici editio: ὁμοίοις.“

[2]) Eadem: ἀντιπαρακαλοῦμεν.

[3]) Zachar. IV, 10. [4]) Psalm. XCI, 4. (XC.)

[5]) Ed. Theodoreti Halensis in notis: „abest μόνῳ.“

τοῦ Σινᾶ φαίνεται τῷ Μωσῇ; καὶ πῶς ταῦτά τις περὶ θεοῦ δοξάζων οὐ μωρὸς λεχθήσεται;

Εἶτα πολλὰ πρὸς ἀνατροπὴν εἰπὼν τῆς τοιαύτης δόξης ἐπάγει.

Ὁ δὲ φάσκων τὸ „κατ' εἰκόνα" μὴ ἐν σώματι εἶναι, ἐν δὲ τῇ λογικῇ ψυχῇ, παραστήσει οὐκ εὐκαταφρόνητον δόγμα, καταλαβὼν, τίνες δυνάμεις εἰσὶν αὐτῆς. Ἡ γὰρ γνωστικὴ δύναμις ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, κριτική τε, καὶ εὐποιητικὴ, δικαιοπρακτική τε καὶ ἐῤῥωμένη,[1] *καὶ ἁπαξαπλῶς παντὸς καλοῦ ἐπιτελεστικὴ, κατ' εἰκόνα ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγόνασιν αὐτῷ.*[2] *Ὅτι δὲ τὸ κατ' εἰκόνα αἱ πράξεις χαρακτηρίζουσι, καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ σώματος μορφὴ, σαφῶς ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί· „καθὼς*[3] *ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτως*[4] *φορέσωμεν*[5] *καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου." Εἰκόνα μὲν γὰρ φορεῖ χοϊκὴν ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, καὶ ποιῶν τὰ ἔργα τῆς σαρκός· εἰκόνα δὲ τοῦ ἐπουρανίου ὁ τῷ πνεύματι τὰς*[6] *πράξεις τῆς σαρκὸς θανατῶν. Καὶ*[7] *ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ διδάσκων ὡς δεῖ βιοῦν, ἐπιφέρει ταῖς ἐντολαῖς τό· „ἵνα*[8] *γένησθε κατ'*

---

[1]) Combefisio legendum videtur *ἐρωμένη*, quod non videtur necessarium. R.

[2]) Ed. Halensis in notis: „deest *αὐτῷ*."

[3]) I Cor. XV, 49. [4]) Deest *οὕτως* in edd. N. T.

[5]) Ed. Halensis in notis: „recepta lectio est *φορέσομεν*. Praestat autem lectio *φορέσωμεν*, quam multi quoque Codices, a Millio aliisque in subsidium vocati, tuentur. Particula *οὕτως* hoc loco bene additur."

[6]) Editio Halensis in notis: „Codd. et Pici editio: *τὰς προστάξεις τοῦ σώματος*. Alludit Theodoretus ad locum Paulinum Rom. VIII, 13., ubi recepta lectio est: *τὰς πράξεις τοῦ σώματος*."

[7]) Editio Halensis in notis: „verba: *Καὶ ἐν ἑτέρᾳ — τοῦ κτίσαντος*, desiderantur in Codd. et Pici editione."

[8]) Cf. Coloss. III, 10. coll. edd. N. T.

εἰκόνα τοῦ κτίσαντος.“ Κύριος μακρόθυμος, καὶ ὁ μακρόθυμος ἄνθρωπος ἔχει τὸ κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ. Δίκαιος καὶ ὅσιος ὁ κύριος, καὶ οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ὁ κύριος. Οὐκοῦν ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην καὶ ὁσιότητα, καὶ πράττων καὶ τηρῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος τήν· „γίνεσθε[1]*) οἰκτίρμονες, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί·“ καί· „γίνεσθε*[2]*) τέλειοι, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν·“ εἰκὼν γίνεται κατὰ πάντα τοῦ θεοῦ.*

„Καὶ[3]*) ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ*[4]*) πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς.“ Τηρητέον*[5]*) δὲ,*[6]*) ὅτι ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς τῶν ζώων δημιουργίας ἄλλα τὰ κήτη, καὶ ἄλλα ἑρπετὰ ψυχῶν· καὶ ὡς ἄρχειν νῦν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης ὁ ἄνθρωπος λέγεται, σεσιώπηται δὲ τὸ τῶν κητῶν γένος, καὶ τὸ τῶν θηρίων. Οὐ γὰρ μάτην δεῖ νομίζειν μὴ προστίθεσθαι καὶ ταῦτα, δυναμένου ἀναγεγράφθαι· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν κητῶν τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν. Καὶ ἐπίστησον, εἰ*

---

[1]) Luc. VI, 36. coll. edd. N. T.

[2]) Matth. V, 48. coll. edd. N, T.

[3]) Genes. I, 28. — Ed. Halensis in textu: *Καὶ ἀρχέτωσαν, φησὶ, τῶν ἰχθύων κτλ.*, in notis: „Verba: *καὶ ἀρχέτωσαν — τὰ θηρία σεσιώπηται*, e Cod. nostro supplenda fuerunt, cum in ed. Sirmondi desiderarentur. Eadem fere sunt, quae Picus p. 15. seq. exhibuit.“

[4]) Ed. Halensis: *καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης κτλ.*

[5]) Exhibent hoc fragmentum schedae Combefisianae. R. — Idem legitur apud Theodoretum quaest. XX. in Genes. cap. I. (cfr. ed. Halens. Tom. I. pag. 35. et 36.), plurimis ab initio verbis omissis.

[6]) Ed. Halensis, cfr. pag. huj. not. 5., haec habet in fronte posita: *Τηρητέον, ὅ, τι σεσιώπηται, μὴ τὰ ζῶα πάντα διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, κτλ.*

δυνατὸν διὰ τὸ σεσιωπῆσθαι, μὴ[1]) πάντα τὰ ζῶα διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, ἀλλὰ ταῦτα, ὧν ἄρχειν λέγεται, ἰχθύας θαλάσσης, καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ, καὶ κτήνη τῆς γῆς, τάχα δὲ καὶ τὰ[2]) ἑρπετὰ τῆς γῆς διὰ τὰς ἀναγκαιοτάτας τῶν φαρμάκων χρείας ἀπ' αὐτῶν τελουμένας· οὐ[3]) μέντοι διὰ τὸν ἄνθρωπον ταῦτα[4]) ἐγεγόνει τὰ κήτη τὰ μεγάλα, καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς. Ἦ[5]) γὰρ ἂν προσετέθη τῇ δεδομένῃ ἐξουσίᾳ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ τούτων ὀνομασία. Οὐχ εὑρίσκομεν δὲ ἐν τῇ γραφῇ τὸ τῶν ὄφεων γένος ἐν ἑρπετοῖς τεταγμένον, ἀλλ' ἐν θηρίοις· „ὁ γὰρ[6]) ὄφις, φησὶν, ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων.“ Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔχιδνα δακοῦσα τὸν Παῦλον, ἐκρέματο κατὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐπιφέρει· „ἰδόντες[7]) δὲ οἱ[8]) βάρβαροι κρεμαμένον τὸ θηρίον.“ Ἐν δὲ τῷ Λευϊτικῷ ὅρα ἐπὶ τίνων τάσσει τὸ ἑρπετὸν, ὡς οὐδαμῶς ἐπὶ τῶν νῦν ἐν τῇ συνηθείᾳ καλουμένων. „Ταῦτα[9]) γὰρ, φησὶ, φάγεσθε ἀπὸ τῶν ἑρπετῶν τῶν πετεινῶν, ἃ πορεύεται[10]) ἐπὶ[11]) τῶν τεσσάρων, ἃ ἔχει σκέλη ἀνώτερον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πηδᾶν ἐν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα φάγεσθε ἀπ' αὐτῶν· τὸν βροῦχον, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ·

---

[1]) Ed. Halensis: „μὴ τὰ ζῶα πάντα“ κτλ. Cfr. pag. 52. not. 6.

[2]) Deest τά in ed. Halensi.

[3]) Ed. Halensis: οὐ μέντοι γε κτλ.

[4]) Desunt verba: „ταῦτα ἐγεγόνει,“ in ed Halensi.

[5]) Ed. Ruaei: „Ἦ γὰρ ἄν“ κτλ., ed. Halensis: „Ἦ γὰρ ἄν“ κτλ.

[6]) Genes. III, 1.

[7]) Act. XXVIII, 4. coll. edd. N. T.

[8]) Deest οἱ in ed. Ruaei.

[9]) Levit. XI, 21—24. — Ed. Halensis: „Ταῦτα φάγεσθε, φησὶ, ἀπὸ τῶν“ κτλ.

[10]) Ed. Ruaei sola: πορεύονται.

[11]) LXX. viri: ἐπὶ τέσσαρα.

καὶ[1]) τὴν ἀκρίδα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῇ· καὶ τὸν[2]) ἀττάκην[3]) καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ· καὶ τὸν[4]) ὀφιομάχην, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ. Καὶ[5]) πᾶν ἑρπετὸν ἀπὸ τῶν πετεινῶν, οἷς εἰσι τέσσαρες πόδες, βδέλυγμα[6]) ὑμῖν ἐστί· καὶ ἐν τούτοις μιανθήσεσθε." Οὐκ ἄρχει τοίνυν ὁ ἄνθρωπος,[7]) οὔτε τῶν κητῶν[8]) τῶν μεγάλων, οὔτε τῶν θηρίων, τάχα τὴν ἀρχὴν οὔτε δι' αὐτὸν γεγενημένων. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῖς ἐνθάδε ἀναγεγραμμένοις ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγεται· „πάντα[9]) ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν[10]) ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα, καὶ βόας ἁπάσας,[11]) ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου· τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν." Κἀνταῦθα[12]) γὰρ τὰ κήτη, καὶ τὰ θηρία σεσιώπηται.

„Καὶ[13]) συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησεν." Ἤδη[14]) τινὲς ἄτοπον

---

1) Verba: *καὶ τὴν ἀκρίδα, καὶ — αὐτῇ*, alio ordine in LXX. virorum versione leguntur.

2) Deest *τόν* in sola ed. R.

3) Omnes editiones: *ἀττάκην*.

4) Deest *τόν* in LXX. virorum versione.

5) Deest *Καὶ* in LXX. interpretum versione, itemque in ed. Halensi.

6) LXX. viri: „*βδελύγματά ἐστιν ὑμῖν*" *κτλ.* — Ed. Halensis in notis: „Cod. *οὐ βδέλυγμα κτλ.*, et paucis interjectis, *οὐ μιανθήσεσθε*, sed perperam: utroque enim loco particula *οὐ* est a verbis sacri scriptoris aliena."

7) Ed. Ruaei sola: *ἄνθρωπος*, omisso articulo.

8) Ed. Halensis: *κτηνῶν*. 9) Psalm. VIII, 6. 7. 8.

10) Deest *τῶν* in sola ed. Ruaei.

11) LXX. viri: *πάσας*.

12) Ed. Halensis in notis: „Cod. *Καὶ ταῦτα*. In textum autem recipienda fuit lectio Pici.

13) Genes. II, 2.

14) Origenis esse hoc fragmentum, quod ei etiam tribuunt schedae Combefisianae, suadent ea, quae ipse habet Lib. IV. de Principiis: *Τίς γοῦν νοῦν ἔχων οἰήσε-*

ὑπολαμβάνοντες τὸν θεὸν δίκην οἰκοδόμου, μὴ διαρκέσαντος χωρὶς ἡμερῶν πλειόνων πληρῶσαι τὴν οἰκοδομὴν, ἐν πλείοσιν ἡμέραις τετελεκέναι τὸν κόσμον, φασὶν ὑφ᾽ ἓν πάντα γεγονέναι, καὶ ἐντεῦθεν τοῦτο κατασκευάζουσι· ἕνεκεν δὲ τάξεως οἴονται τὸν κατάλογον τῶν ἡμερῶν εἰρῆσθαι, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς γενομένων. Πιθανῶς δ᾽ ἂν πρὸς τοῦτο κατασκευαζομένῳ χρήσαιντο ῥητῷ, τῷ· „αὐτὸς [1]) εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.“

„Αὕτη [2]) ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ᾗ ἡμέρᾳ ὅτε [3]) ἐποίησε κύριος ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.“ Τὸ [4]) „βίβλος“ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καθόλου οὐ κεῖται παρ᾽ Ἑβραίοις· [5]) ἀλλ᾽ ἔστι πλάνη Ἑβραίου γραφέως, πλανηθέντος ἐν τῇ πλάνῃ ἐκείνου, ἐν ᾧ κεῖται παρὰ μὲν Ἀκύλᾳ· „τοῦτο βιβλίον γεννημάτων Ἀδάμ· παρὰ δὲ τοῖς ἑβδομήκοντα· „αὕτη [6]) ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων.“ Ὠήθη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ βιβλίον παραλελεῖφθαι, καὶ οὕτως αὐτὸ προσέθηκε.

„Καὶ [7]) ἐφύτευσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε. Καὶ ἐξανέτειλεν ὁ θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὡ-

---

ται πρώτην καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἡμέραν, ἑσπέραν τε καὶ πρωΐαν χωρὶς ἡλίου γεγονέναι, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, τὴν δὲ οἱονεὶ πρώτην καὶ χωρὶς οὐρανοῦ; Et quae habet Lib. VI. contra Celsum num. 60. Vide locum. R.

[1]) Psalm. CXLVIII, 5. — Ed. Ruaei: ἐγεννήθησαν.

[2]) Genes. II, 4.

[3]) Deest ὅτε in LXX. virorum versione.

[4]) In lucem edidit hoc scholion Montefalconius noster in suis ad Hexapla Origenis notis Tom. I. p. 16., ubi monet legi in omnibus Catenis Mss., quas vidit, at sine auctoris nomine. In Monspeliensi tamen Catena Msc., quam vidit Combefisius, Origeni tribuitur. R.

[5]) Montefalconius habet: Ἑβραίοις· ἀλλ᾽ ἐπὶ πλάνῃ κτλ.

[6]) Genes. V, 1. [7]) Genes. II, 8. 9.

ραῖον εἰς ὅρασιν, καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν.“ Ὅταν[1]) ἀναγινώσκοντες ἀναβαίνωμεν ἀπὸ τῶν μύθων, καὶ τῆς κατὰ τὸ γράμμα ἐκδοχῆς, ζητῶμεν τίνα τὰ ξύλα ἐστὶν ἐκεῖνα, ἃ ὁ θεὸς γεωργεῖ· λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔνι αἰσθητὰ ξύλα ἐν τῷ τόπῳ.

Τοῦ αὐτοῦ. Τέθειται[2]) ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ· „κῆπον[3]) ἐν Ἐδέμ·“ αὐτῇ χρησαμένῳ τῇ Ἑβραϊκῇ λέξει. Ἔστι μὲν οὖν ἑρμηνεία τοῦ Ἐδὲμ, κυρίως· „ἡδύ.“ Οὐκοῦν παραδεδώκασιν Ἑβραῖοι, ὅτι ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐφύτευσεν τὸν παράδεισον ἢ τὸν κῆπον κύριος ὁ θεὸς, Ἐδὲμ καλεῖται· καί φασιν αὐτὸν μέσον εἶναι τοῦ κόσμου, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ· διὸ καὶ τὸν ποταμὸν τὸν Φεισὼν,[4]) ἑρμηνεύεσθαι στόμα κόρης, ὡς ἐκ τοῦ Ἐδὲμ ἐκπορευομένου τοῦ ποταμοῦ τοῦ πρώτου. Ὃ δὲ παραδιδόασιν, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐδὲμ, ὃς ἑρμηνεύεται, ἡδὺ, ἣν πρὶν τὸν κῆπον γενέσθαι· ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ὁ κῆπος ἐφυτεύθη.

„Τὸ[5]) δὲ χρυσίον τῆς γῆς ἐκείνης καλόν.“ Ὅτε[6]) ἀλλοιοῦται ὑπὸ τῆς ἀρετῆς ἡμῶν τὸ στόμα, καὶ κυριεύει ἡ ψυχὴ καλὰ νοήματα, τότε τρέφει καλὰ δόγματα· ἅπερ αἰνιττόμενος ὁ λόγος εἶπεν· „χρυσίον καλόν.“

„Καὶ[7]) ὄνομα τῷ ποταμῷ τῷ δευτέρῳ Γε-

---

[1]) Exstat hic locus in Oratione Eustathii de Engastrimytho contra Origenem, cujus verba postquam non sine indignatione retulit, addit: *Ταῦτα δὲ δὴ τροπολογῶν οὐ φρίττει μύθους ὀνομάζειν ὅσα δεδημιουργηκέναι μὲν ἱστορεῖται θεὸς, ὁ δὲ πιστώτατος τοῦ θεοῦ θεράπων ἔγραψε.* R.

[2]) Exhibent hunc locum schedae Combefisianae, in quibus descriptus dicitur e Catena Monspeliensi. R.

[3]) Cf. Genes. II, 8. coll. pag. 55. not. 7.

[4]) Ed. Ruaei: *Φείσων.* Cfr. Genes. II, 11.

[5]) Genes. II, 12.

[6]) Ex eadem (cf. pag. huj. not. 2.) Catena. R.

[7]) Genes. II, 13.

ών·[1]) οὗτος ὁ κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίας." „Αἰθιοπίας,"[2]) ἥτις ἐστὶ ἑβραϊστὶ Χοῦς· σημαίνει δὲ σκότωσιν. Ἀπὸ οὖν τῆς Αἰθιοπίας, τουτέστιν, ἀπὸ τοῦ Χοῦς, διὰ τὸ σκοτῶδες τῆς χροίας, ἧς ἔσχε παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀδελφούς.

„Καὶ[3]) ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ." Οἱ ἀναγεννώμενοι[4]) διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν τῷ παραδείσῳ τίθενται, τουτέστιν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐργάζεσθαι τὰ ἔνδον ὄντα ἔργα πνευματικά· καὶ ἐντολὴν λαμβάνουσι πάντας ἀγαπᾶν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὸν ἐρχόμενον καρπὸν δι' ὑπομονῆς ἐσθίειν, κατὰ τὸ εἰρημένον· „ἀπὸ[5]) παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ." Παραβαίνει δέ τις τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀναγεννήσαντος, ὁ τοῖς ὄφεως λογισμοῖς χρησάμενος, καὶ ἀγαπῶν τοὺς μὲν ὡς χρηστοὺς, τοὺς δὲ ὡς πονηροὺς μισῶν. Ὅπερ ἐστὶ τὸ ξύλον[6]) τοῦ γινώσκειν καλόν· οὗ ὁ ἀπογευσάμενος κατ' ἄδειαν, ἀποθνήσκει, οὐχὶ τοῦ θεοῦ τὸν θάνατον ποιήσαντος, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸν πλησίον μισήσαντος. „Θεὸς[7]) γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων·" οὐδὲ κινεῖται πάθει ὀργῆς, οὐδὲ ἐπινοεῖ πρᾶγμα εἰς ἄμυναν, οὐδὲ ἀλλοιοῦται πρὸς τὴν ἑκάστου ἀξίαν ἕξιν, ἀλλὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν, ὑπὸ νόμῳ πνευματικῷ κρίνεσθαι προορίσας. Διὰ τοῦτο οὖν λέγει τῷ Ἀδάμ· „ᾗ[8]) δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε." Καὶ οὕτω δὲ ἑκάστῳ τῷ πράγματι καλοῦ τε καὶ κακοῦ φυσικῶς ἐπακολουθεῖν τὸ δέον ἀπένειμεν· καὶ οὐκ ἐπινοητικῶς, ὥς

---

[1]) Ed. Ruaei: „Γεῶν," Montefalconius: „Γαιών." R.

[2]) Ex eadem (cfr. pag. 56. not. 2.) Catena. R.

[3]) Genes. II, 15.

[4]) Exstat in schedis Combefisianis. R.

[5]) Genes. II, 16.

[6]) Cf. Genes. II, 17. [7]) Sap. Salomon. I, 13.

[8]) Genes. II, 17. — LXX. virorum versio: φάγητε ἀπ' αὐτοῦ.

τινες νομίζουσιν, οἱ τὸν πνευματικὸν ἀγνοοῦντες νόμον.

„Καὶ[1]) ἐποίησε κύριος ὁ θεὸς τῷ Ἀδὰμ, καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς." Τί[2]) δεῖ νοεῖν τοὺς δερματίνους χιτῶνας; Σφόδρα μὲν οὖν ἠλίθιον, καὶ γραῶδες, καὶ ἀνάξιον τοῦ θεοῦ, τὸ οἴεσθαι ζώων τινῶν περιελόντα δέρματα τὸν θεὸν, ἀναιρεθέντων, ἢ ἄλλως πως ἀποθανόντων, πεποιηκέναι σχήματα χιτώνων, καταῤῥάψαντα δέρματα δίκην σκυτοτόμου. Πάλιν τε φυγόντα τὸ οὕτως ἄτοπον, λέγειν τοὺς δερματίνους χιτῶνας οὐκ[3]) ἄλλους εἶναι, ἢ τὰ σώματα, πιθανὸν μὲν, καὶ εἰς συγκατάθεσιν ἐπισπάσασθαι δυνάμενον· οὐ μὴν σαφὲς ὡς ἀληθές. Εἰ γὰρ οἱ δερμάτινοι χιτῶνες σάρκες καὶ ὀστέα εἰσὶ, πῶς πρὸ τούτων φησὶν ὁ Ἀδάμ· „τοῦτο[4]) νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου;" Ταύτας οὖν τὰς ἀπορίας περιϊστάμενοί τινες, δερματίνους χιτῶνας, τὴν νέκρωσιν, ἣν ἀμφιέννυνται ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἡ Εὔα, διὰ τὴν ἁμαρτίαν θανατωθέντες, ἀπεφήναντο τυγχάνειν· οὐ πάνυ τι οὐδὲ αὐτοὶ εὐχερῶς δυνάμενοι[5]) παραστῆσαι, πῶς ὁ θεὸς, καὶ οὐχὶ ἁμαρτία, νέκρωσιν ἐμποιεῖ τῷ παραβεβηκότι. Πρὸς τούτοις, ἀνάγκην ἔχουσι λέγειν σάρκα καὶ ὀστέα τῷ ἰδίῳ λόγῳ μὴ εἶναι φθαρτὰ, εἴγε ὕστερον τὴν νέκρωσιν οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰλήφασιν. Ἀλλ'[6]) εἰ καὶ ὁ παράδεισος θεῖόν τι χωρίον ἐστὶ, λεγέτωσαν πῶς ἕκαστον

[1]) Genes. III, 21.

[2]) Theodoretus quaest. XXXIX. in Genesin (cfr. ed. Halensis Tom. I. pag. 53. et 54.), et omnes Catenae uno consensu tribuunt Origeni hoc fragmentum. R.

[3]) οὐκ — τὰ σώματα. Ed. Halensis in notis: „Cod. et Pic. οὐκ ἄλλο (in Cod. ἄλλος, perperam) εἶναι τοῦ σώματος."

[4]) Genes. II, 23.

[5]) Ed. Halensis in notis: „Cod. et Pic. δυναμούμενοι."

[6]) Ed. Halensis in notis: „Cod. et Pic. Ἀλλὰ καὶ εἰ ὁ παράδεισος" κτλ.

ἐκεῖ τῶν μελῶν, μὴ μάτην δεδημιουργημένον, τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐνήργει.[1]) Περὶ μὲν οὖν τοῦ μυκτῆρα λέγεσθαι παρὰ τῷ Ἀκύλᾳ καὶ Συμμάχῳ, ἢ πρόσωπον παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα τοῦ πεπλασμένου, εἰς ὃ ἐνεφύσησεν ὁ θεὸς πνοὴν ζωῆς· λεκτέον,[2]) ὅτι οὐ δεῖ περιέχεσθαι τοῦ γράμματος τῆς γραφῆς ὡς ἀληθοῦς· τὸν δὲ κεκρυμμένον θησαυρὸν ἐν τῷ γράμματι ζητεῖν.

„Καὶ[3]) ἔταξε τὰ Χερουβίμ.“ Οὐ[4]) μόνον τὰ λειτουργικὰ[5]) πνεύματα φυλάσσουσι τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν· ἀλλὰ καὶ ἐναντίαι δυνάμεις φυλάττουσι, κωλύουσαι τοὺς βουλομένους προσπορευθῆναι τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς.

„Καὶ[6]) εἶπε Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον.“ Ἐν[7]) τῷ Ἑβραϊκῷ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Κάϊν πρὸς τὸν Ἄβελ οὐ γέγραπται· καὶ οἱ περὶ Ἀκύλαν ἔδειξαν, ὅτι ἐν τῷ ἀποκρύφῳ φασὶν οἱ Ἑβραῖοι κεῖσθαι τοῦτο ἐνταῦθα κατὰ τὴν τῶν ἑβδομήκοντα ἐκδοχήν.

„Καὶ[8]) εἶπε Κάϊν πρὸς κύριον τὸν θεόν· μείζων ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με.“ Οὐ[9]) διεῖλεν ὀρθῶς· τῆς θείας νομοθεσίας κατεφρόνησεν· ἀπέκτεινεν ἀδελφόν· ἀπέκτεινε πρὸς τούτῳ καὶ δίκαιον· ἐψεύσατο· θάνατον ᾐτήσατο ἐν ἀπευδοκιμήσει ζωῆς καὶ μετανοίας.

„Καὶ[10]) ἐγέννησε κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ

---

[1]) Ed. Hal. in notis: „Cod. et Pic. ἐνεργεῖ.“

[2]) Ed. Hal. in notis: „desunt verba: λεκτέον ὅτι.“

[3]) Genes. III, 24.

[4]) Hic locus desumtus est e schedis Combefisianis. R.

[5]) Cf. ep. ad Hebr. I, 14. [6]) Genes. IV, 8.

[7]) In lucem edidit hoc scholion Montefalconius noster in Hexaplis. R.

[8]) Genes. IV, 13. — LXX. viri: μείζων ἡ αἰτία κτλ.

[9]) E schedis Combefisianis. R. [10]) Genes. V, 3.

τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.“ Πρὸς[1]) τοὺς οἰομένους ἄλλην μὲν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἄλλον δὲ τὸν κατ' εἰκόνα, λεκτέον, εἰ ἄλλος μὲν ὁ Ἀδὰμ, ἄλλος δὲ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ· καὶ εἰ τρίτος κατὰ τὸν οὗ κατ' εἰκόνα ὁ Ἀδάμ. Χρήσονται δὲ τῷ· „κύριε,[2]) ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις·“ καὶ τῷ· „μέντοι[3]) γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος.“ Ζητητέον δὲ, τίνι διαφέρει ἡ ἰδέα Ἀδὰμ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ.[4])

„Εὐηρέστησε[5]) δὲ Ἐνὼχ τῷ θεῷ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Μαθουσάλα.“ Εἰ[6]) μετὰ τὸ γεννῆσαι τὸν Μαθουσάλα εὐηρέστησε, πρὸ τούτου κατὰ τὴν γραφὴν οὐκ ἦν εὐάρεστος. Δῆλον ὅτι ἐκ μετανοίας εὐηρέστησεν, ὅτε ἐγέννησεν τὴν τοῦ θανάτου ἐξαποστολὴν, ὃν εἶχον πρὶν γεννῆσαι αὐτόν.

„Καὶ[7]) εἶπεν ὁ θεός· ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.“ Οὐχ[8]) ἁπαξαπλῶς ἀπαλείψω, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γῆς. Οὐ γὰρ πέφυκε παντελῶς ἀπαλείφεσθαι ὁ ποιηθεὶς, ἐπεὶ ὁ ποιηθεὶς κατ' εἰκόνα θεοῦ πεποίηται.

„Αὗται[9]) δὲ αἱ γενέσεις Νῶε,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ[10]) κοινότερον ἐγράφετο ταῦτα, ἐχρῆν ἐπιφέρεσθαι τῷ· „αὗται αἱ γενεαὶ Νῶε·“ „Νῶε ἐγέννησε τρεῖς υἱούς.“

---

[1]) Ex iisdem schedis. R.

[2]) Psalm. LXXIII, 20. (LXXII.)

[3]) Psalm. XXXIX, 6. (XXXVIII.)

[4]) Post αὐτοῦ Codd. Regii addunt sine auctoris nomine: ἰδέα ἐστὶν ἡ σωματικὴ ὁμοίωσις· εἰκὼν δὲ ἡ ψυχικὴ κατάστασις. R.

[5]) Genes. V, 22.

[6]) Habetur hic locus in iisdem schedis Combefisianis. R.

[7]) Genes. VI, 7.

[8]) Ex iisdem schedis Combefisianis. R.

[9]) Genes. VI, 9.

[10]) Quaedam Catenae hunc locum ἀδέσποτον habent, sed Romana Origeni tribuit. R.

Νῦν δὲ ἐπεὶ δικαιοσύνης ἡ γένεσις αὐτοῦ, προτέτακται μὲν τό· „αὗται αἱ γενέσεις·“ ἐπιφέρεται δὲ τό· „ἄνθρωπος δίκαιος ὤν.“

„Τῷ[1]) θεῷ εὐηρέστησε Νῶε. Ἐγέννησε δὲ Νῶε τρεῖς υἱούς, τὸν Σὴμ, τὸν Χὰμ, τὸν Ἰάφεθ.“ Περιέχει[2]) ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι „ἔζησε[3]) Λάμεχ ἔτη ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα, καὶ ὀκτὼ, καὶ ἐγέννησε Νῶε. Καὶ ἔζησε Λάμεχ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Νῶε, ἔτη πεντακόσια καὶ ἑξήκοντα καὶ πέντε. Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Λάμεχ, ἔτη ἑπτακόσια καὶ πεντήκοντα τρία, καὶ ἀπέθανε. Καὶ ἦν Νῶε ἐτῶν πεντακοσίων, καὶ ἐγέννησε τρεῖς υἱούς.“ Καὶ εὑρίσκομεν ἐν[4]) τούτῳ διαφωνίαν ἑξήκοντα πέντε ἐτῶν τοῦ Νῶε. Ἀλλ᾽ ἐνταῦθα ἡ γραφὴ λέγει, ὅτι τῷ θεῷ εὐηρέστησε Νῶε, καθὼς γέγραπται καὶ περὶ τοῦ Ἐνώχ. Κἀκεῖνος γὰρ ὅτε εὐηρέστησε τῷ θεῷ, τότε καὶ μετέθηκεν αὐτόν. Ὁμοίως οὖν καὶ τοῦ Νῶε τὰ πρὸ τῆς εὐαρεστήσεως ἑξήκοντα καὶ πέντε ἔτη οὐκ ἐλογίσατο αὐτῷ ἡ θεία γραφή. Ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ οὐκ ἐλογίσθη εἰς ζωὴν τὰ ἑξήκοντα ἔτη τὰ πρὸ τῆς θεογνωσίας αὐτοῦ· καὶ τοῦ Ἐνὼχ ἔτη τριάκοντα· καὶ τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἴκοσι, καὶ τοῦ Σολομῶντος ἔτη τεσσαράκοντα· καὶ τοῦ Ἐζεκίου ἔτη δέκα καὶ ἑπτά· ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Μαθουσάλα εὑρίσκεται διαφωνία ἐτῶν δεκαπέντε.

„Ἐφθάρη[5]) δὲ ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας. Καὶ εἶδε κύριος ὁ θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη· ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν

---

[1]) Genes. VI, 9. 10.

[2]) In schedis Combefisii desumtum dicitur e Catena Romana hoc fragmentum, quod Montefalconius noster edidit in observationibus suis ad Hexapla Origenis Genes. V, 25. et 26. R.

[3]) Genes. V, 28. 30. 31. 32.

[4]) Montefalconius: *ἐκ τούτου.*

[5]) Genes. VI, 11. 12.

ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.“ Ἀδικία [1]) μὲν φθείρει τὴν γῆν, δικαιοσύνη δὲ σώζει· καὶ ὁ ἁμαρτάνων τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, φθείρει τὴν γῆν. Οὐκ ἐν τῷ κατακλυσμῷ γέγονε κατεφθαρμένη ἡ γῆ· — τότε γὰρ ἀπελούσατο τὴν φθοράν —· ἀλλ' ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Ὁ δὲ κατέφθειρε τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔστι πνεῦμα, ἀλλὰ σάρξ. „Τὸ [2]) γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς θεόν“ καί· „οἱ [3]) ἐν σαρκὶ ζῶντες, θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.“

„Δύο, [4]) δύο ἀπὸ πάντων εἰσάξεις εἰς τὴν κιβωτὸν, ἵνα τρέφῃς μετὰ σεαυτοῦ· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἔσονται.“ Ἐπεὶ [5]) καθαροὺς ἤθελε διαμένειν τοὺς εἰσελθόντας ἀνθρώπους εἰς τὴν κιβωτόν ἀπὸ μίξεως, οὕτως αὐτοὺς εἰσάγει, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν κελεύων αὐτοῖς τὴν διατριβὴν ποιεῖσθαι τὴν ἐν τῇ κιβωτῷ. Οὐ γὰρ ἔπρεπε τῶν ὁμοίων ἀπολλυμένων, τούτους κοίταις καὶ παιδοποιΐαις σχολάζειν. Ὅτε μέντοι τὰ δεινὰ παρῆλθε, καὶ χρεία ἐκάλει τὴν γῆν ἀνθρώπων πληρωθῆναι, κατὰ γαμικὴν αὐτοὺς συζυγίαν ἐκβάλλει, λέγων· „ἔξελθε [6]) σὺ, καὶ ἡ γυνή σου, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου.“

„Ἀπὸ [7]) δὲ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν εἰσάγαγε πρὸς σὲ ἑπτὰ ἑπτὰ, ἄρσεν καὶ θῆλυ· ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ζητήσειέ [8]) τις ἂν, πῶς, μηδέπω τοῦ νόμου διαστειλαμένου καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, ὡς εἰδότι τῷ Νῶε διαφο-

---

[1]) Desumtum est e Catena Romana. R.

[2]) Rom. VIII, 7. [3]) Rom. VIII, 8.

[4]) Genes. VI, 19.

[5]) Origeni tribuit Catena Romana in schedis Combefisianis. R.

[6]) Genes. VIII, 16. coll. LXX. virorum versione.

[7]) Genes. VII, 2. — Deest πάντων in LXX. virorum versione.

[8]) Eidem (cf. pag. huj. not. 5.) tribuit Catena Romana. R.

ρὰν ἀκαθάρτων ταῦτα λέγεται. Ὅθεν ἄξιον ἐπιστῆσαι, μὴ κατὰ τό· „ὅταν[1]) ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νομοῦ ποιῶσιν·“ ἢ ἀπὸ τοῦ φύσει νόμου ταῦτα ἠπίστατο ὁ Νῶε.

„Νῶε[2]) δὲ ἦν ἐτῶν ἑξακοσίων, καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς.“ Μήποτε[3]) πρὸς ἀντιδιαστολὴν μέλλοντος κατακλυσμοῦ γενέσθαι πυρὶ, πρόσκειται ἐνταῦθα· „τοῦ ὕδατος.“

„Καὶ[4]) εἰσῆλθον πρὸς Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν δύο δύο ἀπὸ πάσης σαρκός.“ Ὡς[5]) πρὸς τὸ ῥητὸν ζητήσειέ τις ἂν, διὰ τί οὐκ εἴρηται, τὰ μὲν ἀκάθαρτα δύο δύο, τὰ δὲ καθαρὰ ἑπτὰ ἑπτά· ἀλλὰ σεσιώπηκε τὰ καθαρά. Ὅρα δὲ μὴ ἀπολογία ἐστὶν ἐν τῷ· „ἀπὸ πάσης σαρκός·“ ἀκαθάρτων μόνον δηλουμένων ἐν τῷ· „ἀπὸ πάσης σαρκός.“

„Καὶ[6]) εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὸν Νῶε, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.“ Ὁ[7]) Νῶε πῶς ηὔξησε, καὶ ἐπλήθυνε, μήπω γεννήσας μετὰ κατακλυσμόν; Μήποτε οὖν οὐ δεῖ σωματικῶς ἀκούειν τό· „αὐξάνεθε[8]) καὶ πληθύνεσθε.“ Εἰ δὲ ἐνθάδε οὐ σωματικῶς διὰ τὸν Νῶε, δῆλον ὅτι κατὰ βούλημα τοῦ πνευματικοῦ νόμου καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ οὕτως.

„Καὶ[9]) ὁ τρόμος καὶ ὁ φόβος ὑμῶν ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Βιάζε-

---

1) Rom. II, 14. — Ed. Knapp. ποιῇ, ed. vero Lachm., ut nos, ποιῶσιν.

2) Genes. VII, 6.

3) Origeni tribuitur in schedis Combefisii. R.

4) Genes. VII, 15. coll. LXX. virorum interpretatione.

5) Exscriptus est hic locus e schedis Combefisii. R.

6) Genes. IX, 1.

7) Habetur hic locus in iisdem (cfr. pag. huj. not. 5.) schedis ex Catena Romana. R.

8) Genes. IX, 1. 9) Genes. IX, 2.

ται[1]) μέν τις κατὰ τὸ ῥητὸν φάσκων, πᾶν ζῶον φοβεῖσθαι βλέπον τὸν ἄνθρωπον, καὶ αὐτὰ τὰ ἐν ἐρημίαις θηρία. Μήποτε δὲ βέλτιον νοεῖν τὰς πονηρὰς δυνάμεις, τὰ ἄγρια θηρία τῆς γῆς, καὶ τὰ λοιπὰ εἴδη ἕτερα, πάσχειν ἀπὸ τοῦ δικαίου τὸν φόβον, καὶ τὸν τρόμον εἶναι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις. Αἱ γὰρ πονηραὶ δυνάμεις φοβοῦνται τὸν δίκαιον.

„Πλὴν[2]) ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε· καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω. Ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτό.“ Ἀπεμφαίνοντος[3]) τοῦ ῥητοῦ, λεκτέον, ὅτι θηρία δυνάμεις ἀντικείμεναί εἰσι, τῷ ἁμαρτάνουσαν[4]) τὴν ψυχὴν ἀποθνήσκειν, ἀφ᾽ ὧν τῆς χειρὸς ἐκζητηθήσεται ὁ θάνατος τοῦ ἡμαρτηκότος. Δυνατὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κτηνῶν αὐτὸ ἐκλαβεῖν, ἀφ᾽ ὧν τὸν κερατιστὴν ταῦρον λιθοβολεῖσθαι προσέταξεν.

„Ὅτι[5]) ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον.“ Ὁ[6]) θεὸς λέγει· „ἐν[7]) εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον·“ εἰκὼν δὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὁ σωτήρ. Θεὸς ἄρα καὶ κατὰ τὴν γραφὴν ὁ σωτήρ.

„Ἦσαν[8]) δὲ οἱ υἱοὶ Νῶε, οἱ ἐξελθόντες ἐκ τῆς κιβωτοῦ, Σὴμ, Χὰμ, Ἰάφεθ. Χὰμ δὲ ἦν πατὴρ Χαναάν.“ Τί[9]) δήποτε εἰποῦσα ἡ γραφή· „καὶ[10]) ἦσαν

---

1) Exstat in eadem (cf. pag. 63. not. 7.) Catena. R.

2) Genes. IX, 4. 5. coll. LXX. virorum interpretatione.

3) Origeni tribuit eadem (cfr. pag. 63. not. 7.) Catena. R.

4) Cf. Ezech. XVIII, 4. 5) Genes. IX, 6.

6) Eidem (scil. Origeni, cfr. pag. huj. not. 3.) tribuit Catena Romana, aliae vero ἀδέσποτον habent. R.

7) Genes. IX, 6. 8) Genes. IX, 18.

9) Exstat hoc fragmentum et apud Theodoretum (cfr. ed. Hal. pag. 69. et 70.) quaest. 57. in Genes. et in schedis Combefisianis. R.

10) Cfr. Genes. IX, 18.

οἱ υἱοὶ Νῶε ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ, Σὴμ, Χὰμ, Ἰάφεθ·" προσέθηκε· „καὶ Χὰμ οὗτος πατὴρ Χαναάν;" Εἰ γὰρ ἐχρῆν μνημονεῦσαι τῶν υἱῶν, ἔδει πάντων, καὶ μὴ μόνου Χαναάν· ὁ Χαναὰν καὶ αὐτὸς ἀσεβὴς ἐγένετο, ὡς ἡ ἱστορία δηλοῖ. Βουλόμενον οὖν τὸ πνεῦμα δεῖξαι τὴν οἰκειότητα [1]) τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν, τρόπον τινὰ ἀπαλλοτριοῖ τῆς τῶν ἀδελφῶν εὐσεβείας, προσθήκῃ τοῦ· „Χὰμ [2]) ἦν [3]) πατὴρ Χαναάν." Υἱοὶ μὲν γὰρ πάντες τοῦ Νῶε τῷ γένει· μόνος δὲ οὗτος οὐχ υἱὸς τῷ τρόπῳ· ἀλλὰ τοῦ ὁμοίου παιδὸς πατήρ. Διόπερ ἐμφαντικῶς κεῖται· „αὐτὸς [4]) πατὴρ Χαναάν." Ἔφερε δὲ ὁ Ἑβραῖος ὁ ταῦτα εἰπὼν καὶ παράδοσιν τοιαύτην, ἐπενεγκὼν ἀπόδειξιν τῇ παραδόσει· ὡς ἄρα ὁ Χαναὰν πρότερος εἶδε τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ πάππου, καὶ ἀνήγγειλεν αὐτοῦ τῷ πατρὶ μόνῳ, καταμωκώμενος ὥσπερ τοῦ γέροντος. Ὁ δὲ Χὰμ δέον [5]) ὁμοίως τοῖς ἀδελφοῖς μὴ προσελθεῖν τῷ πατρὶ ἀσεβῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλῆξαι τῷ πρώτῳ θεασαμένῳ καὶ διαβάλλοντι, αὐτὸς δὲ καὶ πέπεισται, καὶ εἰσῆλθε, καὶ εἶδε, καὶ ἀνήνεγκε τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ ταῦτα δὲ δοκεῖ μῦθος εἶναι, εἰ μὴ τὸ τῆς ἀποδείξεως ἦν ἰσχυρόν· „καὶ [6]) ἐξυπνίσθη γὰρ, φησὶ, Νῶε ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος." Μικρότερος [7]) μὲν γὰρ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Χὰμ οὐκ ἦν, ἀλλὰ δεύτερος. „Σὴμ [8])

---

[1]) Ed. Hal. in notis: „Cod. et Pic. ὁμοιότητα."

[2]) Genes. IX, 18.

[3]) Ed. Hal. in notis: „Cod. et Pic. αὐτός."

[4]) Cfr. Genes. IX, 18.

[5]) Ed. Hal. in textu: „δέων ὁμοίως," in notis: „Cod. et Pic. εἰ ὅμοιος ἦν. Ad marginem itaque notavit Picus: deest ἔδει, aut simile."

[6]) Cfr. Genes. IX, 24. coll. LXX. virorum interpretatione.

[7]) Ed. Hal. in notis: „Cod. et Pic. μικρός."

[8]) Cfr. Genes. IX, 18.

γάρ, φησὶ, καὶ Χὰμ, καὶ Ἰάφεθ·“ καὶ εἰ τὸν μικρὸν ἤθελε δεῖξαι, τὸν Ἰάφεθ ἂν ἔλεγεν. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἐκγόνους[1]) υἱοὺς ἀεὶ λέγουσιν οἱ πάπποι, καὶ τοὺς μακρόθεν ἀπογόνους, τὸν βραχύτατον τῶν ἐκγόνων[2]) τὸν Χαναὰν εἴρηκεν ἡ γραφὴ ἐγνῶσθαι παρὰ τοῦ Νῶε, ὅτι αὐτὸς ἐποίησε ταῦτα. Καὶ ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, εὐθὺς ἐπάγει τὸ θεῖον λόγιον, καὶ εἶπεν· „ἐπικατάρατος[3]) Χαναὰν, δοῦλος δούλων ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.“ Εἰ δέ τις θαυμάζοι, τί δήποτε ὁ Χὰμ, καὶ αὐτὸς ἀσεβὴς ὢν, τὴν αὐτὴν κατάραν οὐκ ἔσχε τῷ υἱῷ, ἐπιγνώτω ὡς εἰ ἦν λελεγμένον τῷ Χὰμ, δοῦλος δούλων ἔσται, τῆς δουλείας μετέσχον ἂν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὡς οἱ τοῦ Χαναὰν ἀδελφοὶ δοῦλοι ἐγένοντο κατὰ τὴν κατάραν, ὧν δοῦλος ἀπεφάνθη Χαναάν.

„Οὐκ[4]) ἀποθανεῖται πᾶσα σὰρξ ἔτι.“ Ὑπισχνεῖται[5]) μηκέτι τὸν οἰκουμενικὸν ποιήσειν κατακλυσμὸν, ἐὰν ᾖ ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἐκ νεότητος ἐγκειμένη ἐπὶ τὰ πονηρὰ, οὐκέτι οὕτως ἔχει πάσας τὰς ἡμέρας, ὥσπερ πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ. Νέμει γὰρ βραχεῖάν τινα συγγνώμην τοῖς νέοις, διὰ τὸ τῆς ἡλικίας εὐόλισθον. Διόπερ „οὐ[6]) μὴ προσθῶ, φησὶν, ἔτι καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων· ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος·“ τουτέστι, προοῖδα ὅτι ἡ νεότης τοῖς ἐσομένοις εὐόλισθος ἔσται. Μὴ τοίνυν δείσητε. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκέτι ἐπάξω ὑμῖν ἀφανισμὸν παντελῆ.

---

[1]) Ed. Hal. in notis: „Cod. et Pic. ἐγγόνους.“

[2]) Ed. Hal. in notis: „Cod. et Pic. ἐγγόνων.“

[3]) Genes. IX, 25. — LXX. viri παῖς οἰκέτης exhibent, pro: δοῦλος δούλων.

[4]) Genes. IX, 11.

[5]) Hunc locum pleraeque Catenae Diodoro tribuunt, at duo Codd. Regii, ἰστέον, inquiunt, ὅτι τοῦτο πρῶτος εἴρηκεν Ὠριγένης. R.

[6]) Cfr. Genes. VIII, 21. coll. LXX. virorum versione.

„Καὶ [1]) ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς· καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα. Καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.“ Οὐκ [2]) ᾔδει Νῶε τὴν τοῦ οἴνου φύσιν, ὅτι μεθύσκει· καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ γραφὴ, λέγουσα τό· „ἤρξατο, [3]) καὶ ἐγυμνώθη.“

„Τοῦ [4]) αὐτοῦ.“ Οἶνος γήϊνος γυμνοῖ τὸν νοῦν τῆς τῶν νοητῶν γνώσεως.

„Τοῦ [5]) αὐτοῦ.“ Τοιοῦτος ἦν ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου τοῦ γνωστοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, οἷος ὁ οἶνος, ὁ τὸν Νῶε γυμνώσας.

„Τοῦ [6]) αὐτοῦ.“ Εἰ καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ὁ Νῶε, ἀλλ' ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἁγίου γὰρ τὸ μὴ ἔξω τοῦ οἴκου αὐτοῦ γυμνοῦσθαι.

„Οὗτος [7]) ἦν γίγας κυνηγὸς ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ.“ Ὁ [8]) κυνηγὸς οὐκ ἐπὶ δικαίων κεῖται νῦν· καὶ τήρει, μήποτε οὐδὲ ἄλλοτε.

„Καὶ [9]) ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι.“ Τοῖς [10]) μὴ νοοῦσι τό· „ἐγὼ [11]) καὶ ὁ πατὴρ

---

[1]) Genes. IX, 20. 21.

[2]) In schedis Combefisii hoc et tria sequentia fragmenta Origeni tribuit Catena Romana, aliae ἀδέσποτα habent. R.

[3]) Genes. IX, 20. 21. [4]) Cfr. pag. huj. not. 2.

[5]) Cfr. pag. huj. not. 2. [6]) Cfr. pag. huj. not. 2.

[7]) Genes. X, 9.

[8]) Hoc scholion Origeni asserit Catena Romana. R.

[9]) Genes. XI, 1.

[10]) Exscripsimus hoc fragmentum e schedis Combefisii. Simile vero quidpiam habet Origenes Lib. VIII. contra Celsum num. 12. *Εἰ δέ τις ἐκ τούτων περισπασθήσεται, μή πη αὐτομολοῦμεν πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας δύο εἶναι ὑποστάσεις πατέρα καὶ υἱὸν, ἐπιστησάτω τῷ· „ἦν δὲ πάντων τῶν πιστευσάντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία·“ ἵνα θεωρήσαι τό· „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.* R.

[11]) Ev. Joann. X, 30.

ἓν ἴσμεν" καὶ διὰ τοῦτο ἀρνουμένοις ὑπόστασιν ἰδίαν υἱοῦ, προσοίσομεν τό· „ἦν[1]) πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἕν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι." Ζητοῦντες δὲ διαφορὰν χείλους καὶ φωνῆς, φήσομεν τὴν μὲν φωνὴν ἐπὶ τῆς διαλέκτου τάσσεσθαι, τάχα δὲ τὸ χεῖλος ἐπὶ τῆς διανοίας· ἢ τὸ ἔμπαλιν.

„Δεῦτε,[2]) καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον." Γνώρισμα[3]) κακίας τὸ συγχυθῆναι τὰς γλώσσας· γνώρισμα ἀρετῆς, ὅτε ἦν[4]) πάντων τῶν πιστευόντων καρδία, καὶ ψυχὴ μία. Καὶ οὕτω τηρῶν τὴν γραφὴν εὑρήσεις, ὅτι ὅπου πλῆθος ἀριθμοῦ, ὅπου σχίσμα, ὅπου διαίρεσις, καὶ διαφωνία, καὶ ὅσα τοιαῦτα, κακίας ἐστὶ γνωρίσματα· ὅπου δὲ ἑνότης, καὶ ὁμόνοια, καὶ πολλὴ δύναμις ἐν λόγοις, ἀρετῆς γνωρίσματα.

„Καὶ[5]) ἔζησε Θάῤῥα ἑβδομήκοντα ἔτη, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν Ναχὼρ, καὶ τὸν Ἀῤῥάμ." Τον[6]) πατέρα τοῦ ἑορτάζοντος ἔθνους τὴν ἑβδομάδα ἐγέννησεν ὁ Θάῤῥα γενόμενος ἑβδομηκονταέτης. Ἐφίστημι δὲ, μήπως τοὺς τρεῖς τριδύμους ἐγέννησεν. Ἄλλως γὰρ ἑβδομηκονταέτης ὤν, οὐ δύναιτ' ἂν τῶν τριῶν ἐκ μιᾶς γενέσθαι πατήρ. Ἀλλὰ καὶ οὐ δηλοῦνται πλείους αὐτοῦ γυναῖκες.

„Καὶ[7]) κατέβη Ἀβραὰμ εἰς Αἴγυπτον παροικῆσαι ἐκεῖ, ὅτι ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς." Ἀβραὰμ[8]) οὐ κατῴκει Αἴγυπτον, ἀλλὰ παρῴκει, ὅτι ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς.

---

[1]) Genes. XI, 1.

[2]) Genes. XI, 7. — LXX. viri: τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον.

[3]) E schedis Combefisii. R. [4]) Cfr. Act. IV, 32.

[5]) Genes. XI, 26. — LXX. viri Ἄβραμ et Ἀῤῥάν.

[6]) E schedis Combefisii. R. [7]) Genes. XII, 10.

[8]) Origeni tribuunt tres Catenae Regiae. R.

„Οἱ[1]) δὲ Χαναναῖοι, καὶ οἱ Φερεζαῖοι τότε κατῴκουν τὴν γῆν.“ Ὡς[2]) φαῦλοι οἱ Χαναναῖοι κατῴκουν, καὶ οὐ παρῴκουν τὴν γῆν· ὥστε φαῦλοι κατοικοῦσιν, οὐ παροικοῦσι τὴν γῆν.

„Εἰ[3]) σὺ εἰς ἀριστερὰ, ἐγὼ εἰς δεξιά· εἰ δὲ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ εἰς ἀριστερά,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ[4]) καὶ ἡ ἐκλογὴ γέγονε συγχωρηθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ Ἀβραὰμ τῷ Λώτ· παρατηρητέον, ὅτι ὁ μὲν ἐκλεξάμενος οὐκ ἀπολαύει τῆς αὐτοῦ ἐκλογῆς· ὁ δὲ παραχωρήσας εὐλογημένον ἔχει τὸ καταλελειμμένον.

„Ὁ[5]) δὲ θεὸς εἶπε πρὸς Ἀβραὰμ, μετὰ τὸ διαχωρισθῆναι τὸν Λὼτ ἀπ' αὐτοῦ· ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βοῤῥᾶν καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασσαν, ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτήν.“ Ἕπεται[6]) τοῖς κατορθοῦσι τὴν ἀρετὴν ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ παράκλησις. Μετὰ δὲ παραχωρῆσαι τῷ ἀδελφῷ τὴν αἵρεσιν, κἀκεῖνον τὸ κάλλιστον καὶ εὐφορώτατον ἐκλέξασθαι χωρίον, ἐπεφάνη ὁ θεὸς τῷ Ἀβρααμ, λόγοις παρκλητικοῖς καὶ χρησταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτὸν ψυχαγωγῶν, μονονουχὶ λέγων· γῆς ταύτης κατεφρόνησας τῆς ἐλαχίστης καὶ αἰσθητῆς· ἐγὼ σοὶ δώσω τῶν πραέων τὴν γῆν τὴν ἐν χώρᾳ τῶν ζώντων. Ἀνάβλεψον γὰρ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι, καὶ ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ σὺ εἶ νῦν· τόπος δὲ τοῦ δικαίου ἡ ἀρετὴ, ἀφ' ἧς τὰ ἐν ἐλπίσι καραδοκεῖ, καὶ τὰ ἀποκείμενα ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀπεκδέχεται. Εἰ

---

1) Genes. XIII, 7.

2) Origeni tribuitur in iisdem (cfr. pag. 68. not. 8.) Catenis. R.

3) Genes. XIII, 9.

4) Exscriptus dicitur hic locus e Catena Romana in schedis Combefisii. R.

5) Genes. XIII, 14. 15.

6) Ex eadem (cfr. pag. huj. 4.) Catena, et iisdem schedis Combefisii. R.

γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, πόσην εἰκὸς ἦν αὐτὸν γῆν θεωρεῖν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς· ἢ ἕως τίνος ἀτενίσαι ἠδύνατο κύκλῳ περιθέων καὶ περιάγων τὴν ὄψιν;

„Ἔλαβον[1]) δὲ τὴν ἵππον πᾶσαν τὴν Σοδόμων.“ Ἵππον[2]) Σοδομῖται[3]) νῦν πρῶτον ὠνομασμένην ὡς φαῦλοι ἔχειν λέγονται.

„Παραγενόμενος[4]) δὲ τῶν ἀνασωθέντων τις, ἀπήγγειλεν Ἀβρὰμ τῷ περάτῃ.“ „Περάτης“ καλεῖται ὁ Ἀβραὰμ, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς Χαλδαίων χώρας διαπεράσας τὴν Μεσοποταμίαν, ἦλθεν εἰς τὰ μέρη τῶν Χαναναίων. Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ τοῖς περὶ Ἀκύλαν „Ἑβραῖος.“

„Καὶ[5]) εἶπεν αὐτῷ· ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου.“ Τὰ[6]) γὰρ γεννήματά φησι τῆς ψυχῆς τοῦ ἁγίου, καὶ πλήθει καὶ λαμπρότητι, ἅτε θεοῦ συνεργήσαντος, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα γενέσθαι· αὐτὰ παρίστησι τὴν θείαν εὐλογίαν.

„Εἶπε[7]) δέ· δέσποτα κύριε, κατὰ τί γνώσομαι, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν;“ καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐκ[8]) ἦν κατὰ τὸν πιστεύσαντα πίστιν λελογισμένην αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ἀπιστεῖν, ὡς ἄν τις οἰηθείη. Ἀλλὰ μήποτε πιστεύσας πρότερον, νῦν καὶ γνῶσιν αἰτεῖ τὴν περὶ τῶν πεπιστευμένων. Οὐ νομοθετεῖ δὲ τῷ Ἀβραὰμ θύειν ὁ θεὸς, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ παλαιότατοι τὰς ὁρκωμοσίας διὰ τούτων ἐβεβαίουν.

„Τετάρτῃ[9]) δὲ γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε· οὔπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμοῤῥαίων ἕως

---

[1]) Genes. XIV, 11.

[2]) Ex tribus Catenis Regiis. R.

[3]) Ed. Ruaei: Σοδόμιτται.

[4]) Genes. XIV, 13. [5]) Genes. XV, 5.

[6]) Ex Catena Romana. R. [7]) Genes. XV, 8.

[8]) Ex eadem (cfr. pag. huj. not. 6.) Catena Romana. R.

[9]) Genes. XV, 16.

τοῦ νῦν.“ Ἐτῶν [1]) τετρακοσίων δόσις, εἰς τὸ πληθυνθῆναι μὲν τοῦ Ἀβραὰμ τὸ σπέρμα, γενέσθαι δὲ τὰ γενόμενα σημεῖα. Πῶς οὖν τό· „οὔπω [2]) ἀνεπληρώθησαν αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμοῤῥαίων;“ ἵνα δείξῃ, ὅτι εὐλόγως ἐκβάλλονται δι' ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ὅταν λέγει· „μετεμελήθην·“ οὐ τοῦτο λέγει ὃ πάσχει, οὔτε τοῦτο πάσχει ὃ λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ γενομένου ἀτοπίαν παρίστησιν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἔπειτα ἦσαν πάλαι ἐν μὲν Παλαιστίνῃ δίκαιοι, ὁ Μελχισεδὲκ καὶ ἄλλοι πολλοί· οὐ γὰρ ἦν ἁπλῶς ἱερεὺς μὴ ὄντων τῶν πειθομένων. „Οὔπω [3]) οὖν ἀναπεπλήρωνται“ ἀντὶ τοῦ· οὔπω ἐκλέλοιπεν ὅσιος ἐξ αὐτῶν· οὔπω πεπλήρωνται, καὶ τετελειωμένοι εἰσὶν ἁμαρτίαις. Δέκα γὰρ δίκαιοι ῥύονται τὴν πόλιν· τότε δὲ, οὐκ ὀλίγοι ἦσαν.

„Ταπεινώσουσιν [4]) αὐτοὺς τετρακόσια ἔτη.“ Διὰ [5]) τί δὲ περισσὰ ἔτη λέγει ὁ ἀπόστολος τριάκοντα, τά τε τῆς διαθήκης, ἣν ἐποιήσατο μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως; Οὐ μάχεται τὰ ἐνταῦθα τοῖς ἐν τῇ Ἐξόδῳ γεγραμμένοις. Ἐκεῖ γὰρ εἴρηται, μετὰ τετρακόσια τριάκοντα ἔτη ἐξῆλθεν ἡ δύναμις κυρίου ἐκ τοῦ Αἰγύπτου· ἐνταῦθα δὲ μετὰ τετρακόσιά φησιν. Ἀλλ' ἐπιστῆσαι δεῖ, ὅτι οὐκ ἐῤῥέθη· „ὡς πληρωθέντων τῶν τετρακοσίων ἐτῶν ἐξῆλθον·“ ἀλλά· „μετὰ τετρακόσια ἔτη·“ ὅπερ ἐμφαίνει καὶ τὰ τριάκοντα.

„Καὶ [6]) ἠτιμάσθη ἡ κυρία αὐτῆς ἐναντίον αὐτῆς.“ Ἐπίτηδες [7]) οὐκ ἐσαφηνίσθη τό· ὑπὸ τίνος· ἵνα ἡμεῖς ζητήσαντες εὕρωμεν, ὅτι πέφυκεν ἀτιμάζεσθαι ἀρετή.

---

[1]) Ex schedis Combefisii. R.

[2]) Genes. XV, 16. coll. pag. 70. not. 9.

[3]) Genes. XV, 16. [4]) Genes. XV, 13.

[5]) Ex schedis Combefisii. R. [6]) Genes. XVI, 4.

[7]) Ex schedis Combefisii. R. — Ed. Ruaei: ἐπίτηδες, non: ἐπιτηδές.

γνίκα τὰ προπαιδεύματα γεννήσῃ· οὐ πάντως ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλ' ἤτοι ὑπὸ τῆς παιδίσκης, ἢ τῶν χαιρόντων πρὸ τῆς γενέσεως τῶν κρειττόνων τοῖς γεννήμασιν αὐτῆς.

„Καὶ[1]) οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἀβρὰμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ.“ Τὰς[2]) ἑρμηνείας τῶν ὀνομάτων ζήτει· δυνάμει γὰρ ὠνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο χρὴ εἰδέναι, ὅτι τὰ ὀνόματα ἕξεών ἐστι, καὶ καταστάσεων, καὶ ποιοτήτων δηλωτικά· ἐξ ὧν ἔστιν ἰδεῖν τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ ὀνομαζομένου.

„Εἶπε[3]) δὲ Ἀβραὰμ πρὸς τὸν θεόν· Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σου.“ Ἐξαίρετόν[4]) τι ἠξίου περὶ τοῦ Ἰσμαὴλ ὁ Ἀβραὰμ, οὐκ ἀρκούμενος τῷ· „ζήτω·“ διὸ προσέθηκεν· „ἐναντίον σου.“ Τὸ γὰρ ζῆν ἐναντίον κυρίου, μακαρίων ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων μόνων.

„Ἀβραὰμ[5]) δὲ καὶ Σάῤῥα πρεσβύτεροι προβεβηκότες ἡμερῶν.“ Μήποτε[6]) ἐπὶ δικαίων μόνων τό· „προβεβηκότες ἡμερῶν·“ τέτακται. Ὅπερ ἐὰν οὕτως ἔχει, οὐδεὶς φαῦλος προβέβηκε.

„Καὶ[7]) ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπε· μὴ συναπολέσῃς δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς.“ Ἐγκώμιον[8]) τοῦτο τοῦ Ἀβραάμ. Δηλοῦται γὰρ τὸ βέβαιον τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ· διὸ καὶ ἐγγίσαι δεδύνηται. Τὸ δὲ ἐγγίσαι οὐ σωματικῶς νοητέον.

„Λὼτ[9]) δὲ ἐκάθητο παρὰ τὴν πύλην Σοδόμων.“ Οὐκ[10]) ἦν ἔνδον Σοδόμων Λὼτ, ἀλλὰ παρὰ τὴν πύλην. Εἴποιμι δ' ἂν αὐτὸς, ὃν τρόπον ἔξω τῆς σκηνῆς ὁ Ἀβραὰμ ἐκάθητο, ἐπιτηρῶν διὰ φιλοξενίαν, καὶ παρὰ

---

[1]) Genes. XVII, 5. [2]) Ex schedis Combefisii. R.
[3]) Genes. XVII, 18. [4]) Ex schedis Combefisii. R.
[5]) Genes. XVIII, 11.
[6]) Ex schedis Combefisii. R.
[7]) Genes. XVIII, 23. [8]) E Catena Romana. R.
[9]) Genes. XIX, 1.
[10]) Ex tribus Catenis Regiis. R.

καιρὸν, τοὺς διοδεύοντας· — μεσημβρία γὰρ ἦν —· οὕτως ὁ ἐκείνου συγγενὴς καὶ μιμητὴς τῶν τρόπων ἐκαθέζετο παρὰ τῇ πύλῃ, προτρεπόμενος τοὺς παριόντας, καὶ ἑσπέρας ἤδη καταλαβούσης· εἰδὼς μάλιστα τῶν ἐν Σοδόμοις τὴν ἀσέβειαν, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἐκεῖσε τοῖς ξένοις ἀνάπαυσις.

„Καὶ[1]) κατεβιάσατο αὐτοὺς, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.“ Ἐπειδὴ[2]) μὴ τοιοῦτος ἦν ὁ Λὼτ, οἷος ὁ Ἀβραὰμ, διὰ τοῦτο ὀκνοῦντες διελθεῖν πρὸς αὐτὸν, βίας χρήζουσιν.

„Τοὺς[3]) δὲ ἄνδρας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ οἴκου, ἐπάταξαν ἀορασίᾳ.“ Ἐπ' ἀγαθῷ[4]) πατάσσονται ἀορασίᾳ οἱ κακῶς τῇ ὁράσει χρησάμενοι, καὶ εἰς τὸ ἁμαρτάνειν ἐμποδιζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀορασίας.

„Καὶ[5]) κατέστρεψε πάσας τὰς πόλεις ταύτας, καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ πάντα τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς.“ Ὁ[6]) κύριος οὐ μόνον τοὺς ἀσεβεῖς ἀπόλλυσι, ἀλλὰ καὶ τὰς τροφὰς αὐτῶν, οὔσας σοδομιτικὰς καὶ ἐπιβλαβεῖς, ἐν αἷς ἐστι καὶ ἄμπελος, περὶ ἧς γέγραπται· „ἐκ[7]) γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόῤῥας.“

„Καὶ[8]) ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στήλη ἁλός.“ Οὐδὲν[9]) ὤνησε τὴν γυναῖκα Λὼτ, τὸ κεκρατῆσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, εἰ καὶ ἐξῆλθεν ἔξω Σοδόμων, ἐπείπερ ἐστράφη εἰς τοὐπίσω.

„Ἀβιμέλεχ[10]) δὲ οὐχ ἥψατο αὐτῆς.“ Ἐμφα-

---

1) Genes. XIX, 3. 2) Ex schedis Combefisii. R.
3) Genes. XIX, 11. — LXX. viri: ἐν ἀορασίᾳ.
4) Ex schedis Combefisii. R.
5) Genes. XIX, 25. coll. LXX. virorum versione.
6) Ex schedis Combefisii. R.
7) Deut. XXXII, 32. 8) Genes. XIX, 26.
9) Ex schedis Combefisii. R. 10) Genes. XX, 4.

σιν[1]) ἔχει τό· „οὐχ ἥψατο·“ ὡς τό· „καλὸν[2]) ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι·“ ὅπερ ἐστὶ καὶ χωρὶς μίξεως κατὰ μηδὲν ἄλλο παθητικῶς, ἤτοι ἐνιδεῖν, ἢ ἅψασθαι γυναικός. Ὁ θεὸς μέντοι οὐκ ἀφῆκεν ἅψασθαι τὸν Ἀβιμέλεχ αὐτῆς· τάχα καὶ πάντα τὸν ἄκρως συμφρονοῦντα· θεόσδοτον γὰρ τὸ τοιοῦτον.

„Καὶ[3]) εἶπεν Ἀβραὰμ τοῖς παισὶν αὐτοῦ· καθίσατε αὐτοῦ μετὰ τῆς ὄνου· ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελευσόμεθα ἕως ὧδε, καὶ προσκυνήσαντες ὑποστρέψομεν πρὸς ὑμᾶς.“ Ταῦτα[4]) εἶπε, λογισάμενος[5]) „ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ θεός.“

„Ἔλαβε[6]) δὲ Ἀβραὰμ τὰ ξύλα τῆς ὁλοκαρπώσεως, καὶ ἐπέθηκεν Ἰσαὰκ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.“ Ἐπωμάδιον[7]) γὰρ ἔχων τὸν οἰκεῖον σταυρὸν ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἰσχύος βεβιασμένος εἰς τὸ πάθος, ἀλλ᾽ ἐκ θελήματος οἰκείου, καὶ βουλήσει τοῦ θεοῦ καὶ πατρός.

„Ἰδοὺ[8]) τέτοκε Μελχὰ καὶ αὐτὴ υἱοὺς Ναχὼρ τῷ ἀδελφῷ σου, τὸν Ὢξ πρωτότοκον,“ καὶ τὰ ἑξῆς. „Μελχὰ“[9]) ἑρμηνεύουσι βασιλείαν· „Ὢξ,“ βουλευόμενον· „Ναχὼρ,“ ἀνάπαυσιν φωτός· „Βαὺξ,“ ἐξουδενωμένον· „Καμουὴλ,“ ἀνάστασιν θεοῦ· „Σύρων,“ μετέωρον· „Αζὰδ,“ ψεῦδος· „Ἀζαῦ,“ ὁρῶντα· „Φαλδὰκ,“ πτῶσιν ἐνδεοῦς, ἢ πτῶσιν πτωχείας· „Ἰεδλὰφ,“ χειρὸς περισσείαν, ἢ χεῖρα λάβε· „Βαθουὴλ,“ ἔνοικον θεοῦ, ἢ θυγατέρα θεοῦ· „Ῥεβέκκα,“ ὑπομονήν· „Ῥεῦμα,“ ὅρασιν

---

[1]) Ex schedis Combefisii. R. [2]) I Cor. VII, 1.

[3]) Genes. XXII, 5. — LXX. viri: ἀναστρέψομεν.

[4]) Ex schedis Combefisii. R.

[5]) Hebr. XI, 19. [6]) Genes. XXII, 6.

[7]) Ex schedis Combefisii. R.

[8]) Genes. XXII, 20. 21. add. versibus 22. 23. 24. et coll. de nominibus LXX. virorum interpretatione.

[9]) Ex schedis Combefisii. R.

προσδοκωμένην. „Ταὰμ," διαμηρυκώμενον· „Τοχὼς," σιγήν· „Μωχὰν," ἔντερον κενόν.

„Ἰδοὺ [1]) ἐγὼ ἕστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος." Διὸ [2]) φιλοτιμητέον ἑστηκέναι ἐπὶ τῆς πηγῆς, ἵνα μὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν ἁρμόσῃ τό· „ἐμὲ [3]) ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος."

„Καὶ [4]) ἔσται ἡ παρθένος, ᾗ ἂν ἐγὼ εἴπω· ἐπίκλινον τὴν ὑδρίαν σου," καὶ τὰ ἑξῆς." Πρέπουσα [5]) ἡ φωνὴ τῷ πρεσβύτῃ τῆς οἰκίας τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ἁρμόζουσα τῷ ἄρχοντι πάντων τῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅρα σοφίαν, οἷον τίθησι σημεῖον.

„Ὁ [6]) δὲ ἄνθρωπος κατεμάνθανεν αὐτὴν, καὶ παρεσιώπα, τοῦ γνῶναι εἰ εὐώδωκε κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὔ." Ἐντεῦθεν [7]) ἔστι διδαχθῆναι, ὅτι καλόν ἐστι τὸν προσευχόμενον, μὴ μετὰ αἰσθητῆς ἀκουόμενον τῆς φωνῆς προσεύχεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τῷ ἐτάζοντι καρδίας καὶ νεφρούς.

„Ἰσαὰκ [8]) δὲ ἐπορεύετο διὰ τῆς ἐρήμου κατὰ τὸ φρέαρ τῆς ὁράσεως." Πρέπουσα [9]) πορεία τῷ ἁγίῳ διὰ μὲν τὴν πολλὴν ἀναχώρησιν πορευομένῳ διὰ τῆς ἐρήμου· διὰ δὲ τὴν περὶ τῶν εἰς θεὸν θεωρίαν πορευομένῳ κατὰ τὸ φρέαρ τῆς ὁράσεως.

„Καὶ [10]) ἐξῆλθεν Ἰσαὰκ ἀδολεσχῆσαι εἰς τὸ πεδίον τὸ πρὸς δείλης." Ἐξελθεῖν [11]) δεῖ τῶν γηΐνων τὸν μέλλοντα περὶ τῶν θείων ὁμιλεῖν, ὅπερ ἀδολεσχῆσαι νῦν

---

[1]) Genes. XXIV, 13.

[2]) Ex schedis Combefisii. R. [3]) Jer. II, 13.

[4]) Genes. XXIV, 14.

[5]) Ex schedis Combefisii. R.

[6]) Genes. XXIV, 21. [7]) E Catena Romana. R.

[8]) Genes. XXIV, 62. — LXX. viri: διεπορεύετο.

[9]) Catena Romana Cyrillo tribuit, aliae Origeni. R.

[10]) Genes. XXIV, 63.

[11]) E schedis Combefisii. R.

ὠνόμασεν. Οὐ πρόσκειται δὲ, τίνι· εἰκότως, ἐπεὶ μηδὲ ἀνθρώπων ἡ τοιαύτη ὁμιλία γίνεται· ἀλλ᾽ ἤτοι πρὸς Θεὸν, ἢ αὐτοῦ τινος πρὸς ἑαυτόν.

„Τοῦ[1]) αὐτοῦ.“ Τὸ δέ· „πρὸς δείλης“ σύμβολόν ἐστι τοῦ μόλις ἐπὶ γήρως δύνασθαί τινα ἐλθόντα μετὰ καταλήψεως τῶν θειοτέρων ὁμιλεῖν.

„Προσθέμενος[2]) δὲ Ἀβραὰμ ἔλαβε γυναῖκα, ᾗ ὄνομα Χεττούρα. Ἔτεκε δὲ αὐτῷ τὸν Ζεμβρᾶν,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀπὸ[3]) τῶν τέκνων Χεττούρας ἔθνη γέγονε πλεῖστα, ἃ κατῴκησαν τὴν Τρωγλοδύτην ἔρημον, καὶ τὴν εὐδαίμονα Ἀραβίαν, καὶ τὴν διήκουσαν, τήν τε Μαδιανῖτιν, καὶ τὴν πόλιν Μαδιὰμ παρακειμένην τῇ ὑπὲρ τὴν Ἀραβίαν ἐρήμῳ, ἀντικρὺς Φαρὰν, εἰς ἀνατολὰς τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης· ὅθεν τὸ Μαδιανιτῶν ἔθνος ἀπὸ Μαδιὰμ, υἱοῦ Ἀβραὰμ καὶ Χεττούρας· ὡς εἶναι δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἰοθὼρ, ὁ πενθερὸς Μωυσέως, ἀπόγονος ἦν τοῦ Ἀβραὰμ καὶ συγγενὴς Μωυσέως.

„Τοῦ[4]) αὐτοῦ.“ „Χεττούρα“[5]) ἑρμηνεύεται μικροτέρα, ἢ ὑποδεεστέρα· „Ἰεσβὼκ,“ ἄφεσις, ἢ ἀφήσει· „Σωιὲ,“ χρηστὸς λαός· „Σαβὰν,“ ἀποστροφή· „Θαιμὰν,“ ἐκλείψεις αὐτῶν, ἢ συντελούμενοι· „Δαιδὰν,“ ἱκανὴ κρίσις, ἢ μονότης· „Ραγουὴλ,“ φίλος ἰσχυρὸς, ἢ ποιμασία[6]) Θεοῦ· „Ναβδεὴλ,“ δουλεύων τῷ Θεῷ· „Ἀσσουριεὶμ,“ ἑδραῖοι, ἢ κατευθύνοντες· „Λατουσιεὶμ,“ σφυροκόποι· „Γεφὰρ,“ ἐνδεὴς, ἢ ἐλλείπων· „Ἀφὲρ,“ χοῦς, ἢ γήϊνος, ἢ σποδός· „Ἐνὼχ,“ χάρις σου· „Ἀβιδὰ,“ πατρός μου ὕψος·[7]) „Ἐφρὼν,“ χοῦς, ἢ γήϊνος,

---

[1]) Cfr. pag. 75. not. 10. coll. not. 11.

[2]) Genes. XXV, 1. — LXX. viri: *Ζομβρᾶν.*

[3]) E schedis Combefisii. R.

[4]) Cfr. Genes. XXV, 1. 2. 3. 4. 9. 13. 14. 15. 18. coll. de nominibus LXX. virorum interpretatione.

[5]) E schedis Combefisii. R.

[6]) Ed. Ruaei: *ποιμανσία.* [7]) Ed. Ruaei: *ὕψως.*

ἡ σποδός· „Σαὰρ," μεσημβρία· „Λουμὰ," σιωπή· „Μαμβρῆ," ἀπὸ ὁράσεως· „Μασσῆ," ἔπαρσις· „Ἰσμαὴλ," ἀκοὴ θεοῦ· „Χοδδὰδ," μέτρον κενούμενον· „Ναβαϊὼθ," προφητεία· „Θαιμὰν," συντέλεια· „Κηδὰρ," σκοτασμός· „Ἰετοὺρ," ἐξωρισμένος· „Ναβδεὴλ," δουλεύων θεῷ· „Ναφὲς," ἀναψυχή· „Μασμὰν," προςοχὴ, ἢ ἀκοή· „Κεδμὰ," ἐμπρόσθιος· „Μασσὰμ," ἐξ ἡδυσμῶν· „Εὐϊλὰτ," ὠδίνουσα· „Σοὺρ," τεῖχος.

„Κατοίκησον[1]) δὲ ἐν τῇ γῇ, ᾗ ἄν σοι εἴπω· καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ, καὶ εὐλογήσω σε." Εἰ[2]) ποῦ χρὴ κατοικεῖν ἐκ προστάγματος θεοῦ, παροικήσει τις, ἔστιν ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλογεῖ αὐτόν. Εἰ δὲ ὅπου οὐ δεῖ παροικεῖν, κατοικήσει τις, οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ εὐλογήσει αὐτόν.

„Ἀνθ' ὧν[3]) ὑπήκουσεν Ἀβραὰμ τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου, καὶ τὰ νόμιμά μου." Εἰ[4]) μήπω ἦν ὁ κατὰ Μωϋσέα νόμος γεγραμμένος, ἐφύλαξε δὲ Ἀβραὰμ τὰ εἰρημένα, οὕτως αὐτὰ ἐφύλαξεν, ὡς „ἔθνη[5]) τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, καὶ φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιοῦντα· ἐνδεικνύμενοι τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, μαρτυρουμένης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως," καθά φησιν ὁ ἀπόστολος.

„Καὶ[6]) ὤρυξαν οἱ παῖδες Ἰσαὰκ ἐν τῇ φάραγγι Γεράρων· καὶ εὗρον ἐκεῖ φρέαρ ὕδατος ζῶντος." Φιλοτιμητέον[7]) ἑκάστῳ εὐχομένῳ εἶναι τέκνον τοῦ Ἰσαὰκ ταῦτα νοῆσαι τὰ φρέατα, καὶ ὀρύξαι αὐτὰ ἐν ἑαυτῷ.

---

1) Genes. XXVI, 2. 3.

2) E schedis Combefisii. R. 3) Genes. XXVI, 5.

4) E Catena Romana. R.

5) Cfr. Rom. II, 14. 15. coll. edd. N. T.

6) Genes. XXVI, 19.

7) E duabus Catenis Regiis, et altera, quae fuit Cardinalis Mazarini. R.

„Ἀπάρας[1]) δὲ ἐκεῖθεν ὤρυξε φρέαρ ἕτερον, καὶ οὐκ ἐμαχέσαντο περὶ αὐτοῦ.“ Διὰ[2]) δὲ τοῦ μὴ ἀνθίστασθαι τοῖς ἀδικοῦσι, δείκνυσιν ὅτι ἀληθῶς ἦν ἄπλαστος. Ὅθεν ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς ἀνεξικακίας ὁ θεὸς, ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν γῆν, ἵνα μὴ ἀθυμῇ, ὅτι ὡς ξένος πάροικος προὔκειτο τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις πληρῶν τὸ εἰρημένον ἑκάστοτε· „ἐὰν[3]) διώκωσιν ὑμᾶς.“

„Καὶ[4]) εἶπεν· ἡ μὲν φωνὴ, φωνὴ Ἰακώβ.“ Τὴν[5]) εὐσεβῆ φωνὴν οὐκ ἂν λεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἠσαῦ· „ὃ[6]) παρέδωκεν ὁ θεός σου ἐναντίον μου·“ ἐπιγνοὺς ὁ Ἰσαὰκ, εἶπεν· „ἡ φωνὴ, φωνὴ Ἰακώβ.“

„Καὶ[7]) εἶπεν· ἰδοὺ ὀσμὴ τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὀσμὴ ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησε κύριος.“ Σαφῶς[8]) οὐκ αἰσθητὴ ἦν ἡ ὀσμή. Ποία γὰρ ἂν ὀσμὴ δύναται εἶναι ὀσμῇ ἀγροῦ παραβαλλομένη; Ἀλλὰ μήποτε τοιαύτη ἦν αὕτη, ὁποίαν ὁ ἀπόστολος ἔχων ἔφασκε· „Χριστοῦ[9]) εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ.“ Ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι καὶ ἑκάστην ἀρετὴν ἰδίαν ἔχειν εὐωδίαν, ἥτις ἐστὶ συμπληρωτικὴ τῶν ἀρετῶν. Καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ αἱ κακίαι δυσώδεις εἰσὶ κατὰ τὸν εἰπόντα· „προσώζεσαν,[10]) καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου.“ Πρέπει δὲ τῷ κυρίῳ τὸν αὐτῷ εὐώδη τῶν ἀρετῶν ἀγρὸν εὐλογεῖν.

„Καὶ[11]) εἶπεν αὐτῷ· ἰδοὺ Ἠσαῦ ὁ ἀδελφός σου ἀπειλεῖ σοι, τοῦ ἀποκτεῖναί σε. Νῦν οὖν, τέκνον, ἄκου-

---

1) Genes. XXVI, 22.
2) Ex iisdem (cfr. pag. 77. not. 7.) Catenis. R.
3) Cfr. Matth. V, 11. 4) Genes. XXVII, 22.
5) E schedis Combefisii. R.
6) Genes. XXVII, 20. 7) Genes. XXVII, 27
8) E schedis Combefisii. R.
9) II Cor. II, 15. coll. vers. 14.
10) Psalm. XXXVIII, 5. (XXXVII.)
11) Genes. XXVII, 42. 43.

σόν μου τῆς φωνῆς, καὶ ἀναστὰς ἀπόδραθι εἰς τὴν Μεσοποταμίαν.“ Μανθάνομεν[1]) ἀπὸ τούτων, ὅτι δεῖ ἀποδιδράσκειν τοὺς ἐπιβουλεύοντας, καὶ διωγμοὺς φεύγειν, εἰ καὶ ὀπτασιῶν καταξιωθῶμεν, ὡς ὁ Ἰακώβ. Παρακληθείη δ' ἄν τις ἰδὼν τὰ παρακολουθήσαντα τῷ Ἰακὼβ φεύγοντι ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ· ὀπτασιῶν τε γὰρ ἠξιώθη, καὶ πατὴρ γεγένηται δώδεκα φυλῶν· καὶ ἐπανερχόμενος ἀπὸ τῆς διὰ τὸν διωγμὸν φυγῆς, γίνεται ἀντὶ Ἰακὼβ Ἰσραήλ.

„Οὐ[2]) λήψῃ γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων Χαναάν.“ Αἱ[3]) θυγατέρες Χαναὰν πονηραί εἰσιν, οὐκ ἐναντίον Ἡσαῦ, ἀλλ' ἐναντίον Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

„Ἰδὼν[4]) δὲ κύριος ὁ θεὸς, ὅτι μισεῖται Λεία, ἤνοιξε τὴν μήτραν αὐτῆς.“ Ἀνοίγει μήτραν ἐπὶ ἁγίων γεννήσει. Κατὰ δὲ τὸν πνευματικὸν νόμον ψυχῆς ἀνοίγει μήτραν, ἵνα γεννήσῃ θεοῦ λόγον ἡ ἐσομένη αὐτοῦ μήτηρ.

„Τοῦ[5]) αὐτοῦ.“ Πρώτη[6]) γὰρ ἐτέκνωσε τῷ θεῷ τὴν Ἰουδαίων συναγωγὴν καὶ πληθὺν ἡ ἐν χρόνῳ πρεσβυτέρα.

„Εἶπε[7]) δὲ αὐτῷ Λάβαν· εἰ εὗρον χάριν ἐναντίον σου, οἰωνισάμην ἄν· εὐλόγησε γάρ με ὁ θεὸς ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ.“ Οὐκ[8]) ἔστι μὲν οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ· ὁ δὲ Λάβαν φησίν· „οἰωνισάμην ἄν·“ ὡς ἀλλότριος τῆς τοῦ Ἰακὼβ προαιρέσεως, ἧς οὐ τέλεον ἀλλότριος ἦν,

---

1) E schedis Combefisii. R.

2) Genes. XXVIII, 1.

3) E schedis Combefisii. R.

4) Genes. XXIX, 31. — LXX. viri: ἐμισεῖτο.

5) Cfr. pag. huj. not. 4.

6) E duabus Catenis Regiis, et altera, quae fuit Cardinalis Mazarini. R.

7) Genes. XXX, 27.

8) E schedis Combefisii. R.

προστιθεὶς τῷ· „οἰωνισάμην“ καὶ τό· „εὐλόγησε γάρ με ὁ θεὸς ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ.“

„Ἔλαβε¹) δὲ ἑαυτῷ Ἰακὼβ ῥάβδον στυρακίνην χλωρὰν καὶ καρυΐνην, καὶ πλατάνου.“ Αἱ²) τρεῖς ῥάβδοι συμβολικῶς ἤτοι αἱ τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἰσι, τὸ λογικὸν, τὸ θυμικὸν, τὸ ἐπιθυμητικόν· ἤτοι αἱ τρεῖς θεωρίαι τῶν σωμάτων, τῶν ἀσωμάτων τῆς ἁγίας τριάδος· ἤτοι γενικῶς ἡ πρακτικὴ διὰ τῆς καρυΐνης· ἡ θεωρητικὴ, διὰ τῆς στυρακίνης· διὰ δὲ τῆς πλατάνου τὸν κόσμον τοῦτον, καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ᾐνίξατο. Τὸ περισύρειν τὸ χλωρὸν τούτου, τὴν ἀποταξίαν αὐτοῦ σημαίνει· καὶ τῆς μὲν πρακτικῆς τὸ χλωρόν ἐστι τὸ ἡδυπαθές· τῆς δὲ θεωρίας, τὸ περὶ τὰ σώματα ἀσχολεῖσθαι· τὸ δὲ χλωρὸν τῶν δύο ἄλλων ἐκδοχῶν βασάνιζε.

„Εἶπε³) δὲ κύριος πρὸς Ἰακώβ· ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρός σου, καὶ εἰς τὴν γενεάν σου· καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ.“ Ὅτε⁴) ἐκαρποφόρησεν Ἰακὼβ, καὶ ἐπλούτησεν ἔξω τῆς γενεᾶς αὐτοῦ τυγχάνων, τότε εἶπεν αὐτῷ κύριος· „ἀποστρέφου εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρός σου.“ Τοιοῦτον δέ τι νοητέον ὑπὸ κυρίου λέγεσθαι, ὅτε πρὸς τῇ ἐξόδῳ γενώμεθα, ἀπελευσόμενοι πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Καὶ ἆθλον δὲ δίδωσι τῷ ἀποστρέφοντι εἰς τὴν γῆν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν γενεὰν αὐτοῦ. Οἶμαι δὲ, ὅτι ἐν ὕπνοις παρῆν αὐτῷ ὁ κύριος.

„Ὁ⁵) δὲ πατὴρ ὑμῶν παρεκρούσατό με, καὶ ἤλλαξε τὸν μισθόν μου τῶν δέκα ἀμνῶν.“ Ἀκύλας⁶) „δέκα ἀριθμοὺς“ εἴρηκεν· Σύμμαχος „δεκάκις ἀριθμῷ.“ Ἔλε-

---

¹) Genes. XXX, 37.

²) E schedis Combefisii. R.

³) Genes. XXXI, 3.

⁴) E schedis Combefisii. R. ⁵) Genes. XXXI, 7.

⁶) Ex iisdem (cfr. pag. huj. not. 4.) schedis dominus Remardus Montefalconius in lucem edidit hoc fragmentum Tom. I. Hexaplorum pag. 40.

γεν οὖν, [1]) ὥς φησιν ὁ Ἑβραῖος, δεκάκις ἠθέτησεν τὰς συνθήκας πρὸς τὸν Ἰακὼβ ὁ Λάβαν, διὰ τὸ τὰ γεννώμενα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰακὼβ πλεῖστα ὅσα ὑπάρχειν, κἀκεῖνον ἐποφθαλμιᾶν [2]) αὐτὸν, ὅπερ ἐδήλωσαν αἱ δύο ἐκδόσεις· „καὶ παρηλογίσω τὸν μισθόν μου δέκα ἀμνάδας.“ Ἀμνῶν δὲ ὅλως οὐκ ἔχει μνήμην, [3]) οὓς [4]) συνέθετό μοι δοῦναι· οὐδαμοῦ φαίνεται, ὅτι συνέθετο· ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτὸς λέγει, φανερόν ἐστιν. Ὥσπερ γὰρ ἀποκτείνοντα τὸν Λάμεχ οὐκ εἰσάγει, ἐκζητούμενον δὲ, ὡς ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως εἶναι φανερὸν καὶ τὸ γενόμενον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Πολλάκις οὖν ἡ γραφὴ, ἃ ἐν τῷ πράττεσθαι οὐκ ἐξηγήσατο, διά τινος ἐξηγουμένου ἐδήλωσεν.

„Τὰ [5]) πρόβατά σου, καὶ αἱ αἶγές σου οὐκ ἠτεκνώθησαν· κριοὺς τῶν προβάτων σου οὐ κατέφαγον.“ Καλοῦ [6]) ποιμένος παῤῥησία ἐμφαίνεται ταῖς φωναῖς ταύταις, ἃς ζηλωτέον. Γεννάτωσαν οὖν καρποὺς πνευματικοὺς τὰ ἐν τοῖς ποιμνίοις καὶ αἰπολίοις· ἀλλὰ καὶ τοὺς πλουσίους τῆς ποίμνης μὴ κατεσθίωμεν. Ἐπεὶ δὲ οὐχ εὕρηνται οἱ αὐτοῦ θεοὶ, συμβάσεις ποιεῖται μετὰ τοῦ θεσπεσίου Ἰακώβ· καὶ ὁ κόσμος, ἡνίκα τοὺς ψευδωνύμους ἀπεβάλετο θεοὺς, φίλος γέγονε τοῦ Χριστοῦ.

„Εἶπε [7]) δὲ Ἰακὼβ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· συλλέγετε λίθους· καὶ συνέλεξαν λίθους.“ Καὶ [8]) ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ γέγραπται· „καιρὸς [9]) τοῦ βαλεῖν λίθους, καὶ καιρὸς τοῦ συναγαγεῖν λίθους.“ Συνάγονται δὲ κατὰ

---

[1]) Montefalconius: οὖν, φησὶν ὁ Ἑβραῖος κτλ.

[2]) Montefalconius: ἐποφθαλμᾶν.

[3]) Deest μνήμην apud Montefalconium.

[4]) Equidem, deleto μοι, scripserim: οὓς συνέθετο δοῦναι.

[5]) Genes. XXXI, 38.

[6]) E schedis Combefisii. R.

[7]) Genes. XXXI, 46.

[8]) E schedis Combefisii. R. [9]) Ecclesiast. III, 5.

πρόσταξιν Ἰακὼβ, ὃς τύπος ἦν Χριστοῦ, ἵνα ἡ οἰκοδομὴ πληρωθῇ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἐκ λίθων ζώντων, ὅτε γίνεται οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον.

„Καὶ [1]) ἀποστραφεὶς Λάβαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. „Τοῦ [2]) μὲν φαύλου διὰ τὴν κακίαν ἐγγὺς ὁ τόπος· τοῦ δὲ διὰ προκοπῆς ὁδεύοντος, ἐπεὶ μακράν ἐστιν ὁ τόπος, οὐ μικρὸς ὁ κόπος.

„Καὶ [3]) συνήντησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ.“ Ὁ [4]) κύριός φησιν· „ἐγώ [5]) εἰμι ἡ ὁδός.“ Τῷ οὖν τὴν ὁδὸν ταύτην πορευομένῳ συναντῶσιν ἄγγελοι τοῦ θεοῦ.

„Καὶ [6]) ἐνετείλατο αὐτοῖς, λέγων· οὕτως ἐρεῖτε τῷ κυρίῳ μου Ἠσαῦ· οὕτως λέγει ὁ παῖς σου Ἰακώβ· μετὰ Λάβαν παρῴκησα.“ Κατὰ [7]) τιμὴν τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν ἀνυποκρίτως κύριον αὐτοῦ καλεῖ. Πλὴν καὶ „ἀπόκρισις [8]) ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει θυμόν.“ Καὶ ὡς ἄνθρωπος μὲν ἐφοβήθη, τῷ θεῷ δὲ πιστεύσας, οὐκ ἔφυγεν, ἀλλ' ἤρχετο.

„Καὶ [9]) διέβη τὴν διάβασιν τοῦ Ἰαβώκ.“ Ἰαβὼκ [10]) ποταμός ἐστι τῆς Ἀραβίας, ὁ νῦν καλούμενος Ἰαμβίκης.

„Ὑπελείφθη [11]) δὲ Ἰακὼβ μόνος, καὶ ἐπάλαιε μετ' αὐτοῦ ἄνθρωπος,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Τίς [12]) δ' ἂν ἄλλος εἴη ὁ λεγόμενος ἄνθρωπος ὁμοῦ καὶ θεὸς, συμπαλαίων καὶ συναγωνιζόμενος τῷ Ἰακὼβ, ἢ ὁ πολυμερῶς καὶ

---

[1]) Genes. XXXI, 55. [2]) E Catena Romana. R.
[3]) Genes. XXXII, 1. [4]) E schedis Combefisii. R.
[5]) Ev. Joann. XIV, 6. [6]) Genes. XXXII, 4.
[7]) E schedis Combefisii. R. [8]) Prov. XV, 1.
[9]) Genes. XXXII, 22.
[10]) Edidit hoc scholion Montefalconius noster Tom. I. Hexaplorum pag. 41., ubi pro *Ἰαμβίκης*, quod habetur in schedis Combefisii, legit *Ἰαμβύκης*. R.
[11]) Genes. XXXII, 24. coll. LXX. virorum versione.
[12]) Ex iisdem schedis Combefisii. R.

πολυτρόπως λαλήσας τοῖς πατράσιν ἱερὸς τοῦ θεοῦ λόγος, κύριος καὶ θεὸς χρηματίζων, ὃς καὶ εὐλογήσας τὸν Ἰακὼβ, Ἰσραὴλ αὐτὸν ὠνόμασεν, ἐπειπών· „ὅτι[1]) ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ;“ Οὕτως δὲ ἑώρων οἱ τότε ἄνδρες τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ὡς καὶ οἱ φήσαντες τοῦ κυρίου ἡμῶν ἀπόστολοι· „ὃ[2]) ἦν ἀπ᾽ ἀρχῆς, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς.“ Ὃν λόγον, καὶ ζωὴν θεασάμενος καὶ ὁ Ἰακὼβ, ἐπιφέρει λέγων· „εἶδον[3]) γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.“

„Ἰακὼβ[4]) δὲ ἠγάπα τὸν Ἰωσὴφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὅτι υἱὸς γήρως ἦν αὐτῷ· ἐποίησε δὲ αὐτῷ χιτῶνα ποικίλον.“ Χιτὼν[5]) ποικίλος ἐστὶν ἕξις ἀρίστη ταῖς ἀρεταῖς κεκοσμημένη.

„Ἰδόντες[6]) δὲ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸν ὁ πατὴρ φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἠδύναντο λαλεῖν αὐτῷ οὐδὲν εἰρηνικόν.“ Ὁ[7]) μισῶν ἀδυνάτως ἔχει πρὸς τὸ εἰρηνικόν τι λαλεῖν τῷ μισουμένῳ. Ἀποθώμεθα οὖν τὸ μῖσος, ἵνα λαλεῖν εἰρηνικὰ δυνηθῶμεν.

„Οἱ[8]) δὲ Μαδιηναῖοι ἀπέδοντο τὸν Ἰωσὴφ εἰς Αἴγυπτον τῷ Πετεφρῇ τῷ σπάδοντι Φαραὼ ἀρχιμαγείρῳ.“ Πετεφρὴς[9]) παρὰ Ἀκύλᾳ καὶ Συμμάχῳ Φουτιφὰρ εἴρηται ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ· ἐν[10]) δὲ ἑτέρῳ Φουτιφαρέ.

---

[1]) Genes. XXXII, 28. [2]) I Joann. I, 1.
[3]) Genes. XXXII, 30. [4]) Genes. XXXVII, 3.
[5]) E schedis Combefisii. R.
[6]) Genes. XXXVII, 4.
[7]) E schedis Combefisii. R.
[8]) Genes. XXXVII, 36.
[9]) Edidit hoc scholion Montefalconius noster Tom. I. Hexaplorum pag. 45., ubi initium diversum est: *Τοῖς μὲν περὶ Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον Φουτιφὰρ* (al. *Φουρτιφὰρ*, al. *Φουρτουφὰρ*) *εἴρηται ἐν τούτῳ κτλ.* R.
[10]) Montefalconius: *ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ Φουρτιφαρὲ, καὶ ἡ μὲν τοῦ κτλ.*

Καὶ ἡ μὲν τοῦ παρόντος ὀνόματος ἑρμηνεία παράκειται τῇ λέξει· ἡ δὲ ἔκθεσις τοῦ ἑτέρου ἐν τοῖς ἑξῆς φανεῖται.

„Γνοὺς[1]) *δὲ Αὐνὰν, ὅτι οὐκ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα· ἐγένετο ὅταν εἰσήρχετο πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἐξέχεεν ἐπὶ τὴν γῆν.“ Πᾶς*[2]) *ὁ σπείρων ἐπὶ τὴν σάρκα, καὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς ἐν τῇ γῇ θησαυρίζων, ὅμοιος τῷ Αὐνάν· διὸ καὶ θανατοῦται ὑπὸ θεοῦ.*

„Καὶ[3]) *ἦν κύριος μετὰ Ἰωσήφ· καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων.“ Ὡς*[4]) *ἐπὶ σκοπὸν βάλλων, ἔτεινε τὸ ἡγεμονικὸν ἑαυτοῦ, καὶ ἀεὶ ἐπετύγχανεν. Πολλαχοῦ δὲ κέχρηται τούτῳ ἡ γραφή.*

„Καὶ[5]) *ηὐλόγησε κύριος τὸν οἶκον τοῦ Αἰγυπτίου διὰ Ἰωσήφ.“ Διὰ*[6]) *τὸν ἅγιον ἐν οἴκῳ ὄντα Αἰγυπτίου, εὐλογεῖται ὁ οἶκος, καὶ τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ὁ ἀγρὸς τοῦ Αἰγυπτίου· αὕτη δὲ οὐ πνευματικὴ εὐλογία.*

„Ἐγένετο[7]) *δὲ μετὰ ῥήματα ταῦτα, ἥμαρτεν ὁ ἀρχιοινοχόος τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ ὁ ἀρχισιτοποιὸς τῷ κυρίῳ αὐτῶν βασιλεῖ Αἰγύπτου.“ Νομίζω*[8]) *ὅτι τὸ ἀνάλογον τῷ· „ἥμαρτον βασιλεῖ Αἰγύπτου“ λέγοιτ᾽ ἂν περὶ τῶν μαρτύρων, ὅτι τῷ νοητῷ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου οὗτοι ἁμαρτάνουσιν· ἀλλ᾽ οὐ τῷ θεῷ. Εἰς γὰρ τὸν τοῦ κόσμου νόμον δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν, ἐναντίον ὄντα τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ.*

„Ὅτι[9]) *κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων· καὶ ὧδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν.“ Τὸ*[10]) *μηδὲν ἐπιχωρίων Αἰγυ-*

---

[1]) Genes. XXXVIII, 9. — Ed. Ruaei utroque loco: *Αὐνᾶν.*

[2]) E schedis Combefisii. R.

[3]) Genes. XXXIX, 2.

[4]) E schedis Combefisii. R.

[5]) Genes. XXXIX, 5.

[6]) E schedis Combefisii. R.

[7]) Genes. XL, 1.

[8]) E schedis Combefisii. R.

[9]) Genes. XL, 15.

[10]) E schedis Combefisii. R.

πτίων ποιεῖν αἰνίσσεται, διὰ τοῦ· „ὧδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν.“ Αἰγυπτίων δὲ ἔργον ἦν, καὶ τὸ συνελθεῖν τῇ τοῦ κυρίου γυναικί.

„Ἀποκριθεὶς[1]) δὲ Ἰωσὴφ εἶπεν αὐτῷ· αὕτη ἡ σύγκρισις αὐτοῦ· τὰ τρία κανᾶ, τρεῖς ἡμέραι εἰσίν.“ Καὶ[2]) ἀνωτέρω εἴρηται· „οἱ[3]) τρεῖς πυθμένες, τρεῖς ἡμέραι εἰσίν.“ Οὐκοῦν τό· „τρεῖς ἡμέραι·“ καὶ διὰ πυθμένων καὶ διὰ κανῶν παρίσταται· συγχρησαμένης προνοίας εἰς παράστασιν τριῶν ἡμερῶν, οἰκείοις παραδείγμασι τοῦ ἑκατέρου βίου. Τοιαῦτα δ᾽ ἂν εὕροις καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς γραφαῖς· τὸ αὐτὸ δηλούμενον ἀπὸ διαφόρων εἶναι δοκούντων παραδειγμάτων.

„Ἐγένετο[4]) δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ἡμέρα γενέσεως ἦν Φαραὼ, καὶ ἐποίει πότον πᾶσι τοῖς παισὶν αὐτοῦ.“ Τῶν[5]) μὲν πρὸ ἡμῶν ἐτήρησέ τις, ὅτι φαῦλός ἐστιν ὁ τὰ γενέσεως τιμῶν πράγματα, καὶ τὴν ἡμέραν τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἀποδεχόμενος. Ἡμεῖς δὲ βεβαιοῦμεν τὴν διήγησιν, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου τὸ παραπλήσιον εὑρόντες, ὅτε καὶ ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος ὠρχήσατο, καὶ ἀπετμήθη ἡ Ἰωάννου κεφαλή· καὶ οὐδαμοῦ δίκαιος φαίνεται γενέθλιον ἄγων ἡμέραν.

„Ἐγένετο[6]) δὲ μετὰ δύο ἔτη ἡμερῶν, Φαραὼ εἶδεν ἐνύπνιον· ᾤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ[7]) ἐπὶ τοῖς ῥευστοῖς, καὶ ἀβεβαίοις πεποιθὼς, ᾤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, ἀφ᾽ οὗ τὰ δοκοῦντα εὐδαιμονικὰ εἶναι ἀναβαίνει, ὅτε οἱ βόες αὐτοῦ παχεῖς εἰσίν· ἀλλὰ πάντως κατεσθίεται ταῦτα ὑπὸ τῶν χειρόνων. Πρὸς δὲ τό· „ᾤετο·“ συγκρινεῖς τό· „ᾤμην[8]) ὑμᾶς δεσμεύειν δράγματα.“ Ἐπὶ δὲ δευτέ-

---

[1]) Genes. XL, 18. [2]) E schedis Combefisii. R.
[3]) Genes. XL, 12. [4]) Genes. XL, 20.
[5]) E Catena Romana. R. [6]) Genes. XLI, 1.
[7]) E schedis Combefisii. R.
[8]) Genes. XXXVII, 7.

ρου ἐνυπνίου· „ὥσπερ,[1]) φησὶν, ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες προσεκύνουν μοι.“ Πάλιν τε αὖ, ὁ μὲν ἀρχιοινοχόος „ἐν[2]) τῷ ὕπνῳ μου, φησὶν, ἦν ἄμπελος,“ καὶ τὰ ἑξῆς· ὁ δὲ ἀρχισιτοποιός· „ᾤμην[3]) τρία κανᾶ χονδριτῶν αἴρειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου,“ καὶ τὰ ἑξῆς.

„Τοῖ[4]) αὐτοῦ.“ Τὸ μὲν διηγηματικὸν τῆς γραφῆς πρόσωπόν φησιν· „ᾤετο[5]) ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ·“ οὐ παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ· ὁ δὲ Φαραὼ φησιν· „ᾤμην[6]) ἑστάναι παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ·“ οὐκ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Τὰ μέντοι γε ἐν Αἰγύπτῳ πράγματα τὰ ἐν τοῖς κοσμικοῖς, ἀπὸ χρηστοτέρων ἀρχόμενα, ὧν σύμβολον ἡ εὐθηνία, εἰς πικρότερον καταλήγει, ὧν ἡ εὐθηνία καὶ ὁ λιμὸς τύπος. Τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν πλούσιον λόγου θεωρῆσαι.[7]) Οἱονεὶ γὰρ τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς εὐθηνίας ἦν αὐτῷ, ἀπολαμβάνοντι τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ἐνδεδυμένῳ πορφύραν, καὶ βύσσον, καὶ εὐφραινομένῳ κατ᾽ ἡμέραν λαμπρῶς· λήγει δὲ αὐτῷ εἰς τὰ ἐναντία, ἀπολαμβάνοντι τὰ κακὰ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγήν. Τοιαῦτα δ᾽ ἂν ἴδοις καὶ ἐπὶ τῶν τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὁδευόντων,[8]) ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια· οἷς δὲ ἀρχὴ τὸ στενὸν καὶ τὸ τεθλιμμένον, τὸ τέλος ζωή. Διὸ οὐαὶ[9]) τοῖς ἐμπεπλησμένοις, ὅτι πεινάσουσι· καὶ τοῖς γελῶσιν, ὅτι κλαύσουσι. Μακάριοι[10]) οἱ πενθοῦντες, καὶ κλαίοντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

„Καὶ[11]) ἰδοὺ, ὥσπερ ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἀνέβαινον

---

[1]) Genes. XXXVII, 9. coll. LXX. virorum versione.
[2]) Genes. XL, 9. [3]) Genes. XL, 16.
[4]) Cfr. pag. 85. not. 6. et 7.
[5]) Genes. XLI, 1. [6]) Genes. XLI, 17.
[7]) Cfr. Luc. XV, 11. sqq.
[8]) Cfr. Matth. VII, 13. 14. [9]) Cfr. Luc. VI, 25.
[10]) Cfr. Matth. V, 4.
[11]) Genes. XLI, 2.

ἑπτὰ βόες," καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῦ [1]) Φαραὼ τὰ ἐνύπνια βόες ἦσαν καὶ στάχυες. Δι᾽ ὧν γὰρ γεωργεῖται ἡ γῆ, καὶ ἅπερ φέρει, προσημαντικὰ εὐθηνίας τε καὶ ἀφορίας ἐγένετο τῷ βασιλεῖ.

,,Ἠγέρθη [2]) δὲ Φαραώ. Καὶ ἐνυπνιάσθη τὸ δεύτερον· καὶ ἰδοὺ, ἑπτὰ στάχυες ἀνέβαινον ἐν πυθμένι ἑνὶ ἐκλεκτοὶ καὶ καλοί." Ὁ [3]) μὲν Ἰωσὴφ οὐ στάχυας, ἀλλὰ δράγματα εἶδεν· ὁ δὲ Αἰγύπτιος, οὐ δράγματα, ἀλλὰ στάχυας. Καὶ πάλιν ὁ μὲν ἀρχιοινοχόος τοὺς τρεῖς πυθμένας βλέπει εἰς τρεῖς ἡμέρας· ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς ἐν πυθμένι ἑνὶ ἑπτὰ στάχυας εἰς τὸ συνημμένον τῶν ἑπτὰ ἐνιαυτῶν· καὶ γίνεται τοῦ ἑνὸς ὀνόματος τοῦ πυθμένος διάφορος ἡ ἑρμηνεία. Εἴποτε οὖν ἄλλως τις διηγεῖται τὴν γραφὴν, μὴ δοκείτω βιάζεσθαι αὐτήν. Καὶ ἔτι τηρητέον, ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς εὐθηνίας, ἑπτὰ στάχυες ἀναβαίνοντες ἐν πυθμένι ἑνὶ, ἐπὶ δὲ τοῦ λιμοῦ, ἑπτὰ μὲν στάχυες, οὐκ ἔτι δὲ ἐν πυθμένι ἑνί· ἄλλος φησίν· ,,ἐν [4]) καλάμῳ ἑνί."

,,Ἐγένετο [5]) δὲ πρωῒ, καὶ ἐταράχθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Καὶ ἀποστείλας ἐκάλεσε πάντας τοὺς ἐξηγητὰς Αἰγύπτου, καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς." Ὅλης [6]) Αἰγύπτου πῶς ἐκάλεσε τοὺς ἐξηγητὰς καὶ σοφοὺς, ἅμα ζητητέον ὡς πρὸς τὴν λέξιν, καὶ εἰ πρὸς ἀναγωγὴν δεῖται ἐξηγητῶν Αἰγυπτίων ὁ Φαραὼ ως σοφωτέρων. Ὅλης δὲ Αἰγύπτου φαμὲν, ὡς ἀκολούθου τῷ· ,,πάντας τοὺς ἐξηγητὰς Αἰγύπτου, καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς.

---

[1]) E schedis Combefisii. R.

[2]) Genes. XLI, 4. 5.

[3]) Hic locus in iisdem schedis (cfr. pag. huj. not. 1.) Origeni tribuitur, una tamen Catena Regia Hebraeo adscribit. R.

[4]) Haec lectio non comparet in Hexaplis a Montefalconio nostro editis. R.

[5]) Genes. XLI, 8.

[6]) E Catena Romana. R.

„Καὶ[1]) διηγήσατο αὐτοῖς Φαραὼ τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων αὐτὸ τῷ Φαραώ." Οὐκ[2]) οἶμαι ὅτι τέλεον ἐσιώπων, ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ἔλεγον, ἢ αὐτὸ τὸ τῆς ἐνυπνίων διηγήσεως. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ᾔδει ὁ Φαραὼ, πότερον ἐπιτυγχάνουσιν οἱ ἐξηγηταὶ, καὶ σοφοὶ Αἰγύπτου διηγούμενοι τὰ ἐνύπνια, ἢ μή; Ἔλεγε δὲ πρὸς ταῦτα ὁ Ἑβραῖος, ὅτι ὁ Φαραὼ ἰδὼν τὸ ἐνύπνιον, εἶδε αὐτοῦ καὶ τὴν διήγησιν, ἥτις αὐτοῦ ἀπέπεσε τῆς μνήμης. Ἑκάστου οὖν ἀκούων λέγοντος, οὐκ ἀνεμιμνήσκετο οὗ ᾔδει ἑωρακέναι. Διὰ τοῦτο δὲ ἐξεπλάγη τὸν Ἰωσὴφ, καὶ ἀθρόως αὐτὸν προήγαγεν εἰς τὸ πιστεῦσαι τὴν πᾶσαν Αἴγυπτον, καὶ τὸν σῖτον αὐτῆς, καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν Αἰγυπτίων, αὐτῷ· ἐπεὶ ἅμα γε ἐκδιηγήσατο τὰ ὀνείρατα, καὶ οὗτος ὑπεμνήσθη τὰ αὐτὰ εἶναι τὰ προδεδηλωμένα αὐτῷ.

„Ἀποκριθεὶς[3]) δὲ Ἰωσὴφ τῷ Φαραὼ, εἶπεν· ἄνευ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀποκριθήσεται τὸ σωτήριον Φαραώ." Εὔλογος[4]) Ἰωσὴφ ἐν ᾧ προοιμιάζεται ἀπὸ θεοῦ. Τήρει δὲ, ὅτι πρὸς μὲν τὴν γυναῖκα εἶπε· „καὶ[5]) πῶς[6]) ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ θεοῦ." Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ φυλακῇ εὐνούχους φησίν· „οὐχὶ[7]) διὰ τοῦ θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστί;"

„Καὶ[8]) εἶπε Φαραὼ πᾶσι τοῖς παισὶν αὐτοῦ· μὴ εὑρήσομεν ἄνθρωπον τοιοῦτον, ὃς ἔχει πνεῦμα θεοῦ ἐν ἑαυτῷ;" Μεῖζον[9]) ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἰδὼν Φαραὼ τὸ, τὴν ἐκπεσοῦσαν τῆς μνήμης αὐτοῦ λύσιν τοῦ ὀνείρατος

---

1) Genes. XLI, 8. 2) E schedis Combefisii. R.
3) Genes. XLI, 16.
4) E schedis Combefisii. R.
5) Genes. XXXIX, 9.
6) Desideratur πῶς in ed. Ruaei.
7) Genes. XL, 8. 8) Genes. XLI, 38.
9) E Catena Romana. R

σεσαφηνίσθαι ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ, πνεῦμα εἶπε θεοῦ ἔχειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ.

„Τοῦ[1]) αὐτοῦ." Ἠναγκάσθη καὶ Φαραὼ ἕνα εἰπεῖν θεόν· καὶ τούτῳ δὲ συνᾴδει τὸ περὶ τῆς λύσεως τοῦ ὀνείρατος προαποδεδομένον.

„Καὶ[2]) ἐκήρυσσεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ κήρυξ." Τὸ[3]) Ἑβραϊκὸν ἔχει· „Ἀβρήχ·" ὃ κυρίως σημαίνει· „πατὴρ ἁπαλός." Εἰκότως[4]) πατέρα ἁπαλὸν ἐκάλεσε τὸν Ἰωσὴφ, ἐπειδήπερ ἁπαλὸς ὢν κατὰ τὴν ἡλικίαν, ὡς πατὴρ σωτήριον ἀρχὴν Αἰγυπτίοις ἐνεδείξατο. Δηλοῖ δὲ οὐδὲν ἡ λέξις, ἢ τὸ γονατίζειν· φανερὰ γάρ ἐστιν ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος.

„Καὶ[5]) ἐκάλεσε Φαραὼ τὸ ὄνομα Ἰωσὴφ ψονθομφανήχ." Ψονθομφανὴχ,[6]) ὃ ἑρμηνεύεται· „ᾧ ἀπεκαλύφθη τὸ μέλλον. Ἀκύλας· „σαφαμφανή·" Σύμμαχος· „σαφθφανὴ, κεκρυμμένα ἀπεκάλυψε."

„Καὶ[7]) ἔδωκεν αὐτῷ τὴν Ἀσενὲθ, θυγατέρα Πετεφρῆ, ἱερέως Ἡλιουπόλεως, αὐτῷ γυναῖκα." Τὸ[8]) μὲν Φουτιφὰρ[9]) ἐν ὀνόματι τοῦ πατρός ἐστι τῆς γαμηθείσης τῷ Ἰωσήφ. Οἰήσεται[10]) δέ τις, ἕτερον εἶναι τοῦτον παρὰ τὸν ὠνησάμενον τὸν Ἰωσήφ. Οὐ μὴν[11])

---

1) Cfr. pag. 88. not. 8.

2) Genes. XLI, 43. — LXX. viri: ἐκήρυξεν.

3) Edidit hoc fragmentum seu scholion Montefalconius Tom. I. Hexaplorum pag. 49.

4) Montefalconius: Καὶ εἰκότως· ἐνάπαλος γὰρ ὢν κατὰ τὴν ἡλικίαν κτλ.

5) Genes. XLI, 45.

6) E schedis Combefisii exscripsi hoc scholion. Notandum vero interpretum lectiones aliter exhiberi a Montefalconio nostro Tom. I. Hexaplorum pag. 48. R.

7) Genes. XLI, 45.

8) Edidit hoc fragmentum Montefalconius noster Tom. I. Hexaplorum pag. 49.

9) Montefalconius: Φουρτιφάρ.

10) Montefalconius: φήσεται κτλ.

11) Montefalconius: μὲν οὕτως κτλ.

οὕτως ὑπειλήφασιν Ἑβραῖοι· ἀλλ' ἐξ ἀποκρύφου λέγουσι τὸν αὐτὸν εἶναι, καὶ δεσπότην καὶ πενθερὸν γενέσθαι. Καὶ, φασὶ, ταύτην τὴν Ἀσενὲθ διαβεβληκέναι τὴν μητέρα παρὰ τῷ πατρὶ ὡς ἐπιβουλεύσασαν τῷ Ἰωσὴφ, καὶ οὐκ ἐπιβουλευθεῖσαν. Ἣν καὶ ἐκδέδωκε τῷ Ἰωσὴφ, δεῖξαι σπουδάσας καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις, ὅτι μηδὲν τοιοῦτον ἡμάρτηται [1]) τὸν οἶκον αὐτοῦ.

„Ἐκάλεσε [2]) δὲ Ἰωσὴφ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοτόκου, Μανασσῆ, ὅτι ἐπιλαθέσθαι ἐποίησέ με ὁ θεὸς πάντων τῶν πόνων μου, καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρός μου." Τὸ [3]) μὲν πάντων ἐπιλαθέσθαι τῶν πόνων τοῦ θεοῦ τοῦτο ποιήσαντος, σαφῶς καλόν ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ ὁ Ἰωσὴφ ἐπελάθετο, καὶ τοῦτο ποιήσαντος τοῦ θεοῦ αὐτῷ, ζητητέον. Οὐ γὰρ θεὸς ποιεῖ ἐπιλαθέσθαι τὸν Ἰωσὴφ λόγων τοῦ Ἰακὼβ, καὶ υἱῶν αὐτοῦ· εἰ μὴ ἄρα πόνων αὐτοῦ, ἵν' ᾖ ἀπὸ κοινοῦ τὸ „πόνων," οὕτως· πάντων τῶν πόνων μου, καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς πόνων.

„Τὸ [4]) δὲ ὄνομα τοῦ δευτέρου ἐκάλεσεν Ἐφραΐμ· ὅτι ηὔξησέ με ὁ θεὸς ἐν γῇ ταπεινώσεώς μου." Μυστικῶς [5]) ἡ πνευματικὴ Αἴγυπτος, γῆ ταπεινώσεώς ἐστι τοῦ δικαίου. Παρὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ λέγεται· „τὸ [6]) σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν·" καὶ ἐν ψαλμοῖς· „ἐταπεινώθη [7]) εἰς χοῦν ἡ ζωὴ ἡμῶν·" καὶ πάλιν· „ἐταπείνωσας [8]) ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως."

„Ἰωσὴφ [9]) δὲ ἦν ἄρχων τῆς Αἰγύπτου. Οὗτος ἐπώ-

---

[1]) Montefalconius, ut videtur, rectius: ἡμάρτηται παρὰ τοῦ Ἰωσὴφ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

[2]) Genes. XLI, 51. — LXX. viri: ἐπιλαθέσθαι με ἐποίησεν ὁ θεὸς πάντων κτλ.

[3]) E schedis Combefisii. R. [4]) Genes. XLI, 52.

[5]) E schedis Combefisii. R. [6]) Philipp. III, 21.

[7]) Psalm. XLIV, 25. (XLIII.)

[8]) Psalm. XLIV, 19. (XLIII.)

[9]) Genes. XLII, 6. — LXX. viri: ἦν ὁ ἄρχων τῆς γῆς· οὗτος κτλ.

λει παντὶ τῷ λαῷ τῆς γῆς. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ Ἰωσὴφ, προσεκύνησαν αὐτῷ ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν.“ Διὰ[1]) τὸ μὴ εἶναι λαοὺς τῆς γῆς τοὺς υἱοὺς Ἰακὼβ, οὐκ ἐπώλει αὐτοῖς· ἀπεδίδου δὲ τὰ ἀργύρια δίς. Ἔπρεπε γὰρ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ προῖκα λαμβάνειν τὸν σῖτον.

„Τοῦ[2]) αὐτοῦ.“ Χαριέντως περὶ τῶν αὐτῶν, ὅτε μὲν ἀγοράζουσι, φησίν· „υἱοὶ Ἰσραήλ·“ ὅτε δὲ προσκυνοῦσιν Ἰωσήφ· „οἱ ἀδελφοὶ Ἰωσήφ.“ Πλὴν Βενιαμὶν οὔτε τὸν Ἡσαῦ, οὔτε τὸν Ἰωσὴφ προσκυνεῖ. Διὸ ἐν τῇ μερίδι αὐτοῦ γίνεται ὁ ναός.

„Ναὶ,[3]) ἐν ἁμαρτίαις γάρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερείδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο.“ Κατὰ[4]) τὸ σιωπώμενον κατεδέετο· οὐ γὰρ ἀναγέγραπται, πῶς κατεδέετο.

„Ἀποκριθεὶς[5]) δὲ[6]) Ῥουβὴμ, εἶπεν αὐτοῖς· οὐκ ἐλάλησα ὑμῖν, λέγων· μὴ ἀδικήσητε τὸ παιδάριον; καὶ οὐκ εἰσηκούσατέ μου. Καὶ ἰδοὺ, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται.“ Ἐν[7]) τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται, ὅτι μὴ παρόντος τοῦ Ῥουβὴμ πέπραται τοῖς Ἰσμαηλίταις ὁ Ἰωσὴφ, καὶ μετὰ τὸ πραθῆναι αὐτὸν, ἀνέστρεψεν ὁ Ῥουβὴμ ἐπὶ τὸν λάκκον, καὶ οὐχ ὁρᾷ τὸν Ἰωσὴφ ἐν τῷ λάκκῳ, καὶ διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· καὶ ἐπέστρεψεν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· „τὸ[8]) παιδάριον οὐκ ἔστιν· ἐγὼ δὲ ποῦ πορεύσομαι ἔτι;“ Καὶ οὐ φαίνεται μεμαθηκὼς παρὰ τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ Ἰωσὴφ ὅτι ἐπράθη. Μήποτε οὖν οἰόμενος ἀνῃρῆσθαι αὐτὸν, νῦν φησι τό· „ἰδοὺ,[9]) αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται.“

---

[1]) E schedis Combefisii. R.
[2]) Cfr. pag. 90. not. 9. [3]) Genes. XLII, 21.
[4]) E schedis Combefisii. R. [5]) Genes. XLII, 22.
[6]) Deest δέ in ed. Ruaei.
[7]) E schedis Combefisii. R.
[8]) Genes. XXXVII, 30.
[9]) Genes. XLII, 22.

„Εἶπε [1]) δὲ Ἰούδας πρὸς Ἰσραὴλ τὸν πατέρα αὐτοῦ· ἀπόστειλον τὸ παιδάριον μετ' ἐμοῦ, καὶ ἀναστάντες πορευσόμεθα, ἵνα ζῶμεν.“ Μήποτε [2]) προφητεύει, ὅτι ἤμελλε μετὰ τῆς Ἰούδα φυλῆς εἶναι Βενιαμίν.

„Ἐγὼ [3]) δὲ ἐκδέχομαι αὐτόν· ἐκ χειρός μου ζήτησον αὐτὸν, ἐὰν μὴ ἀγάγω αὐτὸν πρὸς σὲ,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Μηδὲν [4]) τῶν δυνατῶν γενέσθαι ὡς ἀνθρώπῳ τῷ Βενιαμὶν λογισάμενος Ἰούδας, προφητικῶς, οἶμαι, τῷ πατρὶ ἐπαγέλλεται.

„Λάβετε [5]) ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐν τοῖς ἀγγείοις ὑμῶν, καὶ κατάγετε τῷ ἀνθρώπῳ δῶρα τῆς ῥητίνης, καὶ τοῦ μέλιτος, θυμίαμά τε καὶ στακτὴν, καὶ τερέβινθον, καὶ κάρυα.“ Ἀπὸ [6]) τῶν καρπῶν τῆς γῆς φέρεται τῷ Ἰωσὴφ δῶρα, ἃ οὐκ ἔχει Αἴγυπτος· ἔστι δὲ ῥητίνη, μέλι, θυμίαμα, στακτὴ τερέβινθος, κάρυα· καὶ ἀνωτέρω δὲ καὶ αἱ κάμηλοι ἔγεμον θυμιαμάτων, ῥητίνης, στακτῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μέλιτος, καὶ τερεβίνθου, καὶ καρύων.

„Τοῦ [7]) αὐτοῦ.“ Τρία εἴδη μετὰ Ἰωσὴφ κατάγουσι Μαδιηναῖοι εἰς Αἴγυπτον, οἷς ἄλλα τρία προσθέντες οἱ υἱοὶ Ἰακὼβ φέρουσι τῷ Ἰωσήφ. Πλὴν σπέρμα Ἀβραὰμ καὶ τὰ πρότερα φέρουσι, καὶ τὰ δεύτερα. Καὶ ἔδει τὰ μὲν ὑποδεέστερα ἀπὸ τῶν νόθων τοῦ Ἀβραὰμ φέρεσθαι παίδων, τὰ δὲ πλείονα, ἀπὸ τῶν γνησίων, ὡς τῆς Αἰγύπτου χρείαν τούτων ἐχούσης.

„Εἶπαν· [8]) διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς

---

[1]) Genes. XLIII, 8. [2]) E schedis Combefisii. R.

[3]) Genes. XLIII, 9. [4]) E schedis Combefisii. R.

[5]) Genes. XLIII, 11. — LXX. interpretes: καὶ καταγάγετε κτλ.

[6]) Ex iisdem schedis (cfr. pag. huj. not. 4.) edidit hoc fragmentum Montefalconius noster Tom. I. Hexaplorum pag. 50.

[7]) Cfr. pag. huj. not. 5.

[8]) Genes. XLIII, 18. — LXX. viri: μαρσίπποις ἡμῶν τὴν ἀρχήν.

μαρσίπποις τὴν ἀρχὴν, ἡμεῖς εἰσαγόμεθα, τοῦ συκοφαντῆσαι ἡμᾶς, καὶ ἐπιθέσθαι ἡμῖν, τοῦ λαβεῖν ἡμᾶς εἰς παῖδας, καὶ τοὺς ὄνους ἡμῶν." Ἀπίθανον[1]) τὸ, ἐν τοιαύτῃ νομίζοντας εἶναι περιστάσει περὶ τῶν ὄνων φροντίζειν· εἰ μὴ ἀλληγορεῖται.

„Εἶπε[2]) δὲ αὐτοῖς· ἵλεως ὑμῖν, μὴ φοβεῖσθε." Ἔοικεν[3]) ὁ ἐπὶ τοῦ οἴκου τοῦ Ἰωσὴφ ἄνθρωπος ταῦτα εἰρηκέναι, ὠφεληθεὶς εἰς θεοσέβειαν παρὰ τοῦ Ἰωσήφ.

„Ἐμεγαλύνθη[4]) δὲ ἡ μερὶς Βενιαμὶν παρὰ τὰς μερίδας πάντων πενταπλασίως πρὸς τὰς ἐκείνων." „Ἐμεγαλύνθη,"[5]) ἢ διὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἢ ὡς τύπος τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Καὶ Ἰησοῦς δὲ τῆς φυλῆς ὢν Ἐφραῒμ, διεμέρισε ταῖς ἄλλαις φυλαῖς τὴν γῆν.

„Ἀπέστειλε[6]) γάρ με ὁ θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, ὑπολείπεσθαι ὑμῖν κατάλειμμα." Ἐπείπερ[7]) ὁ θεὸς ἀπέστειλε διὰ τὴν τῶν πολλῶν ζωὴν τὸν Ἰωσὴφ ἔμπροσθεν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον, δηλονότι ὁ θεὸς ἀποστέλλων αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, συγκατεχρήσατο τῷ ζήλῳ καὶ τῇ προαιρέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπὶ ζωῇ πολλῶν οἰκονομίαν. Οὐκοῦν ἔσθ' ὅτε συγχρώμενος ἑτέρων ἁμαρτίαις ὁ θεὸς, οἰκεῖα βουλεύεται ἐπὶ ἄλλων σωτηρίᾳ.

„Νῦν[8]) οὖν οὐχ ὑμεῖς με ἀπεστάλκατε ὧδε, ἀλλ' ὁ θεός· καὶ ἐποίησέ με ὡς πατέρα Φαραὼ, καὶ κύριον παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἄρχοντα πάσης γῆς Αἰγύπτου." Ὁ[9]) ἄρχων τῶν σωματικῶν πραγμάτων, καὶ

---

[1]) E schedis Combefisii. R.
[2]) Genes. XLIII, 23.
[3]) E schedis Combefisii. R.
[4]) Genes. XLIII, 34.
[5]) E schedis Combefisii. R.
[6]) Genes. XLV, 7.
[7]) E schedis Combefisii. R.
[8]) Genes. XLV, 8. [9]) E schedis Combefisii. R.

μηδαμῶς αὐτοῖς εἴκων, λέγοιτ' ἂν τό· ἐποίησέ με ὁ θεὸς πάσης τῆς γῆς Αἰγύπτου κύριον.

„Καὶ[1]*) μὴ φείσησθε τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν σκευῶν ὑμῶν· τὰ γὰρ πάντα ἀγαθὰ Αἰγύπτου ὑμῶν ἔσται.“ Εἴ*[2]*) τι ὑπάρχει ἐν τῇ τροπικῶς καλουμένῃ Αἰγύπτῳ, οὐκ Αἰγυπτίων ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Ἰσραήλ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ἐξόδῳ συσκευάζουσιν Ἑβραῖοι τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ λαμβάνουσι σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καὶ εἴ τι ἀγαθὸν ἐν Αἰγύπτῳ ἦν.*

„Καὶ[3]*) ἐγὼ ἀναβιβάσω σε εἰς τέλος.“ Πρέπουσα*[4]*) ἐπαγγελία τῷ θεῷ, οὐ μόνον ἀναβιβάζειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τέλος φέρειν τὸν ἀναβιβαζόμενον.*

„Τοῦ[5]*) αὐτοῦ.“ Πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Πεντατεύχου ζητοῦντας τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν, φήσομεν· ἐπείπερ ἀψευδής ἐστιν ὁ εἰπών· „ἀναβιβάσω σε·“ ἀνεβίβασεν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ὕστερον, καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον ἀνεβίβασεν αὐτὸν, ὅτε μετὰ τοῦτο Ἰωσὴφ ἐπέβαλε τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώματος Ἰακώβ. Ἀνεβίβασεν δὲ ὁ θεὸς, ἀνάγων μετὰ τὸ τέλος τοῦ βίου ἐπὶ τὸ παρ' ἑαυτῷ τέλος τὸν Ἰσραήλ.*

„Ἀνέστη[6]*) δὲ Ἰακὼβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου· καὶ ἀνέλαβον υἱοὶ Ἰσραὴλ Ἰακὼβ τὸν πατέρα αὐτῶν.“ Ὁ*[7]*) μὲν ἐλθὼν ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου, Ἰσραήλ ἐστι, φέρων μετὰ πάντων τῶν αὐτοῦ, οἶμαι, Ἰακώβ· ὁ δὲ ἀνιστάμενος ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου, Ἰακώβ, ἐστιν· ἐδεῖτο γὰρ ἀναστάσεως οὐχ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὁ Ἰακώβ. Εἶτα μετὰ τοῦτο, δεόμενον ἀναλήψεως Ἰακὼβ, πατέρα ἀνειλήφασιν υἱοὶ οὐχὶ Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραήλ.*

---

[1]) Genes. XLV, 20. — LXX. viri: *ὑμῖν ἔσται.*
[2]) E schedis Combefisii. R. [3]) Genes. XLVI, 4.
[4]) E schedis Combefisii. R.
[5]) Cfr. pag. huj. not. 3. coll. not. 4.
[6]) Genes. XLVI, 5.
[7]) E schedis Combefisii. R.

„Τοῦ[1]) αὐτοῦ.“ Ἀπέστειλε Φαραὼ ἁμάξας ἆραι, οὐ τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τὸν Ἰακώβ. Εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, οὐ κατέβη Ἰακώβ. Τῷ γὰρ Ἰσραὴλ εἴρηται· „μὴ[2]) φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον.“

„Εἰσῆλθεν[3]) εἰς Αἴγυπτον Ἰακὼβ, καὶ πᾶν τὸ σπέρμα αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ.“ Σπέρμα[4]) μὲν νῦν τοῦ Ἰακὼβ λέλεκται· ἀνωτέρω δὲ υἱοὶ Ἰσραήλ. Πλὴν εἴπερ Ἰακὼβ, καὶ πᾶν τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, οὐκ εἰσῆλθεν δὲ Ἢρ, καὶ Αὐνὰν, οὐκ ἦσαν σπέρμα τοῦ Ἰακώβ.

„Θυγατέρες,[5]) καὶ θυγατέρες τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.“ Δηλονότι[6]) τὰς θυγατέρας ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς γαμβροὺς συνεπάγετο. Οὐ γὰρ ἠνείχετο ἔξω τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἀποστέλλειν τὰς θυγατέρας, μήπως τραπεῖεν εἰς εἰδωλολατρείαν.

„Τοῦ[7]) αὐτοῦ.“ Εἰ μὴ ἔχει θυγατέρας ὁ Ἰακὼβ, πῶς αἱ θυγατέρες αὐτοῦ καταβαίνουσιν εἰς Αἴγυπτον; Μὴ τοίνυν ἀλληγορεῖται. Ἑξῆς δὲ λέγει ἐκ Λείας εἶναι, καὶ θυγατέρας τρίακοντα τρεῖς Δίνας ὀνομασθείσης.

„Ταῦτα[8]) δὲ τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τῶν εἰσελθόντων εἰς Αἴγυπτον.“ Υἱῶν,[9]) οὐκ Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ, εἰσελθόντων, οὐ καταβάντων εἰς Αἴγυπτον, τὰ ὀνόματα ταῦτά ἐστι.

„Πρωτότοκος[10]) Ἰακὼβ, Ῥουβὴμ,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀνωτέρω[11]) εἰπὼν τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν εἶναι τοῦ Ἰσραὴλ, νῦν τοῦ Ἰακὼβ εἶναι πρωτότοκόν φησι τὸν Ῥουβήμ.

---

1) Cfr. pag. 94. not. 6. coll. not. 7.
2) Genes. XLVI, 3. 3) Genes. XLVI, 6.
4) E schedis Combefisii. R. 5) Genes. XLVI, 7.
6) E schedis Combefisii. R.
7) Cfr. pag. huj. not. 5. coll. not. 6.
8) Genes. XLVI, 8. 9) E schedis Combefisii. R.
10) Genes. XLVI, 8. 11) E schedis Combefisii. R.

„Τοῦ[1]) αὐτοῦ." Σημειωτέον, ὅτι σὺν τοῖς γενομένοις ἐν γῇ Χαναὰν υἱοῖς Ἰακὼβ, ἀριθμεῖ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ὄντας υἱοὺς Ἰωσήφ. Συμβάλλεται γὰρ τοῦτο εἰς τὸ ἑξῆς ῥητὸν περὶ τὰ τέλη, ἔνθα φησίν· „ἐμοί[2]) εἰσιν Ἐφραῒμ καὶ Μανασσῆ, ὡς Ῥουβὴμ καὶ Συμεών."

„Καὶ[3]) εἶπεν Ἰσραὴλ πρὸς Ἰωσήφ· ἀποθανοῦμαι ἀπὸ τοῦ νῦν, ἐπεὶ ἑώρακα τὸ πρόσωπόν σου· ἔτι γὰρ σὺ ζῇς." Θαυμαστόν[4]) ἐστι τὸν γενόμενον ἐν Αἰγύπτῳ μὴ βλαβῆναι ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ μεῖναι ἐν τῇ κατὰ θεὸν ζωῇ. Διόπερ θαυμάζων ὁ Ἰακὼβ, εἶπε τῷ Ἰωσὴφ τό· „ἔτι γὰρ σὺ ζῇς."

„Ποιμένες[5]) προβάτων οἱ παῖδές σου ἐκ παιδὸς ἕως τοῦ νῦν. Εἶπαν δὲ Φαραώ· παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν." Παῤῥησιάζονται[6]) τὸ ποιμένες εἶναι πρὸς τὸν Φαραώ. Εἶτα, ἵνα μὴ ταραχθῇ Φαραὼ, φασίν· „παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν."

„Εἶπε[7]) δὲ Φαραὼ τῷ Ἰωσήφ, λέγων· κατοικείτωσαν ἐν γῇ Γεσέμ." Ἐπειδὴ[8]) ἐν τοῖς τετραπλοῖς, ἐξ ὧν καὶ τὸ ἀντίγραφον μετελήφθη πρὸς τὸν εἱρμὸν τὸν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ καὶ ταῖς ἄλλαις ἐκδόσεσι, δείκνυται καὶ ἡ τῶν ἑβδομήκοντα ἔν τισι τόποις μετατεθεῖσα, ὡς τὰ πρῶτα ὕστερα, καὶ τὰ ὕστερα πρῶτα γενέσθαι· ὅπερ καὶ ἐνταῦθα εὑρέθη παθοῦσα. Τούτου χάριν παρεθήκαμεν ἀκολουθίαν. Ἔστι δὲ αὕτη· τῷ· „κατοικήσομεν[9]) οἱ παῖδές σου ἐν γῇ Γεσέμ" συνάπτεται τό·

---

[1]) Cfr. pag. 95. not. 10. coll. not. 11.

[2]) Genes. XLVIII, 5. [3]) Genes. XLVI, 30.

[4]) E schedis Combefisii. R.

[5]) Genes. XLVII, 3. 4. — LXX. interpretes: οἱ παῖδές σου, καὶ ἡμεῖς, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Εἶπαν δὲ τῷ Φαραῷ· παροικεῖν κτλ.

[6]) E schedis Combefisii. R. [7]) Genes. XLVII, 4.

[8]) Edidit hoc fragmentum Montefalconius noster Tom. I. Hexaplorum pag. 52.

[9]) Genes. XLVII, 4.

„εἶπε δὲ Φαραὼ τῷ Ἰωσήφ· „κατοικείτωσαν ἐν γῇ Γεσέμ. Εἰ δὲ ἐπίστῃ, ὅτι εἰσὶν ἐν αὐτοῖς,“ καὶ τὰ ἑξῆς.

„Εἰ[1]) δὲ ἐπίστῃ, ὅτι εἰσὶν ἐν αὐτοῖς δυνατοὶ, κατάστησον αὐτοὺς ἄρχοντας τῶν ἐμῶν κτηνῶν.“ Τοὺς[2]) τοῦ Ἰσραὴλ δυνατοὺς Φαραὼ βούλεται ἄρχοντας καταστῆσαι Αἰγυπτίων κτηνῶν. Εἴ τις δέ ἐστι τοῦ Ἰσραὴλ δυνατὸς, φευγέτω τὸ ἐπὶ τούτοις βούλημα.

„Καὶ[3]) εὐλογήσας Ἰακὼβ τὸν Φαραὼ, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ.“ Οὐκ[4]) ἂν δίκαιον εὐλογήσας, ἀπ' αὐτοῦ ἐξῆλθε. Ζητητέον δὲ, εἴποτε ἅγιόν τις εὐλογήσας ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνθάδε μὲν εὐλογῶν ἐξέρχεται· ἀνωτέρω δὲ ὁ Ἰακὼβ εὐλογίας τυχὼν εἰσέρχεται.

„Καὶ[5]) εἰσήνεγκεν Ἰωσὴφ πᾶν τὸ ἀργύριον εἰς τὸν οἶκον Φαραώ.“ Καὶ[6]) ποῦ ἔδει πᾶν τὸ Αἰγύπτου ἀργύριον, καὶ Χαναὰν γενέσθαι, ἢ ἐν τῷ οἴκῳ Φαραώ;

„Ἤγαγον[7]) δὲ τὰ κτήνη αὐτῶν πρὸς Ἰωσήφ· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Ἰωσὴφ ἄρτους ἀντὶ τῶν ἵππων, καὶ ἀντὶ τῶν προβάτων, καὶ ἀντὶ τῶν βοῶν, καὶ ἀντὶ τῶν ὄνων.“ Οὐκ[8]) ὠμῶς τοῦτο ποιεῖ Ἰωσὴφ, ἀλλ' ἵνα μὴ κάμωσι τὰ κτήνη τρέφοντες, καὶ ἵνα μετὰ ταῦτα χάριν αὐτὰ δέξωνται παρὰ τοῦ Φαραώ.

„Καὶ[9]) οὐχ ὑπολείπεται ἡμῖν ἐναντίον τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἢ τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν.“ Ἐπεὶ[10]) περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν λέγεται τό· „διὰ[11]) τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας“ διὰ τοῦτο καὶ νῦν Αἰγύπτιοι ὡς σάρκες, ὑπολελεῖφθαί φασιν αὐτοῖς οὐχὶ ψυχὴν, ἀλλὰ τὸ ἴδιον

---

1) Genes. XLVII, 4. 2) E schedis Combefisii. R.
3) Genes. XLVII, 10.
4) E schedis Combefisii. R. 5) Genes. XLVII, 14.
6) E schedis Combefisianis. R.
7) Genes. XLVII, 17. 8) E schedis Combefisii. R.
9) Genes. XLVII, 18. — LXX. viri: ὑπολέλειπται — ἡμῶν, ἀλλ' ἢ τὸ ἴδιον κτλ.
10) E schedis Combefisianis. R. 11) Genes. VI, 3.

σῶμα, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν. Τοῦτο δὲ νομιστέον ὑπὸ πάντων των ἀλλοτρίων τοῦ θεοῦ λέγεσθαι.

„Ἵνα[1]) οὖν μὴ ἀποθάνωμεν ἐναντίον σου, καὶ ἡ γῆ ἐρημωθῇ, κτῆσαι ἡμᾶς καὶ τὴν γῆν ἡμῶν.“ Ἐναντίον[2]) τοῦ Φαραὼ θέλουσιν οἱ Αἰγύπτιοι ζῆν, οὐκ ἐναντίον θεοῦ.

„Τοῦ[3]) αὐτοῦ.“ Κτῆμα βούλονται οἱ Αἰγύπτιοι γενέσθαι τοῦ Φαραὼ, ὡς οἱ ἅγιοι τοῦ θεοῦ.

„Ἐπεκράτησε[4]) γὰρ αὐτῶν ὁ λιμός.“ Δηλονότι[5]) τῶν Αἰγυπτίων· οὐ γὰρ ἂν εἴρηται περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεκράτησεν αὐτῶν ὁ λιμός.

„Καὶ[6]) ἐνισχύσας Ἰσραὴλ[7]) ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν κοίτην.“ Ἐνισχύσας[8]) ἐκάθισεν, ἵνα τοὺς ἐνθέους εἴπῃ λόγους. Οἶμαι γὰρ τὸν μὲν Ἰακὼβ ἠνωχλῆσθαι, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ἐνισχυκέναι, ὃς καὶ εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ, καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν οἷς οὐκ ὀνομάζεται ἐπὶ τῶν παιδίων Ἰακώβ.

„Καὶ[9]) εἰπέ μοι· ἰδοὺ, ἐγὼ αὐξανῶ σε, καὶ πληθυνῶ σε.“ Ἤτοι[10]) οὐκ αὔξει ὁ ἀσεβὴς, ἢ οὐκ ἀπὸ θεοῦ αὔξει. Τὸ δ' ὅμοιον ἐρεῖς καὶ διὰ τό· „πληθυνῶ.“ Θεὸς γὰρ εὐλογῶν ταῦτά φησιν

„Ἐμοί[11]) εἰσιν Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆς· ὡς Ῥουβὴμ, καὶ Συμεὼν ἔσονταί μοι.“ Ὡς[12]) Ῥουβὴμ, καὶ

---

[1]) Genes. XLVII, 19.

[2]) E schedis Combefisii. R.

[3]) Cfr. pag. huj. not. 1. coll. not. 2.

[4]) Genes. XLVII, 20. [5]) E schedis Combefisii. R.

[6]) Genes. XLVIII, 2. coll. LXX. virorum interpretatione.

[7]) Ed. Ruaei: Ἰακώβ.

[8]) E schedis Combefisianis. R.

[9]) Genes. XLVIII, 4.

[10]) E schedis Combefisii. R.

[11]) Genes. XLVIII, 5.

[12]) E schedis Combefisianis. R.

Ἐφραΐμ· ἀμφότεροι γὰρ πρωτότοκοι. Ὡς Μαννασσῆς καὶ Συμεών· ἑκάτερος γὰρ τῇ μητρὶ αὐτῶν δεύτερος.

„Τὰ[1]) δὲ ἔκγονα, ἃ ἐὰν γεννήσῃς μετὰ ταῦτα, ἔσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν· κληθήσονται ἐν τοῖς ἐκείνων κλήροις.“ Οἱ[2]) ἐσόμενοι, φησὶν, ἕτεροι παῖδές σου ταῖς ἐπωνύμοις φυλαῖς τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ταχθήσονται ἐν τῇ κληροδοσίᾳ.

„Ἰδὼν[3]) δὲ Ἰσραὴλ τοὺς υἱοὺς Ἰωσὴφ, εἶπε· τίνες σοι οὗτοι;“ καὶ τὰ ἑξῆς. Δόξει[4]) ἐναντίον τῷ· „ἰδὼν δὲ Ἰσραὴλ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ·“ τό· „οἱ[5]) ὀφθαλμοὶ Ἰσραὴλ[6]) ἐβαρυώπησαν ἀπὸ τοῦ γήρως·“ εἰ μή πού ἐστι ταὐτὸν, τῷ, τοὺς ὀφθαλμοὺς μὴ δύνασθαι βλέπειν, τὸ ἰδεῖν τὸν Ἰσραὴλ τὸ σπέρμα τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ θεοῦ δείξαντος αὐτῷ τὰ γενησόμενα.

„Ἐκτείνας[7]) δὲ Ἰσραὴλ τὴν χεῖρα τὴν δεξιὰν, ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραΐμ.“ Ὅτι[8]) παρηκολούθουν οἱ προφῆται νοοῦντες περὶ ὧν προεφήτευον. Ἀμέλει μετὰ ταῦτα τῶν δέκα φυλῶν ἐξῆρχεν ἡ τοῦ Ἐφραῒμ φυλή. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὁ μακάριος Ἰησοῦς ὁ ὁ τοῦ Ναυῆ, ἀληθινὸς τύπος ὢν τοῦ Χριστοῦ κατήγετο ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς. Διὸ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ[9]) ἡ εὐλογία ἐπ᾽ αὐτὸν ἀναφέρεται.

„Ποιήσαι[10]) σε ὁ θεὸς ὡς Ἐφραῒμ, καὶ ὡς Μανασσῆ. Καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραῒμ ἔμπροσθεν τοῦ Μα-

---

1) Genes. XLVIII, 6. — LXX viri: ἐπὶ τοῖς ἐκείνων κλήροις.

2) E schedis Combefisii. R. 3) Genes. XLVIII, 8.

4) E schedis Combefisianis. R.

5) Genes. XLVIII, 10. 6) Ed. Ruaei: Ἰακώβ.

7) Genes. XLVIII, 14.

8) E schedis Combefisii. R.

9) Ed. Ruaei in textu: Ἰωσήφ, in notis: „legendum videtur Ἰακώβ.“

10) Genes. XLVIII, 20.

νασσῇ.“ Εὐκαίρως[1]) χρήσῃ τῷ ῥητῷ, περὶ τοῦ ἐν προσευχῇ ἔμπροσθεν ἑστάναι τὸν τιμιώτερον.

„Κάμψας[2]) κατεκλίθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος.“ Τὸν[3]) κατ᾽ οἰκονομίαν θάνατον σημαίνει τό· κατεκλίθης·“ „λέων“ ἐστὶν ὁ Χριστὸς τοῖς τελείως ἀποθηριωθεῖσι· τοῖς δὲ ἔτι εἰσαγωγικοῖς „σκύμνος.“

EX
ORIGENIS
IN GENESIN HOMILIA II.
FRAGMENTUM I.

Ζητητέον,[4]) ποταπὸν δεῖ νοῆσαι τὸ σχῆμα τῆς κιβωτοῦ. Ὅπερ νομίζω, ὅτι πυραμοειδές ἐστιν, ἀρχόμενον[5]) μὲν ἀπὸ μήκους τριακοσίων πηχέων,[6]) ἀπὸ δὲ πλάτους πεντήκοντα, καὶ ἐπὶ τοὺς τριάκοντα τοῦ ὕψους πήχεις ἐπισυναγόμενον, ὥστε τὴν κορυφὴν γενέσθαι μήκους καὶ πλάτους πῆχυν. Ἔστω δὲ τὰ μὲν κάτω αὐτῆς, ἅπερ ὠνόμασται κατάγαια, ὀροφῶν δύο· τὰ δὲ ὑπὲρ τὰς δύο ὀροφὰς ἐπὶ τῷ ἀνωτέρῳ ὀρόφῳ, ὀροφῶν

---

[1]) E schedis Combefisianis. R.

[2]) Genes. XLIX, 9. coll. LXX. virorum interpretatione.

[3]) E schedis Combefisii. R.

[4]) Edidit hoc fragmentum, quod ad Orig. in Genes. Homil. II. Cap. I. pertinet, Montefalconius Tom. I. Hexaplorum pag. 24. — Cfr. notae ad Homil. II. Cap. I.

[5]) Montefalconius: ἀρχόμενος ἀπὸ μὲν μήκους κτλ.

[6]) Ed. Ruaei sola: πηχῶν.

τριῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος σαφῶς ἐξέθετο, εἰπών· „κατὰ δίστεγα καὶ τρίστεγα ποιήσεις αὐτήν.“ Νοείσθω δὲ καθ᾽ ἑκάστην ὀροφὴν ἀποδιαλαμβανόμενα χωρία, ὑπὲρ τοῦ χωρίζεσθαι τὰ [1]) ἀνομοιογενῆ ζῶα ἀπ᾽ ἀλλήλων· καὶ καλείσθω τὰ ἀποδιαλαμβανόμενα [2]) ταῦτα χωρία, νοσσιαί· ἢ ὡς ὁ Σύμμαχος πεποίηκε, καλιαί. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα· φασὶ τοίνυν, ὅτι ἡ μὲν κατωτέρω πρὸς τῷ πυθμένι τοῦ διορόφου [3]) στέγη εἰς σκύβαλα τέτακτο, ἡ δὲ ταύτης ἀνωτέρω εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς τροφῆς τῶν ζώων, ὥστε εὐπορεῖν τὰ μὲν σαρκοβόρα, σαρκῶν· — τῷ ἕτερα ζῶα παρὰ τὰ εἰς διατήρησιν εἰσαχθέντα, τροφῆς ἕνεκεν εἰσαχθῆναι εἰς τὴν κιβωτόν —· τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα, τῆς ἐπιτηδείου ἕκαστον εὐπορῆσαι τροφῆς. Ταῦτα μὲν εἰς τὸν περὶ τῶν καταγαίων διορόφων [4]) λόγον. Τὸ [5]) δὲ μετὰ ταῦτα τριώροφον τοῖς ζώοις ἀποτέτακτο κατὰ τὰς νομισθείσας νοσσιάς. [6]) Καὶ εἰκὸς, ὅτι τῷ μὲν τῶν ὄφεων γένει, καὶ τῶν [7]) θηρίων, ἡ τοῦ κατωτάτου τριωρόφου χώρα ἀπενεμήθη· τοῖς δὲ κτήνεσι, καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν τιθασσοτέρων, ἢ [8]) ἡμερωτέρων τάξει καὶ λόγῳ τὰ ἀνωτέρω. Ἐχρῆν δὲ τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ τῇ φύσει ἄρχοντα τῶν ἀλόγων, ὧν ἐπιβέβηκεν αὐτὸς, οὕτω [9]) καὶ ἐν τῇ χώρᾳ εἶναι ἀνωτάτω τῆς κιβωτοῦ περὶ τὴν τρίτην στέγην, ὑποχείρια [10]) ἔχοντα τὰ

---

[1]) Montefalconius: τὰ ἀνόμοια ζῶα κτλ.

[2]) Montefalconius: ἀποδιαλαμβανόμενα νοσσιαί· ὡς ὁ κτλ.

[3]) Montefalconius: διωρόφου — ἀποτέτακτο, ἡ δέ κτλ.

[4]) Montefalconius: διωρόφων.

[5]) Montefalconius: Τὸ δὲ κατώτατον τριόροφον κτλ.

[6]) Ed. Ruaei sola: νοσσίας.

[7]) Deest „τῶν“ penes Montefalconium.

[8]) Ed. Ruaei: ἢ ἡμερωτέρων, τάξει καὶ λόγῳ τὰ ἀνωτέρω.

[9]) Montefalconius: οὕτω καὶ ἐν τῇ κτλ.

[10]) Montefalconius: ὑπὸ χεῖρα ἔχοντα κτλ.

λοιπὰ τῶν ζώων. Πιθανὸν δὲ τὴν πλαγίαν, περὶ ἧς εἴρηται· „τὴν δὲ θύραν τῆς κιβωτοῦ ἐκ πλαγίων ποιήσεις·“ γεγονέναι περὶ τὴν κάτωθεν πρώτην στέγην, ἵνα ἐκεῖθεν εἰσελθόντα τὰ ζῶα ἀπίῃ ἐπὶ τοὺς τεταγμένους ἐν [1]) ταῖς νοσσιαῖς τόπους. Καὶ τοῦτο βέλτιον ἡμῖν φαίνεται λέγειν περὶ αὐτῆς, ἢ ἄνωθεν νομίζειν μετὰ πολλῆς δυσκολίας τὰ ζῶα καταβαίνειν ἐπὶ τοὺς οἰκείους τόπους. [2]) Θειοτέρας τινὸς δυνάμεως ἐχρῄζεν ἡ ἀσφάλεια τῆς κλειομένης ταύτης θύρας, οὐκέτι δυναμένου τινὸς ἔξωθεν ἀνθρώπου ἀσφαλτῶσαι αὐτὴν ὑπερ τοῦ μὴ παρεισδῦναι ὕδωρ. Διὸ ἔκλεισε κύριος ὁ θεὸς ὄπισθεν τοῦ Νῶε, καὶ οὕτως ἐγένετο ὁ κατακλυσμός.

EX

ORIGENIS

IN GENESIN HOMILIA II.

FRAGMENTUM II.

Ἐπηπόρουν τινὲς, [3]) εἰ δύναται ἡ τηλικαύτη κιβωτὸς χωρῆσαι κἂν τὸ πολλοστὸν μόριον τῶν ἐπὶ γῆς πάντων ζώων. Καὶ μάλιστα Ἀπελλῆς ὁ τοῦ Μαρκίωνος γνώριμος, καὶ γενόμενος ἑτέρας αἱρέσεως παρ᾽ ἐκεῖνον πατὴρ, ἀθετεῖν βουλόμενος ὡς οὐχ ἅγια τὰ Μωυ-

[1]) Deest „ἐν“ in ed. Ruaei.

[2]) Hactenus Montefalconius. Quae sequuntur, Ruaeo teste, e Catenis Mss. Graecis eruta sunt.

[3]) Suppeditant hoc fragmentum, quod integrum Orig. in Genes. Homil. II. Cap. II. complectitur, Catenae Graecae Manuscriptae. — Cfr. notae ad Homil. II. Cap. II.

σέως συγγράμματα, τοῦτο ἐπαπορήσας ἐπιφέρει, τό· ψευδὴς ἄρα ὁ μῦθος· οὐκ ἄρα ἐκ θεοῦ ἡ γραφή· μὴ συνιὼν ποδαποὺς τριακοσίους πήχεις, καὶ ποδαποὺς πεντήκοντα, πηλίκους τε τριάκοντα ὠνόμασεν ἐπὶ τῆς κατασκευῆς τῆς κιβωτοῦ ἡ γραφή. Ἐμάθομεν δὲ ἡμεῖς ἀπὸ τινὸς τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐλλογίμων, ὡς ἄρα οἱ τριακόσιοι πήχεις ὠνομάσθησαν, ὡς οἱ καλούμενοι παρὰ τοῖς γεωμέτραις δύναμις τοῦ ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ τετραγώνου· ὡς εἶναι τοὺς ἡμετέρους πήχεις τοῦ μήκους ἐν τῷ κάτω ἐπιπέδῳ ἐννέα μυριάδας· οὕτω δὲ καὶ τοῦ πλάτους, δισχιλίας πεντακοσίας, καὶ τοῦ ὕψους, ἐννακοσίας. Καὶ γὰρ πάνυ ἂν εἴη ἀτοπώτατον τὸν παιδευθέντα πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων τῶν γεωμετρικωτάτων μάλιστα, καὶ ἐν οἴκῳ βασιλέως ἀνατραφέντα, μὴ συνεωρακέναι, ὅτι οἱ κοινότερον νοηθέντες τριακόσιοι τοῦ μήκους, καὶ πεντήκοντα τοῦ πλάτους, καὶ τριάκοντα τοῦ ὕψους, οὐδὲ ἐλέφαντας ἐχώρησαν ἂν τάχα που τέσσαρας, καὶ τὰς τούτων ἐπὶ ἐνιαυτὸν τροφὰς, προστάξαντος τοῦ θεοῦ δύο δύο ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων εἰσέρχεσθαι ζώων εἰς τὴν κιβωτόν. Εἰ δὲ χρὴ, ἐπὶ τοῦ τρανότερον νοῆσαι τό· „ἐπισυνάγων[1]) ποιήσεις τὴν κιβωτὸν, καὶ εἰς πῆχυν συντελέσεις αὐτὴν ἄνωθεν" ἐκθέσθαι τὸν οἱονεὶ ἀρχιτεκτονικὸν περὶ τῆς κιβωτοῦ λόγον, φέρε, ὡς ὑποπέπτωκεν ἡμῖν, καὶ μεμαθήκαμεν, αὐτὸν ἐκθώμεθα. Νόει μοι τριακοσίων πηχέων, τῶν εἰρημένων κατὰ τὴν καλουμένην δύναμιν, εἶναι κατωτάτω τὸ τῆς κιβωτοῦ μῆκος, καὶ πεντήκοντα πλάτος· εἶτα κατὰ πῆχυν ἐπισυνάγεσθαι τοῦ μὲν μήκους δέκα πήχεις, τοῦ δὲ πλάτους, ἕνα δίμοιρον· ὥστε γενέσθαι τὸν τριακοστὸν τοῦ ὕψους πῆχυν, δέκα μὲν τοῦ μήκους, ἑνὸς δὲ καὶ διμοίρου τοῦ πλάτους· εἶτα μετὰ τοῦτο συντελεσθῆναι εἰς πῆχυν τὴν ἐπισυναγωγήν. Εἰ δέ τῳ βίαιος εἶναι δόξῃ ὁ πῆχυς τριακοστὸς ὢν, καὶ πρῶτος ὢν τοῦ ὕψους, προσεχέτω

---

[1]) Genes. VI, 16.

τῇ λέξει λεγούσῃ· „καὶ [1]) τριάκοντα πηχέων τὸ ὕψος αὐτῆς· ἐπισυνάγων ποιήσεις τὴν κιβωτὸν, καὶ εἰς πῆχυν συντελέσεις αὐτήν ἄνωθεν.“ [2]) Οἶμαι γὰρ ἐμφαίνεσθαι μετὰ τό· „καὶ [3]) τριάκοντα πηχέων τὸ ὕψος·“ τὸν πρῶτον καὶ τριακοστὸν πῆχυν, διὰ τοῦ· „καὶ [4]) εἰς πῆχυν συντελέσεις αὐτὴν ἄνωθεν.“

---

[1]) Genes. VI, 15. 16.

[2]) Deest hoc loco, cfr. pag. huj. not. 4. coll. pag. 103. not. 1. „ἄνωθεν“ in ed. Ruaei.

[3]) Genes. VI, 15. [4]) Genes. VI, 16.

ORIGENIS[1]

IN

GENESIN HOMILIAE.

HOMILIA PRIMA.

De[2]) ortu mundi, et eorum, quae in mundo sunt.

1. „In[3]) principio[4]) creavit Deus coelum et terram." Quod est omnium principium, nisi Dominus noster, et Salvator omnium Christus Jesus, primogenitus omnis creaturae? In hoc ergo principio, hoc est, in Verbo suo, Deus coelum et terram fecit: sicut et Evangelista Joannes in initio Evangelii sui ait, dicens: „in[5]) principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per

---

[1]) Collatae sunt hae homiliae cum Mss. tribus Turonensibus, atque uno Sangermanensi, uno Belvacensi, uno Gemeticensi, uno Rhemensi, et altero monasterii sancti Theodoreti prope Rhemos. R. — Exstant eaedem ed. Ruaei Tom. II. a pag. 52—110. coll. edd. Merlini. Tom. I. a Fol. I—XXVIII.

[2]) In Cod. Belvacensi titulus est: De initio creaturarum Dei. R.

[3]) Genes. I, 1.

[4]) In Catena Romana, triplici Regia, et altera, quae fuit Cardinalis Mazarini, in hunc versum sub nomine Ἀκακίου legitur: ὁ δὲ Ὠριγένης τό· „ἐν ἀρχῇ·" βούλεται ἀντὶ τοῦ· ἐν σοφίᾳ· τουτέστι τῷ υἱῷ R.

[5]) Ev. Joann. I, 1. 2. 3.

ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil." Non ergo hic temporale aliquod principium dicit: sed in principio, id est, in Salvatore factum esse dicit coelum et terram, et omnia, quae facta sunt. „Terra [1]) autem erat invisibilis, et incomposita, et tenebrae erant super abyssum, et Spiritus Dei ferebatur super aquas." Invisibilis et incomposita terra erat, antequam Deus diceret: „fiat [2]) lux:" et antequam divideret inter lucem et tenebras, secundum quod sermonis ordo declarat. Verum quoniam in consequentibus firmamentum jubet fieri, et hoc coelum appellat: cum ad ipsum locum venerimus, ibidem differentiae ratio coeli firmamentique dicetur, cur etiam firmamentum apellatum sit coelum. Nunc autem ait: „tenebrae [3]) erant super abyssum." Quae [4]) est abyssus? Illa nimirum, in qua erit diabolus [5]) et angeli ejus. Denique hoc manifestissime et in Evangelio designatur, cum dicitur de Salvatore: „et [6]) rogabant eum [7]) daemonia, quae ejiciebat, ne juberet ea ire in abyssum." Propterea ergo Deus solvit tenebras, dicente Scriptura: „et [8]) dixit Deus: fiat lux: et facta est lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est: et divisit Deus inter medium lucis, et in-

---

1) Genes. I, 2.

2) Genes. I, 3. 3) Genes. I, 2.

4) In iisdem Catenis (cfr. pag. 105. not. 4.) exstat sub nomine *Διοδώρου* fragmentum istud: *εἰ δὲ τὸ σκότος οὐχ ἡ τῶν σωμάτων σκιὰ εἴρηται, ἀλλὰ νοητόν τι, τουτέστιν ὁ διάβολος· τό „γενηθήτω φῶς" πῶς νοήσω; ἆρα τὸ ἀληθινὸν, τὸν υἱόν; Τί οὖν ἂν εἴπῃς; Μετὰ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν ἄβυσσον, καὶ τὸ νοητὸν σκότος τὸν διάβολον, ὁ θεὸς λόγος; Καὶ τίς ἂν τοῦτο συγχωρήσειε, ἕως ἂν τὸν νοῦν ἔχῃ.* Tum Catenarum auctor id observat: *ἰστέον, ὅτι τὴν Ὠριγένους δόξαν ἐλέγχει, οὕτως ἑρμηνεύοντος.* R.

5) Genebrardus habet: „diabolus et angelus ejus." Melius in Mss. legitur: „diabolus et angeli ejus." R.

6) Luc. VIII, 31. 7) Deest „eum" in ed. Ruaei.

8) Genes. I, 3. 4. 5.

ter medium tenebrarum. Et vocavit Deus lucem, diem: et tenebras vocavit noctem. Et factum est vespere, et factum est mane, dies una.“ Secundum literam Deus et lucem vocat diem, et tenebras noctem. Secundum spiritualem vero intelligentiam videamus, quid sit, quod[1]) cum Deus in initio illo, quod superius diximus, fecerit coelum et terram, dixerit quoque, ut lux fieret, et diviserit inter medium lucis et tenebrarum, et vocaverit lucem diem, et tenebras noctem, et dixerit, quia „factum est vespere, et factum est mane:“ non dixit: dies prima: sed dixit: „dies una.“ Quia tempus nondum erat, antequam esset mundus. Tempus autem esse incepit[2]) ex consequentibus diebus. Secunda namque dies, et tertia dies, et quarta, et reliquae omnes tempus incipiunt designare.

2. „Et[3]) dixit Deus: fiat firmamentum in medio aquae, et sit dividens inter medium aquae et aquae. Et factum est sic. Et fecit Deus firmamentum.“ Cum jam antea Deus fecisset coelum, nunc firmamentum facit. Fecit enim coelum prius, de quo dicit: „coelum[4]) mihi sedes est.“ Post illud autem firmamentum facit, id est, corporeum coelum. Omne enim corpus firmum est sine dubio, et solidum: et hoc est, quod dividit inter aquam, quae est super coelum, et aquam, quae est sub coelo. Cum enim ea, quae facturus erat Deus, ex spiritu constarent et corpore, ista de causa in principio, et ante omnia coelum dicitur factum, id est, omnis spiritualis substantia, super quam velut in throno quodam et sede Deus requiescit. Istud autem coelum, id est firmamentum, corporeum est. Et ideo illud quidem primum coelum, quod spirituale diximus, mens nostra est, quae et

---

[1]) Edd. Merlini: quod cum in initio illo, quo superius diximus, fecerit Deus coelum etc.

[2]) Genes. I, 3. 4. 5. [3]) Genes. I, 6. 7.

[4]) Jesai. LXVI, 1.

ipsa spiritus est, id est, spiritualis homo noster interior [1]) est, qui videt ac perspicit Deum. Istud autem corporale coelum, quod firmamentum dicitur, exterior homo noster est, qui corporaliter intuetur. Sicut ergo firmamentum coelum appellatum est, ex eo, quod dividat inter eas aquas, quae sunt [2]) super ipsum, et eas, quae sub ipso sunt: ita et homo, qui in corpore positus est, si dividere potuerit et discernere, quae [3]) sint aquae, quae sunt superiores super firmamentum, et quae sub firmamento sunt, etiam ipse coelum, id est, coelestis homo appellabitur, [4]) secundum Apostoli Pauli sententiam, dicentis: „nostra [5]) autem conversatio in coelis est." Ita ergo continentur verba ipsa Scripturae: „et [6]) fecit Deus firmamentum, et divisit inter medium aquae, quae est super firmamentum, et inter medium aquae, quae est subter firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum coelum. Et vidit Deus, quia bonum est: et factum est vespere, et factum est mane, dies secundus." Studeat ergo unusquisque nostrum divisor aquae effici ejus, quae est supra, et quae est subtus: quo scilicet spiritualis aquae intellectum, et participium capiens ejus, quae est supra firmamentum, flumina [7]) de ventre suo educat aquae vivae salientis in vitam aeternam, segregatus sine dubio, et separatus ab ea aqua, quae subtus est, id est, aqua abyssi, in qua tenebrae esse dicuntur, in qua princeps hujus mundi, et adversarius draco, et angeli ejus habitant, sicut superius indicatum est. Illius ergo aquae supernae participio, quae supra

---

[1]) Desiderantur verba: „interior est," in libris antea editis (c. c. edd. M.), sed leguntur in Mss. R.

[2]) Deest „sunt" in edd. M.

[3]) Edd. Merlini: quae aquae sunt superiores super firmamentum, et quae sunt, quae sub firmamento sunt, etiam etc.

[4]) Edd. Merlini: appellatur. [5]) Philipp. III, 20.

[6]) Genes. I, 7. 8.

[7]) Cfr. ev. Joann. VII, 38. coll. cap. IV, 14. et Jesai. LVIII, 11.

coelos esse dicitur, unusquisque fidelium coelestis efficitur, id est, cum sensum suum habet in arduis et excelsis, nihil de terra, sed totum de coelestibus cogitans, quae [1]) sursum sunt, quaerens, ubi Christus est in dextra Dei patris. Tunc enim et ipse ea laude dignus habebitur a Deo, quae hic scribitur, cum dicitur: [2]) „et [3]) vidit Deus, quia bonum est.“ Denique et ea, quae de tertia die in consequentibus describuntur, in hunc eundem conveniunt intellectum. Ait enim: „et [4]) dixit Deus: congregetur aqua, quae est sub coelo, in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est ita.“ Nos ergo laboremus congregare aquam, quae est sub coelo, et abjicere eam a nobis, ut cum hoc factum fuerit, appareat arida: quae sunt in carne gesta opera nostra, quo scilicet videntes [5]) homines opera nostra bona, glorificent patrem nostrum, qui in coelis est. Si enim aquas istas, quae sunt sub coelo, non separaverimus a nobis, id est, peccata et vitia corporis nostri, arida nostra non poterit apparere, nec habere fiduciam procedendi ad lucem. „Omnis [6]) enim, qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut [7]) non manifestentur opera ejus, et videantur, si in Deo sunt gesta.“ Quae utique fiducia non aliter dabitur, nisi velut aquas abjiciamus a nobis et segregemus vitia corporis, quae sunt materiae peccatorum. Quo facto jam arida nostra non permanebit arida, sicut ex consequentibus ostenditur. Ait enim: „et [8]) congregata est aqua, quae est sub coelo, in congregationes suas, et ap-

---

[1]) Coloss. III, 1. 2.

[2]) Mss. „dicitur.“ Libri editi (e. c. edd. M.): „dicit.“ R.

[3]) Genes. I, 8. [4]) Genes. I, 9.

[5]) Matth. V, 16. [6]) Ev. Joann. III, 20. coll. 21.

[7]) Libri antea editi (v. c. edd. M.): „ut in ea manifestentur“ etc., at quatuor Mss. ut in nostro textu. R.

[8]) Genes. I, 9. 10.

paruit arida. Et vocavit Deus aridam terram, et congregationes aquarum vocavit maria.“ Sicut ergo arida haec segregata a se aqua, quemadmodum superius diximus, ultra non mansit arida, sed jam terra nominatur: hoc modo etiam nostra corpora, si haec ab iis segregatio fiat, jam non permanebunt arida, sed terra appellabuntur, ex eo, quod fructum Deo ferre jam poterunt. Quoniam quidem in initio Deus coelum fecit, et terram: postea vero fecit firmamentum et aridum. Et firmamentum quidem vocavit coelum, donans ei ejus coeli, quod ante creaverat, nomen. Aridam vero appellavit terram, pro eo, quod ei facultatem ferendorum fructuum largiretur. Si quis ergo sua culpa aridus adhuc manet, et fructum nullum affert, sed spinas et tribulos, velut ignis escas gerens, secundum ea, quae ex se protulit, etiam ipse esca ignis efficitur. Si vero studio et diligentia sua separatis ex se aquis abyssi, qui sunt daemonum sensus, exhibuit se terram fructiferam, debet sperare similia, quod et [1]) ipse introducatur a Deo in terram fluentem lac et mel.

3. Videamus autem ex consequentibus, qui sunt fructus, quos producere Deus jubet terram ipsam, cui ipse hoc nomen indulsit. „Et [2]) vidit, inquit, Deus, quia bonum est, et dixit Deus: producat terra herbam foeni semen seminantis secundum genus, et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen est in ipso secundum similitudinem super terram. Et factum est sic.“ Secundum literam manifesti sunt fructus, quos terra non arida producit. Sed iterum referamus [3]) ad nos. Si jam facti sumus terra, si jam non sumus arida, afferamus fructus uberes et diversos Deo, ut et nos benedicamur a patre dicente: „ecce [4]) odor filii mei

---

[1]) Deest „et“ in edd. M. [2]) Genes. I, 10. 11.

[3]) Edd. Merlini: referamus et ad nos.

[4]) Genes. XXVII, 27.

sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus:" et illud, quod ait Apostolus, compleatur in nobis: „terra [1]) enim excipiens frequenter venientem super se imbrem, et generans herbam opportunam iis, a quibus colitur, percipiet benedictionem a Deo. Quae vero spinas et tribulos profert, reproba est, et maledicto proxima, cujus finis est in adustionem."

4. „Et [2]) produxit terra herbam foeni semen seminantis secundum genus, et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen in ipso faciens fructum secundum genus super terram. Et vidit Deus, quia bonum est. Et factum est vespere, et factum est mane, dies tertia." Non solum jubet terrae proferre herbam foeni, sed et semen proferre, ut semper fructum possit afferre. Et non solum jubet lignum fructiferum, sed et faciens semen, cujus semen in ipso est, secundum genus, id est, ut semper ex his seminibus, quae in se habet, fructum possit afferre. Et nos ergo ita debemus et fructificare fructum, et semina habere in nobis ipsis, id est, omnium bonorum operum omniumque virtutum semina in corde nostro continere: ut haec habentes fixa in mentibus nostris, ex ipsis jam omnes actus, qui incurrerint nobis, secundum justitiam geramus. Isti sunt enim seminis illius fructus, actus nostri, qui [3]) ex bono cordis nostri thesauro proferuntur. Si vero audimus quidem verbum, et ex auditu statim terra nostra producit herbam, et haec herba, antequam ad maturitatem vel ad fructum veniat, aruerit, terra nostra petrosa appellabitur. Si vero ea, quae dicuntur, profundioribus nitantur in corde nostro radicibus, ita ut et fructum operum afferant, et semina in se habeant futurorum, tunc vere uniuscujusque

---

[1]) Hebr. VI, 7. 8. [2]) Genes. I, 12. 13.

[3]) Sic habent Mss. Impressi vero (e. c. edd. M.): „qui ex bonis cordis nostri thesauris proferuntur. Si vero audimus quidem verbum," etc. R.

nostrum terra secundum virtutem suam affert fructum, alia centesimum,[1]) alia sexagesimum, alia trigesimum. Sed et illud admonendum necessario[2]) duximus, ut fructus noster nusquam zizania, id est nusquam lolium habeat: ut fructus noster non sit secus viam, sed in ipsa via, in illa, quae dicit: „Ego[3]) sum via:" seminetur, utique in ea, ne aves coeli comedant fructus nostros, neque vineam nostram. Si quis tamen nostrum vinea esse meruerit, videat, ne pro uva afferat spinas: et propter hoc jam non putabitur, neque fodietur, neque mandabitur nubibus, ut pluant super eam pluviam: sed e contrario relinquetur deserta, ut increscant super eam spinae.

5. Post haec vero jam firmamentum meretur etiam luminaribus adornari. Ait enim Deus: „fiant[4]) luminaria in firmamento coeli, ut luceant super terram, et dividant inter diem et noctem." Sicut in firmamento isto, quod jam coelum fuerat appellatum, jubet Deus fieri luminaria, ut dividant inter medium diei et noctis: ita et in nobis fieri potest, si tamen studeamus et nos vocari et effici coelum: luminaria habebimus in nobis, quae illuminent nos, Christum et ecclesiam ejus. Ipse est[5]) enim lux mundi, qui et ecclesiam illuminat sua luce. Sicut enim luna de sole dicitur percipere lumen, ut per ipsam etiam nox possit illuminari: ita et ecclesia, suscepto lumine Christi, illuminat omnes, qui in ignorantiae nocte versantur. Si vero quis in hoc proficiat, ut jam filius Dei efficiatur, sic ut in die honeste ambulet, quasi filius Dei, et filius lucis: hic ab ipso Christo illuminatur, sicut dies a sole.

6. „Et[6]) sint in signa et tempora, et in dies et in

---

[1]) Cfr. Matth. XIII, 23.

[2]) Edd. Merlini: necessarium.

[3]) Ev. Joann. XIV, 6. [4]) Genes. I, 14.

[5]) Edd. Merlini: enim est. [6]) Genes. I, 14. 15.

annos: et fiant ad illuminandum in firmamento coeli, ut luceant super terram. Et factum est sic." Sicut luminaria ista coeli, quae videmus, posita sunt in signa et in tempora, et dies et annos, ut luceant de firmamento coeli his, qui super terram sunt: hoc modo etiam Christus illuminans ecclesiam suam, signa dat per praecepta sua: ut sciat, quomodo quis accepto signo fugiat ab ira superventura, uti ne dies illa sicut fur eum comprehendat, sed ut magis pervenire possit in annum Domini acceptabilem. Christus ergo est „lux[1]) vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:" ex cujus lumine illuminata ecclesia, etiam ipsa lux mundi efficitur, illuminans eos, qui in tenebris sunt: sicut et ipse Christus contestatur discipulis suis, dicens: „vos[2]) estis lux mundi." Ex quo ostenditur, quia Christus quidem lux est Apostolorum, Apostoli vero lux mundi. Ipsi enim sunt non habentes maculam, vel rugam, aut aliquid hujuscemodi, vera ecclesia: sicut et Apostolus dicit: „ut[3]) ipse sibi exhibeat gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi."

7. „Et[4]) fecit Deus[5]) duo luminaria magna: luminare majus in principatum diei, et luminare minus in principatum noctis, et stellas. Et posuit ea Deus in firmamento coeli, ut luceant super terram, et potestatem habeant diei et noctis, et dividant inter medium lucis, et inter medium tenebrarum. Et vidit Deus, quia bonum est. Et factum est vespere, et factum est mane, dies quarta." Sicut sol et luna magna luminaria dicta sunt esse in firmamento coeli: ita et in nobis Christus et ecclesia. Sed quoniam etiam stellas in firmamento posuit Deus, videamus, quae sunt etiam in nobis stellae, id est,

---

1) Ev. Joann. I, 9. 2) Matth. V, 14.
3) Ephes. V, 27. 4) Genes. I, 16—19.
5) Deest „Deus" in edd. M.

in cordis nostri coelo. Moses stella est in nobis, quae lucet et illuminat nos actibus suis. Et Abraham, Isaac, et Jacob, et Esaias, et Hieremias, et Ezechiel, et David, et Daniel: et omnes, quibus scriptura sancta testimonium dedit, quia placuerint Deo. Sicut enim „stella [1]) ab stella differt in claritate:" ita etiam sanctorum unusquisque secundum magnitudinem suam lumen suum fundit in nos. Sicut autem [2]) sol et luna illuminant corpora nostra: ita et a Christo atque ecclesia illuminantur mentes nostrae. Ita tamen illuminamur, si non simus mentibus caeci. Nam sicut sol et luna corporalibus oculis caecos quamvis illustrent, illi tamen recipere lumen non possunt, ita et Christus lucem suam praestat mentibus nostris: sed ita demum nos illuminabit, si nequaquam caecitas mentis impediat. Quod etiamsi accidat [3]) primo, oportet eos, qui caeci sunt, sequi Christum, dicentes et clamantes: „miserere [4]) nobis, fili David:" ut etiam visum ab ipso recipientes, possint deinceps et lucis ejus splendore radiari. Verum non aequaliter omnes, qui vident, illuminantur a Christo, sed singuli secundum eam mensuram illuminantur, qua vim luminis recipere valent. Et sicut non aequaliter oculi corporis nostri illuminantur a sole, sed quanto quis in loca altiora conscenderit, et ortum [5]) ejus editioris speculae intuitione fuerit contemplatus, tanto amplius et splendoris ejus vim percipiet et caloris: ita etiam mens nostra quanto altius et excelsius appropinquaverit Christo, ac se viciniorem splendori lucis ejus objecerit, tanto magnificentius et clarius ejus lumine radiabitur, sicut et ipse ait per prophetam: „appropinquate [6]) mihi, et appropinquabo vobis, dicit Dominus."

---

[1]) I Cor. XV, 41. [2]) Edd. Merlini: enim.

[3]) Edd. Merlini: accidat, primo oportet etc.

[4]) Matth. IX, 27.

[5]) Edd. Merlini: ortus ejus etc.

[6]) Zachar. 1, 3. coll. ep. Jacob. IV, 8.

Et iterum dicit: „Deus [1]) approximans ego sum, et non Deus de longe." Non similiter tamen venimus ad eum omnes, sed unusquisque secundum propriam suam virtutem. Aut enim cum turbis venimus ad eum, et per parabolas nos reficit ad hoc tantummodo, ne multis jejuniis deficiamus in via: aut certe semper et indesinenter ejus pedibus assidemus, [2]) vacantes ad hoc solum, ut audiamus verbum ejus, nequaquam perturbati erga multum ministerium, sed optimam partem eligentes, quae non auferetur a nobis. Et utique qui sic accedunt ad eum, multo amplius ex ejus lumine consequuntur. Si vero sicut Apostoli nusquam omnino moveamur ab eo, sed semper cum eo permaneamus in omnibus tribulationibus ejus, tunc nobis secreto ea, quae ad turbas locutus fuerat, exponit, atque dissolvit, et multo clarius illuminat nos. Si vero etiam talis quis fuerit, ut possit et in montem adscendere cum eo, sicut Petrus et Jacobus et Joannes, iste non solum Christi lumine, sed etiam patris ipsius illuminabitur voce.

8. „Et [3]) dixit Deus: producant aquae repentia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum coeli. Et factum est sic." Secundum literam jussu Dei producuntur ab aquis repentia et volatilia, et haec, quae videmus, a quo sint facta cognoscimus. Sed videamus, quomodo etiam secundum nostrum firmamentum coeli, id est, mentis nostrae vel cordis soliditatem, haec eadem fiant. Arbitror, quia, si mens nostra illuminata fuerit a nostro sole, Christo, jubetur postmodum ex his, quae in ea sunt, aquis producere repentia et volatilia volantia, id est, cogitationes bonas vel malas proferre in medium, ut discretio fiat bonorum a malis, quae utique utraque ex corde procedunt. De corde

---

[1]) Jerem. XXIII, 23. [2]) Cfr. Luc. X, 39.
[3]) Genes. I, 20.

namque nostro velut de aquis proferuntur et bonae cogitationes, et malae. Sed nos verbo ac praecepto Dei utraque proferamus ad conspectum et judicium Dei, ut cum ipsius illuminatione discernere possimus a bono, quod malum est: id est, ut ea, quae super terram repunt, et terrenas sollicitudines gerunt, separemus a nobis; illa vero, quae meliora sunt, id est volatilia, sinamus volare non solum super terram, sed etiam secundum firmamentum coeli: id est, ut sensum et rationem tam terrenorum, quam coelestium pertractemus in nobis, ut intelligere quoque possimus, quae sint in nobis noxia ex repentibus. Si viderimus mulierem ad concupiscendum eam, illud est in nobis reptile venenatum. Si vero sit in nobis sobrietatis sensus, etiamsi domina Aegyptia nos adamaverit, efficimur aves, et relinquentes Aegyptia vestimenta in manibus ejus, ex obscoenis insidiis evolabimus. Si sit in nobis sensus ad furandum nos provocans, istud est reptile pessimum. Si vero sit in nobis sensus, ut etiamsi duo minuta habeamus, haec ipsa pro misericordia offeramus in dona Dei, iste sensus avis est, nihil de terrenis cogitans, sed ad firmamentum coeli volatibus tendens. Si veniat nobis sensus persuadens nobis, cruciatus martyrii nos non debere tolerare, istud erit reptile venenatum. Si vero adscendat nobis sensus et cogitatio talis, ut usque ad mortem pro veritate certemus, avis erit haec, a terrenis ad superna conscendens. Similiter etiam de caeteris vel peccatorum, vel virtutum speciebus sentiendum est, et discernendum, quae sint repentia, et quae sint volatilia, quae producere ad discretionem in conspectu Dei aquae nostrae jubentur.

9. „Et[1]) fecit Deus cetos magnos, et omnem animam repentium animalium, quae eduxerunt aquae secundum genus suum, et omne volatile pennatum secundum

---

[1]) Genes. I, 21.

genus suum." Et de his similiter, ut de illis, quae supra diximus, sentiendum est, quod producere debeamus etiam cetos magnos, et animam repentium secundum genus. In magnis istis cetis impias cogitationes, et nefarios quosque contra Deum sensus arbitror indicari. Quae tamen omnia producenda sunt ante conspectum Dei, et ponenda ante ipsum, ut dividamus, et separemus bona a malis, ut unicuique suus locus a Domino tribuatur, sicut ex his, quae sequuntur, ostenditur.

10. „Et[1]) vidit Deus, quia bona sunt, et benedixit ea, dicens: crescite et multiplicamini, et replete aquas, quae sunt in mari, et volatilia repleantur super terras. Et factum est vespere, et mane, dies quinta." In mari quidem cetos magnos, et omnem animam animalium, et repentium, quae produxerunt aquae, jubet immorari, ubi et draco[2]) ille, quem plasmavit Deus ad illudendum ei, inhabitat. Volucres autem multiplicari jubet super terram, quae aliquando arida fuit, nunc autem jam terra appellatur, sicut superius exposuimus. Sed requiret aliquis, quomodo ceti magni, et repentia in malo accipiuntur, et volatilia in bono, cum de omnibus simul dictum sit:[3]) „et[4]) vidit Deus, quia bona sunt?" Ipsis sanctis bona sunt ea, quae illis adversantur: quia vincere ea possunt, et cum ea vicerint, majoris gloriae efficiuntur apud Deum. Denique cum diabolus petisset,[5]) ut sibi potestas daretur adversum Job, impugnans eum adversarius, causa ei exstitit duplicis gloriae post victoriam. Quod ostenditur ex eo, quia, quae in praesenti perdiderat, in duplum receperit, simili modo sine dubio et in coelestibus recepturus. Et Apostolus dicit, quia „nemo[6]) coronatur, nisi qui legitime certaverit." Et revera quomodo

[1]) Genes. I, 21. 22. 23. [2]) Psalm. CIV, 26. (CIII.)
[3]) Edd. Merlini: est: et ut vidit etc.
[4]) Genes. I, 21. [5]) Job. I, 9. seqq.
[6]) II Tim. II, 5.

erit certamen, si non fuerit, qui resistat? Quantus decor et splendor sit lucis non dignosceretur, nisi obscuritas intercederet noctis. Unde aliqui in castitate laudantur, nisi quia alii pro impudicitia condemnantur? Unde viri fortes magnificarentur, nisi existerent imbecilles, et timidi? Si amarum adhibeas, tunc dulce efficitur laudabilius. Si atrum consideraveris, gratiora tibi, quae clara sunt, videbuntur. Et ut breviter dicam, ex malorum consideratione decus bonorum lucidius indicatur. Propterea ergo de omnibus hoc dicit Scriptura: „et [1]) vidit Deus, quia bona sunt.“ Quare tamen non est scriptum: et dixit Deus, quia bona sunt: sed „vidit Deus, quia bona sunt?“ Id est, vidit utilitatem ipsorum, et eam rationem, qua, cum essent ipsa per se talia, bonos tamen facere possunt optimos. Propterea ergo dixit: „crescite [2]) et multiplicamini, et replete aquas, quae in mari sunt, et volatilia repleantur super terras: id est, ut ceti quidem magni et repentia in mari essent, sicut superius exposuimus, et volatilia super terras.

11. „Et [3]) dixit Deus: producat terra animam vivam secundum genus, quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus. Et factum est sic. Et fecit Deus bestias terrae secundum genus, et omnia repentia terrae secundum genus. Et vidit Deus, quia bona sunt.“ Secundum literam quidem nulla quaestio est. Manifeste enim a Deo creata esse dicuntur, vel animalia, vel quadrupedia, vel bestiae, vel serpentes super terram. Aptare autem haec his, quae supra exposuimus, secundum spiritualem intellectum, non otiosa res est. Ibi quidem dictum est: „producant [4]) aquae repentia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum coeli:“ hic autem ait: „producat [5]) terra animam vivam secundum genus, quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus.“ Et illa quidem, quae de

---

[1]) Genes. I, 21. [2]) Genes. I, 22.
[3]) Genes. I, 24. 25. [4]) Genes. I, 20.
[5]) Genes. I, 24.

aquis producta sunt, diximus debere motus et cogitationes mentis nostrae, qui de profundo cordis producuntur, intelligi. Nunc vero hoc, quod dicitur: „producat [1]) terra animam vivam secundum genus, quadrupedum, et repentium, et bestiarum super terram secundum genus: exterioris hominis nostri, id est, carnalis et terreni motus arbitror indicari. Denique nihil volatile in his, quae de carne loquitur, indicavit, sed tantummodo quadrupedia et repentia et bestias terrae. Secundum illud nempe, quod dictum est ab Apostolo, quia „non [2]) habitat in carne mea bonum," et quia „sapientia [3]) carnis inimica est Deo," ista nimirum sunt, quae terra, id est, caro nostra producit, de quibus rursum Apostolus praecipit, dicens: „mortificate [4]) membra vestra, quae sunt super terram, fornicationem, immunditiam, impudicitiam, avaritiam, idolatriam," et cetera. Cum ergo haec omnia fierent, quae videntur jussu Dei fieri [5]) per Verbum ejus, et praepararetur immensus iste et [6]) visibilis mundus, simul autem et per allegoriae figuram ostenderetur, quae essent, quae exornare possent minorem mundum, id est, hominem, tunc jam ipse homo creatur secundum ea, quae in consequentibus declarantur.

12. „Et [7]) dixit Deus: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et principatum gerat piscium maris et volucrum coeli, et animalium et universae terrae, et omnium, quae repunt super terram." Consequenter secundum ea, quae superius exposuimus, talem hominem, qualem descripsimus, vult principatum gerere praedictarum bestiarum, et volucrum, et repentium, quadrupedum, [8]) et omnium reliquorum. Quae qualiter in-

---

[1]) Genes. I, 24. coll. pag. 118. notis 3. et 5.
[2]) Rom. VII, 18. [3]) Rom. VIII, 7.
[4]) Coloss. III, 5. [5]) Deest „fieri" in edd. M.
[6]) Deest „et" in edd. M. [7]) Genes. I, 26.
[8]) Edd. Merlini: et quadrupedum.

telligi per allegoriam debeant, exposuimus, cum diximus juberi aquam, id est, mentem ejus spiritualem [1]) sensum producere, et terram sensum carnis proferre, ut dominetur iis mens, et non illa dominentur [2]) ei. Vult enim Deus, ut magna ista Dei factura homo, propter quem et universus creatus est mundus, non solum immaculatus sit ab his, quae supra diximus, et immunis, sed et dominetur iis. Jam vero quale animal sit homo, ex ipsis Scripturae sermonibus consideremus. Omnes reliquae creaturae jussione Dei fiunt, dicente Scriptura: „et [3]) dixit Deus: fiat firmamentum." „Et [4]) dixit Deus: congregetur aqua, quae sub coelo est, in congregationem unam, et appareat arida." „Et [5]) dixit Deus: producat terra herbam foeni." Ita etiam in reliquis dicit. Videamus autem, quae sunt, quae ipse Deus fecit, [6]) et per haec, quae magnitudo hominis sit, advertamus. „In [7]) principio fecit Deus coelum et terram." Similiter ait: „et [8]) fecit duo luminaria magna." Et nunc iterum: „faciamus [9]) hominem." In his solis factura ipsius Dei adscribitur, in aliis vero nusquam: sed tantummodo coelum et terra, sol et luna ac stellae, et nunc homo a Deo facta [10]) sunt, omnia vero reliqua jussion ejus facta esse dicuntur. Ex hoc ergo considera, quanta sit magnitudo hominis, qui tam magnis elementis tamque praecipuis adaequatur, [11]) qui habet honorem coeli, propter quod et coelorum ei pro-

---

[1]) Deest vox: „spiritualem," in antea editis libris (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss., et necessaria est, ut respondeat alteri membro: „et terram sensum carnis proferre." R.

[2]) Ed. Ruaei: dominetur. [3]) Genes. I, 6.

[4]) Genes. I, 9. [5]) Genes. I. 11.

[6]) Edd. Merlini: facit. [7]) Genes. I, 1.

[8]) Genes. I, 16. [9]) Genes. I, 26.

[10]) Mss.: „facta sunt," libri editi (v. c. edd. M.): „factus est." R.

[11]) Edd. Merlini: adaequetur.

mittitur regnum. Habet et terrae honorem, quoniam quidem in terram bonam, et terram vivorum fluentem lac et mel ingredi sperat. Habet honorem solis et lunae, habens repromissionem fulgere sicut sol in regno Dei.

13. Illud sane etiam eminentius in conditione hominis video, quod alibi non invenio dictum: „et [1]) fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum." Quod neque in coelo, neque in terra, neque in sole vel luna invenimus adscriptum. Hunc sane hominem, quem dicit ad imaginem Dei factum, non intelligimus corporalem. Non enim corporis figmentum Dei imaginem continet, neque factus esse [2]) corporalis homo dicitur, sed plasmatus, sicut in consequentibus scriptum est. Ait enim: „et [3]) plasmavit Deus hominem:" id est, finxit de [4]) terrae limo. Is autem, qui ad imaginem Dei factus est et [5]) ad similitudinem, interior homo noster est, invisibilis et incorporalis, et incorruptus atque immortalis. In his enim talibus Dei imago rectius intelligitur. Si qui vero hunc corporeum putent esse, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est, Deum ipsum corporeum et humanae formae videntur inducere: quod sentire de Deo manifestissime impium est. Denique carnales isti homines, qui intellectum divinitatis ignorant, sicubi in Scripturis de Deo legunt, quia „coelum [6]) mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum:" suspicantur Deum tam ingentis esse corporis, ut putent eum sedentem in coelo pedes usque ad terram protendere. Hoc autem sentiunt, quia non habent illas aures, quae digne possint audire verba Dei de Deo, quae per Scripturam referuntur. Quod

[1]) Genes. I, 27. [2]) Edd. Merlini: etiam.

[3]) Genes. II, 7. — In ed. Ruaei deest „et."

[4]) Edd. Merlini: de terra e limo.

[5]) Verba: „et ad similitudinem," quae in antea editis (v. c. edd. M.) omissa sunt, supplentur e Mss. R.

[6]) Jesai. LXVI, 1.

enim dicit: „coelum [1]) mihi sedes est:" ita digne de Deo intelligitur, ut sciamus, quia in his, quorum in coelis conversatio est, Deus requiescit et residet. In his autem, qui adhuc terrenum propositum gerunt, ultima pars ejus providentiae invenitur, quod in pedum appellatione figuraliter indicatur. Ex quibus si qui forte studium ac desiderium sumserint fieri coelestes, perfectione vitae, et intellectus altitudine, efficiuntur etiam ipsi sedes Dei, facti prius peritia et conversatione coelestes: qui etiam dicunt: „suscitavit [2]) nos cum Christo, et simul sedere nos fecit in coelestibus." Sed et illi, quorum thesaurus in coelo est, coelestes dici possunt et sedes Dei, quoniam ibi est cor eorum, ubi est thesaurus eorum. Et non solum requiescit super eos Deus, sed et inhabitat in iis. Si vero tantus quis effici potest, ut possit dicere: „an [3]) documentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?" in hoc non solum inhabitat Deus, sed etiam inambulat. Et propterea perfecti quique coelestes facti, vel coeli effecti, enarrant gloriam Dei, sicut in Psalmo [4]) dicitur. Propterea denique Apostoli, qui erant coeli, mittuntur ad enarrandum [5]) gloriam Dei, et Boanerges [6]) nomen accipiunt, quod est, filii tonitrui, ut per tonitrui potestatem, vere eos coelos esse credamus. „Fecit [7]) ergo Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum." Oportet nos videre, quae est ista [8]) imago Dei, et perquirere, ad cujus imaginis similitudinem homo factus est. Non enim dixit: quia fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam: sed: „ad [9]) imaginem Dei fecit illum." Quae

---

[1]) Jesai. LXVI, 1. [2]) Ephes. II, 6.

[3]) Cfr. II Cor. XIII, 3.

[4]) Psalm. XIX, 1. (XVIII.)

[5]) Edd. Merlini: enarrandam.

[6]) Cfr. Marc. III, 17. [7]) Genes. I, 27.

[8]) In antea editis (v. c. edd. M.) deest „ista." R.

[9]) Genes. I, 27.

est ergo alia imago Dei, ad cujus imaginis similitudinem factus est homo, nisi Salvator noster, qui est „primogenitus [1]) omnis creaturae?“ de quo scriptum est, quia sit „splendor [2]) aeterni luminis, et figura expressa substantiae Dei:“ quia et ipse de se dicit: „Ego [3]) in patre, et pater in me: et qui me videt, [4]) videt et patrem. Sicut enim qui viderit imaginem alicujus, videt eum, cujus imago est, ita et per verbum Dei, quae est imago Dei, Deum quis videt. Et ita verum erit, quod dixit: „qui [5]) me videt, videt et patrem.“ Ad hujus ergo imaginis similitudinem homo factus est, et propterea Salvator noster, qui est imago Dei, misericordia motus pro homine, qui ad ejus similitudinem factus fuerat, videns eum deposita sua imagine maligni imaginem induxisse, ipse motus misericordia, imagine hominis assumta, venit ad eum, sicut Apostolus contestatur, dicens: „cum [6]) in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semet ipsum usque ad mortem.“ Quicunque ergo veniunt ad eum, et rationabilis imaginis participes effici student, per profectum suum, secundum interiorem hominem, renovantur quotidie ad imaginem ejus, qui fecit eos: ita ut possint conformes corpori [7]) claritatis ejus effici, sed unusquisque pro viribus suis. [8]) Apostoli se ad ejus similitudinem reformarunt in tantum, ut ipse de iis

---

[1]) Coloss. I, 15. [2]) Cfr. Hebr. I, 3,

[3]) Ev. Joann. XIV, 10. 9.

[4]) Edd. Merlini h. l., cfr. pag. huj. not. 5. „vidit, vidit et patrem.“

[5]) Ev. Joann. XIV, 9. coll. pag. huj. not. 4.

[6]) Cfr. Philipp. II, 6. 7. 8.

[7]) Mss. „corpori claritatis,“ libri editi (e. c. edd. M.): „corporalis claritatis.“ Male. R.

[8]) Deest „suis“ in edd. M.

diceret: „vado [1]) ad patrem meum et patrem vestrum, ad Deum meum et ad Deum vestrum." Ipse vero jam petierat patrem pro discipulis suis, ut iis similitudo pristina redderetur, cum dixit: „Pater [2]) da, ut sicut ego et tu unum sumus, ita et isti in nobis unum sint." Semper ergo intueamur istam imaginem Dei, ut possimus ad ejus similitudinem reformari. Si enim ad imaginem Dei factus homo, contra naturam intuens imaginem diaboli, per peccatum similis ejus effectus est: multo magis intuens imaginem Dei, ad cujus similitudinem factus est a Deo, per Verbum et [3]) virtutem ejus recipiet formam illam, quae data ei fuerat per naturam. Sed nemo desperet, videns similitudinem suam magis esse cum diabolo, quam cum Deo, posse se iterum recuperare formam imaginis Dei, quia non venit Salvator vocare justos, sed peccatores in poenitentiam. Matthaeus publicanus erat, et utique imago ejus diabolo similis erat, sed veniens ad imaginem Dei, Dominum et Salvatorem nostrum, et sequens eam, transformatus est ad similitudinem imaginis Dei. Jacobus, Zebedaei filius, et Joannes, frater ejus, piscatores erant, et homines sine literis, qui utique tunc magis ad imaginem diaboli similitudinem ferebant, sed sequentes et isti imaginem Dei, similes facti sunt ei, sicut et ceteri Apostoli. Paulus ipsius imaginis Dei persecutor erat. Ut autem potuit decorem ejus et pulchritudinem contueri, visa ea in tantum ad ejus similitudinem reformatus est, ut diceret: „an [4]) documentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?"

14. „Masculum [5]) et feminam fecit eos, et benedixit eos Deus, dicens: crescite et multiplicamini, et replete

---

[1]) Ev. Joann. XX, 17.

[2]) Cfr. ev. Joann. XVII, 21. 22.

[3]) Edd. Merlini: et virtutem ejus recipiet ejus formam illam etc.

[4]) Cfr. II Cor. XIII, 3. [5]) Genes. I, 27. 28.

terram, et dominamini in ea." Dignum videtur hoc in loco requirere secundum literam, quomodo nondum facta muliere dicit Scriptura: „masculum[1]) et feminam fecit eos." Fortassis, ut ego arbitror, propter benedictionem, qua benedixit eos, dicens: „crescite[2]) et multiplicamini, et replete terram:" praeveniens, quod futurum erat, dicit: „masculum[3]) et feminam fecit eos:" quoniam quidem crescere aliter et multiplicari non poterat homo, nisi cum femina. Ut ergo benedictio ejus sine dubio futura esse crederetur, ait: „masculum[4]) et feminam fecit eos." Hoc namque modo homo videns crescendi et multiplicandi consequentiam esse ex eo, quod ei femina jungebatur, certiorem spem gerere poterat in benedictione divina. Si enim dixisset Scriptura: „crescite[5]) et multiplicamini, et replete terram, et dominamini in ea:" non adjiciens hoc, quia „masculum[6]) et feminam fecit eos," utique benedictioni divinae incredulus exstitisset, sicut et Maria ad eam benedictionem, qua benedicebatur ab angelo, ait: „quomodo[7]) sciam[8]) hoc? quoniam virum non cognosco." Aut fortasse quia omnia, quae a Deo facta sunt, conjuncta et compaginata dicuntur, ut coelum et terra, et[9]) sol et luna: ita ergo, ut ostenderetur, quoniam et homo Dei opus est, et non sine harmonia, vel competenti conjunctione prolatus est, idcirco praeveniens ait: „masculum[10]) et feminam fecit eos." Haec quidem ad eam quaestionem dicta sunt, quae secundum literam proferri potest.

---

1) Genes. I, 27. 2) Genes. I, 28.
3) Genes. I, 27. 4) Genes. I, 27.
5) Genes. I, 28. 6) Genes. I, 27.
7) Luc. I, 34.
8) Ex memoria citat Origenes. Nam in omnibus Codd. Graecis et Latinis legitur: *πῶς ἔσται τοῦτο; πῶς ἔσται μοι τοῦτο;* Quomodo fiet istud? R.
9) Edd. Merlini: ut sol etc. 10) Genes. I, 27.

15. Videamus autem etiam per allegoriam quomodo ad imaginem Dei homo factus masculus et femina est. Interior homo noster ex spiritu et anima constat. Masculus spiritus dicitur, femina anima potest nuncupari. Haec si concordiam inter se habeant et consensum, convenientia inter se ipsa crescunt et multiplicantur, generantque filios sensus bonos, et intellectus, vel cogitationes utiles, per quae repleant terram, et dominentur in ea: hoc est, subjectum sibi sensum carnis ad meliora instituta convertunt, et dominantur iis, scilicet cum in nullo caro contra voluntatem spiritus insolescit. Jam vero si anima conjuncta spiritui, atque ejus, ut ita dicam, conjugio copulata, declinet aliquando ad corporeas voluptates, sensumque suum in delectationibus carnalibus inclinet, et aliquando quidem obtemperare videatur salutaribus monitis spiritus, aliquando vero vitiis carnalibus cedat, talis anima velut adulterio corporis maculata, neque crescere, neque multiplicari legitime dicitur, quoniam quidem filios adulterorum imperfectos Scriptura designat. Talis enim anima, quae spiritus conjunctione deserta, sensui se carnis, et desideriis corporalibus totam prosternit, velut aversa a Deo impudenter, audiet quia „facies [1]) meretricis facta est tibi, sine pudore effecta es ad omnes.“ Veluti meretrix ergo punietur, et filii ejus ad occisionem praeparari [2]) jubentur. [3])

16. „Et [4]) dominamini piscium maris, et volatilium coeli, et jumentorum, et omnium, quae sunt super terram, et [5]) repentium, quae repunt super terram.“ Jam haec interpretata sunt secundum literam, cum diceremus,

---

[1]) Jerem. III, 3. [2]) Jesai. XIV, 21.

[3]) Mss. „jubentur.“ Libri editi (v. c. edd. M.): „videbuntur.“ R.

[4]) Genes. I, 28.

[5]) Mss. et repentium, quae repunt“ etc. Libri editi (e. c. edd. M.): „serpentium, quae repunt“ etc. R.

quod dicit Deus: „faciamus[1]) hominem," et reliqua, ubi dicit: „et[2]) dominetur piscium maris, et volatilium coeli," et cetera. Secundum allegoriam tamen in piscibus, et volatilibus, vel animalibus et repentibus terrae ea mihi videntur indicari, de quibus nihilominus superius diximus, id est, vel quae de sensu animae, et cordis cogitatione procedunt, vel quae ex desideriis corporalibus, et carnis motibus proferuntur: quorum sancti quique et benedictionem Dei in semet ipsis servantes, dominationem exercent, agentes totum hominem secundum spiritus voluntatem. Peccatoribus vero magis ipsa dominantur, quae de carnis vitiis, et corporis voluptatibus proferuntur.

17. „Et[3]) dixit Deus: ecce dedi vobis omne foenum seminale, quod seminat semen, quod est super omnem terram, et omne lignum, quod habet in se fructum seminis seminalis, vobis erit ad escam, et omnibus bestiis terrae, et omnibus volatilibus coeli, et omnibus repentibus, quae repunt super terram, quae habent in se animam vitae." Historiae quidem hujus sententia manifeste indicat usum ciborum primitus a Deo ex herbis, id est, oleribus, et arborum fructibus esse permissum. Postremo vero cum ad Noe post diluvium fieret testamentum, facultas vescendarum carnium hominibus datur. Quibus sane de causis in suis locis rectius exponetur. Secundum allegoriam tamen herba terrae, et fructus ejus, qui ad escam hominibus indulgetur, potest de affectibus intelligi corporalibus. Verbi causa: ira et concupiscentia germen est corporis. Hujus germinis fructus, id est, opus, nobis rationalibus, et bestiis terrae communis est. Nam quando irascimur ad justitiam, id est, ad correctionem delinquentis, et emendationem salutis ejus, isto fructu terrae vescimur, et cibus noster iracundia corporalis

---

[1]) Genes. I, 26. [2]) Genes. I, 26.
[3]) Genes. I, 29. 30.

efficitur, per quam reprimimus peccatum, justitiam reparamus. Et ne tibi videamur haec de nostro potius sensu, quam de [1]) divinae scripturae auctoritate proferre, redi ad librum Numerorum, et recordare, quid egerit Phinees sacerdos, qui cum Madianiticae [2]) gentis meretricem cum Israelita viro sub oculis omnium impuris vidisset inhaerere complexibus, ira divinae aemulationis impletus, arreptum [3]) gladium per utriusque pectus exegit. Quod opus reputatum est ei a Deo ad justitiam, dicente Domino: „Phinees [4]) sedavit furorem meum, et reputabitur ei ad justitiam.“ Iste ergo cibus irae terrenus noster fit cibus, cum eo rationabiliter utimur ad justitiam. Si vero irrationabiliter agatur ira, aut innocentes puniat, aut [5]) effervescat in eos, qui nihil delinquunt, iste cibus erit bestiarum agri, et serpentum terrae, et volucrum coeli. His etenim daemones nutriuntur cibis, qui malis nostris actibus et pascuntur, et favent. Indicium namque est hujus operis Cain, qui innocentem fratrem ira decepit invidiae. Similiter etiam de concupiscentia, et de singulis hujuscemodi affectibus sentiendum est. Cum enim concupiscit

---

[1]) Desideratur „de“ in edd. M.

[2]) Edd. Merlini: Madianitae.

[3]) Ita Codd. sancti Theodorici, duo Turonenses, Remigianus, et Belvacensis. Secundum hanc lectionem Origenes putasse censendus erit Phineem gladium suum per viri Israelitae et mulieris Madianitidis pectus exegisse, sed Vulgata ait ipsos in locis genitalibus transfixos fuisse; Septuaginta vero: *καὶ ἀπεκέντησεν ἀμφοτέρους, τόν τε ἄνθρωπον, καὶ τὴν γυναῖκα διὰ τῆς μήτρας αὐτῆς.* Cod. Gemeticensis habet: „arreptum gladium per utriusque sexus ultionem exegit.“ Libri antea editi (v. c. edd. M.): „arreptum gladium per utriusque pectus exercuit.“ Infra Origenes homilia XX. in Numeros ait: „rapto siromaste in manu sua ingressus sit prostibulum, et utrumque per ipsa pudenda transfoderit.“ R. — Cfr. Num. XXV, 8. coll. 7.

[4]) Cfr. Numer. XXV, 11. 12.

[5]) Edd. Merlini: ut.

et deficit anima nostra ad Deum vivum, noster cibus est concupiscentia. Cum autem vel alienam mulierem ad concupiscendum videmus, vel aliquid rerum proximi concupiscimus, bestialis cibus efficitur concupiscentia. Sicut exemplo potest esse concupiscentia Achab,[1]) et factum Jezabel[2]) de vinea Nabuthei Jezraelitae. Observanda sane est sanctae scripturae etiam in verborum ratione cautela, quae, cum de hominibus dixisset, quia dixit Deus: „ecce[3]) dedi vobis omne semen seminale, quod est super terram, et omne lignum, quod est super terram, vobis erit ad escam:“ de bestiis non dixit: quia dedi iis ad[4]) escam haec omnia: sed: „erit[5]) illis ad escam:“ ut secundum spiritualem rationem, quam exposuimus, affectus isti intelligantur homini quidem a Deo dati esse, praenuntiari tamen a Deo, quod erunt etiam bestiis terrae in cibum. Ideo ergo cautissimo usa est sermone scriptura divina, quae hominibus quidem ait dicere Deum: „dedi[6]) vobis haec ad escam:“ ubi autem ad bestias venit, non jubentis, sed quasi praedicentis[7]) significatione dicit, quia haec erunt etiam bestiis et volucribus et serpentibus ad escam. Sed nos secundum Apostoli Pauli sententiam attendamus[8]) lectioni, ut possimus, sicut ipse ait, sensum Christi accipere, et scire „quae[9]) a Deo donata sunt nobis:“ et quae nobis ad escam data sunt, non faciamus escas porcorum, vel canum, sed tales eas praeparemus in nobis, quibus dignum sit suscipi in hospitio cordis nostri verbum ac filium Dei venientem

---

[1]) Cfr. I Regg. XXI. (III Regg.)
[2]) Edd. Merlini: Iesabel de vinea Nabuthei Israelitae.
[3]) Genes. I, 29. [4]) Deest „ad“ in edd. M.
[5]) Cfr. Genes. I, 30. [6]) Genes. I, 29.
[7]) Edd. Merlini: praedicantis. — Cfr. Genes. I, 30.
[8]) Cfr. I Timoth. IV, 13.
[9]) I Cor. II, 12.

cum patre suo, et volentem facere apud nos mansionem in Spiritu sancto, cujus prius templum per sanctitatem debemus existere. Ipsi gloria in aeterna saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA II.

De fabrica arca, et eorum, quae in ea sunt.

Incipientes de arca, quae secundum mandatum Dei a Noe constructa est, disserere, primo omnium videamus, quae de ea secundum literam referuntur: et quaestiones proponentes, quae objici a pluribus solent, etiam absolutiones earum ex his, quae nobis sunt a majoribus tradita, requiramus: ut cum hujuscemodi fundamenta jecerimus, ab historiae textu possimus adscendere ad spiritualis intelligentiae mysticum et allegoricum sensum, et si quid in iis arcanum continetur, aperire, Domino nobis verbi sui scientiam revelante. Primo igitur haec ipsa, quae scripta sunt, proponamus. „Et [1]) dixit, inquit, Dominus ad Noe: tempus omnis hominis venit ante me, quoniam impleta est terra iniquitatibus ab iis, et ecce, ego disperdam [2]) illos cum terra. Fac ergo tibi arcam de lignis quadratis, nidos facies in arca, et bituminabis eam ab intus et a foris bitumine: et sic facies arcam. Trecentorum cubitorum longitudinem arcae, et quinquaginta cubitorum latitudinem, et triginta cubitorum altitudinem ejus colligens facies arcam, et in cubitum consummabis eam in summo. Ostium autem arcae facies a [3]) latere,

---

[1]) Genes. VI, 13—16.

[2]) Edd. Merlini: disperdam illos, et cetera. Fac ergo etc.

[3]) Edd. Merlini: ex latere.

inferiora bicamerata, et tricamerata superiora facies ea." Et post pauca addit: „et[1]) fecit, inquit, Noe omnia, quae praecepit ei Dominus Deus, sic fecit." Primo[2]) ergo quaeritur, qualem oporteat habitum ipsum, et formam arcae intelligi. Quam ego puto, quantum ex his, quae describuntur, apparet, quatuor angulis ex[3]) imo consurgentem iisdemque paulatim usque ad summum in angustum attractis, in spatium unius cubiti fuisse collectam. Sic enim refertur, quod in fundamentis ejus trecenti cubiti in longitudinem, in latitudinem vero quinquaginta sint positi, triginta autem in[4]) altitudinem aedificati. Sed collecta est[5]) in cacumen angustum, ita ut cubitus sit latitudinis, et longitudinis ejus. Jam vero intrinsecus ea quidem, quae dicuntur ejus inferiora, bicamerata ponuntur, id est habitationem duplicem continentia: superiora vero tricamerata, veluti si dicamus triplicibus constructa coenaculis. Sed hae habitationum distinctiones ad hoc factae videntur, ut secerni per singulas mansiones diversa animalium vel bestiarum genera facilius possint, et a bestiis feris mansueta quaeque et ignava sejungi. Istae ergo habitationum discretiones nidi appellantur. Quadrata vero ligna fuisse referuntur, quo et facilius alterum alteri possit[6]) aptari, et inundante diluvio totus aquarum prohiberetur incursus, cum intrinsecus et extrinsecus oblita bitumine junctura muniretur. Traditum sane nobis est, et non absque verisimilitudine, inferiora,[7]) quae supra

---

[1]) Genes. VI, 22.

[2]) Huc spectat fragmentum illud graecum, a Montefalconio Tom. I. Hexaplorum pag. 24. editum, textuique nostro pag. 100. seqq. insertum.

[3]) Mss. „ex imo consurgentem." Libri editi (v. c. edd. M.): „ex uno consurgentibus." R.

[4]) Edd. Merlini: in altitudine aedificati.

[5]) Desideratur „est" in edd. M.

[6]) Edd. Merlini: possit.

[7]) Edd. Merlini: quod inferiora etc.

diximus constructa, dupliciter, quae et separatim bicamerata appellata [1]) sunt, exceptis superioribus, quae tricamerata dicuntur, ad [2]) hunc modum fuisse duplicia, quoniam quidem annum integrum fuerunt [3]) omnia animalia in arca. Et utique in totum annum necesse erat providere cibos, et non solum cibos, verum et digestionum constitui loca, quo neque ipsa animalia, praecipue tamen homines, fimi foetore vexarentur. Tradunt ergo, quod inferior regio ipsa, quae in fundo est, ad hujuscemodi necessitates mancipata sit et excepta; huic autem superior contigua, [4]) conservandis pabulis deputetur. Etenim necessarium videbatur, ut iis bestiis, quibus natura vesci carnibus dedit, introducta sint extrinsecus animalia, quorum vescentes carnibus conservare vitam posteritatis reparandae gratia valerent: aliis vero alia, quae naturalis usus deposcit, servarentur alimenta. In hos ergo usus inferiores partes, quae bicameratae dicuntur, tradunt fuisse distinctas, [5]) superiores vero ad habitaculum bestiis, vel animalibus deputatas, in quibus inferiores quidem feris, et immitibus bestiis, vel serpentibus habitaculum praebuisse, his vero contigua in superioribus loca, mitioribus animantibus stabula fuisse. Supra omnia vero in excelso hominibus sedem locatam, utpote qui et honore et ratione cuncta praecellant: ut sicut ratione et sapientia principatum gerere supra omnia, quae in terris sunt, dicitur homo, ita etiam loco celsior, et supra omnes animantes, quae in arca sunt, collocatus sit. Tradunt autem etiam ostium, quod ex latere factum dicitur, eo loci fuisse,

---

[1]) Verba: „appellata sunt, exceptis superioribus, quae tricamerata,“ in antea editis (v. c. edd. M.) desiderantur, sed supplentur e Mss. R.

[2]) Edd. Merlini: ob hunc modum etc.

[3]) Edd. Merlini: fecerunt.

[4]) Edd. Merlini: et contigua etc.

[5]) Edd. Merlini: distinctas. Superiores — bestiis, vel — deputatae sunt, quibus etc.

ut inferiora, quae dixit bicamerata, infra se haberet, et quae dixit tricamerata, superiora a loco ostii appellata sint: ut inde ingressa universa animalia, per sua quaeque loca, secundum quod supra diximus, congrua discretione diremta sint.[1]) Verum[2]) ostii ipsius munimen, non jam humanis rationibus adimpletur. Quomodo enim posteaquam clausum est, et nullus hominum extra arcam fuit, bituminari extrinsecus ostium potuit, nisi quia divinae virtutis sine dubio opus fuit, ne ingrederetur aqua per aditum, quem humana non munierat manus? Propterea ergo Scriptura cum de ceteris omnibus dixisset, quia fecit arcam Noe, et introduxit animalia, et filios, et uxores eorum, de ostio non dixit, quia Noe clausit ostium arcae: sed ait, quia „clausit Dominus Deus deforis ostium arcae, et sic factum est diluvium.“[3]) Observandum tamen est, quod post diluvium non dicitur Noe aperuisse ostium, sed fenestram, cum emisit corvum, ut videret, utrum cessasset aqua super terram. Quod autem intulerit cibum Noe in arcam omnibus animantibus, vel bestiis, quae cum eo introierunt, audi ex his, quae Dominus dicit ad Noe: „tu,[5]) inquit, accipe tibi ipsi ab omnibus escis, quae eduntur, et congregabis ad temet ipsum, et erunt tibi et ipsis ad edendum.“ Quod autem fecit Noe ea, quae praecepit ei Dominus, audi Scripturam dicentem: „et[6]) fecit, inquit, Noe omnia, quae praecepit ei Dominus Deus, sic fecit.“ Sane quod de locis, quae diximus ad fimum animalium separata, Scriptura nihil retulit, sed traditio tenet, opportune videbitur super hoc habitum esse silen-

---

[1]) Hactenus Montefalconius, (cfr. pag. 102. not. 2.), graeca hujus loci verba exhibet.

[2]) Graeca hujus loci verba, (cfr. pag. 102. not. 2.), Catenis Mss. Graecis eruta sunt. R.

[3]) Genes. VII, 16. 17.

[4]) Hactenus fragmentum primum, textui nostro pag. 100. seqq. insertum.

[5]) Genes. VI, 21. [6]) Genes. VI, 22.

tium, de quo sufficienter consequentiae ipsius ratio doceret. Et quia ad spiritualem intelligentiam minus digne poterat aptari, merito ergo Scriptura siluit de hoc, quae magis narrationes suas intellectibus allegoricis coaptat. Verumtamen quantum ad necessitatem pluviarum et diluvii spectat, nulla potuit tam conveniens et congrua arcae species dari, quam ut e summo velut e tecto quodam in angustum culmen [1]) educto diffunderet imbrium ruinas, et ima in aquis quadrata stabilitate consistens, nec impulsu ventorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium, quae intrinsecus erant, aut inclinari posset, aut mergi.

2. Sed [2]) his omnibus tanta arte compositis, objiciunt quidam quaestiones, et praecipue Apelles, qui fuit discipulus quidem Marcionis, sed alterius haereseos magis, quam ejus, quam a magistro suscepit, inventor. Is ergo dum assignare cupit, scripta Mosis nihil in se divinae sapientiae, nihilque operis sancti Spiritus continere, exaggerat hujusmodi dicta, et dicit, nullo [3]) modo fieri potuisse, ut tam breve spatium tot animalium genera eorumque cibos, qui per totum annum sufficerent, capere potuisset. Cum enim bina et bina ex immundis animalibus, hoc est, bini masculi et binae feminae, — hoc enim indicat sermo repetitus —, ex mundis vero septena et septena, quod [4]) est, paria septena in arcam dicantur inducta, quomodo, inquit, fieri potuit istud spatium, quod scriptum est, ut quatuor saltem solos elephantes [5]) capere potue-

---

[1]) Mss. „culmen educto." Libri editi (v. c. edd. M.): „culmine ducto." R.

[2]) Graeca hujus loci verba (cfr. ed. nostrae pag. 102. seqq.) suppeditant Catenae Graecae Manuscriptae. R.

[3]) Edd. Merlini: nullo genere etc.

[4]) Verba: „quod est, paria septena," quae in antea editis (e. c. edd. M.) omissa sunt, supplentur e Mss. R.

[5]) Edd. Merlini: elephantos.

rit? Et posteaquam per singulas species hoc modo refragatur, addit super omnia his verbis: constat ergo fictam esse fabulam. Quod si est, constat non esse a Deo hanc scripturam. Sed ad haec nos, quae a prudentibus viris, et Hebraicarum traditionum gnaris, atque a veteribus magistris didicimus, ad auditorum notitiam deferemus. Aiebant ergo majores, quod Moses, qui, — ut de eo Scriptura testatur —, omni sapientia Aegyptiorum fuerat eruditus, secundum artem geometricam, quam praecipue Aegyptii callent, cubitorum numerum in hoc loco posuit. Apud geometras enim secundum eam rationem, quae apud eos virtus vocatur, ex solido et quadrato vel in sex cubitos unus deputatur, si generaliter, vel trecentos, si minutatim deducatur. Quae utique ratio si observetur, in hujus arcae mensura invenientur et longitudinis et latitudinis tanta spatia, quae vere totius mundi reparanda germina, et universorum animantium capere rediviva seminaria potuerint. Haec, quantum ad historiae pertinet rationem, adversum eos dicta sint, qui impugnare scripturas veteris testamenti nituntur, tanquam impossibilia quaedam et irrationabilia continentes.

3. Nunc vero jam deprecantes eum prius, qui solus potest de lectione veteris testamenti auferre velamen, tentemus inquirere, quid etiam spiritualis aedificationis contineat magnifica haec arcae constructio. Puto ergo, — ut ego pro parvitate sensus mei assequi possum —, quod illud diluvium, quo paene finis tunc datus est mundo, formam teneat finis illius, qui vere futurus est, mundi. Quod et ipse Dominus pronuntiavit, dicens: „sicut [1]) enim in diebus Noe emebant, vendebant, aedificabant, nubebant, et nuptum tradebant, et venit diluvium, et perdidit omnes: ita erit et adventus filii hominis.“ In quo evidenter una eademque forma diluvii, quod praecessit,

---

[1]) Cfr. Luc. XVII, 26. 27.

et finis mundi, quem venturum dicit, designatur. Sicut ergo tunc dictum est ad illum Noe, ut faceret arcam, et introduceret in eam secum non solum filios, et proximos suos, verum etiam diversi generis animalia: ita etiam ad nostrum Noe, qui vere solus justus et solus perfectus est, Dominum Jesum Christum, in consummatione saeculorum dictum est a patre, ut faceret sibi arcam ex lignis quadratis, et mensuras ei daret coelestibus sacramentis repletas. Hoc enim designatur in Psalmo, ubi dicit: „pete[1]) a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae." Construit ergo arcam, et facit in ea nidos, id est, promtuaria quaedam, quibus diversi generis animalia recipiantur. De quibus et propheta dicit: „perge,[2]) populus meus, intra in promtuaria tua, absconde te parumper, donec transeat furor irae meae." Confertur ergo populus hic, qui salvatur in ecclesia, illis omnibus, sive hominibus, sive animalibus, quae salvata sunt in arca. Verum quoniam non est omnium unum meritum, nec unus in fide profectus, idcirco et arca illa non unam praebet omnibus mansionem, sed bicamerata sunt inferiora, et tricamerata superiora, et nidi distinguuntur in ea: ut ostendat, quia et in ecclesia, licet omnes intra unam fidem contineantur, atque uno baptismate diluantur, non tamen unus omnibus atque idem profectus est, sed unusquisque in suo ordine. Hi quidem, qui per rationabilem scientiam vivunt, et idonei sunt non solum semet ipsos regere, sed et alios docere, quoniam valde pauci inveniuntur, paucorum,[3]) qui cum ipso Noe sal-

---

[1]) Psalm. II, 8. [2]) Jesai. XXVI, 20.

[3]) Vox „paucorum," quae in Codd. Mss. reperitur, et necessaria est, desideratur in antea editis (v. c. edd. M.), ubi male etiam infra post „junguntur" sequitur: „et tenent figuram." Nam conjunctio „et" expungenda erat, quippe quae sensum perturbet, neque insuper legatur in Mss. R.

vantur, et proxima ei propinquitate junguntur, tenent figuram: sicut et Dominus noster, verus Noe, Christus Jesus, paucos habet proximos, paucos filios et propinquos, qui verbi ejus participes sint, et sapientiae capaces. Et ii sunt, qui in summo gradu positi sunt, et in summitate arcae collocantur. Ceterum multitudo irrationalium animalium, vel etiam bestiarum, in inferioribus locis habetur, et eorum maxime, quorum feritatis saevitiam nec fidei dulcedo mollivit. Superiores vero aliquantulo ab his sunt, qui licet minus rationis, plurimum tamen simplicitatis, innocentiaeque custodiunt. Et sic per singulos habitationum gradus adscendentibus pervenitur ad ipsum Noe, qui interpretatur requies, vel justus, qui est Jesus Christus. Neque enim in illum Noe convenit, quod dicit Lamech pater ejus: „hic [1]) enim, inquit, requiem dabit nobis ab operibus nostris, [2]) et a tristitiis manuum nostrarum, et a terra, quam maledixit Dominus Deus.“ Quomodo enim verum erit, quod ille Noe requiem dederit illi Lamech, vel populo, qui tunc habebatur in terris, vel quomodo a tristitiis et labore cessatum est temporibus Noe, vel quomodo ablatum est maledictum terrae, quod dederat Dominus, ubi potius iracundia divina major ostenditur, et refertur dicere Deus: „poenitet [3]) me, quod feci hominem super terram?“ Et iterum dicit: „delebo [4]) omnem [5]) carnem, quae est super terram.“ Et super omnia summae offensae indicium interitus [6])

---

[1]) Genes. V, 29.

[2]) Vocem „nostris“ in editis (v. c. edd. M.) omissam restituunt Codd. Mss. R.

[3]) Cfr. Genes. VI, 6. 7.

[4]) Cfr. Genes. VI, 7. — Edd. Merlini, cfr. pag. huj. not. 5. „deleam omnem carnem, quae“ etc.

[5]) Codex sancti Theodorici: „delebo omnem hominem, qui est“ etc. R. — Cfr. pag. huj. not. 4.

[6]) Tres. Mss. „interitu viventium datur.“ R.

viventium datur. Si vero respicias ad Dominum nostrum Jesum Christum, de quo dicitur: „ecce [1]) agnus Dei, ecce, qui tollit peccata mundi:" et [2]) iterum de quo dicitur: „factus [3]) pro nobis maledictum, ut nos de maledicto legis redimeret:" et [4]) iterum cum dicit: „venite [5]) ad me omnes, [6]) qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos, et invenietis requiem animabus vestris:" invenies hunc esse, qui vere requiem dedit hominibus, et liberavit terram de maledicto, quo maledixit ei Dominus Deus. Huic ergo spirituali Noe, qui requiem dedit hominibus, et tulit peccatum mundi, dicitur: „facies [7]) tibi arcam ex lignis quadratis."

4. Videamus ergo, quae sint quadrata ligna. Quadratum est, quod nulla vacillat ex parte, sed quocunque verteris, fida et solida stabilitate consistit. Ista sunt ligna, quae omne pondus vel animalium intrinsecus, vel fluctuum intrinsecus ferunt. Quos ego arbitror doctores esse in ecclesia, et magistros atque aemulatores fidei, qui et populos intrinsecus positos verbo commonitionis, et doctrinae gratia consolantur, et impugnantibus extrinsecus, vel gentilibus, vel haereticis, et quaestionum fluctus, ac procellas certaminum commoventibus, virtute verbi, ac sapientia rationis obsistunt. Vis autem videre, quod ligna rationabilia novit scriptura divina? Recenseamus, quid apud Ezechielem prophetam scriptum est: „et [8]) factum est, inquit, in undecimo anno, tertio mense, una die mensis, factum est verbum Domini ad me dicens: fili hominis, dic ac Pharaonem regem Aegypti, et ad multitudinem

---

[1]) Ev. Joann. I, 29.

[2]) Desideratur „et" in ed. Ruaei.

[3]) Gal. III, 13. [4]) Deest „et" in ed. Ruaei.

[5]) Cfr. Matth. XI, 28. 29.

[6]) Vox „omnes" deest in antea editis (v. c. edd. M.), tametsi reperiatur in omnibus Mss. R.

[7]) Genes. VI, 14. [8]) Ezech. XXXI, 1—5.

ejus: cui te similem facis in exaltatione tua? Ecce, Assur cypressus in Libano, speciosus [1]) ramis, et condensis umbraculis, et excelsus in altitudine. Inter medias nubes factum est cacumen ejus, aqua enutrivit eum, et abyssus exaltavit eum, et adduxit omnia flumina sua circa eum, et congregationes suas emisit ad omnia ligna campi. Propterea exaltata est altitudo ejus super omnia ligna campi." Et post pauca dicit: „cypressi [2]) multae in paradiso Dei, et pini non sunt similes ramis ejus, et abietes non fuerunt similes ei. Omne lignum in paradiso Dei non assimilatum est ei, et zelata sunt eum omnia ligna paradisi delitiarum Dei." Animadvertis, de quibus vel qualibus lignis dicat propheta? quomodo describat [3]) cypressum Libani, cui omnia ligna, quae in paradiso Dei sunt, comparari non possint? Et addidit etiam hoc ad ultimum, quod omnia ligna, quae sunt in paradiso Dei, zelata sint eam, evidenter ostendens secundum spiritualem intelligentiam rationabilia dici ligna, quae in paradiso Dei sunt: quippe in quibus aemulationem quandam describit esse adversum ea ligna, quae sunt in Libano. Unde, ut [4]) et excursu etiam hoc dicamus, considera ne forte et illud, quod scriptum est, quia „maledictus [5]) a Deo omnis, qui pendet in ligno," sic debeat intelligi, quomodo et illud, quod alibi dictum est: „maledictus [6]) homo, qui spem habet in homine." Pendere enim in solo Deo debemus, et in nullo alio, etiam si de paradiso Dei procedere quis dicatur, sicut et Paulus dicit: „etiam [7]) si nos, aut angelus de coelo evangelizaverit vobis aliter, quam evangeli-

---

[1]) Sic habent Mss. At libri antea editi (e. c. edd. M.): „speciosus ramus (edd. Merlini: *ramis*), et condensus umbraculis, excelsus" etc. R.

[2]) Ezech. XXXI, 8. 9.

[3]) Edd. Merlini: describit.

[4]) Deest „ut" in edd. M. [5]) Deut. XXI, 23.

[6]) Jerem. XVII, 5. [7]) Galat. I, 8.

zavimus vobis, anathema sit." Sed haec alias. Interim vidisti, quae sint quadrata ligna, quae velut murus quidem et defensio his, qui sunt intrinsecus, a [1]) fluctibus, qui extrinsecus superveniunt, collocantur ab spirituali Noe: quae ligna extrinsecus, et intrinsecus bitumine liniuntur. [2]) Vult enim te architectus ecclesiae, Christus, non esse talem, quales sunt illi, qui deforis quidem apparent [3]) hominibus justi: deintus autem sunt sepulcra mortuorum. Sed vult te et corpore sanctum esse extrinsecus, et corde intrinsecus purum, cautum undique, et castitatis atque innocentiae virtute munitum, hoc est, intus et foris bitumine esse oblitum.

5. Post haec de longitudine, et latitudine arcae, et de altitudine memoratur, et numeri in his quidam ponuntur ingentibus mysteriis consecrati. Sed antequam de numeris disseramus, [4]) hoc, quod dicit longitudinem, et latitudinem, et altitudinem, quale sit videamus. Apostolus in quodam loco, cum de mysterio crucis sacratius loqueretur, ita ait: „ut [5]) sciatis, quae sit longitudo, et [6]) latitudo, et altitudo, et profundum." Profundum autem et altitudo idem [7]) significant, nisi quod altitudo spatium de inferioribus videtur ad superiora metiri, profundum vero de superioribus incipere, et ad inferiora descendere. Consequenter igitur Spiritus Dei et per Mosen, et per Paulum ingentium sacramentorum figuras enuntiat. Nam

---

[1]) Sic Codd. Mss. Belvacensis, Gemeticensis, Remigianus et Sangermanensis. Libri vero antea editi (e. c. edd. M.): „obstaculum autem et impugnatio his, qui extrinsecus superveniunt." R.

[2]) Edd. Merlini: linuntur.

[3]) Cfr. Matth. XXIII, 27.

[4]) Edd. Merlini: disseremus. [5]) Ephes. III, 18.

[6]) Desunt verba: „et latitudo," in edd. M.

[7]) Edd. Merlini: idem significat tantum non, quod altitudo etc.

Paulus quoniam descensionis Christi mysterium praedicabat,[1]) profundum nominavit, quasi de superioribus ad inferiora venientis. Moses vero, quia restitutionem designat[2]) eorum, qui per Christum de interitu et perditione saeculi tanquam de nece diluvii ex inferioribus ad superna et coelestia revocantur, in mensura arcae non profundum memorat, sed altum, tanquam ubi de terrenis et humilibus ad coelestia et excelsa conscenditur. Numeri quoque ponuntur, trecenti cubiti longitudinis, quinquaginta latitudinis, triginta altitudinis. Trecenti, ter centeni sunt. Centenarius autem numerus, plenus in omnibus et perfectus ostenditur, et totius rationalis creaturae continens sacramentum: sicut in Evangeliis legimus,[3]) ubi dicit, quia habens quis centum oves, ex quibus cum perisset una, relictis nonaginta novem in montibus descendit quaerere eam, quae perierat, quamque inventam humeris suis reportavit, et posuit cum illis nonaginta novem, quae non perierant. Hic ergo centenarius totius creaturae rationalis numerus, quoniam non ex semet ipso subsistit, sed ex trinitate descendit, et longitudinem vitae, hoc est, immortalitatis gratiam, ex patre per filium ac Spiritum sanctum suscepit, idcirco triplicatus ponitur, utpote qui ad perfectionem per gratiam Trinitatis augetur, et qui ex centenario per ignorantiam lapsum, per agnitionem trinitatis restituat in trecentos. Latitudo quinquagenarium numerum tenet. Qui numerus remissioni et indulgentiae consecratus est. Secundum legem enim quinquagesimo anno remissio erat, id est, ut, si quis distraxisset possessionem, reciperet; si liber in servitutem venisset, reciperet libertatem; indulgentiam debitor acciperet; exul rediret ad pa-

[1]) Sex Mss. habent: „praedicabat," libri editi (e. c. edd. M.): „praedicat." R.

[2]) Edd. Merlini: designans.

[3]) Cfr. Luc. XV, 4. seqq.

triam. Spiritualis ergo Noe Christus in arca sua, in qua humanum genus de interitu liberat, id est, in ecclesia sua, hunc quinquagenarium remissionis numerum in latitudine collocavit. Nisi enim remissionem peccatorum donasset credentibus, non fuisset per orbem terrae ecclesiae latitudo diffusa. Triginta autem altitudinis numerus simile, ut trecenti, continet sacramentum. Quod enim ibi centeni, hoc hic deni tertio multiplicati faciunt. Ad unum autem totius constructionis numerum summa revocatur, quia „unus [1]) Deus pater, ex quo omnia," et „unus [2]) Dominus," et „una [3]) ecclesiae fides est, unum baptisma, unum corpus, et unus spiritus," et ad unum perfectionis Dei finem cuncta festinant. Sed et tu, qui haec audis, si scripturis sanctis intendas ex otio, permulta invenies magnarum rerum gesta sub tricenario vel quinquagenario numero contineri. Triginta annorum Joseph educitur [4]) de carcere, et totius Aegypti suscipit principatum, ut imminentis perniciem famis divina provisione depellat. Triginta annorum refertur [5]) Jesus, cum venit ad baptismum, et vidit coelos divisos, et spiritum Dei in columbae specie venientem super se: ubi et primum coepit sacramentum patescere trinitatis, et multa his similia invenies. Sed et quinquagesimum diem festum, in novarum frugum consecratione reperies, [6]) et de Madianitarum [7]) spoliis Domino quinquagesima delibatur. Cum trecentis vero invenies [8]) et Abraham vincentem Sodomitas, et Gedeon [9])

---

[1]) I Cor. VIII, 6.

[2]) I Cor. VIII, 6. coll. Ephes. IV, 5.

[3]) Ephes. IV, 5. 4. [4]) Genes. XLI, 14. 40.

[5]) Cfr. Matth. III. [6]) Cfr. Deut. XVI.

[7]) Sic habent omnes Mss., libri vero editi: „Ammonitarum." R. — Edd. Merlini: „Ammanitarum." — Cfr. Num. XXXI.

[8]) Cfr. Genes. XIV.

[9]) Cfr. Judic. VII.

cum trecentis lingua aquam lambentibus Madianitas [1]) superat. Ostium sane, quod non a fronte, nec desuper, sed e latere ex transverso collocatur, quoniam irae divinae tempus est: „dies [2]) enim Domini, dies irae et furoris," sicut scriptum est: licet enim videantur aliqui salvari, multi tamen, quos merita sua reprobant, delentur et pereunt: ex transverso ostium ponitur, ut illud ostendatur, quod per prophetam dicitur, quia „si [3]) incesseritis mecum perversi, et ego incedam vobiscum in ira perversa." Post haec videamus et de eo, quod dicit separatim inferiora bicamerata, et superiora tricamerata: ne forte illud [4]) indicetur per haec, quod Apostolus dixit, quia „in [5]) nomine Jesu omne genu flectetur, coelestium, terrestrium et infernorum:" et in arca significetur omnium quidem inferiora ipsa esse, quae Apostolus dicit inferna, horum autem contigua superiora ipsa esse terrestria, tricamerata vero superiora, quae dicit, simul omnia esse coelestia, sed in his eorum merita distingui, qui possunt secundum Apostolum Paulum usque ad tertium coelum conscendere. Nidi vero et nidi, quia multi sunt in arca, multas esse apud patrem indicant mansiones. De animalibus vero, et bestiis, ac pecoribus, ceterisque diversis animantibus, quae nobis alia figura servanda est, nisi quam vel Esaias ostendit, cum dicit, [6]) in regno Christi lupum cum agno, pardum cum hoedo, leonem et bovem simul ire ad pascua, eorumque foetus simul paleis vesci, insuper etiam in aspidum caverna, parvum puerum, — talem sine dubio, qualem dicebat Salvator: „nisi [7]) conversi

---

[1]) Ita Codd. Gemeticensis et Sangermanensis, libri autem editi (e. c. edd. M.) omittunt „Madianitas." R.

[2]) Cfr. Zephan. I, 15.

[3]) Levitic. XXVI, 27. 28.

[4]) Deest „illud" in ed. Ruaei.

[5]) Philipp. II, 10.

[6]) Jesai. XI, 6. 7. 8. [7]) Cfr. Matth. XVIII, 3.

fueritis et effecti sicut puer hic, non introibitis in regnum Dei: — missurum esse manum, et nihil laedendum?[1]) Vel etiam illa figura, quam Petrus jam nunc in ecclesia haberi docet, cum refert[2]) se visionem vidisse, in qua omnia quadrupedia, et bestiae terrae, ac volatilia coeli intra unum fidei linteum continebantur, quatuor Evangeliorum initiis alligatum.

6. Verum quoniam arca, quam describere conamur, non solum bicamerata, sed et tricamerata a Deo construi jubetur, operam demus et nos ad hanc duplicem, quae praecessit, expositionem, secundum praeceptum Dei etiam tertiam jungere. Prima enim, quae praecessit, historica est, veluti fundamentum quoddam in inferioribus posita. Secunda haec, mystica, superior et excelsior fuit. Tertiam, si possumus, moralem, tentemus adjicere: quamvis et hoc ipsum, quod neque bicameratam solum dixit et siluit, neque tricameratam tantum, et cessavit, sed cum dixisset bicameratam, addidit et tricameratam, nec[3]) absque hujus ipsius expositionis, quam habemus in manibus, videatur esse mysterio. Nam tricamerata triplicem hanc expositionem designat.[4]) Sed quia non semper in scripturis divinis historialis consequentia stare potest, sed non nunquam deficit, ut, verbi causa, cum dicitur: „spinae[5]) nascentur in[6]) manu ebriosi:“ et cum in templo a Salomone constructo dicitur: „vox[7]) mallei et securis non est audita in domo Dei:“ et iterum in Levitico,[8]) cum lepra parietis et pelliculae et staminis inspici jube-

---

[1]) Edd. Merlini: nocendum? Vel etc.

[2]) Act. X, 10. seqq.

[3]) Edd. Merlini: ne absque etc.

[4]) Ed. Ruaei: designant. [5]) Prov. XXVI, 9.

[6]) Edd. Merlini: in manus ebriosi.

[7]) I Regg. VI, 7. (III Regg.)

[8]) Cfr. Levitic. XIII.

tur a sacerdotibus, et purgari: propter haec ergo, et his similia, non solum tricamerata, sed et bicamerata arca contexitur, ut sciamus in scripturis divinis non semper triplicem,[1]) quia non semper nos historia sequitur, sed interdum duplicis tantummodo sensum expositionis insertum. Tentemus igitur et tertiam expositionem disserere, secundum moralem locum. Si quis est, qui crescentibus malis, et inundantibus vitiis convertere se potest a rebus fluxis et pereuntibus et caducis, et audire verbum Dei, ac praecepta coelestia: hic intra cor suum arcam salutis aedificat, et bibliothecam, ut ita dicam, intra se divini consecrat verbi, longitudinem in ea, et latitudinem, et altitudinem, fidem, spem, caritatemque collocat. Fidem [2]) trinitatis ad longitudinem vitae immortalitatemque distendit. Latitudinem [3]) caritatis, indulgentiae et benignitatis fundat affectu. Altitudine spei se ad coelestia erigit et excelsa. Super terram enim ambulans, in coelis habet conversationem. Summam vero actuum suorum refert ad unum. Scit enim, quia „omnes [4]) quidem currunt, sed unus accipit palmam,“ scilicet qui cogitationum varietate et instabilitate mentis non fuerit multiplex. Sed hanc bibliothecam non ex agrestibus et impolitis, sed ex quadratis et secundum aequitatis lineam directis construit lignis: id est, non saecularium auctorum, sed ex propheticis atque Apostolicis voluminibus. Ipsi enim sunt, qui

---

[1]) Edd. Merlini: simplicem.

[2]) Libri antea editi (e. c. edd. M.): „Fide trinitatis ad longitudinem vitae immortalitatemque descendit,“ at Mss. Belvacensis, Remigianus et tres Turonenses ut in nostro textu. Codex Gemeticensis: „Fidem trinitatis ex longitudine vitae immortalitateque distendit.“ R.

[3]) Libri antea editi (v. c. edd. M.): „Latitudine caritatis, indulgentiae et benignitatis fundat affectum. Altitudine spei ad coelestia erigit“ etc.; sed Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) I Cor. IX, 24.

diversis tentationibus edolati, resecatis omnibus vitiis et excisis, quadratam continent vitam, et ex omni parte librataui. Nam auctores saecularium librorum possunt quidem dici ligna excelsa, et ligna umbrosa. Sub omni enim ligno excelso et nemoroso accusatur[1]) fornicatus esse Israel: quia illi loquuntur quidem excelsa, et florida utuntur eloquentia, non tamen ita egerunt, ut locuti sunt: et ideo non possunt ligna quadrata nominari, quod in iis nequaquam vita et sermo collibret. Tu ergo si facis arcam, si bibliothecam congregas, ex sermonibus propheticis et Apostolicis, vel eorum, qui eos rectis fidei lineis secuti sunt, congrega,[2]) bicameratam, et tricameratam facito eam, ex ipsa narrationes historicas disce, ex ipsa mysterium magnum, quod in Christo et in ecclesia impletur, agnosce. Ex ipsa etiam emendare mores, resecare vitia, purgare animam, atque exuere eam omni vinculo captivitatis intellige, nidos in ea, et nidos diversarum virtutum, et profectuum collocans. Deintus sane et deforis bituminabis eam, corde fidem gerens, ore confessionem proferens: intus scientiam, foris opera[3]) habens: intus corde mundus, foris castus corpore incedens. In hanc ergo arcam, sive eam bibliothecam divinorum librorum, sive animam fidelem secundum moralem interim locum ponamus, introducere debes etiam animalia ex omni genere, non solum munda, sed et immunda. Sed munda quidem animalia facile possumus dicere, quod memoria, eruditio, intellectus, examinatio, et judicium eorum, quae legimus, aliaque his similia intelligi possunt. De immundis vero pronuntiare difficile est, quae et bina et bina nominantur. Verumtamen quantum in tam difficilibus locis audere possumus, puto quod concupiscen-

---

1) II Regg. XVII, 7. seqq.

2) Edd. Merlini: congregas.

3) Edd. Merlini: operam.

tia et ira, quia insunt[1]) omni animae, necessario istae secundum hoc, quod ad peccandum homini famulantur, immundae dicuntur; secundum hoc vero, quod neque posteritatis sine concupiscentia successio reparatur, neque emendatio ulla sine ira potest, neque disciplina constare, necessariae et conservandae dicuntur. Et quamvis haec jam non morali, sed naturali ratione discussa videantur, tamen quae ad praesens occurrere potuerunt, pro aedificatione tractavimus. Si quis sane potuerit ex otio ipsam sibi conferre et comparare scripturam divinam, et spiritualibus spiritualia coaptare: nec nos latet, quod plura in hoc loco profundi et arcani mysterii secreta reperiet, quae nunc nos adducere in medium, vel pro brevitate temporis, vel pro auditorum labore non possumus. Omnipotententis tamen Dei misericordiam deprecemur, qui nos non solum auditores[2]) verbi sui faciat, sed et factores: et inducat super nostras quoque animas diluvium aquae suae, et deleat in nobis, quae scit esse delenda, et vivificet, quae judicat esse vivificanda, per Christum Dominum nostrum, et per spiritum suum sanctum. Ipsi gloria in aeterna saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA III.

De Circumcisione Abrahae.

1. Quoniam in multis divinae scripturae locis Deum legimus ad homines loqui, et propter hoc Judaei quidem, sed et nostrorum nonnulli, Deum quasi hominem intelligendum putaverunt, id est, humanis membris, habituque

---

[1]) Mss. „insunt," libri editi (v. c. edd. M.): „inest." R.

[2]) Cfr. Jacob. I, 22.

distinctum: philosophi vero velut fabulosa haec et ad poeticorum similitudinem figmentorum formata despiciunt: videtur mihi de his primo paucis sermocinandum, et tunc ad ea, quae recitata sunt, veniendum. Primo ergo ad eos sit sermo, qui foris positi arroganter nos circumstrepunt, dicentes excelso illi et invisibili atque incorporeo Deo non convenire, ut humanis utatur affectibus.[1]) Si enim loquendi, inquiunt, ei datis usum, sine dubio dabitis et os, et linguam, ceteraque membra, quibus loquendi expletur officium. Quod si sit, recessum est ab invisibili et incorporeo Deo: et multa his similia nectentes nos[2]) fatigant. Ad haec ergo, si precibus vestris juvemur, prout Dominus dederit, breviter occurremus.

2. Nos sicut incorporeum esse Deum, et omnipotentem, et invisibilem profitemur, ita eum curare mortalia, et nihil absque ejus providentia geri, neque in coelo, neque in terris, certo et immobili dogmate[3]) confitemur. Memento, quia „nihil sine providentia" ejus geri diximus, non: „sine voluntate." Multa enim sine voluntate ejus geruntur, nihil sine providentia. Providentia namque est, qua procurat, et dispensat, et providet, quae geruntur. Voluntas vero est, qua vult aliquid, aut non vult. Sed de his alias. Longior enim est et diffusior iste tractatus. Secundum hoc ergo, quod provisorem omnium, et dispensatorem profitemur Deum, consequens est, ut quid velit, vel quid hominibus expediat, indicet. Si enim non indicet, nec erit provisor hominis, nec creditur curare mortalia. Indicans igitur Deus hominibus, quae eos agere vult, quo potissimum affectu dicendus est indicare? Nonne eo, qui hominibus in usu et notitia est? Si enim, verbi

---

1) Codex sancti Theodorici: „affatibus." Non male. R.

2) Quatuor Mss. „nos fatigant." Libri antea editi (v. c. edd. M.): „nostros fatigant." R.

3) Sic Mss., libri vero editi (v. c. edd. M.): „dogmate profitemur." R.

causa, dicamus, quia silet Deus, quod naturae illi conveniens creditur, quomodo indicatum esse aliquid ab eo putabitur per silentium? Nunc autem idcirco locutus dicitur, ut scientes homines hoc ministerio voluntatem alterius alteri innotescere, agnoscant ea, quae sibi per prophetas deferuntur, Dei esse voluntatis indicia. In quibus utique non intelligitur voluntas Dei contineri, nisi ea locutus dicatur: quia nec sentitur, nec intelligitur inter homines indicari unquam posse per silentium voluntatem. Sed haec rursum non secundum errorem Judaeorum, vel etiam ex nostris nonnullorum, qui cum illis errant, eatenus dicimus, ut, quoniam humana fragilitas aliter audire de Deo non potest, nisi ut sibi res ipsa, et vocabula nota sunt, idcirco etiam membris haec nostris similibus, et habitu humano Deum agere sentiamus. Alienum hoc est ab [1]) ecclesiae fide. Sed hoc ipsum, quod vel adspirat in corde uniuscujusque sanctorum, vel sonum vocis pervenire ad aures ejus facit, locutus homini Deus dicitur. Sic et cum nota sibi esse indicat, quae unusquisque vel loquitur, vel agit, audisse se dicit: et cum aliquid injustum geri a nobis indicat, irasci se dicit: cum beneficiis suis ingratos nos arguit, poenitere se dicit: indicans quidem haec his affectibus, qui hominibus in usu sunt, non [2]) tamen his membris ea ministrans, quae naturae corporeae sunt. Simplex namque est illa substantia, et neque membris ullis, neque compaginibus, affectibusque composita, sed quicquid divinis virtutibus geritur, hoc ut homines possent intelligere, aut humanorum membrorum appellatione profertur, aut communibus et notis enuntia-

---

[1]) Mss. „ab ecclesiae fide." Libri editi (v. c. edd. M.): „ab ecclesiastica fide." R.

[2]) Verba: „non tamen his membris ea ministrans, quae naturae corporeae sunt," in antea editis libris (e. c. edd. M,) omissa, supplentur e Mss. R.

tur [1]) affectibus. Et hoc modo vel irasci, vel audire, vel loqui dicitur Deus. Nam si vox humana aër ictus, id est, lingua repercussus [2]) definitur, potest et vox Dei dici aër ictus, vel vi, vel voluntate divina. Et inde est, quod, si quando vox divinitus datur, non ad omnium aures, sed ad quorum interest, auditus allabitur: ut agnoscas sonitum non linguae pulsu redditum, — alioquin fieret communis auditus —, sed superni nutus moderamine gubernatum. Quamquam et [3]) prophetis saepe et patriarchis, ceterisque sanctorum, etiam sine vocis sono verbum Dei factum esse referatur: sicut ex omnibus sacris voluminibus abundanter docemur. In quo, ut breviter dicam, illuminata mens per spiritum Dei formatur in verba. Et ideo sive hoc, sive illo, quo supra diximus, modo, cum voluntatem suam indicat, locutus esse dicitur Deus. Secundum hunc ergo sensum aliqua [4]) jam ex his, quae lecta sunt, disseramus.

3. Multa responsa dantur a Deo ad Abraham, sed non omnia ad unum eundemque referuntur. Quaedam enim ad Abram, quaedam ad Abraham, id est, alia post immutationem nominis, et alia, cum adhuc genuino vocabulo censeretur. Et primum quidem a Deo ad Abram ante immutationem nominis illud defertur oraculum, quo dicit: „exi [5]) de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui," et reliqua. Sed nihil in hoc de testamento Dei, nihil de circumcisione praecipitur. Non enim poterat, cum adhuc esset Abram, et carnalis nativitatis vo-

---

[1]) Mss. „enuntiatur." Libri editi (v. c. edd. M.): „annuntiatur." R.

[2]) Iidem Mss. „repercussus definitur." Libri editi (c. c. edd. M.): „repercussus dicitur." R.

[3]) Deest „et" in edd. M.

[4]) Codd. Belvacensis, Gemeticensis et Remigianus (itemq. edd. M.): „aliqua," libri editi: „reliqua." R.

[5]) Genes. XII, 1. — Ed. Ruaei: exi de terra tua, et de domo patris tui, et de cognatione tua, etc. Sed — praecipitur.

cabulum ferret, suscipere et testamentum Dei, et circumcisionis insigne. Cum vero exiit de terra sua, et de cognatione sua, tunc ad eum sacratiora jam responsa deferuntur. Et primo dicitur ei, quia „non [1]) vocaberis Abram, sed Abraham erit nomen tuum." Tunc jam et testamentum Dei suscepit, [2]) et signaculum fidei accepit circumcisionem, quam non potuit accipere, dum esset in domo patris, et in consanguinitate carnali, et cum adhuc Abram vocaretur. Sed neque presbyter appellatus est ipse, et uxor sua, donec esset in domo patris, et carni cohabitaret, ac sanguini: sed postquam inde profectus est, et Abraham vocari, et presbyter meruit: „erant [3]) enim, [4]) inquit, ambo presbyteri," id est, senes, Abraham scilicet, et admiranda uxor ejus, et „provecti in diebus suis." Quanti ante eos longioribus annorum spatiis vitam duxere nongentis et eo amplius annis, aliqui non multo minus usque ad diluvium vixere: et nulli ex his presbyteri appellati sunt. Non enim hoc nomine in Abraham senecta corporis, sed cordis maturitas appellata est. Sic et ad Mosen Dominus dicit: „elige [5]) tibi presbyteros, quos tu ipse scis presbyteros esse." Intueamur ergo [6]) diligentius Domini vocem, quid sibi velit [7]) ista adjectio, qua [8]) ait: „quos [9]) tu ipse scis esse presbyteros." Numquid is, qui senilem corporis gerebat aetatem, non omnium oculis perspicuus erat, quod esset presbyter, id est, senex? Quid ergo soli Mosi, tanto ac tali prophetae, specialis

---

[1]) Genes. XVII, 5.

[2]) Omnes Mss. „suscepit," et „accepit." Libri editi (v. c. edd. M.): „suscipit," et „accipit." R.

[3]) Genes. XVIII, 11.

[4]) Deest „enim" in edd. M.

[5]) Num. XI, 16. [6]) Edd. Merlini: igitur.

[7]) Edd. Merlini: videtur.

[8]) Edd. Merlini: quae eit

[9]) Num. XI, 16.

ista mandatur inspectio, ut illi eligantur, non quos ceteri homines norunt, non quos imperitum vulgus agnoscit, sed quos propheta Deo plenus elegerit? Non enim erga eos de corpore, non de aetate, sed de mente judicium est. Tales ergo erant isti beati presbyteri Abraham et Sara. Et primo omnium genuina his [1]) nomina, quae ortus carnalis dederat, commutantur. „Cum [2]) enim esset nonaginta et novem annorum Abraham, apparuit ei Deus, et dixit: Ego sum Deus, complace coram me, et esto inculpabilis, et ponam testamentum meum inter me et te. Et procidit Abraham in faciem suam, et adoravit Deum, et locutus est ei Deus, dicens: Ego sum: ecce téstamentum meum tecum, et eris pater multitudinis gentium: et benedicentur in te omnes gentes, et jam non vocabitur nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham." Et cum dedisset hoc nomen, statim subjungit: „et [3]) ponam testamentum meum [4]) inter me et te, et inter semen tuum post te. Et hoc est testamentum, quod servabis inter me et te, et inter semen tuum post te." Et post haec addit: [5]) „circumcidetur [6]) omne masculinum vestrum, et [7]) circumcidetis carnem praeputii vestri."

4. Igitur quandoquidem in hunc devenimus locum, requirere volo, si omnipotens Deus, qui coeli ac terrae dominatum tenet, volens testamentum ponere cum viro sancto, in hoc summam tanti negotii collocabat, ut praeputium carnis ejus, ac futurae ex eo sobolis circumcideretur. „Erit [8]) enim, inquit, testamentum meum super carnem tuam." Hoccine erat, quod coeli ac terrae Do-

---

1) Deest „his" in edd. M.
2) Genes. XVII, 1—5. 3) Genes. XVII, 7. 10.
4) Deest „meum" in ed. Ruaei.
5) Edd. Merlini: addidit.
6) Genes. XVII, 10. 11.
7) Edd. Merlini: et circumcidetur caro praeputii vestri.
8) Genes. XVII, 13.

minus ei, quem e cunctis mortalibus solum delegerat, aeterni testamenti munere conferebat? Haec enim sunt sola, in quibus magistri et doctores synagogae sanctorum gloriam ponunt. Ecclesia vero Christi, quae per prophetam dixerat: „mihi [1]) autem satis honorificati sunt amici tui Deus:" quomodo honoret amicos sponsi sui, et quantam iis gloriam conferat, cum gesta eorum revolvit, veniant, si videtur, et audiant. Nos ergo imbuti per Apostolum Paulum dicimus, quia, sicut multa alia in figura et in imagine futurae veritatis fiebant, ita et circumcisio illa carnalis, circumcisionis spiritualis formam gerebat. De qua et dignum erat, et decebat, Deum majestatis praecepta mortalibus dare. Audite ergo, quomodo Paulus doctor gentium in fide et veritate de circumcisionis mysterio Christi ecclesiam docet. „Videte, [2]) inquit, circumcisionem" — de Judaeis loquens, qui circumciduntur in carne —. „Nos enim sumus, ait, circumcisio, qui spiritu Deo servimus, et non in carne fiduciam habemus." Haec una Pauli de circumcisione sententia. Audi et aliam: „non [3]) enim, qui in manifesto Judaeus est, inquit, neque, quae manifeste est, in carne, circumcisio, sed qui in occulto Judaeus, circumcisione cordis, in spiritu, non litera." Non tibi dignius videtur talis circumcisio dicenda in sanctis, et amicis Dei, quam carnis obtruncatio? Sed sermonis novitas fortasse non solum Judaeos, sed etiam aliquos fratrum nostrorum deterreat. Impossibilia enim videtur Paulus praesumere, qui circumcisionem cordis inducit. Quomodo enim fieri poterit, ut circumcidatur membrum, quod internis visceribus obtectum, etiam conspectibus ipsis hominum latet? Redeamus ergo ad propheticas voces, ut [4]) orantibus vobis haec, de quibus quaerimus, in-

---

[1]) Psalm. CXXXIX, 17. (CXXXVIII.)
[2]) Philipp. III, 2. 3. [3]) Rom. II, 28. 29.
[4]) Edd. Merlini: et orantibus etc.

declarescant. Ezechiel propheta dicit: „omnis[1]) alienigena incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non introibit in sancta mea." Et item alibi nihilominus exprobrans, propheta dicit: „omnes[2]) alienigenae incircumcisi carne, filii autem Israel incircumcisi corde." Designatur ergo, quod[3]) nisi quis circumcisus fuerit corde, et circumcisus carne, non introibit in sancta Dei.

5. Sed videbor meis ipse indiciis captus. Hoc enim prophetae testimonio continuo constringet me Judaeus, et dicet: ecce propheta utramque circumcisionem designat, carnis et cordis. Allegoriae non superest locus, ubi utraque species circumcisionis exigitur. Si me vestris precibus juveritis, ut adesse dignetur verbum Dei vivi in apertione oris nostri, poterimus ipso duce per arctum hoc quaestionis iter ad latitudinem veritatis exire: quia non solum carnales Judaei de circumcisione carnis revincendi sunt nobis, sed nonnulli ex iis, qui Christi nomen videntur suscepisse, et tamen carnalem circumcisionem recipiendam putant, ut Ebionitae, et si qui his simili paupertate sensus aberrant.[4]) Utamur igitur veteris instrumenti testimoniis, quibus libenter indulgent. Scriptum est enim in Hieremia propheta: „ecce[5]) populus hic incircumcisus auribus." Audi Israel propheticam vocem, grande tibi opprobrium inducitur,[6]) grandis tibi impingitur culpa. Accusatio tua profertur, quod incircumcisus es auribus. Et cur non haec audiens adhibuisti ferrum auribus tuis, et incidisti eas? Culparis namque

---

[1]) Ezech. XLIV, 9. [2]) Jerem. IX, 26.

[3]) Cod. Msc. sancti Theodorici: „quod quis incircumcisus corde, et incircumcisus carne, non introibit in sancta Dei. Sed videor meis ipse" etc. R.

[4]) Edd. Merlini: oberrant.

[5]) Cfr. Jerem. VI, 10.

[6]) Mss. „inducitur," libri editi (v. c. edd. M.): „indicitur." R.

a Deo, et condemnaris, cur aures non habeas circumcisas. Confugere enim tibi ad allegorias nostras, quas Paulus docuit, non permitto. Circumcidere quid cessas? Deseca aures, abscinde membra, quae Deus ad utilitatem sensuum, et ad ornatum humani status creavit. Sic enim intelligis verba divina. Sed et aliud tibi adhuc proferam, cui contradicere non possis. In Exodo, ubi nos in Codicibus ecclesiae habemus scriptum, respondentem ad Dominum Mosen, et dicentem: „provide [1]) Domine alium, quem mittas. Ego enim gracili voce sum, et tardus lingua:" vos in Hebraeis exemplaribus habetis: „ego [2]) autem incircumcisus labiis sum." Ecce habetis circumcisionem labiorum, secundum vestra, quae veriora dicitis, exemplaria. Si ergo secundum vos Moses indignum se esse adhuc dicit, quod non sit labiis circumcisus, certum est hoc illum [3]) indicare, quod dignior sit et sanctior ille, qui circumcisus est labiis. Adhibete ergo etiam labiis falcem, et oris operimenta desecate, quando quidem talis vobis in divinis literis complacet intellectus. Quod si circumcisionem labiorum ad allegoriam revocatis, et circumcisionem aurium nihilominus allegoricam dicitis et figuralem, quomodo non et in circumcisione praeputii allegoriam requiritis? Sed illos quidem, qui ad idolorum modum „aures [4]) habent, et non audiunt, et oculos habent, et non vident," omittamus. Vos [5]) autem, o populus Dei, et populus in acquisitionem electus ad enarrandas virtutes Domini, suscipite dignam circumcisionem verbi Dei

---

[1]) Exod. IV, 13. 10.

[2]) Cfr. Exod. IV, 10. coll. VI, 30.

[3]) Sic Mss., libri autem editi (v. c. edd. M.): „illud indicare." R.

[4]) Psalm. CXV, 6. 5. (CXIII.)

[5]) Edd. Merlini: „Vos autem populus Dei," etc. — Cfr. 1 Petr. II, 9.

in auribus vestris et in labiis, et in corde, et in praeputio carnis vestrae, et in omnibus omnino membris vestris. Circumcisae namque sint aures vestrae secundum verbum Dei, ut vocem non recipiant obtrectantis, ut maledici et blasphemi verba non audiant, ut falsis criminationibus, mendacio, irritationi [1]) non pateant. Oppilentur, et clausae sint, ne judicium sanguinis audiant, aut impudicis canticis et theatralibus sonis pateant. Nihil obscoenum recipiant, sed ab omni coeno [2]) corruptionis aversae sint. Haec est circumcisio, qua ecclesia Christi aures suorum circumcidit infantium. Istae, credo, sunt aures, quas in auditoribus suis requirebat, dicens: „qui [3]) habet aures audiendi, audiat.“ Nemo enim potest incircumcisis [4]) et immundis auribus munda verba sapientiae et veritatis audire. Veniamus, si vultis, et ad labiorum circumcisionem. Ego puto, quod incircumcisus sit labiis, qui nondum cessavit a stultiloquio, a scurrilitate, qui bonis derogat, qui criminatur proximos, qui instigat lites, qui calumnias movet, qui fratres inter se falsa loquendo committit, qui vana, inepta, saecularia, impudica, turpia, injuriosa, proterva, blasphema, et cetera, quae indigna sunt Christiano ore, proloquitur. Si quis vero ab his omnibus continet os suum, et disponit [5]) sermones suos in judicio, verbositatem reprimit, linguam temperat, verba moderatur, iste merito circumcisus labiis dicitur. Sed et qui iniquitatem [6])

---

[1]) Deest „irritationi“ in edd. M.

[2]) Codd. Gemeticensis et Sangermanensis: „coeno;“ libri editi: „caena.“ (?) Male. R. — Edd. Merlini: scaena.

[3]) Matth. XIII, 9.

[4]) Ita tres Mss. Turonenses, Remigianus, Belvacensis et Sangermanensis; libri vero editi (v. c. edd. M.): „incircumcisus auribus et immundus munda“ etc. R.

[5]) Psalm. CXII, 5. (CXI.)

[6]) Psalm. LXXIII, 8. (LXXII.)

in excelso loquuntur,[1]) et extendunt in coelum linguam suam, sicut haeretici faciunt, incircumcisi, et immundi labiis dicendi sunt. Circumcisus vero et mundus est, qui semper verbum Dei loquitur, et sanam doctrinam Evangelicis et Apostolicis munitam regulis profert. Hoc ergo modo et circumcisio labiorum datur in ecclesia Dei.

6. Nunc vero secundum pollicitationem nostram, qualiter etiam carnis circumcisio suscipi debeat, videamus. Membrum hoc, in quo praeputium videtur esse, officiis naturalibus coitus et generationi deservire, nemo est, qui dubitet. Si quis igitur erga hujuscemodi motus non importunus existat, nec statutos legibus terminos superet, nec aliam feminam, quam conjugem legitimam, noverit, et in ea quoque ipsa posteritatis tantummodo causa certis et legitimis temporibus agat, iste circumcisus praeputio carnis suae dicendus est. Qui vero in omnem lasciviam proruit, et per diversos et illicitos passim pendet amplexus, atque in omnem libidinis gurgitem fertur infrenis, iste incircumcisus est praeputio carnis suae. Verum ecclesia Christi gratia ejus, qui pro se crucifixus est, roborata, non solum ab illicitis nefandisque cubilibus, verum etiam a concessis et licitis temperat, tanquam[2]) jam virgo sponsa Christi castis et pudicis virginibus floret, quibus[3]) vera circumcisio carnis praeputii facta est, et vere testamentum Dei, et testamentum aeternum in[4]) aeternum in eorum circumcisa carne servatur. Superest nobis etiam designare circumcisionem cordis. Si quis est, qui obscoenis desideriis et foedis cupiditatibus aestuat, et, ut breviter dicam, qui moechatur in corde, hic incircumcisus est

[1]) Codd. Mss. tres Turonenses, Gemeticensis et Sangermanensis: „loquitur, et extendit — suam, —, incircumcisus labiis et immundus labiis dicendus est.“ R.

[2]) Edd. Merlini: et tanquam etc.

[3]) Edd. Merlini: in quibus etc.

[4]) Desunt verba: „in aeternum,“ in edd. M.

corde. Sed et qui haereticos sensus mente continet, et blasphemas assertiones contra scientiam Christi disponit in corde, hic incircumcisus est corde. Qui vero puram fidem in conscientiae sinceritate custodit, iste circumcisus est corde. De quo dici potest: „beati[1]) mundo corde, quia ipsi Deum videbunt.“ Ego vero audeo ex simili etiam haec propheticis vocibus addere, quia, sicut oportet auribus, et labiis, et corde, et carnis praeputio, secundum ea, quae supra diximus, circumcidi, ita fortasse et manus nostrae indigent circumcisione, et pedes, et[2]) visus, et odoratus, et tactus. Ut enim perfectus sit homo Dei in omnibus, cuncta circumcidenda sunt membra, manus quidem a rapinis, a furtis, a caedibus, et ad sola Dei opera pandendae. Circumcidendi sunt pedes, ne veloces sint[3]) ad effundendum sanguinem, et ne intrent[4]) in consilium malignantium, sed ut tantum pro mandatis Dei circumeant. Circumcidantur[5]) et oculi, ne concupiscant aliena, ne videant ad concupiscendam mulierem. Qui enim erga feminarum formas lascivo et curioso oberrat aspectu, iste incircumcisus est oculis. Sed et si quis est, qui sive bibat, sive manducet, sicut Apostolus praecepit,[6]) ad gloriam Dei manducat et bibit, iste circumcisus est gustu. Cujus autem Deus venter[7]) est, et suavitatibus gulae deservit, hujus incircumcisum dixerim gustum. Si quis Christi odorem bonum capit, et in operi-

---

1) Matth. V, 8. 2) Deest „et“ in ed. Ruaei.

3) Cfr. Psalm. XIV, 3. (XIII.)

4) Cfr. Psalm. I, 1.

5) Codd. Mss. tres Turonenses, Gemeticensis et Sangermanensis: „Circumcidatur et oculus, ne concupiscat alienum, ne videat ad concupiscendum mulierem. Cui enim erga feminarum formas lascivus et curiosus oberrat adspectus, iste“ etc. R.

6) Edd. Merlini: „praecipit.“ — Cfr. I Cor. X, 31

7) Philipp. III, 19.

bus misericordiae odorem suavitatis requirit, hujus circumcisa est odoratio. Qui vero primis unguentis delibutus incedit, iste incircumcisus odoratu dicendus est. Sed et singula quaeque membrorum, si in officiis mandatorum Dei deserviant, circumcisa dicenda sunt. Si vero ultra praescriptas sibi divinitus luxuriant leges, incircumcisa reputanda sunt. Et hoc puto esse, quod Apostolus dicit: „sicut [1]) enim exhibuistis membra vestra servire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem." Cum enim iniquitati servirent membra vestra, non erant circumcisa, nec erat in iis testamentum Dei. Cum vero coeperint servire justitiae in sanctificationem, promissio, quae ad Abraham facta est, impletur in iis. Tunc enim lex Dei, et testamentum ejus signatur in iis. Et hoc est vere signum fidei, quod inter Deum et hominem aeterni foederis continet pactum. Ista est circumcisio, quae petrinis machaeris per Jesum [2]) populo Dei data est. Quae est autem machaera petrina, et qui gladius, quo circumcisus est populus Dei? Audi Apostolum dicentem: „vivus [3]) enim est Dei sermo et efficax, et acutior omni gladio utrinque acuto, pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque et medullarum: et est discretor cogitationum et intentionum cordis." Iste ergo est gladius, quo circumcidi jubemur, [4]) de quo dicit Jesus Dominus: „non [5]) veni pacem mittere in terram, sed gladium." Non tibi videtur dignior haec esse circumcisio, in qua testamentum Dei debeat collocari? Confer, si placet, haec nostra cum vestris Judaicis fabulis, et narratio-

---

[1]) Rom. VI, 19. [2]) Cfr. Jos. V, 2. seqq.

[3]) Hebr. IV, 12.

[4]) Mss. „jubemur," libri editi (v. c. edd. M.): „debemus." R.

[5]) Matth. X, 34.

nibus foetidis, et vide, si in illis vestris, an in his, quae in Christi ecclesia praedicantur, circumcisio divinitus observetur: si non etiam ipse sentis, et intelligis hanc ecclesiae circumcionem honestam, sanctam, Deo dignam, illam vestram turpem, foedam, deformem, ipso etiam habitu et aspectu *κακέμφατον*[1]) praeferentem. „Et[2]) erit — inquit Deus ad Abraham — circumcisio et testamentum meum super carnem tuam.“ Si ergo talis fuerit vita nostra, ita omnibus membris quadrata et composita, ut universi motus nostri secundum Dei leges agantur, vere testamentum Dei erit super carnem nostram. Haec quidem breviter a nobis de veteri testamento transcursa sint, ad confutandos eos, qui in carnis circumcisione confidunt, simul et ad ecclesiam Domini aedificandum.[3])

7. Sed venio etiam ad novum testamentum, in quo est plenitudo omnium, et inde volo ostendere, quomodo et nos possimus novum testamentum Domini nostri Jesu Christi habere super carnem nostram. Non enim sufficit solo nomine et verbo haec dici, sed rebus oportet impleri. Joannes quippe Apostolus dicit: „omnis[4]) spiritus, qui confitetur Jesum in carne venisse, a Deo est.“ Quid ergo? Si peccans quis, et non recte agens confiteatur Jesum in carne venisse, in spiritu Dei videbitur confiteri? Non est hoc testamentum Dei habere in carne, sed in voce. Dicitur ergo ad eum statim: erras, homo, regnum[5]) „Dei non in sermone est, sed in virtute.“ Quomodo ergo erit testamentum Christi super carnem meam, requiro. Si mortificavero[6]) membra mea, quae sunt super terram, testamentum Christi habeo super carnem meam. Si sem-

---

[1]) Edd. Merlini perperam: *κακέφατον*.

[2]) Genes. XVII, 13.

[3]) Edd. Merlini: aedificandam.

[4]) I Joann. IV, 2. [5]) I Cor. IV, 20.

[6]) Cfr. Coloss. III, 1.

per mortem Christi in corpore meo circumferam,[1]) testamentum Christi est in corpore meo, quia „si[2]) compatimur, et conregnabimus.“ Si complantatus fuero similitudini mortis ejus, testamentum ejus ostendo esse super carnem meam. Quid enim prodest, si in illa tantum carne, quam de Maria suscepit, dicam venisse Christum, et non ostendam etiam in hac mea carne, quod venerit? Ostendo autem ita demum, si, quemadmodum prius exhibui membra mea servire iniquitati ad iniquitatem, nunc ea convertam et exhibeam servire justitiae ad sanctificationem. Testamentum Dei ostendo esse in carne mea, si potuero dicere secundum Paulum, quia „Christo[3]) concrucifixus sum: vivo autem jam non ego, vivit vero Christus in me:“ et si potuero dicere, ut ipse dicebat: „ego[4]) autem stigmata Domini mei Jesu Christi in corpore meo porto.“ Vere autem ille ostendebat testamentum Dei esse super carnem suam, qui dicebat: „quis[5]) nos separabit a caritate Dei, quae est in Christo Jesu? Tribulatio? an augustia? an periculum? an gladius?“ Si enim voce tantummodo confiteamur Dominum Jesum, et non ostendamus testamentum ejus esse super carnem nostram, secundum haec, quae supra exposuimus, videbimur etiam nos simile aliquid facere Judaeis, qui solo circumcisionis signo Deum se confiteri putant, factis autem negant. Nobis autem praestet Dominus corde credere, ore confiteri, operibus comprobare testamentum Dei esse super carnem nostram, ut[6]) „videntes homines opera nostra bona, magnificent patrem nostrum, qui in coelis est,“ per Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

---

[1]) Cfr. II Cor. IV, 10. [2]) II Timoth. II, 12.
[3]) Galat. II, 19. 20. [4]) Galat. VI, 17.
[5]) Cfr. Rom. VIII, 35. [6]) Cfr. Matth. V, 16.

HOMILIA IV.

De[1]) eo, quod scriptum est: „visus[2]) est Dominus Abrahamo," et cetera.

1. Recitata est nobis alia visio Dei ad Abraham, hoc modo: „visus[3]) est, inquit, Deus ab Abraham, cum sederet ad ostium tabernaculi sui ad quercum Mambre. Et ecce viri tres adstiterunt super eum, et respiciens oculis suis Abraham vidit, et ecce tres viri super eum, et exiit in occursum iis," et cetera. Conferamus primo, si videtur, hanc visionem cum illa, quae facta est ad Lot. Tres viri veniunt ad Abraham, et stant super eum: ad Lot duo veniunt, et sedent in platea. Vide, si non dispensatione Spiritus sancti pro meritis res geruntur. Etenim Lot inferior longe erat[4]) Abraham. Nisi enim fuisset inferior, non esset separatus ab Abraham, nec dixisset ei: „si[5]) tu ad dextram, ego ad sinistram: si tu ad sinistram, ego ad dextram." Et nisi fuisset inferior, non ei Sodomorum terra et habitatio placuisset. Veniunt ergo ad Abraham tres viri meridie, ad Lot duo vespere veniunt. Non enim capiebat Lot meridianae lucis magnitudinem; Abraham vero capax fuit plenum fulgorem lucis excipere. Videamus nunc, quomodo Abraham susceperit venientes, et quomodo Lot, et qui apparatus hospitalitatis utriusque sit, comparemus. Primo tamen observa, quod Abrahamo cum duobus angelis etiam Dominus ad-

[1]) Codex sancti Theodorici titulum habet: De Abraham et tribus viris, quos vidit meridie juxta quercum Mambre. R.

[2]) Genes. XVIII, 1. 2.

[3]) Cfr. Genes. XVIII, 1. 2. coll. LXX. virorum versione.

[4]) Edd. Merlini: erat ab Abraham.

[5]) Genes. XIII, 9.

fuit, ad Lot vero duo tantummodo angeli pergunt. Et quid dicunt? „Misit [1]) nos Dominus conterere civitatem, et perdere eam.“ Ille ergo suscepit eos, qui perditum darent, non suscepit eum, qui salvaret. Abraham vero suscepit et eum, qui salvat, et eos, qui perdunt. Nunc videamus, quomodo unusquisque suscipiat. „Vidit, [2]) inquit, Abraham, et occurrit iis obviam.“ Considera protinus impigrum et alacrem in officiis Abraham. Ipse occurrit [3]) obviam, et cum occurrisset: „festinat, [4]) inquit, ad tabernaculum, et dicit ad uxorem suam: festina ad tabernaculum.“ Vide in singulis quanta sit suscipientis alacritas. Festinatur in omnibus, omnia perurgentur, nihil per otium geritur. Dixit ergo ad uxorem suam, Saram: „festina [5]) ad tabernaculum, et consperge tres mensuras similaginis, et fac subcinericias.“ Hoc graece ἐγκρυφίας dicitur, quod occultos, vel absconditos indicat panes. „Ipse [6]) autem cucurrit, inquit, ad boves, et accepit vitulum.“ Sed qualem vitulum? Forte qui potuit primus occurrere? Non ita, sed vitulum „bonum et tenerum.“ Et licet per cuncta festinet, scit tamen, quae praecipua et magna sunt Domino vel angelis offerenda. Accepit ergo vel elegit de grege vitulum bonum et tenerum, et tradidit puero. „Puer, [7]) inquit, festinavit facere eum.“ Ipse currit, uxor festinat, puer accelerat: nullus piger est in domo sapientis. Apponit ergo vitulum, et simul cum eo panes, et similam, sed et lac et butyrum. Haec sunt Abrahami et Sarae hospitalitatis officia. Nunc videamus, quid etiam Lot. Hic neque similam habet, neque panem mundum, sed farinam. Neque tres mensu-

---

[1]) Genes. XIX, 13. [2]) Genes. XVIII, 2.
[3]) Edd. Merlini: currit. [4]) Genes. XVIII, 6.
[5]) Genes. XVIII, 6.
[6]) Genes. XVIII, 7.
[7]) Genes. XVIII, 7.

ras similae novit, neque ἐγκρυφίας, id est absconditos, ac mysticos panes apponere venientibus potest.

2. Sed persequamur nunc interim, quid agit Abraham cum tribus viris, qui adstiterunt super eum. Hoc ipsum vide, quale sit, quod super eum veniunt, non contra eum. Subjecerat se [1]) quippe voluntati Dei, ideo super [2]) eum adstare dicitur Deus. Apponit ergo panes tribus mensuris similaginis conspersos. Tres viros suscepit, tribus mensuris similaginis panes conspersit. Totum, quod agit mysticum, totum sacramentis repletum est. Apponitur vitulus, ecce aliud sacramentum. Vitulus ipse non est durus, sed bonus et tener. Et quid tam tenerum, quid tam bonum, quam est ille, qui humiliavit se pro nobis usque ad mortem, et animam suam posuit pro amicis suis? Vitulus ille saginatus, quem pro recepto poenitente filio jugulat pater. „Sic [3]) enim Deus dilexit hunc mundum, ut filium suum unicum daret" pro hujus mundi vita. Nec tamen latet sapientem, quos susceperit. Tribus occurrit, et unum adorat, et ad unum loquitur dicens: „declina [4]) ad puerum tuum, et refrigera te sub arbore." Sed quomodo addit iterum quasi hominibus loquens? „Accipiatur, [5]) inquit, aqua, et laventur pedes vestri." Docet quidem te per haec Abraham pater gentium et magister, quomodo hospites suscipere debeas, et ut laves hospitum pedes, tamen et hoc in mysterio dicitur. Sciebat enim dominica [6]) sacramenta, non nisi in lavandis pedibus consummanda. Sed nec illius quidem praecepti eum pondus latebat, quo dicitur a Salvatore:

---

[1]) Edd. Merlini: quippe se.

[2]) Omnes Mss. „super eum adstare," libri editi (v. c. edd. M.): „super adstare." R.

[3]) Ev. Joann. III, 16.

[4]) Cfr. Genes. XVIII, 3. 4. [5]) Genes. XVIII, 4.

[6]) Cfr. ev. Joann. XIII.

„si[1]) qui[2]) non receperint vos, etiam pulverem, qui adhaesit pedibus vestris, excutite in testimonium illis. Amen dico vobis, quia tolerabilius erit terrae Sodomorum et[3]) Gomorrhaeorum in die judicii, quam illi civitati.“ Volebat ergo praevenire, et lavare pedes, ne quid forte pulveris resideret, quod ad testimonium incredulitatis excussum, posset in die judicii reservari. Propterea ergo dicit sapiens Abraham: „accipiatur[4]) aqua, et laventur pedes vestri.“

3. Sed videamus jam, quid etiam in consequentibus dicitur. „Ipse[5]) autem, inquit, Abraham adstabat iis sub arbore.“ Ad hujuscemodi narrationes, circumcisas aures requirimus. Neque enim summam sollicitudinem Spiritui sancto fuisse credendum est, ut scriberet in libris legis ubi staret Abraham. Quid enim me juvat, qui veni audire, quid Spiritus sanctus humanum doceat genus, si audiero, quod Abraham stabat sub arbore? Sed videamus, quae haec sit arbor, sub qua stabat Abraham, et convivium Domino atque angelis exhibebat. „Sub[6]) arbore, inquit, Mambre.“ Mambre in nostra lingua interpretatur visio, sive perspicacia. Vides qui et qualis est locus, in quo Dominus potest habere convivium? Delectavit eum visio et perspicacia Abrahami. Erat enim mundus corde, ut posset videre Deum. In tali ergo loco, et in tali corde, potest Dominus cum angelis suis habere convivium. Denique ante prophetae videntes dicebantur.

4. Quid autem[7]) dicit Dominus ad Abraham?

---

[1]) Marc. VI, 11. coll. Matth. X, 15.

[2]) Edd. Merlini: quis non suscepit vos, etiam etc.

[3]) Verba: „et Gomorrhaeorum,“ in antea editis (v. c. edd. M.) omissa supplentur e Cod. Msc. Sangermanensi. R.

[4]) Genes. XVIII, 4. [5]) Genes. XVIII, 8.

[6]) Genes. XVIII, 1.

[7]) Edd. Merlini: enim.

„Ubi [1]) est, inquit, Sara uxor tua?" At ille: „ecce, ait, in tabernaculo est. [2]) Dixit autem Dominus: veniens veniam in tempore ad te secundum tempus hoc, et habebit filium Sara uxor tua. Audiebat autem Sara stans post ostium tabernaculi sui post Abraham." Discant mulieres exemplis patriarcharum, discant, inquam, mulieres sequi viros suos. Neque enim sine causa scriptum est, quod Sara stabat post Abraham, sed ut ostenderetur, quia vir si praecedit ad Dominum, sequi mulier debet. Quod dico sequi debere mulierem, in eo dico, si adstare virum suum videat Deo. Alioquin adscendamus ad altiorem intelligentiae gradum, et dicamus virum in nobis esse rationabilem sensum, et mulierem, quae ei velut viro sociata est, carnem nostram. Sequatur ergo caro semper rationabilem sensum, nec in id unquam desidiae veniatur, ut carni in luxuria, et voluptatibus fluitanti, in ditionem redactus obsequatur rationabilis sensus. Stabat ergo Sara post Abraham. Sed et mysticum aliquid sentire in hoc possumus loco, si videamus, quomodo in Exodo [3]) praecedebat Deus in columna ignis per noctem, et in columna nubis per diem: et synagoga Domini sequebatur post ipsum. Sic ergo intelligo et Saram secutam esse, vel stetisse post Abraham. Quid post haec dicitur? „Et [4]) erant, inquit, ambo presbyteri, id est senes, et provecti in diebus suis." Quantum ad aetatem corporis pertinet, multi ante ipsos numerosioribus annis duxerant vitam, nemo tamen presbyter appellatus est. Unde videtur nomen hoc sanctis non longaevitatis ratione, sed maturitatis adscribi.

5. Quid ergo post tantum ac tale convivium, quod Abraham Domino et angelis sub arbore visionis exhibuit?

---

[1]) Genes. XVIII, 9. 10.

[2]) Desideratur „est" in ed. Ruaei.

[3]) Exod. XIII, 21. [4]) Genes. XVIII, 11.

Proficiscuntur hospites. „Abraham [1]) autem deducebat, inquit, eos, et ambulabat cum iis. Dominus autem dixit: non celabo Abraham puerum meum, quid ego faciam. Abraham autem fiet in gentem magnam et multam, et benedicentur in ipso omnes gentes terrae. Scio enim, quia praecipiet filiis suis, et servabunt vias Domini, ut faciant justitiam et judicium, ut impleat Dominus Abrahamo, quae indicavit ei. Et dixit: clamor Sodomorum et Gomorrhaeorum repletus est, et peccata eorum magna valde. Descendi ergo, ut viderem, si secundum clamorem eorum, qui venit ad me, consummentur. Sin autem, ut sciam.“ Haec scripturae divinae sunt verba. Videamus ergo nunc, quid intelligi in his dignum sit. „Descendi, [2]) inquit, ut videam.“ Quando ad Abraham responsa deferuntur, non dicitur Deus descendere, sed supra ipsum adstare, sicut supra exposuimus. „Adstiterunt, [3]) inquit, tres viri super eum.“ Nunc autem, quia peccatorum causa agitur, descendere dicitur Deus. Vide, [4]) ne adscensionem et descensionem localem sentias. Frequenter enim hoc in divinis literis invenitur, sicut in Micha propheta: „ecce, [5]) inquit, Dominus exiet [6]) de loco sancto suo, et descendet, et incedet super excelsa terrae.“ Descendere ergo dicitur Deus, quando curam humanae fragilitatis habere dignatur. Quod specialius de Domino ac Salvatore nostro sentiendum est, qui [7]) „non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens, in [8]) similitudi-

---

[1]) Cfr. Genes. XVIII, 16—21.

[2]) Genes. XVIII, 21. [3]) Genes. XVIII, 2.

[4]) Edd. Merlini: Unde ne etc.

[5]) Mich. I, 3.

[6]) Edd. Merlini: exiit — suo, et descendit, et incedit etc.

[7]) Philipp. II, 7.

[8]) Verba: „in similitudinem hominum factus,“ desi-

nem hominum factus." Descendit ergo. „Neque[1]) enim alius adscendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis, qui est in coelo." Descendit ergo Dominus non solum curare, sed et portare, quae nostra sunt. Formam namque servi accepit, et cum ipse invisibilis sit naturae, utpote aequalis patri, habitum tamen visibilem suscepit, et repertus est habitu ut homo. Sed et cum descendit, aliis deorsum est, aliis vero adscendit et sursum est. Nam et electis Apostolis[2]) adscendit in montem excelsum, et ibi transformatus est coram ipsis. Illis ergo, quos de mysteriis regni coelorum docet, sursum est; turbis autem, et Pharisaeis, quibus exprobrat peccata, deorsum est, et ibi est cum ipsis, ubi foenum est. Transformari autem deorsum non poterat, sed sursum adscendit cum iis, qui sequi se poterant, et ibi transformatur.

6. Descendi[3]) ergo, inquit, ut videam, si secundum clamorem eorum, qui venit ad me, consummentur. Sin autem, ut sciam." Ex[4]) isto sermone haeretici impugnare solent Deum meum, dicentes: ecce nesciebat Deus legis, quid ageretur in Sodomis, nisi descendisset, ut videret, et misisset, qui discerent. Sed nos, quibus praecipitur proeliari proelia Domini, acuamus adversus eos romphaeam verbi Dei, et occurramus iis ad pugnam. Stemus in acie[5]) succincti lumbos in veritate, simul et scutum fidei praeferentes, excipiamus eorum venenata disputationum jacula, et in ipsos ea rursum librata diligentius torqueamus. Talia namque sunt proelia Domini, quae proeliatus est David, et ceteri patriarchae. Stemus adversus eos

derantur in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed supplentur e tribus Mss. Turonensibus. R.

[1]) Ev. Joann. III, 13.

[2]) Cfr. Marc. IX, 2. seqq. [3]) Genes. XVIII, 21.

[4]) Sic habent tres Mss. Turonenses, libri vero editi (v. c. edd. M.): „Ex isto uno sermone." R.

[5]) Edd. Merlini: aciem.

pro fratribus nostris. Melius [1]) est enim mori me, quam ut rapiant, et praedentur aliquos ex fratribus meis, et argutis verborum surreptionibus, captivos ducant parvulos et lactentes in Christo. Cum [2]) perfectis autem nec conferre poterunt manum, nec venire in certamen audebunt. Nos ergo prius Dominum deprecantes, et vestris orationibus adjuti, aggrediamur contra eos proelium verbi. Dicimus ergo cum fiducia, quod, secundum Scripturas, non omnes sciat Deus. Peccatum nescit Deus, et peccatores nescit Deus, alienos a se ignorat. Audi dicentem Scripturam: „cognovit [3]) Dominus, qui sunt ejus, et discedat ab iniquitate omnis, qui invocat nomen Domini." Suos cognoscit Dominus, iniquos autem et impios nescit. Audi Salvatorem dicentem: „discedite [4]) a me omnes [5]) operarii iniquitatis, non novi vos." Et iterum Paulus dicit: „si [6]) quis in vobis est propheta, vel spiritualis, agnoscat, quae scribo, quia Domini sunt. Qui [7]) autem ignorat, ignorabitur." Haec autem dicimus, non blasphemum aliquid, sicut vos facitis, de Deo sentientes, neque ignorantiam adscribentes ei, sed ita intelligimus, quod hi, quorum actus Deo est indignus, indigni etiam notitia Dei dicantur. Non enim dignatur Deus nosse eum, qui aversus est ab eo, et ignorat eum. Et ideo dicit Apostolus, quoniam „qui [8]) ignorat, ignorabitur." Tali ergo specie

[1]) Edd. Merlini: Melius est mori enim me, quam etc.

[2]) Deest „Cum" in edd. M.

[3]) II Timoth. II, 19. coll. Psalm. I, 6. et Num. XVI, 5.

[4]) Matth. VII, 23.

[5]) Omnes Codd. Mss.: „omnes operarii iniquitatis." Libri editi (v. c. edd. M.): „omnes, qui operamini iniquitatem" etc. R.

[6]) I Cor. XIV, 37.

[7]) Omnes Mss.: „Qui autem ignorat, ignorabitur." Libri editi (v. c. edd. M.): „Qui autem ignorat, ignoratur." R.

[8]) I Cor. XIV, 37. — Edd. M. hoc quoque loco, cfr. p. huj. not. 7.: „qui ignorat, ignorabitur."

et nunc de his, qui habitant in Sodomis, dicitur, ut, siquidem secundum clamorem, qui adscendit ad Dominum, actus[1]) eorum consummentur, notione ejus judicentur indigni; si vero est illis aliqua conversio, si vel decem in illis inventi fuerint justi, ita demum noverit eos Deus. Et ideo dixit: „sin[2]) autem,[3]) ut sciam." Non dixit, ut sciam, quid agunt, sed ut ipsos sciam, et scientia mea dignos faciam, si quos in ipsis inveniam justos, si quos inveniam poenitentes, si quos tales, quos debeam scire. Denique quia nullus, qui poeniteret, nullus, qui converteretur, alius inventus est, praeter Lot, ipse[4]) solus agnoscitur, ipse solus de incendio liberatur. Nec generi sequuntur[5]) admoniti, nec vicini, nec proximi, nullus cognoscere voluit clementiam Dei, nullus ad misericordiam ejus confugere. Idcirco et nullus agnoscitur. Haec quidem adversus eos, qui iniquitatem in excelsum loquuntur.[6]) Nos vero operam demus tales effici actus nostros, talem conversationem nostram, ut digni habeamur notitia Dei, ut nos scire dignetur, ut digni habeamur notitia filii ejus Jesu Christi, et[7]) notitia Spiritus sancti: ut[8]) agniti a Trinitate, et nos sacramentum Trinitatis plene et integre et perfecte mereamur agnoscere, revelante nobis

---

[1]) Omnes Mss. „actus eorum consummentur." Libri editi (v. c. edd. M.): „actus (ed. R. exhibet: *actis*) eorum indigni consummentur." R.

[2]) Genes. XVIII, 21.

[3]) Libri editi (v. c. edd. M.): „sin autem, ut sciam quid agunt, id est, ut sciam ipsos;" sed Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Verba: „ipse solus agnoscitur," desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed leguntur in omnibus Mss. R.

[5]) Edd. Merlini: secundo admoniti.

[6]) Cfr. Psalm. LXXIII, 8.

[7]) Deest „et" in ed. Ruaei.

[8]) Edd. Merlini: ut agnita trinitate etc.

Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria, et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA V.

De [1]) Lot et filiabus ejus.

1. Missi [2]) angeli ad subversionem Sodomorum, cum injunctum cuperent maturare negotium, curam prius gerunt hospitis Lot, ut eum de imminenti ignis excidio, contemplatione hospitalitatis, eximerent. Audite haec, qui peregrinis clauditis domos: audite haec, qui hospitem velut hostem vitatis. Lot in Sodomis habitabat. Alia ejus bene gesta non legimus. Hospitalitas in eo sola ex usu veniens memoratur: evadit ignes, evadit incendia, ob hoc solum, quod domum suam patefecit hospitibus. Hospitalem domum angeli ingressi sunt. Clausas hospitibus domos ignis ingressus est. Quid ergo ad hospitem suum [3]) pro hospitalitatis officiis dicant angeli videamus. „In [4]) montem, inquiunt, salvam fac animam tuam, ne forte comprehendaris.“ Erat quidem hospitalis Lot, qui etiam — sicut ei Scriptura testimonium tulit — ab interitu latuit, angelis hospitio receptis. Sed non erat ita perfectus, ut statim de Sodomis exiens, montem posset adscendere. Perfectorum namque est dicere: „levavi [5]) oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.“ Iste ergo neque talis erat, qui inter Sodomitas perire deberet,

---

[1]) In Cod. Msc. sancti Theodorici titulus est: De subversione Sodomorum et de Lot. R.

[2]) Cfr. Genes. XIX.

[3]) Deest „suum“ in ed. Ruaei.

[4]) Genes. XIX, 17.

[5]) Psalm. CXXI, 1. (CXX.)

neque tantus erat, qui cum Abraham in excelsioribus posset habitare. Si enim fuisset talis, nunquam ad eum diceret Abraham: „si [1]) tu ad dextram, ego ad sinistram, aut si tu ad sinistram, ego ad dextram:" nec habitacula ei Sodomitica placuissent. Erat ergo medius quidam inter perfectos et perditos. Et sciens non convenire viribus suis, ut adscenderet in montem, religiose et humiliter excusat se, [2]) dicens: „non [3]) possum in montem salvus fieri, sed ecce haec civitas pusilla est, et hic salvabor, et non est pusilla." Ingressus vero Segor civitatem pusillam, in ea salvatur. Et post haec cum filiabus adscendit in montem. Neque enim de Sodomis adscendere [4]) poterat in montem, quamvis scriptum sit de terra Sodomorum, priusquam subverteretur, eo tempore, quo Lot habitationem ejus elegit, fuisse sicut paradisus Dei, et sicut terra Aegypti. Et tamen, ut parvo quodam utamur excessu, quaenam videtur esse vicinitas paradiso Dei, et terrae Aegypti, ut ex aequo his Sodoma comparetur? Sed ego ita puto, quod, antequam peccaret Sodoma, cum adhuc simplicitatem vitae incontaminabilis custodiret, erat sicut paradisus Dei; ubi vero decolorari coepit, et peccatorum maculis obscurari, sicut terra Aegypti facta est. Sed et illud requirimus, quoniam quidem propheta dicit, quia „restituetur [5]) soror tua Sodoma in antiquum," utrumnam restitutio ejus etiam hoc recipiat, ut sit sicut paradisus Dei, an solum [6]) sit sicut terra Aegypti. Ego quidem dubito, si in tantum poterunt [7]) Sodomorum pec-

---

1) Genes. XIII, 9. 2) Deest „se" in edd. M.

3) Genes. XIX, 19. 20.

4) Quatuor Mss.: „adscendere." Libri antea editi (v. c. edd. M.): „adscendi." R.

5) Ezech. XVI, 55.

6) Deest „solum" in edd. M.

7) Sic Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.): „potuerint." R.

cata decoqui, et eo usque scelera purgari, ut restitutio eorum tanta sit, quae non solum terrae Aegypti, verum etiam Dei paradiso comparetur. Urgent[1]) tamen nos, qui hoc confirmare volunt, ex eo praecipue sermone, qui additus huic repromissioni videtur: non enim dixit, quia restituetur Sodoma, et cessavit; sed ait: „restituetur[2]) Sodoma in antiquum.“ Et asseverant antiquum ejus statum non fuisse, ut terram Aegypti, sed ut paradisum Dei.

2. Sed redeamus ad Lot, qui cum uxore et filiabus interitum fugiens Sodomorum, accepto ab angelis mandato, ne retrorsum respiceret, tendebat in Segor. Sed uxor ejus immemor fit praecepti, retrorsum respicit, impositam legem rumpit, efficitur in statuam salis. Putamusne tantum sceleris in hoc esse commisso, ut, quia post[3]) se respexit mulier, interitum, quem divino beneficio effugere videbatur, incurreret? Quid enim tantum criminis habuit, si sollicita mulieris mens retrorsum, unde nimio flammarum crepitu terrebatur, adspexit? Sed quia lex spiritualis est, et quae contingebant antiquis, in[4]) figura illis contingebant, videamus, ne forte Lot, qui non respexit post se, rationabilis sit sensus, et animus virilis, uxor autem hic carnis imaginem teneat. Caro est enim, quae respicit semper ad vitia, quae, cum animus tendit ad salutem, illa retrorsum respicit, et voluptates requirit. Inde denique et Dominus dicebat: „nemo[5]) mittens manum suam ad aratrum, et retro respiciens, aptus est regno Dei.“ Et addit: „mementote uxoris Lot.“ Quod autem fit staticulum salis, insipientiae ejus indicium vide-

---

1) Quatuor Mss.: „Urgebunt tamen nos, qui“ etc. R.

2) Ezech. XVI, 55.

3) Desunt verba: „post se,“ in ed. Ruaei.

4) Edd. Merlini: in figuram illis etc.

5) Luc. IX, 62.

tur expositum. Sal enim prudentiae loco ponitur, quae ei defuit. Pertendit ergo Lot in Segor, ibique paulisper collectis viribus, quas in Sodomis habere non potuit, adscendit in montem, et ibi habitavit, — sicuti Scriptura dicit —, ipse, et duae filiae ejus cum eo.

3. Post haec jam refertur illa famosissima fabula, in qua scribitur filias ejus arte furatas concubitum patris. In quo nescio, si quis potest excusare ita Lot, ut eum immunem faciat a peccato. Neque rursum ita eum accusandum puto, ut [1]) tam gravis incesti fieri debeat reus. Non enim invenio eum insidiatum esse, aut violenter eripuisse pudicitiam filiarum, sed magis insidias passum, et arte circumscriptum. Sed neque rursum circumventus fuisset a puellis, nisi inebriari potuisset. Unde videtur mihi in parte culpabilis, in parte excusabilis inveniri. Excusari namque potest, quod a concupiscentiae et voluptatis [2]) crimine liber est, et quia neque ipse voluisse arguitur, neque volentibus consensisse. Subjacet vero culpae, quod decipi potuit, quod vino nimis indulsit, et hoc non semel, sed iterum fecit. Nam et ipsa Scriptura mihi videtur pro eo quodammodo satisfacere, cum dicit: „nesciebat [3]) enim, cum dormiret cum iis, et cum surgeret.“ De filiabus hoc non dicitur, quae studio et arte decipiunt patrem. Ille tamen in tantum sopitus est vino, ut nesciret dormisse se cum filia priore, neque cum filia [4]) juniore. Audite ebrietas quid agat, audite, quantum facinoris conciliet temulentia. Audite et cavete vos, [5]) quibus istud malum non in crimine, sed in usu est. Ebrietas decipit, quem Sodoma non decepit. Uritur ille flammis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit. Erat ergo Lot arte, non vo-

---

[1]) Edd. Merlini: ut ita gravis etc.

[2]) Edd. Merlini: voluntatis. [3]) Genes. XIX, 35.

[4]) Desideratur „filia“ in edd. M.

[5]) Edd. Merlini: vos o quibus.

luntate deceptus. Ideo medius quidam est inter peccatores et justos: quippe qui ex Abrahami quidem cognatione descenderit, in Sodomis tamen habitaverit. Nam et hoc, quod evadit ex Sodomis, — sicut Scriptura indicat —, magis ad honorem Abrahami, quam ad meritum pertinet Lot. Sic enim ait: „et [1]) factum est, inquit, cum exterminaret Deus civitates Sodomorum, recordatus est Dominus Abrahami, et ejecit Lot de terra illa."

4. Sed et filiarum ejus propositum puto diligentius considerandum, ne forte etiam ipsae non tantum, quantum putatur, [2]) accipere criminis mereantur. Refert enim Scriptura, quia dixerunt invicem sibi. „Pater, [3]) inquiunt, noster senex est, et nemo est super terram, qui intret ad nos, sicut convenit omni terrae. Veni, et potemus patrem nostrum vino, et dormiamus cum eo, et suscitemus de patre nostro semen." Quantum ad ea, quae de his dicit Scriptura, videtur etiam pro ipsis quodammodo satisfacere. Apparet namque filias Lot didicisse quaedam de consummatione mundi, quae immineret per ignem, sed tanquam puellae non integre perfecteque didicerant, nescierunt, quod Sodomiticis regionibus igne vastatis, multum adhuc spatii integrum resideret in mundo. Audierunt in fine saeculi terram et omnia elementa ignis ardore decoquenda. Videbant ignem, videbant sulphureas flammas, videbant cuncta vastari. Matrem quoque suam videbant non esse salvatam, suspicatae sunt tale aliquid factum, quale in temporibus audierant Noe, et ob reparandam mortalium posteritatem solas se esse cum parente servatas. Recuperandi igitur humani generis desiderium sumunt, atque instaurandi saeculi ex se dandum opinantur exordium. Et quamvis grande iis crimen videretur

---

[1]) Genes. XIX, 29.

[2]) Edd. Merlini: putantur.

[3]) Genes. XIX, 31. 32.

furari concubitum patris, gravior iis tamen videbatur impietas, si humanae, ut putabant, posteritatis spem servata castitate delerent. Propter hoc ergo consilium ineunt minore, ut ego arbitror, culpa, spe tamen argumentoque majore: patris moestitiam, vel rigorem, vino molliunt et resolvunt.[1]) Singulis ingressae noctibus, singulae[2]) concipiunt ab ignorante. Concubitum ultra non repetunt, non requirunt. Ubi hic libidinis culpa, ubi incesti crimen arguitur? Quomodo dabitur vitio, quod non iteratur in facto? Vereor proloqui, quod sentio, vereor, inquam, ne castior fuerit[3]) harum incestus, quam pudicitia multarum. Discutiant se, et requirant feminae in conjugiis positae, si ob hoc solum adeant viros, ut suscipiant liberos, si post conceptum desistunt. Istae enim, quae argui videntur incesti, ut adeptae sunt conceptum, ultra non accedunt ad concubitum viri. Nonnullae vero mulieres, neque enim universas pariter notamus, sed sunt quaedam, quae sicut animalia absque ulla discretione indesinenter libidini serviunt, quas ego nec mutis pecoribus comparaverim. Pecora ènim et ipsa sciunt, cum conceperint, ultra non indulgere maribus copiam sui. Notat tales et scriptura divina, cum dicit: „nolite[4]) fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.“ Et iterum: „equi[5]) admissarii facti sunt.“ Sed vos, o populus Dei, qui Christum amatis[6]) in incorruptione, intelligite Apostoli sermonem, quo ait: „sive[7]) manducatis, sive bibitis,

---

1) Mss.: „resolvunt.“ Libri editi (v. c. edd. M.): „solvunt.“ R.

2) Libri editi (v. c. edd. M.): „singulae suscipiunt ab ignorante conceptum. Ultra non repetunt,“ etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

3) Edd. Merlini: fuit. 4) Psalm. XXXI, 9.

5) Jerem. V, 8.

6) Edd. Merlini: amatis in corruptione etc.

7) I. Cor. X, 31.

sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite." Quod enim post manducare et bibere dicit: „sive aliud quid facitis:" inverecunda conjugii negotia verecundo sermone signavit, ostendens etiam ipsa ad Dei gloriam geri, si posteritatis solius contemplatione procurentur. Prosecuti sumus, ut potuimus, vel de culpis Lot ac filiarum ejus, vel rursum de excusationibus earum.

5. Verum scio nonnullos, quantum ad allegoriam pertinet, Lot traxisse ad Domini personam, et filias ejus ad duo testamenta. Sed haec, qui sciat, quid de Ammanitis et Moabitis Scriptura dicit, qui ex genere Lot descendunt, nescio si libenter accipiat. Quomodo enim poterit aptare Christo, quod, qui de semine ejus generantur,[1]) usque in tertiam et quartam progeniem non introibunt in ecclesiam Domini? Nos autem, prout sentire possumus, Lot figuram ponimus legis. Nec videatur incongruum, quod femineo genere apud nos declinatur lex, cum masculinum genus servet in Graeco. Hujus uxorem populum illum ponimus, qui de Aegypto profectus, et de mari rubro, ac persecutione Pharaonis, tanquam de Sodomiticis[2]) ignibus liberatus, rursum carnes et ollas Aegypti, et caepas, cucumeresque desiderans, retro respexit, et cecidit in deserto, factus etiam ipse concupiscentiae memoria[3]) in eremo. Ibi ergo lex primum illum populum tanquam Lot retro respicientem perdidit, ac reliquit uxorem. Inde veniens Lot habitat in Segor, de qua dicit: „civitas[4]) haec pusilla, et salvabitur anima mea in ipsa, et non est pusilla." Quae ergo est, quantum ad legem pertinet, civitas pusilla et non pusilla, videamus. Civitas a conversatione multorum dicta est, pro

---

[1]) Edd. Merlini: generentur. — Cfr. Deut. XXIII.

[2]) Edd. Merlini: Sodomitis ignibus etc.

[3]) Ed. Ruaei sola: memor in eremo.

[4]) Cfr. Genes. XIX, 20.

eo, quod plurimorum in unum constituat et contineat vitas. Hi ergo, qui in lege conversantur, pusillam habent et parvam conversationem, quamdiu secundum literam intelligunt legem. Nihil enim grande est, sabbata, et neomenias, et circumcisionem carnis, et ciborum distinctiones carnaliter observare. Si vero spiritualiter intelligere quis coeperit, ipsae illae observantiae, quae secundum literam pusillae erant et parvae, secundum spiritum non erunt parvae, sed magnae. Adscendit ergo post haec Lot in montem, et ibi habitat in spelunca, ut dicit Scriptura, ipse et duae filiae ejus. Et adscendisse lex putanda est, cum ei per templum a Salomone constructum accessit ornatus, cum facta est quidem domus Dei, domus orationis, mali autem habitatores fecerunt eam speluncam [1]) latronum. Habitavit ergo in spelunca Lot, et duae filiae ejus. Duas has filias evidenter propheta [2]) describit, dicens Oollam et Oolibam duas sorores esse, et esse [3]) quidem Oollam Jerusalem, et Oolibam esse Samariam. In duas ergo partes populus divisus, duas fecit filias legis. Istae carnalem cupientes progeniem propagare, et vires regni terrestris numerosa posteritate munire, sopientes patrem et somnum ei inducentes, id est, cogentes et obruentes ejus spiritualem sensum, solam ex eo carnis intelligentiam trahunt. Inde concipiunt, inde generant filios tales, quos nec sentiret, nec agnosceret pater. Nec [4]) enim iste sensus, aut haec voluntas fuerat legis, ut carnaliter generaret: sed sopitur lex, ut talis posteritas generetur, quae non intret in ecclesiam Domini.

---

[1]) Matth. XXI, 13. coll. Jerem. VII, 11.

[2]) Cfr. Ezech. XXIII, 4. — Edd. Merlini utroque loco: Olibam.

[3]) Ezech. XXIII, 4. e contrario Oolla Samaria, et Ooliba Jerusalem esse dicitur.

[4]) Edd. Merlini: Neque enim etc.

„Ammanitae[1]) enim, inquit, et Moabitae non introibunt in ecclesiam Domini usque in tertiam et quartam progeniem, et usque in saeculum.“ Designat, quod carnalis generatio legis non intrat[2]) in ecclesiam Christi, nec tertia generatione pro trinitate, nec quarta pro Evangeliis, nec in saeculum, nisi forte post praesens saeculum, cum plenitudo gentium introierit, et sic omnis Israel salvus fuerit factus. Haec, ut potuimus, secundum allegoricam intelligentiam de Lot et uxore ejus, ac de filiabus exsculpsimus, nihil praejudicantes his, qui sacratius aliquid de hoc sentire potuerint.

6. Quod vero in morali loco superius ipsum quidem Lot ad rationabilem sensum et virilem animum traximus, uxorem vero ejus, quae retro respexerit, carnem concupiscentiis et voluptatibus deditam diximus, non negligenter haec, o auditor, excipias. Observare enim debes, ne forte etiam cum effugeris flammas saeculi, et incendia carnis evaseris, etiam cum pusillam et non pusillam civitatem Segor, qui est medius quidam et civilis profectus, superaveris, et ad scientiae altitudinem, velut ad quaedam cacumina montis adscenderis: vide, ne tibi insidientur duae filiae istae, quae a te non discedunt, sed sequuntur te etiam, cum adscendis in montem, id est, vana gloria, et major soror ejus superbia. Vide, ne[3]) istae filiae te sopitum ac dormientem, dum tibi nec sentire, nec intelligere videris, complexibus suis stringant.[4]) Quae idcirco filiae dicuntur, quia non nobis extrinsecus superveniunt, sed de nobis, et de actuum nostrorum velut quadam in-

[1]) Deut. XXIII, 3. — Ruaeus recte in notis: „Deut. XXIII, 3. non usque in tertiam et quartam, sed etiam post decimam generationem ecclesiae aditu arceantur Ammonitae et Moabitae.“

[2]) Edd. Merlini: intret.

[3]) Edd. Merlini: ne te istae filiae etc.

[4]) Edd. Merlini: instringant.

tegritate procedunt. Vigila ergo, quantum potes, et observa, ne de his generes filios: quia qui de his nati fuerint, non introibunt in ecclesiam Domini. Tu autem, si vis generare, in spiritu genera, quoniam „qui [1]) in spiritu seminat, de spiritu metet vitam aeternam." Si vis amplecti, amplectere [2]) sapientiam, et dic sapientiam sororem tuam esse, ut et sapientia dicat de te: „qui [3]) fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, hic meus et frater, et soror, et mater est." Quae sapientia Jesus Christus Dominus noster est, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA VI.

De [4]) Abimelech rege Philistinorum, [5]) quomodo accipere voluit *Saram* in matrimonium.

1. Recitata est nobis historia libri Geneseos, ubi refertur, quod post visionem trium virorum, post eversionem Sodomorum, et Lot vel hospitalitatis merito, vel consanguinitatis Abrahae gratia servatum, profectus [6]) „est, inquit, inde Abraham ad Africum," et venit ad regem Philistinorum. Refertur etiam, quod pactus sit cum Sara uxore sua, ut non diceret uxorem se Abrahami, sed so-

---

[1]) Galat. VI, 8.

[2]) Ed. Ruaei sola: amplectare.

[3]) Matth. XII, 50.

[4]) Cod. sancti Theodorici: „De peregrinatione Abrahami apud regem Philistinorum." Cod. Sangermanensis: „De eo, quod Abraham profectus sit ad regem Philistinorum, et quod finxerit Saram sororem suam esse." R.

[5]) Edd. M. addunt: seu Palaestinorum.

[6]) Genes. XX, 1. — Edd. M. et R. „Aphricum."

rorem ejus esse; et quod rex Abimelech acceperit eam, ingressus sit autem Deus ad Abimelech noctu, et dixerit ei: „quia [1]) non contigisti, inquit, mulierem hanc: et non permisi te contingere eam," et cetera. Post haec vero Abimelech reddidit eam viro suo simul, et increpavit Abraham, cur ei non confessus fuerit veritatem. Refertur etiam, quod tanquam propheta Abraham oraverit pro Abimelech, et uxore ejus, [2]) et ancillis ejus, et sanaverit Dominus Abimelech, et uxorem ejus, et ancillas ejus. Et cur curae fuit omnipotenti Deo, ut etiam ancillas Abimelech sanaret? „Quoniam [3]) quidem concludens concluserat, inquit, vulvas earum, ne parerent." Coeperunt autem parere propter orationem Abrahami. Si quis haec secundum literam solum audire vult, et intelligere, magis cum Judaeis, quam cum Christianis, debet habere auditorium. Si autem vult Christianus esse et Pauli discipulus, audiat eum dicentem, quia [4]) „lex spiritualis est." Et cum de Abraham atque uxore ejus ac filiis loqueretur, pronuntiat [5]) haec esse allegorica. Et [6]) licet cujusmodi allegorias habere debeant, haud facile quis nostrum invenire possit, orare tamen debet, ut a corde ejus auferatur velamen, si quis est, qui conetur converti ad Dominum: „Dominus [7]) enim spiritus est:" ut ipse auferat velamen literae, et aperiat lucem spiritus, et possimus dicere, quia „revelata [8]) facie gloriam Domini speculantes, in eadem imagine transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu." Puto ergo Saram, quae in-

1) Cfr. Genes. XX, 6.

2) Deest „ejus" in ed. Ruaei.

3) Genes. XX, 18. 4) Rom. VII, 14.

5) Galat. IV, 24.

6) Sic recte habet Cod. Belvacensis. Libri autem editi (v. c. edd. M.): „Et licet qui ejusmodi allegorias" etc. R.

7) II Cor. III, 17. 8) II Cor. III, 18.

terpretatur princeps, vel principatum agens, formam tenere ἀρετῆς, quod est animi virtus. Haec ergo virtus conjuncta est, et cohaeret sapienti et fideli viro, sicut et ille sapiens, qui dicebat de sapientia: „hanc[1]) quaesivi adducere sponsam mihi." Ideo ergo dicitur a Deo ad Abraham: „omnia[2]) quaecunque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus." Quod utique in corporali conjugio non convenit. Dictum est quippe, cum divinitus prolata sit illa sententia, quae dicit ad mulierem de viro: „ad[3]) ipsum conversio tua, et ipse tui dominabitur." Si ergo Dominus esse dicitur vir mulieris, quomodo ergo iterum diceretur ad virum: „omnia[4]) quaecunque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus?" Si quis ergo adscivit sibi in[5]) conjugium virtutem, audiat vocem ejus in omnibus, in quibus consilium dederit ei. Igitur Abraham non vult jam virtutem uxorem suam dici. Donec enim uxor appellatur virtus, propria est, et cum nullo participari potest. Et est conveniens, ut, donec ad perfectum veniamus, intra nos sit animi virtus et propria sit. Cum vero ad perfectum venerimus, ita ut idonei simus et alios docere, tunc jam virtutem, non ut uxorem intra gremium concludamus, sed ut sororem etiam aliis volentibus copulemus. Ad hos denique, qui perfecti sunt, dicit sermo divinus: „dic[6]) sapientiam sororem tuam esse." Secundum hoc igitur Abraham Saram dicebat sororem suam esse. Permittit ergo quasi jam perfectus, ut qui vult, habeat virtutem.

2. Voluit tamen aliquando et Pharao accipere Saram, sed non in mundo corde voluit: et virtus, nisi cum

---

[1]) Sap. Salomon. VIII, 2.
[2]) Genes. XXI, 12. [3]) Genes. III, 16.
[4]) Genes. XXI, 12.
[5]) Edd. Merlini: in conjugio virtutem.
[6]) Prov. VII, 4.

cordis munditia, non potest convenire. Propterea ergo Scriptura refert, quia „afflixit [1]) Dominus Pharaonem afflictionibus magnis et pessimis.“ Nec enim poterat cum exterminatore, — hoc enim interpretatur in lingua nostra Pharao —, virtus habitare. Abimelech vero quid dixerit ad Dominum videamus. „Tu [2]) scis, inquit, Domine, quia in corde mundo feci hoc.“ Longe aliter agit Abimelech iste, quam Pharao. Non est ita imperitus et sordidus, sed scit, quia cor mundum debet praeparare virtuti. Et quia puro corde voluit suscipere virtutem, idcirco eum Deus sanat, orante pro ipso Abraham. Et non solum ipsum, sed et ancillas ejus sanat. Quid autem est, quod adjecerit Scriptura: „et [3]) Dominus, inquit, non permisit ei contingere illam?“ Si virtutis formam tenet Sara, et in corde mundo Abimelech voluit accipere virtutem, quid est, quod dicitur, quia Dominus non permisit eum contingere illam? Abimelech interpretatur pater meus rex. Et videtur ergo mihi, quod hic Abimelech formam teneat studiosorum et sapientum saeculi, qui philosophiae operam dantes, licet non integram et perfectam regulam pietatis attigerint, tamen senserunt [4]) Deum patrem et regem esse omnium, id est, qui genuerit, et regat universa. Isti ergo, quantum ad ethicam, id est, moralem philosophiam spectat, etiam puritati cordis operam dedisse aliquatenus comprobantur, et omni animo, omnique studio divinae virtutis inspirationem quaesiisse. Sed hanc non permisit Deus contingere eos. Haec enim gratia non per Abraham, qui, quamvis esset magnus, famulus tamen erat, sed per Christum gentibus parabatur. Idcirco ergo, quamvis festinaret Abraham per se et in se illud impleri, quod ad eum dictum est, quoniam „bene-

---

[1]) Genes. XII, 17. [2]) Genes. XX, 5. coll. 4.

[3]) Cfr. Genes. XX, 6.

[4]) Edd. Merlini: senserint.

dicentur[1]) in te omnes gentes:" tamen in Isaac ei ponitur repromissio, id est, in Christo: sicut dicit Apostolus: „non[2]) dixit: et seminibus: quasi in multis, sed tanquam in uno: et semini tuo: qui est Christus." Sanat tamen Dominus Abimelech, et uxorem ejus, et ancillas ejus.

3. Verum non mihi videtur otiosum, quod non solum uxoris, sed et ancillarum Abimelech mentio facta est, in eo maxime, quod dicit, quia „sanavit[3]) eas Deus, et pariebant. Concluserat enim illas, ne parerent." Quantum possumus in tam difficilibus locis sentire, putamus[4]) uxorem Abimelech naturalem posse philosophiam dici; ancillas vero ejus, diversa et vana, pro qualitate sectarum, commenta dialecticae.[5]) Interea Abraham impertiri[6]) cupit etiam gentibus donum divinae virtutis, sed nondum est tempus a priore populo transire ad gentes gratiam Dei. Nam et Apostolus, licet sub alia specie et alia figura, dicit tamen „mulierem[7]) alligatam esse legi, quamdiu vir ejus vivit; si autem mortuus fuerit vir, solutam esse a lege viri, ut jam non sit adultera, si fuerit cum alio viro." Oportet ergo mori prius legem literae, ut ita demum libera jam anima spiritui nubat, et novi testamenti matrimonium sortiatur. Hoc autem, in quo nunc sumus, tempus est vocationis gentium, et mortis legis, quo possint liberae animae, jam solutae a lege viri, novo viro nubere, Christo. Quod si edoceri vis, quomodo lex mortua sit, considera et vide, ubi nunc sacrificia, ubi nunc altare, ubi templum, ubi purificationes, ubi solemnitas paschae, nonne mortua est in

---

1) Genes. XXII, 18. 2) Galat. III, 16.
3) Genes. XX, 17. 18.
4) Edd. Merlini: putemus.
5) Edd. Merlini: dialectica.
6) Edd. Merlini: impartiri.
7) Rom. VII, 2. 3.

his omnibus lex? Aut si possunt isti amici et defensores literae, custodiant literam legis. Secundum hunc ergo allegoriae ordinem, Pharao, qui est homo immundus et exterminator, Saram, id est, virtutem accipere omnino non poterat. Porro Abimelech, id est, qui munde et philosophice vivebat, poterat quidem accipere, quia in corde mundo quaerebat, sed nondum tempus advenerat. Manet ergo apud Abraham virtus, manet in circumcisione, donec tempus veniat, ut in Christo Jesu Domino nostro, in quo „habitat[1]) omnis plenitudo deitatis corporaliter,“ integra et perfecta virtus ad ecclesiam gentium transeat. Tunc ergo et domus Abimelech, et ancillae ejus, quas sanavit Dominus, parient ecclesiae filios. Hoc enim tempus est, quo sterilis parit, et quo „multi[2]) sunt filii desertae, magis quam ejus, quae habet virum.“ Aperuit enim Dominus vulvam sterilis, et effecta est fecunda, ita ut pariat gentem de semel. Sed et sancti clamant, et dicunt: „Domine,[3]) a timore tuo in ventre concepimus, et peperimus, spiritum salutis tuae fecimus super terram.“ Unde et Paulus similiter dicit: „filioli[4]) mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.“ Tales ergo parturit, et tales filios generat omnis ecclesia Dei. Nam „qui[5]) seminat in carne, de carne et metet corruptionem.“ Filii autem spiritus isti sunt, de quibus et Apostolus dicit, mulierem salvam futuram[6]) „per filiorum procreationem, si permanserint in fide et castitate.“ Ecclesia igitur Dei sic intelligat partus, sic generationes accipiat, sic patrum gesta decora et honesta interpretatione sustollat, sic verba Spiritus sancti non ineptis et

---

1) Coloss. II, 9.

2) Galat. IV, 27. coll. Jesai. LIV, 1.

3) Jesai. XXVI, 18. 4) Galat. IV, 19.

5) Galat. VI, 8.

6) I Tim. II, 15. — Ed. Ruaei: permanserit.

Judaicis fabulis decoloret, sed plena honestatis, et plena virtutis atque utilitatis assignet. Alioquin quae nobis aedificatio erit legentibus Abraham, tantum patriarcham, non solum mentitum esse Abimelech regi, sed et pudicitiam conjugis prodidisse? Quid nos aedificat tanti patriarchae uxor, si putetur contaminationibus exposita per conniventiam maritalem? Haec Judaei putent, et si qui cum iis sunt literae amici, non spiritus: nos autem spiritualibus spiritualia comparantes, et actu et intellectu spirituales efficiamur in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA VII.

De nativitate Isaac, et quod a lacte depulsus est.

1. Moses nobis legitur in ecclesia. Deprecemur Dominum, ne secundum verbum Apostoli, [1]) etiam apud nos, cum legitur Moses, velamen sit positum super cor nostrum. Lectum est enim, [2]) quia genuerat Abraham filium Isaac, cum esset centum annorum. Et dixit Sara: „quis, [3]) inquit, nuntiabit Abrahamo, quod lactat puerum Sara?“ „Et [4]) tunc, inquit, circumcidit Abraham puerum die octava.“ Hujus pueri diem natalem non celebrat Abraham, sed celebrat diem depositionis [5]) a lacte, et facit convivium magnum. Quid? putamus, quia propositum sit Spiritui sancto historias scribere, et narrare, quod a lacte depulsus sit puer, et convivium factum sit,

---

[1]) II Cor. III, 14. [2]) Genes. XXI, 5.
[3]) Genes. XXI, 7. [4]) Genes. XXI, 4.
[5]) Cod. Remigianus: „depulsionis.“ R.

quomodo luserit, aliaque puerilia egerit? An per haec [1]) putandum est, quod divinum aliquid nos edocere velit, et dignum quod humanum genus Dei vocibus discat? Isaac risus vel gaudium interpretatur. Quis ergo est, qui talem filium generet? Ille nimirum, qui dicebat de his, quos per Evangelium genuerat: „vos [2]) enim estis gaudium meum, et corona gloriae Dei.“ De hujusmodi filiis, cum fuerint a lacte depulsi, fit convivium et laetitia magna, de his, qui [3]) „non jam lacte indigent, sed cibo forti, qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali.“ Super his talibus, cum depelluntur a lacte, fit convivium magnum. Super illis autem non potest exhiberi convivium, nec haberi laetitia, de quibus dicit Apostolus: „lac [4]) vobis dedi potum, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis. Et ego non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo.“ Dicant nobis isti, qui simpliciter intelligi volunt scripturas divinas, quid est: „non [5]) potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo: lac vobis potum dedi, non escam?“ Possuntne haec simpliciter [6]) accipi?

2. Sed interim redeamus ad ea, unde digressi sumus. Laetatur Abraham, et convivium facit magnum in die, qua depulit a lacte Isaac filium suum. Post haec ludit Isaac, et ludit cum Ismael. Indignatur Sara, quod filius ancillae ludat cum filio liberae, et lusum illum perniciem putat, consilium dat Abrahamo, et dicit: „ejice [7]) ancil-

---

[1]) Edd. Merlini: hoc.

[2]) I Thess. II, 20. coll. 19.

[3]) Cfr. Hebr. V, 12. 14. [4]) I Cor. III, 2. 1.

[5]) I Cor. III, 1. 2.

[6]) Cod. Ebroicensis (itemq. edd. M.): „simpliciter.“ Libri editi: „similiter.“ R.

[7]) Genes. XXI, 10. coll. 9.

lam, et filium ejus. Non enim haeres erit filiis ancillae cum filio meo Isaac." Haec quomodo intelligi debeant, non ego nunc commentabor. Apostolus ita disseruit, dicens: „dicite [1]) mihi, qui legem legistis, legem non audistis? Scriptum est enim, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera. Sed is quidem, qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui vero ex libera, per repromissionem. Quae sunt allegorica." Quid ergo? Isaac non [2]) est secundum carnem natus? Non eum peperit Sara? Non est circumcisus? Hoc ipsum, quod ludebat cum Ismaele, non in carne ludebat? Hoc est enim, quod mirabile est in Apostoli sensu, quod, de quibus non potest dubitari, quin secundum carnem gesta sint, haec ille dicit esse allegorica: ut nos quid faciendum sit in caeteris noverimus, et in his maxime, in quibus nihil divina lege dignum historica videtur indicare narratio. Ismael ergo secundum carnem nascitur ancillae filius. Isaac vero, qui erat liberae filius, non nascitur secundum carnem, sed secundum repromissionem. Et dicit de his Apostolus, quod Agar in servitutem genuerit carnalem populum; Sara vero, quae erat libera, populum genuerit, qui non [3]) secundum carnem, sed in libertate vocatus est, qua [4]) „libertate liberavit eum Christus." Ipse enim dixit, quia „si [5]) vos filius liberaverit, vere liberi eritis." Quid vero his addit exponens Apostolus, videamus: „sed [6]) sicut tunc, inquit, is, qui secundum carnem est, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita et nunc." Vide, quomodo nos Apostolus docet, quia in omnibus caro adversatur spiritui: sive po-

---

[1]) Galat. IV, 21—24.

[2]) Edd. Merlini: est non secundum etc.

[3]) Edd. Merlini: qui non est secundum etc.

[4]) Cfr. Galat. IV, 31. [5]) Ev. Joann. VIII, 36.

[6]) Galat. IV, 29.

pulus ille carnalis adversatur huic populo spirituali, sive etiam inter nos ipsos, si quis adhuc carnalis est, spiritualibus adversatur. Nam et tu, si secundum carnem vivis, et secundum carnem conversaris, filius es Agar, et propterea adversaris his, qui secundum spiritum vivunt. Sicut etiam in nobis ipsis si requirimus, invenimus concupiscere [1]) carnem adversus spiritum, et spiritum adversus carnem, et haec sibi invicem adversari. Et invenimus legem [2]) in membris nostris repugnantem legi mentis nostrae, et captivos nos ducentem in lege peccati. Vides, quantae sunt pugnae carnales adversus spiritum? Est adhuc et alia pugna his pene omnibus violentior, quod ii, qui legem secundum carnem intelligunt, adversantur his, qui secundum spiritum sentiunt, et persequuntur eos. Quare? quia „animalis [3]) homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei. Stultitia est enim illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter dijudicatur.“ Et tu ergo, si habes in te fructum [4]) spiritus Dei, quod est gaudium, caritas, pax, patientia, Isaac esse potes, non secundum carnem natus, sed secundum repromissionem; et esse filius liberae, si tamen potes et tu secundum Paulum dicere: „in [5]) carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus: — arma enim militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia[6]) Deo ad [7]) destructionem munitionum —: cogitationes destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversum scientiam Dei.“ Si potes talis esse, ut digne tibi aptetur etiam illa Apostoli sen-

---

[1]) Galat. V, 17. [2]) Rom. VII, 23.

[3]) I Cor. II, 14. [4]) Cfr. Galat. V, 22.

[5]) II Cor. III, 3—5.

[6]) Edd. Merlini: potentia a Deo.

[7]) Sic recte habent Mss. Male vero libri editi (v. c. edd. M.): „ad destructionem cogitationum, destruentes omnem altitudinem“ etc. R.

tentia, quae dicit: „vos[1]) autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis:“ et tu ergo, si talis es, non es secundum carnem natus, sed secundum spiritum per repromissionem, et eris heres repromissionum, secundum quod dictum est: „heredes[2]) quidem Dei, coheredes autem Christi.“ Non eris coheres ejus, qui secundum carnem natus est, sed coheres Christi, quia „etsi[3]) cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus.“

3. Et tamen secundum ea, quae scripta sunt, non video, quid moverit Saram, ut filium ancillae juberet expelli. Ludebat cum filio suo[4]) Isaac. Quid laeserat, aut quid nocuerat, si ludebat? Quasi non hoc in aetate illa etiam gratum esse debuerit, quod luserit filius ancillae cum filio liberae. Tum deinde et Apostolum miror, qui ludum hunc persecutionem pronuntiavit, dicens: „sed[5]) sicut tunc is, qui secundum carnem natus[6]) fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita et nunc:“ cum utique nulla persecutio Ismaelis adversum Isaac mota referatur, nisi hic solus ludus infantiae. Sed videamus, quid in hoc ludo intellexerit Paulus, et quid indignata sit Sara. Superius jam exponentes spiritualiter, loco virtutis posuimus Saram. Si ergo caro, cujus personam gerit Ismael, qui secundum carnem nascitur, spiritui blandiatur, qui est Isaac, et illecebrosis cum eo deceptionibus agat, si delectationibus illiciat, voluptatibus molliat, hujuscemodi ludus carnis cum spiritu, Saram maxime, quae est virtus, offendit, et hujuscemodi blandimenta acerbissimam persecutionem judicat Paulus. Et

1) Rom. VIII, 9. 2) Rom. VIII, 17.
3) II Cor. V, 16. 4) Deest „suo“ in edd. M.
5) Galat. IV, 29.
6) Mss.: „natus fuerat;“ quae verba in libris editis (e. c. edd. M.) omittuntur. R.

tu ergo, o auditor horum, non illam solam persecutionem putes, quando furore gentilium ad immolandum idolis cogeris: sed si forte te voluptas carnis illiciat, si tibi libidinis alludat illecebra, haec, si virtutis es filius, tanquam persecutionem maximam fuge. Idcirco enim et Apostolus dicit: „fugite[1]) fornicationem." Sed si injustitia blandiatur, ut personam potentis accipiens,[2]) et gratia ejus flexus, non rectum judicium feras: intelligere debes, quia sub specie ludi blandam persecutionem ab injustitia pateris. Verum et per singulas malitiae species, etiam si molles et delicatae sint, et ludo similes, has persecutionem spiritus dicito, quia in his omnibus virtus offenditur.

4. Duo sunt ergo filii Abraham, unus de ancilla, et unus de libera: uterque tamen filius Abraham, licet non uterque de libera. Propterea et is, qui de ancilla nascitur, heres quidem non fit cum filio liberae, accepit tamen dona, et non dimittitur vacuus. Accepit et ipse benedictionem, sed filius liberae accepit repromissionem. Fit[3]) et ille in gentem magnam, sed iste in populum adoptionis. Spiritualiter ergo omnes quidem, qui per fidem veniunt ad agnitionem Dei, possunt filii Abrahami dici. Sed in his sunt aliqui pro caritate adhaerentes Deo, alii pro metu et timore futuri judicii. Unde et Apostolus Joannes dicit: „qui[4]) timet, non est perfectus in caritate. Perfecta autem dilectio foras mittit timorem." Iste ergo, qui in caritate perfectus est, et de Abraham nascitur, et filius liberae est. Qui vero non perfecta caritate, sed futurae poenae metu et suppliciorum timore

[1]) I Cor. VI, 18.

[2]) Aliquot Mss. „accipias." R.

[3]) Mss. „Fit et ille." Libri editi (v. c. edd. M.): „Fiat et ille." R.

[4]) I Joann. IV, 18.

mandata custodit, est quidem et ipse filius Abrahami, accipit et ipse dona, id est, operis sui mercedem, quia etiam „qui [1]) calicem aquae frigidae dederit tantum in nomine discipuli, non peribit merces ejus." Tamen inferior illo est, qui non servili timore, sed in caritatis libertate perfectus est. Tale aliquid etiam Apostolus ostendit, cum dicit: „quamdiu [2]) quidem heres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad praefinitum tempus a patre." Parvulus ergo est, qui lacte alitur, et expers est sermonis justitiae, nec potest cibum solidum accipere sapientiae divinae, et scientiae legis, qui non potest spiritualia spiritualibus comparare, qui nondum potest dicere: „cum [3]) autem factus sum vir, [4]) quae erant parvuli deposui:" iste ergo nihil differt a servo. Si vero relinquens initiorum Christi sermonem ad perfectionem feratur, et „quae [5]) sursum sunt quaerat, ubi Christus est in dextra Dei sedens, non quae super terram," et contempletur [6]) „non ea, quae videntur, sed quae non videntur," neque in divinis scripturis sequatur occidentem literam, sed vivificantem spiritum: ex illis erit sine dubio, qui non accipiunt „spiritum [7]) servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clament Abba, Pater."

5. Quid interim agat Abraham, postquam indignata est Sara, videamus. Ejicit ancillam et filium ejus, sed tamen dat ei utrem aquae. Non enim habebat mater ejus puteum aquae vivae, nec poterat puer haurire de puteo aquam. Isaac [8]) habebat puteos, pro quibus et certamina patitur adversus Philistinos. Ismael autem de

---

[1]) Matth. X, 42. [2]) Galat. IV, 1. 2.

[3]) I Cor. XIII, 11.

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.): „vir, evacuavi quae erant parvuli," sed Mss. ut in nostro textu. R.

[5]) Cfr. Coloss. III, 1. 2. [6]) Cfr. II Cor. IV, 18.

[7]) Cfr. Rom. VIII, 15. [8]) Cfr. Genes. XXVI.

utre bibit aquam, sed hic uter quasi uter deficit, et ideo sitit [1]) et non invenit potum. Tu autem, qui secundum Isaac repromissionis es filius, bibe [2]) „aquas de tuis fontibus, [3]) et de tuis puteis: aquae non effluant foras, sed intus in tuis plateis currant tuae aquae." Ille vero, qui secundum carnem natus est, de utre aquam bibit, et aqua ipsa deficit ei, et in multis deficit. Uter legis est litera, de qua ille carnalis populus bibit, et inde intellectum capit: quae litera frequenter ei deficit, et explicare se non potest. In multis enim defectum patitur historialis intelligentia. Ecclesia autem de Evangelicis et Apostolicis fontibus bibit, qui nunquam deficiunt, sed in plateis suis percurrunt, quia in latitudine spiritualis interpretationis abundant semper et fluunt. Bibit et de puteis, cum profundiora quaeque haurit et scrutatur ex lege. Per [4]) hoc arbitror mysterium etiam Dominus et Salvator noster dicebat ad Samaritanum, ubi, velut si cum ipsa Agar loqueretur, aiebat: „omnis, [5]) qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum; qui autem biberit de aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum." Et illa dicit ad Salvatorem: „da [6]) mihi Domine hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire." Post haec Dominus ad eam: „qui [7]) credit, inquit, in me, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam."

6. Errabat ergo Agar per desertum cum puero, et puer plorabat, et projecit eum Agar, dicens, ne videam mortem filii mei. Post haec, cum jam quasi moriturus

---

1) Mss.: „sitit." Libri editi (v. c. edd. M.): „petit." R.

2) Prov. V, 15. 16.

3) Edd. Merlini: fontibus: et de puteis tuis aquae non effluant etc.

4) Libri editi (v. c. edd. M.): „Pro hoc arbitror mysterio quod etiam" etc., sed Mss. ut in nostro textu. R.

5) Ev. Joann. IV, 13. 14. 6) Ev. Joann. IV, 15.

7) Cfr. ev. Joann. IV, 14. coll. edd. N. T.

fuisset abjectus, et flevisset, adest ei angelus Domini, et aperuit oculos Agar, et vidit puteum aquae vivae. Haec ad historiam referri quemadmodum possunt? Ubi enim invenimus, quod Agar clausos habuerit oculos, et aperti sunt postmodum? Nonne luce clarior est in his intelligentia spiritualis et mystica, quod abjectus est is, qui secundum carnem est populus, et tamdiu jacet in fame et [1]) siti, non [2]) famem panis perferens, neque sitim aquae, sed sitim verbi Dei, donec aperiantur oculi synagogae? Hoc est, quod Apostolus dicit esse mysterium, [3]) quia „caecitas contigit ex parte in Israel, donec plenitudo gentium introiret, et tunc omnis Israel salvus fieret." Ista est ergo caecitas in Agar, quae secundum carnem genuit, quae tamdiu in ea permanet, donec velamen literae auferatur per [4]) Evangelium Dei, et videat aquam vivam. Nunc enim jacent Judaei circa ipsum puteum, sed oculi eorum clausi sunt: et non possunt bibere de puteo legis et prophetarum. Sed et nos caveamus, quia frequenter et nos circa puteum jacemus aquae vivae, id est, circa scripturas divinas, et erramus in ipsis. Tenemus libros, et legimus, sed spiritualem sensum non attingimus. Et ideo opus est lacrimis et orationibus indesinentibus postulare, ut Dominus aperiat oculos nostros: quia et illi caeci, [5]) qui sedebant in Jericho, nisi clamassent ad Dominum, non fuissent aperti oculi eorum. Et quid dico, ut aperiantur oculi nostri? Quia jam aperti sunt. Jesus enim venit aperire oculos caecorum. Aperti ergo sunt oculi nostri, et de litera legis velamen ablatum est. Sed vereor, ne nos ipsi eos somno iterum profundiore

---

[1]) Sic Cod. Belvacensis melius quam libri editi (e. c. edd. M.), in quibus legitur: „et siti? Non enim famem panis perferens" etc. R.

[2]) Cfr. Amos. VIII, 11. [3]) Cfr. Rom. XI, 25.

[4]) Tres Mss. Turonenses: „per angelum Dei." R.

[5]) Matth. XX, 30.

claudamus, dum non vigilamus in intellectu spirituali, neque solliciti sumus, ut somnum discutiamus ab oculis nostris, et contemplemur, quae spiritualia sunt, uti ne cum populo carnali circa ipsam aquam positi erremus, quin potius vigilemus, et cum propheta dicamus: „si[1]) dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, aut requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob." Ipsi gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA VIII.

De eo, quod obtulit Abraham filium suum Isaac.

1. Adhibete huc aures, qui accessistis ad Dominum, qui fideles esse vos creditis, et considerate diligentius quemadmodum fidelium fides probatur ex his, quae recitata sunt nobis. „Et[2]) factum est, inquit, post haec verba, tentavit Deus Abraham, et dixit ei: Abraham, Abraham. Et ille dixit: ecce ego." Observa singula, quae scripta sunt. In singulis enim, si quis scit in altum fodere, inveniet thesaurum, et fortassis etiam, ubi non existimatur, latent mysteriorum pretiosa monilia. Abram vocabatur vir iste prius, et nusquam legimus, quod hoc nomine vocaverit eum Deus, aut dixerit ei: Abram, Abram. Non enim a Deo vocari poterat nomine delendo, sed vocat eum hoc nomine, quod ipse donavit, et non solum vocat eum hoc nomine, sed et ingeminat. Cumque ille respondisset: „ecce[3]) ego:" dicit ad eum:

---

[1]) Psalm. CXXXII, 4. 5. (CXXXI.)
[2]) Genes. XXII, 1. [3]) Genes. XXII, 1.

„accipe[1]) filium tuum carissimum, quem diligis, Isaac, et offeres mihi eum. Vade, inquit, in terram excelsam, et ibi offeres eum holocaustum in uno ex montibus, quem ostendero tibi." Nomen quidem cur ei donaverit Deus, et vocaverit Deus, et vocaverit eum Abraham, ipse interpretatus est: „quia[2]) patrem, inquit, multarum gentium posui te." Hanc repromissionem dedit ei Deus, cum haberet filium Ismael, sed pollicitus est ei, quia in filio, qui nasceretur ex Sara, complebitur ista promissio. Accenderat ergo animum ipsius in amorem filii, non solum posteritatis gratia, sed et promissionum spe. Sed hunc, in quo ei positae sunt promissiones magnae istae et mirabiles, hunc, inquam, filium, in quo vocatum est nomen ejus Abraham, holocaustum Domino jubetur offerre in uno ex montibus. Quid tu ad haec, o Abraham? Quae et quales cogitationes moventur in corde tuo? Prolata est vox a Deo, quae discutiat et probet fidem tuam. Quid ad haec dicis? Quid cogitas? Quid retractas? Putasne revolvis in corde tuo, quia, si in Isaac data est mihi repromissio, hunc autem offero holocaustum, superest, ut non speretur ulla[3]) promissio? Aut magis illa cogitas et dicis, quia impossibile est mentiri eum, qui repromisit: quicquid illud fuerit, promissio permanebit? Verum ego quia minimus sum, tanti patriarchae cogitationes non valeo perscrutari, nec scire possum, vox Dei, quae ad tentandum eum processerat, quas ei cogitationes moverit, quid animi attulerit, cum juberetur unicum jugulare. Sed quoniam „spiritus[4]) prophetarum prophetis subjectus est," Paulus Apostolus, qui per spiritum, credo, didicerat, quid animi, quid consilii Abraham ges-

---

[1]) Cfr. Genes. XXII, 2. [2]) Genes. XVII, 5.

[3]) Ita Mss. Alias vero (v. c. in edd. M.): „illa promissio? Aut" etc. R.

[4]) I Cor. XIV, 32.

serit, indicavit dicens: „fide[1]) Abraham non haesitavit, cum unicum offerret, in quo acceperat repromissiones, cogitans quia et a mortuis eum suscitare potens est Deus.“ Prodidit ergo nobis cogitationes viri fidelis Apostolus, quod fides resurrectionis jam tum haberi coeperit in Isaac. Abraham ergo resurrecturum sperabat Isaac, et credebat[2]) futurum, quod adhuc non erat factum. Quomodo ergo filii sunt Abraham, qui factum non credunt in Christo, quod ille futurum credidit in Isaac? Imo, ut apertius loquar, sciebat[3]) in se Abraham futurae veritatis imaginem praeformari, sciebat de semine suo nasciturum Christum, qui et offerendus esset totius mundi verior hostia, et resurrecturus a mortuis.

2. Sed nunc interim „tentabat,[4]) inquit, Deus Abraham, et dicit ad eum: accipe filium tuum carissimum, quem diligis.“ Non enim suffecerat dixisse „filium,“ sed adjicitur et „carissimum.“ Esto et hoc: quid adhuc additur et „quem diligis?“ Sed vide tentationis pondus. Caris et dulcibus appellationibus iterum ac saepe repetitis, paterni suscitantur affectus, ut amoris evigilante memoria ad immolandum filium paterna dextera retardaretur, et adversus fidem animi tota carnis militia repugnaret, additur tentationis tempore: „accipe[5]) inquit, ergo filium tuum carissimum, quem diligis, Isaac.“ Esto Domine, quia commemoras de filio patrem, addis[6]) et „carissimum,“ quem praecipis jugulari. Sufficiat hoc ad supplicium patris. Addis rursum, et „quem[7]) diligis.“ Sint et in hoc parenti triplicata supplicia. Quid opus est

[1]) Hebr. XI, 17.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.): „credidit.“ R.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „sciebat se Abraham futurae veritatis imaginem praeformare.“ R.

[4]) Genes. XXII, 1. 2. [5]) Genes. XXII, 2.

[6]) Edd. Merlini: addis sed carissimum.

[7]) Genes. XXII, 2.

adhuc, ut commemores et „Isaac?" Numquid nesciebat Abraham, quia filius suus ille carissimus, ille, quem diligebat, Isaac vocaretur? Sed cur hoc additur in tempore? Ut recordaretur Abraham, quia dixeras ad eum: „quod [1]) in Isaac vocabitur tibi semen," et quod in Isaac erunt tibi repromissiones. Fit et commemoratio nominis, ut et promissionum, quae sub hoc nomine factae sunt, desperatio subeat. Sed haec omnia, quia tentabat Deus Abraham.

3. Quid post haec? „Vade, [2]) inquit, in terram excelsam, in unum ex montibus, quem tibi ostendero, et ibi eum offeres holocaustum." Intuemini per singula, quomodo fiunt tentationis augmenta. „Vade in terram excelsam." Numquid non potuerat duci prius Abraham cum puero ad illam terram excelsam, et imponi prius in montem quemcunque delegerat Dominus, et ibi ad eum dici, ut offerret filium? Sed prius ei dicitur, quia offerre debeat filium suum, et tunc jubetur ire in terram excelsam, et adscendere in montem. Quo hoc spectat? Ut dum ambulat, dum iter agit, per totam viam cogitationibus discerpatur, ut hinc perurgente praecepto, hinc vero unici affectu obluctante crucietur. Propterea ergo etiam via injungitur, etiam montis adscensio, ut in his omnibus spatium certaminis accipiat affectus et fides, amor Dei et amor carnis, praesentium gratia et exspectatio futurorum. Mittitur ergo in terram excelsam, et non sufficit patriarchae tantum opus Domino peracturo terra excelsa, sed et montem jubetur adscendere, scilicet, ut fide elatus terrena derelinquat, et ad superna conscendat.

4. „Surrexit [3]) ergo Abraham mane, et stravit asinam suam, et concidit ligna ad holocaustum. Et accepit fi-

---

[1]) Genes. XXI, 12. coll. Rom. IX, 7. 8. Hebr. XI, 18. 19. et Gal. III, 16.

[2]) Cfr. Genes. XXII, 2. [3]) Cfr. Genes. XXII, 3.

lium suum Isaac, et duos pueros, et pervenit ad locum, quem dixerat ei Deus, die tertia." Surrexit Abraham mane. Quod addidit „mane," ostendere fortasse voluit quia initium lucis splenderet in corde ejus. Stravit asinam suam, ligna praeparavit, assumsit filium. Non deliberat, non detractat, non communicat cum ullo homine consilium, sed statim occupat iter. „Et pervenit, inquit, ad locum, quem dixerat ei Dominus, die tertia." Omitto nunc, quid sacramenti contineat dies tertia: sapientiam et consilium tentantis intueor. Sic in proximo non erat mons aliquis, cum totum ageretur in montibus, sed per triduum iter protenditur, ut [1]) per totum triduum recursantibus curis, paterna viscera crucientur, et omni hoc spatio tam prolixo intueretur filium pater, cibum cum eo sumeret, tot noctibus puer penderet in amplexibus patris, inhaereret pectori, cubitaret in gremio? Vide in quantum tentatio cumulatur. Tertia tamen dies semper apta fit sacramentis. Nam et populus cum exisset de Aegypto, tertia die offert sacrificium Deo, et in die tertia purificatur. Et [2]) resurrectio Domini tertia est die: et multa alia intra hanc diem mysteria concluduntur.

5. „Respiciens, [3]) inquit, Abraham vidit locum de longe, et dixit ad pueros suos: sedete hic cum asina, ego autem et puer ibimus usque illuc, et cum adoraverimus, revertemur ad vos." Pueros dimittit. Non enim poterant adscendere pueri cum Abraham ad holocausti locum, quem ostenderat Deus. „Vos [4]) ergo, inquit, se-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „et per totum — viscera crucientur, ut omni hoc spatio." Paulo post iidem Mss.: „tot noctibus puer penderet" etc. Alias (e. c. in edd. M.) „puer" deerat, et adverbium „semper," quod ex Mss. restituimus in phrasi, quae infra habetur: „Tertia tamen dies semper apta fit sacramentis." R.

[2]) Edd. Merlini: Et resurrectionis domini tertia est dies: et multa etc.

[3]) Genes. XXII, 4. 5. [4]) Genes. XXII, 5.

dete: ego autem et infans ibimus, et cum adoraverimus, revertemur ad vos." Dic mihi Abraham, verum dicis ad pueros, quod adores, et redeas cum infante, an fallis? Si verum dicis, ergo non facies eum holocaustum. Si fallis, tantum patriarcham non decet fallere. Quid enim animi in te indicat sermo hic? Verum, inquit, dico, et holocaustum offero puerum. Idcirco enim ligna mecum porto, et cum ipso redeo ad vos. Credo enim et fides mea haec est, quod [1]) „et a mortuis suscitare eum potens est Deus."

6. „Post [2]) haec accepit, inquit, Abraham ligna ad holocaustum, et superposuit ea Isaac filio suo, et accepit ignem in manibus suis, et gladium, et abierunt simul." Quod ipse sibi ligna ad holocaustum portat Isaac, illa figura est, quod et Christus ipse sibi bajulavit crucem, et tamen portare ligna ad holocaustum sacerdotis officium est. Fit ergo ipse hostia, et sacerdos. Sed et quod additur: „et abierunt ambo simul:" ad hoc refertur. Cum enim Abraham velut sacrificaturus ignem portaret et cultrum, Isaac non vadit post ipsum, sed cum ipso, ut ostendatur cum ipso pariter fungi sacerdotio. Quid post haec? „Dixit, [3]) inquit, Isaac ad Abraham patrem suum: Pater." Et haec pro tempore a filio prolata tentationis est vox. Quomodo enim putas immolandus filius per hanc vocem viscera paterna concussit? Et quamvis Abraham rigidior esset pro fide, reddit tamen etiam ipse affectionis vocem, et respondit: „quid [4]) est, fili? At ille: ecce, inquit, ignis et ligna, ubi ovis est ad holocaustum? Ad haec respondit Abraham: Deus providebit sibi ovem ad holocaustum, fili." Movet me Abrahami satis diligens et cauta responsio. Nescio, quid videbat in spiritu, quia non de prae-

---

[1]) Hebr. XI, 19. [2]) Genes. XXII, 6.
[3]) Genes. XXII, 7.
[4]) Genes. XXII, 7. 8.

senti, sed de futuro dicit: „deus[1]) providebit ipse sibi ovem:“ futura respondit filio de praesentibus requirenti. Ipse namque sibi Dominus ovem providebat in Christo, quia et „sapientia[2]) ipsa sibi domum aedificavit,“ et ipse „se[3]) humiliavit usque ad mortem:“ et omnia quaecunque legeris de Christo, non necessitate, sed sponte facta reperies.

7. „Perrexerunt[4]) ergo ambo, et venerunt ad locum, quem dixerat ei Deus.“ Moses cum venisset ad locum, quem ostendit ei Deus, non permittitur adscendere, sed ante ei dicitur: „solve[5]) corrigiam calceamenti de pedibus tuis.“ Abrahamo nihil horum dicitur, et Isaac, sed adscendunt, nec calceamenta deponunt. In quo illa fortassis est ratio, quod Moses quamvis esset magnus, tamen de Aegypto veniebat, et erant aliqua mortalitatis vincula pedibus ejus innexa. Abraham vero et Isaac nihil horum habent, sed veniunt ad locum, aedificat[6]) Abraham altare, imponit ligna super altare, colligat puerum, praeparat se ad jugulandum. Multi estis patres in ecclesia Dei, qui haec audistis. Putas aliquis vestrum ex ipsa historiae narratione tantum constantiae, tantum animi robur acquirit, ut, cum forte amittitur filius morte communi, et omnibus debita, etiamsi sit unicus, etiamsi sit dilectus, adducat sibi in exemplum Abraham, et magnanimitatem ejus ante oculos ponat? Et quidem a te non exigitur istud animi magnitudinis, ut ipse alliges filium, ipse constringas, ipse gladium pares, ipse unicum jugules. Haec omnia a te mysteria non quaeruntur. Proposito saltem et mente constans esto, fide fixus laetus offer filium Deo. Esto sacerdos

---

1) Genes. XXII, 8. 2) Prov. IX, 1.
3) Philipp. II, 8. 4) Genes. XXII, 8. 9.
5) Exod. III, 5.
6) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „aedificant altare: Abraham ponit ligna super“ etc. R.

animae filii tui. Sacerdotem autem immolantem Deo non decet flere. Vis videre, quia exigitur hoc a te? In Evangelio Dominus dicit: „si[1]) filii Abraham essetis, opera utique Abrahami faceretis.“ Ecce, istud est opus Abrahami. Facite opera, quae fecit Abraham, sed non cum tristitia: „hilarem[2]) enim datorem diligit Deus.“ Quod si et vos tam promti fueritis, a Deo dicetur vobis: „adscende[3]) in terram excelsam, et in montem, quem ostendero tibi,“ et ibi offer mihi filium tuum. Non in profundis terrae, nec in convalle fletus, sed in altis et excelsis montibus offer filium tuum. Ostende, quia fides in Dominum fortior est, quam carnis affectus. Amabat enim, inquit, Abraham Isaac filium suum, sed amori carnis praetulit amorem Dei, et inventus est non in visceribus carnis, sed in visceribus Christi, id est in visceribus verbi Dei, et veritatis, et sapientiae.

8. „Extendit[4]) inquit, Abraham manum suam, ut acciperet gladium, et jugularet filium suum. Et vocavit eum angelus Domini de coelo, et dixit: Abraham, Abraham. At ille dixit: ecce ego. Et dixit: ne injicias manum tuam super puerum, neque facias ei quicquam. Nunc enim cognovi, quia tu times Deum.“ In hoc ergo sermone solet objici nobis, quod Deus nunc se cognovisse dicat, quia Abraham timeat Deum, quasi qui ante ignoraverit. Sciebat Deus, et non eum latebat, quippe qui novit omnia antequam fiant; sed propter te haec scripta sunt: quia et tu credidisti quidem Deo, sed nisi opera fidei expleveris, nisi in omnibus praeceptis etiam difficilioribus parueris, nisi sacrificium obtuleris, et ostenderis, quia nec patrem, nec matrem, nec filios praeferas

---

1) Ev. Joann. VIII, 39.

2) II Cor. IX, 7. coll. Prov. XXII, 8.

3) Genes. XXII, 2.

4) Genes. XXII, 10. 11. 12.

Deo, non agnosceris, quia timeas Deum, nec dicetur de te: quia nunc cognovi, quia timeas[1]) tu Deum. Et tamen considerandum est, quia angelus haec refertur ad Abraham locutus, et quia in consequentibus evidenter hic angelus Dominus ostenditur. Unde puto, quod, sicut inter nos homines habitu repertus est ut homo, ita et inter angelos habitu est repertus ut angelus. Et ipsius sequentes exemplum angeli in coelo laetantur[2]) super uno peccatore poenitentiam agente, et de profectibus hominum gloriantur. Ipsi enim velut procurationem animarum nostrarum tenent, quibus, dum adhuc parvuli sumus, velut tutoribus[3]) et actoribus committimur usque ad praefinitum tempus a patre. Et ipsi ergo nunc de profectu uniuscujusque nostrum dicunt: quia nunc cognovi, quia tu times Deum. Verbi causa, propositum habeo martyrium, non ex hoc dicere ad me angelus poterit: quia nunc cognovi, quod tu times Deum. Deo enim soli cognitum est propositum mentis. Si vero accessero ad agones, protulero bonam confessionem, quae inferuntur, constanter cuncta suscepero, tunc potest dicere angelus, velut confirmans me et corroborans: „nunc[4]) cognovi, quod tu times Deum.“ Verum haec dicta sunt ad Abraham, ut pronuntiatus sit timere Deum. Quare? Quia non pepercit filio suo. Nos vero conferamus haec cum Apostoli dictis, ubi dicit de Deo: „qui[5]) proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.“ Vide Deum magnifica cum hominibus liberalitate certantem. Abraham mortalem filium non moriturum obtulit Deo, Deus immortalem filium pro omnibus tradidit morti. Quid nos ad haec dicemus? Quid retribuemus[6])

---

[1]) Edd. Merlini: times.
[2]) Cfr. Luc. XV, 10. [3]) Cfr. Galat. IV, 2.
[4]) Genes. XXII, 12. [5]) Rom. VIII, 32.
[6]) Cfr. Psalm. CXVI, 12. (CXV.)

Domino pro omnibus, quae retribuit nobis? Deus pater propter [1]) nos proprio filio non pepercit. Quis vestrum, putas, audiet aliquando vocem angeli, dicentis: nunc cognovi, quia times tu Deum, quia non pepercisti filio tuo, vel filiae tuae, vel uxori, aut non pepercisti pecuniae, vel honoribus saeculi, et ambitionibus mundi, sed omnia contemsisti et omnia duxisti ut [2]) stercora, ut Christum lucrifaceres, vendidisti omnia, et dedisti pauperibus, et secutus es verbum Dei? Quis vestrum, putas, audiet ab angelis hujuscemodi vocem? Iterum Abraham audit hanc vocem, et dicitur ad eum: „quia [3]) non perpercisti filio tuo dilecto propter me."

9. „Et [4]) respiciens, inquit, Abraham oculis suis vidit, et ecce, aries tenebatur cornibus in virgulto Sabech." Diximus, puto, in superioribus, quod Isaac formam gereret Christi, sed et aries hic nihilominus formam Christi gerere videtur. Sed quomodo Christo uterque conveniat, et Isaac, qui non est jugulatus, et aries, qui jugulatus est, operae pretium est noscere. Christus Verbum Dei est, sed „Verbum [5]) caro factum est." Unum igitur in Christo de superioribus est, alterum ex humana natura et virginali utero susceptum. Patitur ergo Christus, sed in carne; et pertulit mortem, sed caro, cujus hic aries forma est: sicut et Joannes dicebat: „ecce, [6]) agnus Dei, ecce, qui tollit peccata mundi." Verbum vero in incorruptione permansit, quod est secundum spiritum Christus, cujus imago est Isaac. Ideo ipse et hostia est, et pontifex secundum spiritum. Nam qui offert hostiam patri secundum carnem, ipse in altari crucis offertur, quia, sicut dictum est de eo: „ecce, agnus Dei, ecce, qui tollit pecca-

---

[1]) Cfr. Rom. VIII, 32.

[2]) Deest „ut" in edd. M. [3]) Genes. XXII, 12.

[4]) Genes. XXII, 13. — Edd. Merlini: „Sabet," ed Ruaci: „Sabech." Cfr. Lexica.

[5]) Ev. Joann. I, 14. [6]) Ev. Joann. I, 29.

tum mundi:" ita de eo dictum est: „tu [1]) es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech." Tenetur ergo cornibus aries in virgulto Sabech.

10. „Et [2]) accepit, inquit, arietem, et obtulit eum holocaustum pro Isaac filio suo, et vocavit Abraham nomen loci illius: Dominus videt." Scientibus haec audire, intelligentiae spiritualis evidens panditur via. Omnia enim, quae gesta sunt, ad visionem perveniunt. Dicitur namque, quia Dominus videt. Visio autem, quam Dominus vidit, in spiritu est, ut et tu haec, quae scripta sunt, in spiritu videas: et sicut in Domino corporeum nihil est, ita etiam tu in his omnibus corporeum nihil sentias; sed in spiritu generes etiam tu filium Isaac, cum habere coeperis fructum spiritus, gaudium, pacem. Quem tamen filium ita demum generabis, si ut de Sara scriptum [3]) est, quia defecerunt Sarae muliebria, et tunc genuit Isaac, ita deficiant et in anima tua muliebria, ut nihil jam muliebre et effeminatum habeas in anima tua, sed viriliter agas, et viriliter praecingas lumbos tuos: si sit pectus tuum thorace justitiae munitum, si [4]) galea salutis, et gladio spiritus accingaris. Si ergo deficiant muliebria fieri in anima tua, generas [5]) filium de conjuge tua, virtute et sapientia, gaudium ac laetitiam. Generas autem gaudium, si omne gaudium existimaveris, [6]) cum in tentationes varias incideris, et istud gaudium offeras in sacrificium Deo. Cum enim laetus accesseris ad Deum, iterum tibi reddit, quod obtuleris, et dicit tibi, quia „iterum [7]) videbitis me, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo aufe-

---

[1]) Psalm. CX, 4. [2]) Genes. XXII, 13. 14.
[3]) Genes. XVIII, 11.
[4]) Edd. Merlini: si galea salutari etc.
[5]) Edd. Merlini: generes.
[6]) Jacob. I, 2.
[7]) Ev. Joann. XVI, 17. 22.

ret a vobis." Sic ergo quae obtuleris Deo, multiplicata recipies. Tale aliquid, licet per aliam figuram, refertur in Evangeliis,[1] cum per parabolam dicitur accepisse quis mnam, ut negotiaretur, et patrifamilias pecuniam quaereret. Sed si attuleris quinque multiplicata in decem, tibi ipsi donantur, tibi conceduntur. Audi enim quid dicit: „tollite,[2] inquit, huic mnam, et date illi, qui habet decem mnas." Sic ergo videmur quidem Domino negotiari, sed nobis cedunt negotiationis lucra: et videmur offerre Domino hostias, sed nobis, quae offerimus, redonantur. Deus enim nullius indiget, sed nos vult divites esse, nostrum desiderat per singula quaeque profectum. Haec nobis figura ostenditur etiam in his, quae gesta sunt erga Job. Et ille enim propter Deum perdidit omnia, cum dives esset. Sed quia pertulit bene agones patientiae, et in omnibus, quae passus est, magnanimus fuit, et dixit: „Dominus[3] dedit, Dominus abstulit: ut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum:" vide ad ultimum, quid de eo scribibur: „recepit,[4] inquit, omnia dupla, quae amiserat." Vides quid est amittere aliquid pro Deo, hoc est, multiplicata recipere tibi. Et aliquid amplius Evangelia[5] promittunt, centuplum tibi pollicentur, insuper et vitam aeternam, in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

---

[1]) Cfr. Luc. XIX, 11. seqq. [2]) Luc. XIX, 24.
[3]) Job. I, 21. [4]) Job. XLII, 10.
[5]) Cfr. Matth. XIX, 29.

HOMILIA IX.

De repromissionibus secundis ad Abraham factis.

Quantum legentes progredimur, tantum nobis sacramentorum cumulus augetur. Et ut si quis exiguo vectus navigio ingrediatur mare, donec terrae vicinus est, minus metuit: cum vero paulatim in altum fuerit progressus, et undis intumescentibus vel in excelsum attolli coeperit, vel iisdem dehiscentibus in ima deduci: ibi vero mentem pavor ingens et formido percutit, quod exiguam ratem tam immensis fluctibus credidit: ita etiam nos pati videmur, qui exigui meritis, et ingenio tenues, inire tam vastum mysteriorum pelagus audemus. Sed si, orantibus vobis, Dominus dignetur Spiritus sui sancti auram nobis prosperam dare, secundo verbi cursu portum salutis intrabimus. Videamus ergo nunc quae sunt, quae nobis recitata sunt. „Et[1]) vocavit, inquit, angelus Domini Abraham secundo de coelo, dicens: per memet ipsum juravi, dicit Dominus: propterea quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo dilecto propter me, benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te, et erit semen tuum sicut stellae coeli in multitudine, et sicut arena maris, quae non potest dinumerari," et cetera. Sollicitum haec et intentum auditorem requirunt. Novum est enim, quod dicit: „et[2]) vocavit, inquit, angelus Domini Abraham secundo de coelo." Quod tamen addit,[3]) non est novum. Nam „benedicens[4]) benedicam te," et ante jam dictum est, et „multiplicans multiplicabo te," ante promissum est: et „erit semen tuum sicut stellae coeli, et

---

[1]) Cfr. Genes. XXII, 15—17.

[2]) Genes. XXII, 15.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „addidit." Mss. „addit." R.

[4]) Genes. XXII, 17.

sicut arena maris," et prius fuerat pronuntiatum. Quid ergo est nunc amplius, quod secundo clamatur e coelo? Quid novi veteribus[1]) repromissionibus additur? Quid plus praemii datur in eo, quod dicit: „propterea[2]) quod fecisti verbum hoc:" id est, propterea quod filium obtulisti, propterea quod non pepercisti unico filio tuo? Nihil aliud[3]) additum video, eadem repetuntur, quae prius fuerant repromissa. Ergo superfluum videbitur eadem saepius[4]) retractari? Imo necessarium. In sacramentis enim fiunt cuncta, quae fiunt. Abraham si tantum secundum carnem vixisset, et unius populi, quem secundum carnem genuit, pater fuisset, una[5]) sufficeret repromissio. Nunc vero, ut ostenderet eum primo patrem futurum eorum, qui secundum carnem circumcisi sunt, circumcisionis suae tempore datur ei repromissio, quae ad populum circumcisionis pertinere deberet. Secundo, quia pater esset futurus etiam eorum, qui ex fide sunt, et qui per passionem Christi veniunt ad hereditatem, tempore nihilominus passionis Isaac, promissio renovatur, quae pertinere debeat ad eum populum, qui passione Christi ac resurrectione salvatur. Et eadem quidem repeti videntur, sed longe diversa sunt. Illa enim, quae prius dicta sunt, et ad priorum populum pertinent, in terris dicta sunt. Sic enim dicit Scriptura: „et[6]) eduxit eum foras," de tabernaculo scilicet, et „dixit ei: respice stellas coeli, si dinumerari possunt a multitudine." Et addidit: „sic erit semen tuum." Ubi autem secundo repetitur repromissio, designat, quia locutus

---

[1]) Edd. Merlini: veteribus vel promissionibus etc.

[2]) Genes. XXII, 16. [3]) Deest „aliud" in edd. M.

[4]) Alias (e. c. in edd. M.): „saepius retractare, et minus necessarium. In" etc. Mss. ut in nostro textu. R.

[5]) Mss.: „una sufficeret repromissio." Alias (v. c. in edd. M.): „una suffecerat repromissio." R.

[6]) Genes. XV, 5.

est ei de coelo: et datur promissio de terra prima, secunda de coelo. Nonne aperte hic illud designare videtur, quod Apostolus dicit: „primus[1]) homo de terra terrenus, secundus homo de coelo coelestis?" Ista ergo promissio, quae ad fidelem populum pertinet, de coelo est, illa de terra. In illa sermo tantummodo fuit, hic interponitur jusjurandum, quod interpretatur ad Hebraeos scribens sanctus Apostolus hoc modo dicens: „volens,[2]) inquit, Deus ostendere pollicitationis[3]) heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum." Et iterum: „homines,[4]) inquit, per majorem sui jurant: Deus[5]) autem quoniam neminem habuit, per quem juraret majorem, per memet ipsum juro, dicit Dominus." Non quod Deum jurisjurandi necessitas urgeret. Quis enim ab eo exigeret sacramentum? Sed sicut interpretatus est Apostolus Paulus, quo per hoc immobilitatem consilii sui cultoribus designaret. Sic et alibi per prophetam dicitur: „juravit[6]) Dominus, nec poenitebit eum: tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech." Tunc deinde in prima repromissione non habet positam causam, cur data sit repromissio, nisi[7]) tantum quod eduxit eum foras, et „ostendit, inquit, ei stellas coeli, et dixit: sic erit semen tuum." Nunc vero addit causam, propter quam juramento confirmat promissionem firmam futuram. Dicit enim: „quia[8]) fecisti verbum hoc, et non

---

[1]) I Cor. XV, 47. [2]) Hebr. VI, 17.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „pollicitationes heredibus per immobilitatem" etc., et paulo infra: „per majorem suum jurant." Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Hebr. VI, 16. coll. pag. huj. not. 3.

[5]) Cfr. Hebr. VI, 13. [6]) Psalm. CX, 4.

[7]) Mss.: „nisi tantum quod eduxit eum foras." In editis (v. c. edd. M.) deest vox „nisi." R. — Cfr. Genes. XV, 5.

[8]) Genes. XXII, 16.

pepercisti filio tuo." Ostendit ergo, quod [1]) propter oblationem, vel passionem filii, promissio firma sit: evidenter designans, quod [2]) propter passionem Christi populo ex gentibus, qui ex fide est Abrahami, maneat firma promissio. Et numquid in hoc solo secunda firmiora sunt primis? In multis hujuscemodi adumbrata invenies sacramenta. Primas tabulas legis in litera confregit Moses, et abjecit: secundam legem in spiritu suscepit, et sunt firmiora secunda, quam prima. Rursus idem ipse, cum omnem legem in quatuor libris comprehendisset, Deuteronomium scripsit, [3]) quod secunda lex dicitur. Ismael primus est, secundus Isaac, et similis in secundo praelationis forma servatur. Hoc et in Esau et in Jacob, in Ephrem et Manasse, in mille aliis similiter invenies adumbratum.

2. Sed redeamus nunc ad nosmet ipsos, et moralem locum per singulos quosque tractemus. Apostolus dicit, sicut jam superius memoravimus: „primus [4]) homo de terra terrenus, secundus homo de coelo coelestis. Qualis terrenus, tales et terreni: et qualis coelestis, tales et coelestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis." Vides, quid ostendit, quia, si permanseris in eo, quod primum est, quod de terra est, reprobaberis, nisi te commutes, nisi conversus fueris, nisi coelestis effectus imaginem coelestis acceperis. Hoc idem est, quod alibi dicit: „exuentes [5]) vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, qui secundum Deum creatus

---

[1]) Edd. Merlini: quia propter etc.

[2]) Edd. Merlini: quia propter etc.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „scribit." Mss.: „scripsit." R.

[4]) I Cor. XV, 47. 48. 49.

[5]) Mss.: „exuentes." Alias (v. c. in edd. M.): „exuite." R. — Cfr. Coloss. III, 9. 10.

est.“ Id ipsum et alio loco scribit: „ecce,[1]) vetera transierunt, facta sunt omnia nova.“ Idcirco ergo promissiones suas renovat Deus, ut ostendat tibi, quia debes et tu renovari. Non permanet ille in veteribus, ne et tu vetus homo permaneas. De coelo haec loquitur, ut et tu imaginem coelestis accipias. Nam[2]) quid tibi prodest, si Deus innovet promissiones, et tu non innoveris? Si ille de coelo loquatur, et tu de terra audias? Quid tibi prodest, si Deus se juramento constringit, et tu haec quasi communem audiens fabulam transeas? Quare non consideras, quod propter te Deus etiam ea, quae naturae suae apta minime videntur, amplectitur? Jurare dicitur Deus, ut tu audiens paveas et intremiscas, et metu consternatus inquiras, quid illud tantum est, pro quo Deus jurare dicitur.[3]) Fiunt ergo haec, ut tu attentus et sollicitus fias, et audiens tibi repromissionem parari in coelis, vigiles et requiras, quatenus divinis promissionibus dignus existas. Verumtamen hunc locum et Apostolus interpretatur, dicens, quia „Abrahamo promisit[4]) Deus, et semini ejus. Non dixit: et seminibus: quasi in multis, sed tanquam in uno: et semini tuo: qui est Christus.“ De Christo ergo dicitur: „multiplicans[5]) multiplicabo semen tuum, et[6]) erit sicut stellae coeli in multitudine, et sicut arena, quae est ad oram maris.“ Quis jam expositione indiget, ut sciat semen Christi quomodo multiplicetur, qui videt a finibus terrae usque ad fines terrae propagatam praedicationem Evangelii, et nullum pene esse jam locum, qui non semen verbi susceperit? Hoc namque et in initiis

---

1) II Cor. V, 17.

2) Alias (c. c. in edd. M.): „Num quid tibi prodest“ etc. R.

3) Alias (v. c. in edd. M.): „dicatur.“ R.

4) Galat. III, 16. 5) Genes. XXII, 17.

6) Editi (v. c. edd. M.): „et erunt.“ Mss.: „et erit.“ R.

mundi praefigurabatur, cum diceretur Adamo: „crescite[1]) et multiplicamini.“ Quod et ipsum dicit Apostolus,[2]) in Christo dici et in ecclesia. Quod autem dixit: „sicut[3]) stellae coeli in multitudine:“ et adjecit: „sicut arena, quae est ad oram maris innumerabilis:“ fortasse quidem dicat aliquis, coelestis numeri figuram Christianorum populo, arenae maris Judaico convenire. Ego tamen hoc magis puto, quod utrumque exemplum utrique populo possit aptari. Nam et in illo populo fuerunt multi justi et prophetae, quibus stellarum coeli merito comparatur exemplum: et in nostro populo sunt multi, qui terrena sapiunt, et quorum stultitia gravior est arena maris: in quibus praecipue haereticorum turbas arbitror deputandas. Sed ne nos quidem securi simus: donec enim quis nostrum non deponit imaginem terreni, et induit imaginem coelestis, terrenis comparatur exemplis. Unde et Apostolus ex his, ut opinor, motus, in coelestibus et terrestribus corporibus resurrectionis format imaginem, dicens: „alia[4]) quidem coelestium gloria, alia autem terrestrium. Et stella ab stella differt in claritate: ita erit et resurrectio mortuorum.“ Sed et Dominus cum dicit: „ita[5]) luceat lux vestra coram hominibus, ut videntes homines opera vestra bona glorificent patrem vestrum, qui in coelis est:“ hoc idem commonet eum, qui novit audire.

3. Quod autem Christus semen Abrahami et filius Abrahami sit, si vis evidentius Scripturae verbis discere, audi, quomodo in Evangelio scriptum est: „liber,[6]) inquit, generationis Jesu Christi filii David, filii Abrahami.“ In hoc ergo completur et ille sermo, quem dicit: „here-

---

[1]) Genes. I, 28. [2]) Ephes. V, 32.

[3]) Genes. XXII, 17. [4]) I Cor. XV, 40. 41. 42.

[5]) Edd. Merlini: „ut luceat“ etc. — Cfr. Matth. V, 16.

[6]) Matth. I, 1.

ditate [1]) capiet semen tuum civitates adversariorum." Quomodo hereditate cepit Christus civitates adversariorum? Per hoc sine dubio, quod „in [2]) omnem terram exiit sonus" Apostolorum, et „in orbem terrae verba eorum." Unde et ad iracundiam excitati sunt angeli illi, qui singulas quasque nationes sub potestate retinebant. „Cum [3]) enim divideret Excelsus gentes secundum numerum angelorum Dei, tunc pars ejus facta est Jacob, et funiculus [4]) hereditatis ejus Israel." Christus enim, ad quem dixerat pater: „pete [5]) a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae:" depellens ipsos angelos potestate et dominatione, quam habebant in nationibus, provocavit eos ad iracundiam. Et idcirco dicit, quia „adstiterunt [6]) reges terrae, et principes convenerunt in unum, adversum [7]) Dominum, et adversus Christum ejus." Et ideo adversantur etiam nobis, atque agones contra nos et certamina concitant. Hinc et Apostolus Christi: „luctamen [8]) est, inquit, nobis non adversum carnem et sanguinem, sed adversum principatus et potestates, et mundi hujus rectores." Propterea ergo vigilandum nobis est, et sollicite agendum, quia [9]) „adversarius noster, sicut leo rugiens, circuit, quaerens quem transvoret." Cui nisi restiterimus „fortes [10]) in fide," rursum nos in captivitatem revocabit. Quod si nobis eveniat, ingratum faciemus opus ejus, qui cruci suae affixit [11]) principatus et potestates, cum fiducia trium-

[1]) Genes. XXII, 17.
[2]) Psalm. XIX, 4. (XVIII.) coll. Rom. X, 18.
[3]) Deut. XXXII, 8. 9.
[4]) Edd. Merlini: funiculum.
[5]) Psalm. II, 8. [6]) Psalm. II, 2.
[7]) Edd. Merlini: adversus. [8]) Ephes. VI, 12.
[9]) I Petr. V, 8. [10]) I Petr. V, 9.
[11]) Cfr. Coloss. II, 14. 15.

phans eos in semet ipsum, et qui venit captivos [1]) dimittere in remissionem. Quin potius fidem Christi sequentes, qui triumphavit eos, disrumpamus vincula eorum, quibus nos devinxerunt potestati suae. Vincula vero, quibus nos constringunt, passiones, et vitia nostra sunt, quibus tamdiu innectimur, donec carnem nostram crucifigamus cum vitiis et concupiscentiis: et ita demum „disrumpamus [2]) vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum." Igitur occupavit semen Abrahami civitates adversariorum, id est, semen verbi, quod est praedicatio Evangelii, et fides Christi. Sed dico: numquid iniquitate usus est Dominus, ut eriperet gentes de potestate adversariorum, et ad fidem suam, ditionemque [3]) revocaret? Nequaquam. Erat enim aliquando pars Domini Israel, sed [4]) illi peccare fecerunt Israel a Deo suo, et propter peccata sua dixit iis Deus: „ecce [5]) peccatis vestris distracti estis," et propter peccata vestra dispersi estis sub universo coelo." Sed iterum dicit ad eos: „si fuerit dispersio vestra ab extremo coeli usque ad extremum ejus, inde congregabo vos, dicit Dominus." Quia ergo principes hujus mundi invaserant partem Domini, necesse habuit pastor [6]) bonus, relictis in supernis nonaginta et novem, descendere ad terras, et unam ovem, quae perierat, quaerere, inventamque [7]) et humeris revectam, ad supernum perfectionis ovile revocare. Sed quid mihi prodest,

---

[1]) Luc. IV, 19. [2]) Psalm. II, 3.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „deditionemque revocaret?" R.

[4]) Mss.: „sed illi peccare fecerunt Israel a Deo suo, et propter peccata" etc. Alias (v. c. in edd. M.): „sed quia peccatis recesserant a Deo suo, propter peccata" etc. R.

[5]) Cfr. Nehem. I, 8.—9.

[6]) Cfr. Matth. XVIII, 12.

[7]) Edd. Merlini: inventamque eam et humeris etc.

si semen Abrahami, qui est Christus, hereditate possideat civitates adversariorum, et meam civitatem non possideat? si in mea civitate, hoc est, in anima mea, quae est civitas regis magni, neque leges ejus, neque instituta serventur? Quid mihi prodest, quod universum mundum subjecit, et adversariorum civitates possidet, si non et in me adversarios suos vincat, si non destruat legem, quae est in membris [1]) meis repugnans legi mentis meae, et captivum me ducit in lege peccati? Sic ergo unusquisque nostrum satis agat, ut et in sua anima, et in suo corpore vincat Christus adversarios suos, et subjiciens eos ac triumphans etiam suae animae possideat civitatem. Hoc enim modo de parte ejus efficimur, de parte meliore, quae est sicut stellae coeli in claritate, ut et nos benedictionem Abrahami capere possimus, per Christum Dominum nostrum, cui [2]) est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA X.

De Rebecca, cum exisset ad aquam hauriendam, et occurrisset ei puer Abrahami.

1. Isaac, inquit Scriptura, [3]) crescebat, et confortabatur, id est, gaudium crescebat Abrahamo respicienti non ad ea, quae videntur, sed quae non videntur. Non enim gaudebat de praesentibus Abraham, neque de divitiis mundi, et actibus saeculi. Sed vis audire Abraham unde gauderet? Audi Dominum ad Judaeos dicentem: „Abra-

---

[1]) Cfr. Rom. VII, 23.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „cui est gloria et imperium in saecula" etc. R.

[3]) Genes. XXI, 8.

ham [1]) pater vester desideravit, ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est." Per hoc ergo crescebat Isaac, per quod Abrahamo visio illa, qua videbat Christi diem, et spes, quae in ipso est, gaudia cumulabat. Atque utinam efficeremini etiam vos Isaac, et essetis gaudium matris vestrae ecclesiae. Sed vereor, ne adhuc in tristitia et gemitu ecclesia filios pariat. An non est ei tristitia et gemitus, cum vos non convenitis ad audiendum Dei verbum, et vix festis diebus ad ecclesiam proceditis, et hoc non tam desiderio verbi, quam studio solemnitatis, et publicae quodammodo remissionis obtentu? Quid igitur ego faciam, cui dispensatio verbi credita est? Qui licet inutilis servus sim, accepi tamen a Domino distribuendam familiae dominicae tritici mensuram. Sed vide, quid addit sermo Domini: „distribuendam, [2]) inquit, in tempore tritici mensuram." Quid ergo faciam? Ubi, vel quando vestrum tempus inveniam? Plurimum ex hoc, imo pene totum tempus mundanis occupationibus teritis in foro, aliud in negotiatione consumitis: alius agro, alius litibus vacat, et ad audiendum Dei verbum nemo, aut pauci admodum vacant. Sed quid vos de occupationibus culpo? Quid de absentibus conqueror? Praesentes etiam et in ecclesia positi non estis intenti, sed communes ex usu fabulas teritis, verbo Dei vel lectionibus divinis terga convertitis. Vereor, ne et vobis dicatur a Domino illud, quod per prophetam dictum est: „converterunt [3]) ad me dorsa, et non facies suas." Quid igitur ego faciam, cui ministerium verbi Dei creditum est? [4]) Quae leguntur mystica sunt, in allegoricis exponenda sunt sacramentis. Possumne surdis, et aversis auribus ingerere margaritas

---

[1]) Ev. Joann. VIII, 56.

[2]) Luc. XII, 42.

[3]) Cfr. Jerem. XVIII, 17.

[4]) Desideratur „est" in edd. M.

verbi Dei? Non ita egit[1]) Apostolus. Vide enim, quid dicit: „qui[2]) legem, inquit, legitis, legem non auditis. Abraham enim duos filios habuit," et cetera, quibus addit: „quae sunt allegorica." Numquid sacramenta legis iis aperuit, qui neque audiunt, neque legunt legem? Sed legem legentibus dicebat: „legem[3]) non audistis." Quomodo ergo potero mysteria legis, et allegorias, quas ab Apostolo edocti sumus, aperire et prodere his, quibus et auditio, et lectio legis, incognita est? Asperior fortasse vobis videor, sed non possum linire parietem lapsantem. Timeo enim illud, quod scriptum est: „populus meus,[4]) qui beatificant vos, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum conturbant:" tanquam filios meos carissimos moneo. Miror, si nondum vobis innotuit via Christi: si[5]) ne hoc quidem audistis, quod non est lata et spatiosa, sed arcta et angusta via est, quae ducit ad vitam. Et vos ergo intrate per angustam portam, relinquite pereuntibus latitudinem. „Nox[6]) praecessit, dies autem appropinquavit: ut filii lucis ambulate." „Tempus[7]) breve est: superest, ut et qui habent uxores,[8]) tanquam non habentes sint, et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur." Sine intermissione orandum Apostolus praecipit.[9]) Vos, qui ad orationes non convenitis, quomodo impletis sine intermissione, quod semper omittitis? Sed et Dominus praecipit: „vigilate[10]) et orate, ne intretis in tentationem." Quod si illi vigilantes et orantes, et semper

---

1) Mss.: „egit." Alias (v. c. in edd. M.): „ait." R.

2) Galat. IV, 21. 22.—24. 3) Galat. IV, 21.

4) Jesai. III, 12.

5) Edd. Merlini: si nec hoc quidem etc. — Cfr. Matth. VII, 13. 14.

6) Cfr. Rom. XIII, 12. 7) I Cor. VII, 29. 31.

8) Vox „uxores" deest in editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. R.

9) I Thess. V, 17. 10) Marc. XIV, 38.

verbo Dei adhaerentes, tentationem tamen nequaquam effugerunt, quid faciunt hi, qui diebus tantum solemnibus ad ecclesiam conveniunt? „Si [1]) justus vix salvus fiet, peccator et impius ubi parebunt?" Piget me dicere aliquid ex his, quae lecta sunt. Nam et Apostolus dicit de hujuscemodi sermonibus, quia „ininterpretabiles [2]) sunt ad dicendum: quoniam vos, inquit, imbecilles facti estis ad audiendum."

2. Videamus tamen hoc, quod nobis modo recitatum est. „Rebecca, [3]) inquit, veniebat cum filiabus civitatis haurire aquam de puteo." Rebecca quotidie veniebat ad puteos, quotidie hauriebat aquam. Et quia quotidie vacabat ad puteos, idcirco inveniri potuit a puero Abraham, et in matrimonium sociari Isaac. Haec fabulas putatis esse, et historias narrare in Scripturis Spiritum sanctum? Animarum est ista eruditio, et spiritualis doctrina, quae te instituit, et docet quotidie venire ad puteos Scripturarum, ad aquas Spiritus sancti, et haurire semper, ac plenum vas domum referre, sicut faciebat et sancta Rebecca, quae non aliter jungi potuisset tanto Patriarchae Isaac, qui ex repromissione natus est, nisi hauriendo aquas: et in tantum hauriendo, ut non solum potare posset eos, qui domi [4]) sunt, sed et puerum Abrahami: et non tantum puerum, sed et eo usque abundaret aquis, quas hauriebat de puteis, ut et camelos posset adaquare: „usque [5]) quo cessarent, inquit, bibentes." Mysteria sunt cuncta, quae scripta sunt: vult te Christus sibi desponsare. Ad te enim loquitur per prophetam dicens: „desponsabo [6]) te mihi in aeternum, et desponsabo te mihi in fide et misericordia, et cognosces Dominum." Quia

---

[1]) I Petr. IV, 18. [2]) Hebr. V, 11.
[3]) Genes. XXIV, 15. [4]) Edd. Merlini: domini.
[5]) Genes. XXIV, 19.
[6]) Hos. II, 19. 20.

ergo vult [1]) et te sibi Christus despondere, id est, desponsare, praemittit ad te istum puerum. Puer iste sermo propheticus est, quem nisi prius susceperis, nubere Christo non poteris. Scito tamen, quia nemo inexercitatus et imperitus sermonem propheticum suscipit, sed qui scit haurire aquam de profundo putei, et qui in tantum scit haurire, ut etiam his sufficiat, qui irrationabiles et perversi videntur, quorum figuram tenent cameli: ut et ipse possit dicere, quia „sapientibus [2]) et insipientibus debitor sum.“ Denique sic dixerat in corde suo puer iste: „ex [3]) his, inquit, virginibus, quae veniunt ad aquam, quaecunque dixerit mihi: bibe tu, et camelos tuos adaquabo: ipsa erit sponsa Domini mei.“ Sic ergo Rebecca, quae interpretatur patientia, ut vidit puerum, et inspexit propheticum verbum, deponit de humero hydriam. Deponit enim elatam graecae facundiae arrogantiam, et ad tam humilem ac tam simplicem se inclinans propheticum sermonem, dicit: „bibe [4]) tu, et camelos tuos adaquabo.“

3. Sed dicis fortasse, si puer prophetici sermonis tenet figuram, quomodo potatur a Rebecca, quam ipse magis potare deberet? Vide ergo, ne forte, sicut et Dominus Jesus, cum ipse sit panis vitae, et ipse pascat animas esurientes, ipse rursum esurire se fatetur, cum dicit: „esurivi, [5]) et dedistis mihi manducare:“ et iterum cum ipse sit aqua viva, et potum det omnibus sitientibus, rursum ipse dicit ad Samaritanam: „da [6]) mihi bibere:“ sic et propheticus sermo, cum ipse potum det sitientibus, nihilominus ipse ab his potari dicatur, [7]) cum studiosorum exercitia et vigilantiam suscipit. Ista ergo talis anima,

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „vult te sibi desponsare, praemittit ad te“ etc. R.

[2]) Rom. I, 14. [3]) Cfr. Genes. XXIV, 14.

[4]) Genes. XXIV, 18. 19. [5]) Matth. XXV, 35.

[6]) Ev. Joann. IV, 7. [7]) Edd. Merlini: dicitur.

quae agit cuncta patienter, quae tam promta est, et tanta eruditione subnixa, quae de profundis haurire scientiae fluenta consuevit, ipsa potest copulari nuptiis Christi. Nisi ergo quotidie venias ad puteos, nisi quotidie haurias aquas, non solum alios potare non poteris, sed et ipse quoque sitim verbi Dei patieris. Audi et Dominum dicentem in Evangeliis: „qui [1]) sitit, veniat, et bibat." Sed tu, ut video, nec esuris, nec sitis justitiam, et quomodo poteris dicere: „sicut [2]) cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad [3]) Deum vivum: quando veniam et parebo ante conspectum ejus?" Obsecro vos, qui auditorio verbi semper adsistitis, patienter accipite, donec paululum negligentes et desides commoneamus. Habetote patientiam, quia de Rebecca nobis, id est, de patientia, sermo est. Et necesse est nos eos, qui collectam negligunt, et audire declinant verbum Dei, paululum per patientiam castigare, qui non desiderant [4]) panem vitae, nec aquam vivam, qui non exeunt de castris, nec procedunt de domibus luteis, ut colligant sibi manna, qui non veniunt ad petram, ut bibant de spirituali petra. Petra enim est Christus, ut Apostolus ait. [5]) Habetote, inquam, vos paululum patientiam. Sermo enim nobis est [6]) ad negligentes, et eos, qui male habent. „Sani [7]) enim non indigent medico, sed male habentes." Dicite mihi vos, qui tantummodo festis diebus ad ecclesiam convenitis, ceteri dies non sunt festi? non sunt dies Domini? Judaeorum est, dies certos et raros observare solemnes. Et ideo ad

---

[1]) Ev. Joann. VII, 37. [2]) Psalm. XLII, 1. 2.

[3]) Alias (e. c. in edd. M.): „ad Deum fontem vivum." Sed in Mss. deest vox „fontem." R.

[4]) Edd. Merlini: desiderant verbum panem vitae etc.

[5]) I Cor. X, 4.

[6]) Desideratur „est" in edd. M.

[7]) Luc. V, 31.

eos dicit Deus, quia „neomenias [1]) vestras, et sabbata, et diem magnum non sustineo. Jejunium et ferias, et dies festos vestros odit anima mea.“ Odit ergo Deus eos, qui unum diem putant festum diem esse Domini. Christiani omni die carnes agni comedunt, id est, carnes verbi Dei quotidie sumunt. „Pascha [2]) enim nostrum immolatus est Christus.“ Et quia lex Paschae talis est, ut in vespera comedatur, propterea in vespera mundi passus est Dominus, ut tu semper manduces de carnibus verbi, quia semper in vespera es, usque quo veniat mane. Et si in hac vespera sollicitus fueris, et in fletu ac jejuniis, atque [3]) omni labore justitiae vitam duxeris, poteris et tu dicere: „ad [4]) vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.“ Laetaberis enim mane, id est, in saeculo futuro, [5]) si in hoc saeculo fructum justitiae in fletu et labore collegeris. Venite ergo et vos, dum tempus est: bibamus de puteo visionis, ubi Isaac deambulabat, et ubi procedit ad exercitium. Observa, quanta geruntur ad [6]) aquas. Et tu invitaris quotidie venire ad aquas verbi Dei, et assistere puteis ejus, sicut faciebat Rebecca, de qua dicitur: „virgo [7]) erat decora valde, et vir non cognoverat eam. Et haec, inquit, exiit sero haurire aquam.“

4. Nec hoc frustra scriptum est de ea. Verumtamen movet me, quid est, quod dicitur: „virgo [8]) erat, vir non

---

1) Jesai. I, 13. 14.

2) I Cor. V, 7.

3) Edd. Merlini: atque in omni labore etc.

4) Psalm. XXX, 5. (XXIX.)

5) Edd. Merlini: venturo.

6) Edd. Merlini: ad aquas: ut et tu inviteris quotidie etc.

7) Cfr. Genes. XXIV, 16. coll. 15.

8) Genes. XXIV, 16.

cognoverat eam:“ quasi vero [1]) aliud sit virgo nisi quam vir non contigit. Et quid sibi [2]) videtur additamentum in [3]) virginem, ut dicatur, quia vir non cognoverat eam? Est enim aliqua virgo, quam contigerit vir? Saepe jam dixi, quod in his non historiae narrantur, sed mysteria contexuntur. Tale ergo [4]) in hoc aliquid indicari puto. Sicut Christus animae vir dicitur, cui nubit anima, cum venit ad fidem: ita et huic contrarius vir ille est, cui nubit anima, cum declinat ad perfidiam. Ipse ille, qui et inimicus homo dicitur, [5]) cum lolium superserit tritico. Non ergo sufficit animae, ut casta sit corpore, opus est, ut et vir hic pessimus non cognoverit eam. Potest enim fieri, ut habeat quis in corpore virginitatem, et cognoscens istum virum pessimum, diabolum, atque ab eo concupiscentiae jacula in corde suscipiens, animae perdidit castitatem. Quia ergo Rebecca virgo erat sancta corpore et spiritu, idcirco ejus duplicat laudem et dicit: „virgo [6]) erat, et vir non cognoverat eam.“ Vespere ergo venit ad aquas. De vespera jam supra diximus. Vide autem prudentiam pueri, non vult assumere sponsam Domino suo Isaac, nisi quam invenerit decoram et pulchram facie virginem, et non solum virginem, sed quam non contigerit vir, et nisi quam repererit aquas haurientem: non vult aliam despondere Domino suo, non ei dat ornamenta, nisi talis sit. Non dat inaures, non [7]) brachialia. Manet incomposita, inerudita, incomta. Putamus, quia pater Rebeccae, vir dives, non habebat brachialia et

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „vero aliqua sit virgo, quam vir contigerit.“ Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Edd. Merlini: tibi.

[3]) Edd. Merlini: in virgine, ut dicatur etc.

[4]) Edd. Merlini: enim.

[5]) Matth. XIII, 25. [6]) Genes. XXIV, 16.

[7]) Edd. Merlini: non dat brachialia.

inaures, quas imponeret filiae suae? Tanta ejus [1]) negligentia erat, aut avaritia, ut filiae ornamenta non daret? Sed Rebecca non vult de auro Bathuelis ornari. Non sunt ei condigna ornamenta hominis barbari et imperiti. De domo Abrahami requirit monilia, quia patientia de domo sapientis ornatur. Non potuerunt ergo aures Rebeccae recipere decorem suum, nisi veniret puer Abrahami, et ipse eas ornaret. Nec manus ejus ornamenta suscipiunt, nisi quae miserit Isaac. Vult enim aurea in auribus suscipere verba, et aureos actus in manibus habere. Sed haec prius accipere non potuit, nec mereri, nisi venisset ad puteos haurire aquas. Tu, qui non vis venire ad aquas, qui non vis in auribus tuis aurea prophetarum verba suscipere, quomodo poteris ornatus esse in doctrina, ornatus in actibus, ornatus in moribus?

5. Sed ut omittamus plurima, neque enim commentandi nunc tempus est, sed aedificandi ecclesiam Dei, et pigriores ac desides auditores exemplis sanctorum et mysticis explanationibus provocandi: secuta puerum Rebecca, venit ad Isaac. Secuta enim sermonem propheticum ecclesia venit ad Christum. Et ubi eum invenit? „Ad [2]) puteum, inquit, juramenti deambulantem.“ Nusquam receditur a puteis, nunquam desistitur ab aquis. Rebecca invenitur ad puteum. Rursum Rebecca ad puteum invenit Isaac. Ibi primos ejus contemplatur adspectus, ibi desilit de camelis, ibi a puero sibi demonstratum vidit Isaac. Haec putas sola referri de puteis? Et Jacob ad puteum venit, [3]) et ibi invenit Rachel, et ibi innotescit ei Rachel bona oculis, et decora adspectu. Sed et Moses ad puteum invenit [4]) Sephoram, filiam Raguel. Nondum moveris, ut haec intelligas spiritualiter dici? Aut putas

---

[1]) Edd. Merlini: ejus aut negligentia erat etc.

[2]) Cfr. Genes. XXIV, 62. 63.

[3]) Cfr. Genes. XXIX. [4]) Cfr. Exod. II.

semper casu contingere, ut Patriarchae ad puteos veniant, et ad aquas conjugia sortiantur? Qui haec ita putat, animalis [1]) homo est, et non percipit, quae sint [2]) spiritus Dei. Sed qui vult, maneat in his, maneat animalis: [3]) ego Paulum Apostolum sequens, dico haec esse allegorica, et sanctorum nuptias conjunctionem dico esse animae cum verbo Dei: „qui [4]) enim jungit se Domino, unus [5]) spiritus est.“ Hanc autem conjunctionem animae cum verbo, certum est non aliter fieri posse, nisi per instructionem divinorum librorum, qui figuraliter putei appellantur. Ad quos si quis veniat, et hauriat ex his aquas, id est, meditando in [6]) his, sensum et intellectum percipiat altiorem, inveniet nuptias Deo dignas. Conjungitur enim anima ejus cum Deo. Desilit etiam de camelis, id est, discedit a vitiis, abjicit [7]) irrationabiles sensus, et conjungitur Isaac. Dignum namque est, ut Isaac transeat de virtute ad virtutem. Qui virtutis filius est Sarae, nunc conjungitur et sociatur patientiae, quae est Rebecca. Et hoc est transire de virtute ad virtutem, et ex fide ad fidem. Sed et ad Evangelia veniamus. Ipse Dominus cum ex itinere fatigatus fuisset, [8]) videamus, ubi requiem quaerit. Venit, inquit, ad puteum, et sedebat super eum. Vides ubique sibi concordare mysteria, vides novi et veteris testamenti consonas [9]) formas. Ibi ad puteos et ad

---

[1]) Cfr. I Cor. II, 14. [2]) Edd. Merlini: sunt.

[3]) Alias (v. c. in edd. M.): „animal.“ Sed Mss.: „animalis.“ R.

[4]) I Cor. VI, 17.

[5]) Mss.: „unus spiritus est.“ Editi (v. c. edd. M.): „unus est spiritus cum eo.“ R.

[6]) Edd. Merlini: „in his sensum, intellectum percipiat“ etc.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.): „abjiciet —, et conjungetur“ etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[8]) Ev. Joann. IV, 6.

[9]) Sic Mss.: editi vero (v. c. edd. M.): „consonantes formas. Ibi — venitur, ut inveniatur sponsa“ etc. R.

aquas venitur, ut inveniantur sponsae: et ecclesia Christo in lavacro aquae conjungitur. Vides, quantus nos sacramentorum cumulus perurget, quanta sunt, quae occurrunt, explicare non possumus: saltem haec incitare te debent ad audiendum, ad conveniendum, ut etiam si nos aliqua pro brevitate transcurrimus, tu cum relegis et requiris, etiam ipse discutias, et invenias, certe vel in horum inquisitione permaneas, ut et te verbum Dei inveniens ad aquam assumat, et conjungat sibi, ut efficiaris cum eo unus spiritus in Christo Jesu Domino nostro, cui est gloria, et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XI.

De eo, quod Abraham Ceturam accepit uxorem, et quod Isaac habitavit ad puteum visionis.

1. Semper nobis sanctus Paulus Apostolus occasiones praebet intelligentiae spiritualis, et pauca licet, tamen necessaria studiosis ostendit indicia, quibus quod lex spiritualis sit, in omnibus agnoscatur. Ipse igitur de Abraham et Sara disputans quodam loco ait: „non,[1]) inquit, infirmatus fide consideravit suum corpus emortuum, cum fere centum annorum esset, et emortuam vulvam Sarae.“ Hunc ergo, quem ille dicit emortui corporis in centenario annorum numero fuisse, et Isaac magis virtute fidei, quam corporis foecunditate genuisse, Scriptura nunc refert accepisse uxorem Ceturam nomine, et filios ex ea plurimos genuisse, cum fere centum triginta et septem videretur annorum. Nam Sara uxor ejus decem ab eo annis junior scribitur, quae centesimo vicesimo et septimo

[1]) Rom. IV, 19.

anno defuncta, indicat Abraham super centum triginta septem annorum fuisse, cum Ceturam accepit uxorem. Quid ergo? Putamus, quod in tanto Patriarcha per idem tempus incitamenta carnis viguerint? Et qui olim [1]) naturalibus motibus emortuus dicitur, nunc ad [2]) libidinem redivivus putabitur? An, ut saepe jam diximus, Patriarcharum conjugia mysticum [3]) aliquod indicant sacramentum? Sicut et ille, qui dicebat de sapientia: „hanc [4]) ego cogitavi uxorem adducere mihi." Fortassis ergo jam tunc et Abraham simile aliquid cogitavit, et quamvis esset sapiens, hoc ipso tamen sciebat, quod sapientiae nullus est finis, nec discendi terminum senectus imponit. Qui enim consuevit eo modo sortiri matrimonium, quo de ipso superius indicavimus, id est, qui virtutem habere in conjugio solet, quando potest ab hujuscemodi cessare conjugio? Sarae namque dormitio, virtutis est intelligenda consummatio. Qui vero consummatae et perfectae virtutis est, semper necesse est, ut in aliqua eruditione versetur. Quam eruditionem conjugem ejus sermo divinus appellat. Secundum hoc puto, quod et in lege caelebs et sterilis maledicto subjacet. Dicit enim: „maledictus, qui non reliquerit semen in Israel." Quod si haec de carnali semine dici putentur, omnes ecclesiae virgines sub maledicto positae videbuntur. Et quid de ecclesiae virginibus dico? Ipse Joannes, quo major inter natos mulierum nemo fuit, [5]) et alii sanctorum plurimi, semen secundum carnem non reliquerunt, quippe qui nec iniisse quidem matrimonia referuntur. Sed et certum est, illos spirituale semen et spirituales filios reliquisse, et habuisse

---

[1]) Edd. Merlini: olim a naturalibus etc.

[2]) Ita Mss. Editi (e. c. edd. M.): „a libidine." R.

[3]) Editi (v. c. edd. M.): „mysticum aliquid indicant et sacratum? Sicut" etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Sap. Salomon. VIII, 9. [5]) Matth. XI, 11.

unumquemque conjugem sapientiam, sicut et Paulus per Evangelium filios generabat.[1] Accepit ergo senex emortui[2] jam corporis, Abraham Ceturam uxorem. Ego puto secundum hanc, quam supra exposuimus rationem, quod melius tunc uxor accipitur, quando emortuum corpus est, quando mortificata sunt membra. Major enim ad sapientiam sensibus nostris capacitas inest, quando mortificatio Christi circumfertur[3] in corpore nostro mortali. Denique Cetura, quam nunc senex Abraham sortitur in matrimonium, *θυμίαμα* interpretatur, quod est incensum, vel bonus odor. Et ipse enim dicebat, sicut Paulus dixit, quia „Christi[4] bonus odor sumus." Quomodo autem quis Christi bonus odor efficitur, videamus. Peccatum res est foetida. Denique peccatores porcis comparantur, qui in peccatis velut in stercore foetido volutantur. Et David ex persona peccatoris poenitentis dicit: „computruerunt[5] et exesae sunt cicatrices meae."

2. Si quis ergo vestrum est, in quo odor peccati jam nullus est, sed odor justitiae, suavitas misericordiae, si quis sine intermissione orando offert Domino semper incensum, et dicit: „dirigatur[6] oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum:" hic Ceturam duxit uxorem. Sic ergo senum nuptias interpretari dignius puto, sic pulchre inita Patriarcharum in ultima jam et defecta aetate conjugia, sic necessarias filiorum procreationes existimo numerandas. Ad tales enim nuptias, et hujuscemodi sobolem, non ita juvenes, ut senes apti sunt. Quanto enim quis carne plus fessus est, tanto erit animi virtute robustior, et sapientiae complexibus aptior. Sic et ille in Scriptu-

---

[1]) I Cor. IV, 15. [2]) Edd. Merlini: mortui.
[3]) II Cor. IV, 10. [4]) II Cor. II, 15.
[5]) Psalm. XXXVIII, 5.
[6]) Psalm. CXLI, 2.

ris vir justus Elchana duas simul refertur [1]) habuisse uxores, quarum una Phenenna, alia Anna dicebatur, id est, conversio et gratia. Et primo quidem dicitur de Phenenna filios suscepisse, id est, de conversione, et postmodum de Anna, quae est gratia. Profectus etenim sanctorum Scriptura figuraliter per conjugia designat. Unde et tu potes, si vis, hujuscemodi nuptiarum maritus existere, et, [2]) verbi causa, si hospitalitatem libenter exerces, hanc tibi conjugem videberis assumsisse. Huic si addideris pauperum curam, secundam videberis sortitus uxorem. Quod si et patientiam tibi jungas, et mansuetudinem, ceterasque virtutes, tot videberis accepisse uxores, quot virtutibus gaudes. Inde ergo est, quod nonnullos Patriarcharum simul plures habuisse conjuges, alios defunctis prioribus accepisse alias, Scriptura commemorat: ut illud figuraliter indicetur, quod quidam plures simul possunt exercere virtutes, alii non prius, quae sequuntur, incipere, quam priora perduxerint ad perfectum. Inde denique Salomon plures simul habuisse refertur uxores, cui dixerat Dominus: „sapiens [3]) ante te non fuit talis, et post te non erit." Quia ergo dederat ei Dominus multitudinem prudentiae, sicut arena est maris, ut judicaret populum suum in sapientia, ideo plures simul poterat exercere virtutes. Sane praeter hoc, quod ex lege Dei edocemur, si etiam ex his eruditionibus, quae extrinsecus videntur esse in saeculo, aliquas contingimus: verbi causa, ut est eruditio literarum, vel artis grammaticae, ut est geometrica doctrina, vel ratio numerorum, vel etiam dialectica disciplina: et haec omnia extrinsecus quaesita, ad nostra instituta perducimus, atque in assertionem nostrae legis adsciscimus: tunc videbimur vel alienigenas in matrimonium sumsisse, vel etiam

---

[1]) I Sam. I. (I Regg.)

[2]) Edd. Merlini: ut.

[3]) Cfr. II Chron. I, 12.

concubinas. Et si de hujuscemodi conjugiis disputando, disserendo,[1]) contradicentes redarguendo, convertere aliquos poterimus ad fidem, et si suis eos rationibus, et artibus superantes,[2]) veram philosophiam Christi, et veram pietatem Dei suscipere suaserimus: tunc ex dialectica, vel rhetorica, videbimur quasi ex alienigena quadam, vel concubina filios genuisse. Igitur ad tales nuptias, vel ad hujuscemodi filios procreandos per senectam nullus excluditur, imo potius haec casta progenies maturae aetati plus convenit. Sicut et nunc Abraham grandaevus, et, ut Scriptura dicit, senex,[3]) et plenus dierum Ceturam ducit uxorem. Sed ne hoc quidem latere nos debet ex his, quae per historiam referuntur, quae et quales sint generationes, quae ex ipsa propagantur. Si enim horum meminerimus, facilius de diversis gentibus, quae in Scripturis dicuntur, poterimus agnoscere: verbi causa, ut cum dicitur, quod[4]) Moses accepit uxorem filiam Jethro sacerdotis Madian, qui Madian invenitur filius fuisse Ceturae et Abraham. Agnoscimus ergo, quod[5]) uxor Mosis ex semine Abraham sit, et non fuerit alienigena. Sed et cum scribitur regina Cedar, sciendum nihilominus est, quod et Cedar ex ipso genere Ceturae descendat et Abraham. Sed et in generationibus Ismael similia invenies. Quas si diligenter intuearis, plurimas in his, quae ceteros latent, historias deprehendes.[6]) Sed et nos in-

---

[1]) Deest „disserendo“ in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. R.

[2]) Editi (e. c. edd. M.): „superantes, ad veram philosophiam Christi, et veram societatem Christi, pietatem Dei“ etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Cfr. Genes. XXIV, 1. coll. XXV, 1.

[4]) Edd. Merlini: quia. — Cfr. Exod. II, 21.

[5]) Edd. Merlini: quia.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „deprehendas. Sed — in aliud tempus praetermittentes“ etc. R.

terim haec in aliud tempus remittentes, ad ea, quae in consequentibus recitata sunt, properemus.

3. „Et[1]) factum est, inquit, postquam mortuus est Abraham, benedixit Dominus Isaac filium ejus: et habitavit ad puteum visionis.“ De morte Abraham quid nobis amplius dicendum est, quam sermo Domini in Evangeliis continet, dicens: „de[2]) resurrectione autem mortuorum non legistis, quomodo dicit in rubo: Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Deus autem non est mortuorum, sed vivorum. Omnes enim illi vivunt?“ Optemus ergo et nos hujusmodi mortem, sicut et Apostolus dicit,[3]) ut moriamur peccato, vivamus autem Deo. Talis namque Abrahami mors intelligenda est, quae in tantum dilataverit[4]) sinus ejus, ut omnes sancti, qui de quatuor terrae partibus veniunt, in sinum Abrahami portentur ab angelis. Sed videamus jam, quomodo post mortem ejus benedixerit Dominus Isaac filium ejus, et quae est ista benedictio. „Benedixit,[5]) inquit, Dominus Isaac, et habitavit ad puteum visionis.“ Haec est enim omnis benedictio, qua benedixit Dominus Isaac, ut habitaret ad puteum visionis. Intelligentibus grandis est ista benedictio. Utinam et Dominus mihi donet hanc benedictionem, ut habitare merear ad puteum visionis. Quis potest scire et intelligere, quae est visio, quam vidit Esaias filius Amos? Quis potest scire, quae est visio Naum? Quis potest intelligere, quid contineat illa visio, quam vidit Jacob in Bethel, cum abiret in Mesopotamiam, ubi dixit: „haec[6]) est domus Dei, et porta coeli?“ Et si

---

1) Genes. XXV, 11.

2) Marc. XII, 26. 27. coll. Exod. III, 6. et Luc. XX, 37. 38.

3) I Petr. II, 24.

4) Edd. Merlini: dilataverat.

5) Genes. XXV, 11. 6) Genes. XXVIII, 17.

quis potest singulas quasque visiones, vel quae in lege sunt, vel quae in prophetis, scire et intelligere, ille habitat ad puteum visionis. Sed et hoc diligentius perspice, quod ita magnam benedictionem accipere a Domino meruit Isaac, ut habitaret ad puteum visionis. Nos vero quando satis mereri poterimus, si forte transitum habere possimus per puteum visionis. Ille tamen permanere meruit in visione et habitare, nos [1]) parum quid illuminati per Dei misericordiam sentire, vel suspicari de unaquaque visione vix possumus. Si tamen potuero unum aliquem intellectum sentire de visionibus Dei, unam [2]) diem videbor fecisse ad puteum visionis. Si vero non solum secundum literam, sed aliquid et secundum spiritum attingere, biduum videbor fecisse apud puteum visionis. Quod et si moralem locum contigero, fecerim triduum, vel certe etiam si non potuero omnia intelligere, assideo [3]) tamen scripturis divinis, et in lege Dei meditor die ac nocte, et omnino nunquam desino, inquirendo, discutiendo, tractando, et certe, quod maximum est, orando Deum, et ab ipso poscendo intellectum, qui docet hominem scientiam, videbor etiam ego habitare ad puteum visionis. Sin vero negligam, neque [4]) domi exercear in verbo Dei, neque ecclesiam ad audiendum verbum Dei frequenter ingrediar, sicut nonnullos in vobis video, qui diebus tantummodo solemnibus ad ecclesiam veniunt, qui hujuscemodi [5]) sunt, non habitant apud puteum visionis. Ego autem vereor, ne forte qui ita negligentes sunt, etiam cum ad ecclesiam veniunt, non bibant de puteo vitae, nec

[1]) Edd. Merlini: nos quidem parum illuminati etc.

[2]) Edd. Merlini: una die.

[3]) Alias: „assideo tamen in scripturis" etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. Merlini: assidue tamen in scripturis etc.

[4]) Edd. Merlini: et neque domi etc.

[5]) Edd. Merlini: hujusmodi.

reficiantur, sed occupationibus vacent cordis sui et cogitationibus, quas secum deferunt, et discedant nihilominus ab Scripturarum puteis sitientes. Festinate ergo vos, et satis agite, ut ista ad vos Domini benedictio veniat, qua apud puteum visionis habitare possitis, ut aperiat Dominus oculos vestros, et videatis puteum visionis, et percipiatis ex eo aquam vivam, quae fiat in vobis fons [1]) aquae salientis in vitam aeternam. Si quis autem raro ad ecclesiam veniat, raro de Scripturarum fontibus hauriat, et quae audit, continuo discedens, et aliis negotiis occupatus omittat, hic non habitat apud puteum visionis. Vis tibi ostendam, quis est, qui nunquam recedit a puteo visionis? Apostolus Paulus, qui dicebat: „nos [2]) autem omnes revelata facie gloriam Domini speculamur." Et tu ergo si semper perscruteris propheticas visiones, si semper inquiras, semper discere cupias, haec mediteris, in iis permaneas, percipis et tu benedictionem a Domino, et habitas apud puteum visionis. Et tibi enim apparebit Dominus Jesus in via, et aperiet tibi Scripturas, ita ut dicas: „nonne [3]) cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis Scripturas?" Apparet autem his, qui de ipso cogitant, et in ipso meditantur, atque in lege ejus die ac nocte versantur. Ipsi gloria, et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XII.

De conceptu Rebeccae, et partu.

1. Per singulas quasque lectiones cum legitur Moses, orandus est nobis pater Verbi, ut impleat etiam in

---

[1]) Cfr. ev. Joann. IV, 14. [2]) II Cor. III, 18.
[3]) Luc. XXIV, 32.

nobis illud, quod in Psalmo scriptum est: „revela [1]) oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.“ Nisi enim ipse aperiat oculos nostros, quomodo videre poterimus tanta haec, quae in Patriarchis sacramenta formantur, quae nunc in puteis, nunc in nuptiis, nunc in parturitionibus, nunc etiam in sterilitatibus figurantur? Refert namque praesens lectio, quod „Isaac [2]) rogavit Deum pro Rebecca uxore sua, quia sterilis erat: et exaudivit illum Deus, et concepit. Et exsultabant, inquit, pueri in utero ejus.“ Primo omnium intuere, quid istud est, quod plurimae sanctarum mulierum in Scripturis steriles fuisse referuntur, sicut ipsa Sara, ecce et nunc Rebecca. Sed et Rachel dilecta Israel sterilis fuit. Anna quoque mater Samuelis, sterilis scribitur. Sed et in Evangeliis Elisabeth sterilis fuisse memoratur. In omnibus autem istis unus hic titulus designatur, quod post sterilitatem sanctum omnes ediderint partum. Sic ergo et haec nunc Rebecca sterilis fuisse dicitur, sed „oravit, [3]) inquit, Isaac pro ea Dominum: et exaudivit illum et concepit. Et exsultabant, ait, [4]) pueri in utero ejus.“ Sterilis haec ecce quid concepit. Filii sterilis antequam nascantur, exsultant, et quae desperaverat sobolem, gentes et populos gestat in utero. Sic enim dicit: „abiit, [5]) inquit, Rebecca interrogare Dominum, et dixit ei Dominus: duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo separabuntur.“ Longum est, si velimus nunc exsultationem puerorum adhuc in utero habitantium perscrutari. Longum est, si de his interpretationes, et aenigmata, quae scribit Apostolus, proferamus, quid mysterii, quid causae contineant, cur antequam nascantur pueri, aut aliquid in hoc saeculo agant

---

[1]) Psalm. CXIX, 18. (CXVIII.)
[2]) Genes. XXV, 21. 22. [3]) Genes. XXV, 21. 22.
[4]) Deest „ait“ in ed. Ruaei.
[5]) Genes. XXV, 22. 23.

boni, vel mali, dicitur de his, quia „populus [1]) populum superabit, et major serviet minori:" cur antequam de matris utero procederent, dicitur per prophetam, quia „Jacob [2]) dilexi, Esau autem odio habui." Haec supra nostram linguam sunt, et supra auditum vestrum.

2. Nunc interim videamus, quid est, quod dicitur: „abiit [3]) Rebecca interrogare ad Dominum." „Abiit." Quo abiit? Ex eo loco, in quo non erat Dominus, abiit ad eum locum, in quo erat? Hoc enim videtur indicare, cum dicitur: „abiit interrogare Dominum." Nonne ubique est Deus? Nonne ipse dixit: „coelum [4]) et terram ego [5]) repleo, dicit Dominus?" Quo ergo abiit Rebecca? Ego puto, quod non de loco ad locum abierit, sed de vita ad vitam, de actu ad actum, de bonis ad meliora transierit, de utilibus ad utiliora perrexerit, de sanctis ad sanctiora properaverit. Absurdum namque est, si ita putemus imperitam fuisse Rebeccam et indoctam, quae in domo sapientis Abrahami sub viro eruditissimo Isaac fuerat instituta, ut intra aliquem locum Dominum putaverit esse conclusum, et illuc iret interrogare, quid parvulorum intra uterum exsultatio designaret. Vis autem videre, quia ex more venit hoc sanctis, ut, cum aliquid a Deo ostendi sibi viderint, vel abire, vel transire se dicant? Moses cum vidisset rubum ardere, et non exuri, admiratus visum dixit: „transeam, [6]) et videbo visum hoc." Non utique et ipse significabat se aliquod terrae spatium transiturum, non montes conscendere, nec digredi praerupta convallium. Prope ipsum erat visio, in ore, et in oculis ejus. Sed dicit: „transeam:" ut ostendat se commonitum visione coelesti ad superiorem vitam debere conscendere, ab his, in quibus erat, ad meliora transire. Sic ergo et

---

1) Genes. XXV, 23. 2) Malach. I, 2. 3.
3) Genes. XXV, 22. 4) Jerem. XXIII, 24.
5) Deest „ego" in ed. Ruaei. 6) Exod. III, 3.

nunc refertur de Rebecca, quod[1]) abiit interrogare Dominum: quae, ut diximus, abisse non passibus pedum, sed mentis profectibus existimanda est. Et tu ergo, si coeperis intueri non ea, quae videntur, sed quae non videntur, id est, non carnalia, sed spiritualia, non praesentia, sed futura, abiisse diceris interrogare Dominum. Si eruas te de conversatione veteri, et a consortio eorum, cum quibus turpiter et notabiliter vixeras, honestis vero te ac religiosis actibus socies: cum requisitus fueris inter sodales turpitudinis, et in catervis noxiorum nequaquam fueris repertus: dicitur et de te, quia „abiit[2]) interrogare Dominum.“ Sic igitur sancti non de loco ad locum, sed de vita ad vitam, de institutis primis abeunt ad instituta potiora.

3. Dixit ergo ei Dominus: „duae[3]) gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo segregabuntur. Et populus populum superabit, et major serviet minori.“ Quomodo populus populum superaverit, id est, ecclesia synagogam, et quomodo major serviat[4]) minori, etiam ipsis Judaeis licet non credentibus notum[5]) est. De his ergo, quae palam sunt, et valde omnibus trita, dicere superfluum puto. Illud, si placeat,[6]) addamus, quod unumquemque nostrum, qui haec audit, aedificare et instruere queat. Ego[7]) puto, quod et de singulis nobis hoc dici potest, quia duae gentes, et duo populi intra nos sunt. Nam et virtutem populus intra nos est, et vitiorum nihilominus populus intra nos est. „De[8]) corde enim nostro procedunt cogitationes malae, adulteria, furta,

[1]) Edd. Merlini: quia.
[2]) Cfr. Genes. XXV, 22.
[3]) Matth. XXV, 23. [4]) Edd. Merlini: serviet.
[5]) Edd. Merlini: notum est. His ergo etc.
[6]) Edd. Merlini: placet.
[7]) Edd. Merlini: Ergo puto etc.
[8]) Matth. XV, 19. — Gal. V, 20. 21.

falsa testimonia," doli, contentiones, haereses, invidiae, comessationes, et his similia. Vides, quantus malorum populus intra nos est? Si vero mereamur illam vocem dicere sancto Spiritui: „a [1]) timore tuo, Domine, in utero concepimus, et peperimus, spiritum salutis tuae fecimus super terram:" tunc et alius intra nos populus invenitur in spiritu generatus. „Fructus [2]) enim spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, humilitas, mansuetudo, continentia, castitas:" et his similia. Vides et alium populum, qui et ipse intra nos est: sed iste minor est, ille major. Semper enim plures sunt mali, quam boni, et vitia numerosiora virtutibus. Sed si tales simus, [3]) qualis Rebecca, et mereamur de Isaac, id est, de verbo Dei habere conceptum, etiam in nobis populus populum superabit, et major serviet minori: serviet etenim caro spiritui, et vitia virtutibus cedent. „Et [4]) impleti sunt, inquit, dies ejus, ut pareret: et erant gemini in ventre ejus." Hic sermo, id est: „impleti sunt dies ejus, ut pareret:" nunquam fere nisi de sanctis mulieribus scribitur. De hac namque Rebecca dictum est hoc, et de Elisabeth matre Joannis, et Maria matre Domini nostri Jesu Christi. Unde mihi videtur eximium aliquid, et praeter ceteros homines hujuscemodi partus ostendere, et repletio dierum ortum perfectae sobolis indicare.

4. „Exiit [5]) autem filius, inquit, primitivus, rubens, et totus tanquam pellis hirsutus. Cognominavit autem nomen illius Esau. Et postea exiit frater ejus, et manus ejus implexa erat calcaneo Esau: et appellavit nomen illius Jacob." Refert de his alia Scriptura, quod [6]) Jacob supplantavit in ventre fratrem suum, et hujus rei indicium sit, quod manus ejus implexa erat calcaneo fratris

---

[1]) Jesai. XXVI, 18. [2]) Gal. V, 22. 23.
[3]) Edd. Merlini: sumus. [4]) Genes. XXV, 24.
[5]) Genes. XXV, 25. 26. [6]) Edd. Merlini: quia.

sui Esau. Qui Esau de utero matris suae processit hirsutus totus tanquam pellis, Jacob autem levis, et simplex. Unde et Jacob a luctando nomen accepit. Esau vero, — ut aiunt, qui Hebraea nomina interpretantur —, vel a rubore, vel a terra, id est, rubrus, vel terrenus, vel, ut aliis visum est, factura dictus esse[1]) videtur. Verum[2]) quae sint istius nativitatis privilegia, cur autem ille supplantaverit fratrem, et levis ac simplex natus sit, cum utique, sicut dicit Apostolus,[3]) ex uno fuerit Isaac patre nostro utriusque filii conceptus, vel cur ille totus hirsutus et horridus, et, ut ita dicam, peccati et nequitiae squalore circumdatus, non est meum discutere. Si enim voluero in altum fodere, et aquae vivae latentes venas aperire, continuo aderunt Philistini, et litigabunt mecum, et rixas mihi et calumnias commovebunt, et incipient replere terra sua et luto puteos meos. Nam utique si permitterent isti Philistini, et ego volebam accedere ad Dominum meum patientissimum Jesum, qui dicit, quia „ego[4]) venientem ad me non repello:" volebam accedere, et sicut dixerunt ei discipuli: „Domine,[5]) quis peccavit? hic, an parentes ejus, ut caecus nasceretur?" et ego volebam interrogare eum, et dicere: Domine, quis peccavit, hic Esau, an parentes ejus, ut sit[6]) totus hirsutus, et horridus nasceretur, ut in utero supplantaretur a fratre? Sed si voluero interrogare de his verbum Dei, et inquirere, statim mihi lites Philistini, et calumnias movent. Et ideo nos relinquentes hunc puteum, et vocantes eum inimicitias,[7]) alium fodiamus.

---

[1]) Deest „esse" in edd. M.

[2]) Edd. Merlini: Verum quae sunt — privilegia? Cur autem etc.

[3]) Rom. IX, 10. [4]) Ev. Joann. VI, 37.

[5]) Ev. Joann. IX, 2. [6]) Edd. Merlini: sic.

[7]) Edd. Merlini: inimicitiam.

5. „Post [1]) haec, inquit, seminavit Isaac hordeum, et invenit centuplum. Benedixit autem illum Dominus, et magnificatus est homo, et processu major fiebat, quoad usque magnus factus est valde." Quid est, quod Isaac hordeum seminavit, et non frumentum, et benedicitur in eo, quod hordeum seminat, et magnificatur, quousque magnus fiat? Apparet ergo, quia nondum magnus erat, sed posteaquam seminavit hordeum, et collegit centuplum, tunc factus est magnus valde. Hordeum jumentorum maxime cibus est, aut servorum rusticorum. Est enim species asperior, et quae velut acuminibus quibusdam contingentem stimulare videatur. Isaac sermo Dei est, qui sermo in lege hordeum seminat, et in Evangeliis triticum. Illum enim cibum perfectioribus, et spiritualibus, hunc imperitioribus et animalibus parat: quia scriptum est: „homines [2]) et jumenta salvos facies, Domine." Isaac sermo legis, hordeum seminat, et tamen in ipso hordeo invenit centesimum fructum. Invenis enim et in lege martyres, quorum est centesimus fructus. Sed et Dominus noster in Evangeliis Isaac, perfectiora quaeque Apostolis, turbis autem plebeia et communia loquebatur. Vis autem videre, quod [3]) etiam ipsius hordei cibos incipientibus exhibuit? Scriptum est in Evangeliis, [4]) quod [5]) secundo paverit turbas. Sed illos, quos primo pascit, id est incipientes, hordeaceis panibus pascit. Postea [6]) vero, cum jam profecissent in verbo et doctrina, triticeos iis exhibebat [7]) panes. Sed post hoc Dominus, inquit, benedixit Isaac, et magnus factus est valde. Parvus erat Isaac in lege, sed processu temporis fit magnus. Fit ma-

---

[1]) Genes. XXVI, 12.
[2]) Psalm. XXXVI, 6. (XXXV.)
[3]) Edd. Merlini: quia. [4]) Cfr. Matth. XIV.
[5]) Edd. Merlini: quia. [6]) Cfr. Matth. XV.
[7]) Edd. Merlini: exhibet.

gnus processu temporis in prophetis. Nam in sola lege nondum magnus est, quippe quae et velamine tecta est. Crescit ergo jam in prophetis. Cum vero pervenerit ad hoc usque, ut et velamen abjiciat, tunc erit magnus valde. Cum coeperit litera legis, velut palea hordei ejus secerni, et apparuerit, quod spiritualis est lex, tunc Isaac magnificabitur, et fiet magnus valde. Vide enim, quia et Dominus in Evangeliis [1]) paucos panes frangit, et quod millia reficit populorum, et quanti cophini reliquiarum supersunt. Donec integri sunt panes, nemo saturatur, nemo reficitur, nec ipsi panes videntur augeri. Considera ergo nunc, quomodo paucos panes frangimus: de scripturis divinis paucos sermones assumimus, quot millia hominum saturantur. Sed nisi fracti fuerint isti panes, nisi in partes comminuti a discipulis, hoc est, nisi minutatim litera fuerit discussa et fracta, sensus ejus ad omnes non potest pervenire. Cum autem pertractare coeperimus, et singula quaeque discutere, tunc turbae quidem, quantum poterunt, sumant. Quod autem non potuerint, colligendum est et reservandum, ne quid pereat. Servamus ergo et nos, si quid turbae capere non possunt, et colligimus in cophinis et sportis. Denique cum paulo ante fregissemus [2]) panem de Jacob et Esau, quanta de illo pane fragmenta superaverunt? Quae nos diligenter recollegimus, ne perirent, et servamus in sportis vel cophinis, usquequo Dominus de ipsis quid etiam fieri jubeat, videamus. Nunc autem quantum possibile est, vel de panibus comedamus, vel de puteis hauriamus. Tentemus facere etiam illud, quod sapientia commonet, dicens: „bibe [3]) aquas de tuis fontibus, et de tuis puteis, et sit tibi fons tuus proprius." Tenta ergo et tu, o auditor, habere proprium puteum, et proprium fontem: ut

[1]) Cfr. Matth. XIV. [2]) Edd. Merlini: fregissem.
[3]) Prov. V, 15. 18.

et tu, cum apprehenderis librum Scripturarum, incipias etiam ex proprio sensu proferre aliquem intellectum, et secundum ea, quae in ecclesia didicisti, tenta et tu bibere de fonte ingenii tui. Est intra te natura aquae vivae, sunt venae perennes, et irrigua fluenta rationabilis sensus, si modo non sint terra et ruderibus oppleta. Sed satis age fodere terram tuam, et purgare sordes, id est, ingenii tui amovere desidiam, et torporem cordis excutere. Audi enim, quid dicit Scriptura: „punge[1]) oculum, et profert lacrimam: punge cor, et profert sensum." Purga ergo et tu ingenium tuum, ut aliquando etiam de tuis fontibus bibas, et de tuis puteis haurias aquam vivam. Si enim suscepisti in te verbum Dei, si accepisti ab Jesu aquam vivam, et fideliter accepisti, fiet in te fons aquae salientis in vitam aeternam, in ipso Jesu Christo Domino nostro, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

De puteis, quos fodit Isaac, et repleti sunt a Philistinis.

1. Solita erga[2]) puteos semper Patriarcharum invenimus exercitia. Ecce enim, refert Scriptura, quod Isaac, postquam benedixit illum Dominus, et magnificatus est valde, aggressus est opus magnum. Et coepit, inquit, fodere puteos, puteos, quos foderant[3]) pueri ejus in tempore patris ejus Abraham, sed oppilaverant[4]) eos Phili-

[1]) Sap. Sirac. XXII, 19. (Ecclesiastic.)

[2]) Edd. Merlini: ergo ad puteos etc.

[3]) Editi: „foderunt." Sed Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. Merlini: foderant.

[4]) Editi (v. c. edd. M.): „oppilaverunt —, et im-

stini, et impleverant terra. Primo ergo habitavit apud puteum visionis, et illuminatus a puteo visionis aggreditur alios puteos aperire: et non primum novos puteos, sed quos foderat pater ejus Abraham. Et cum fodisset primum puteum: „zelati [1]) sunt, inquit, eum Philistini.“ At ille zelo eorum non est deterritus, nec cessit invidiae: sed „iterum, [2]) inquit, fodit puteos, quos foderant pueri Abraham patris ejus, et oppilaverant eos Philistini post mortem Abrahami patris ejus: et posuit illis nomina, secundum nomina, quae posuerat pater ejus.“ Fodit ergo illos puteos, quos pater suus foderat, et qui per malitiam Philistinorum terra fuerant repleti. Fodit et alios novos in valle Gerararum, [3]) non quidem ipse, sed pueri ejus: „et [4]) invenit, inquit, ibi puteum aquae vivae. Sed rixati sunt pastores Gerararum cum pastoribus Isaac, dicentes suam esse aquam: et appellavit nomen putei: iniquitas. Inique enim gesserunt cum eo.“ Sed Isaac recedit a malitia eorum, et [5]) „fodit iterum alterum puteum: et pro ipso nihilominus, inquit, altercabantur: et appellavit nomen ejus inimicitiam. Et recessit inde, et fodit iterum puteum alium, et non sunt rixati de [6]) eo. Ideo et appellavit nomen ejus: amplitudo: dicens: quia nunc dilatavit nos Deus, et auxit nos super terram.“ Bene in quodam loco sanctus Apostolus, considerans mysteriorum magnitudinem dicit: „et [7]) ad haec quis idoneus?“ Simili modo, imo longe dissimili, quanto longe illo infe-

---

pleverunt.“ etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R. — Cfr. Genes. XXVI, 15.

[1]) Genes. XXVI, 14. [2]) Genes. XXVI, 18.

[3]) Aliquot Mss.: „Geraris,“ quoties in editis (v. c. edd. M.) legitur: „Gerararum.“ R.

[4]) Genes. XXVI, 19. 20.

[5]) Genes. XXVI, 21. 22.

[6]) Desunt verba: „de eo,“ in edd. M.

[7]) II Cor. II, 16.

riores sumus, etiam nos videntes tantam [1]) in mysteriis altitudinem puteorum, dicimus: „et [2]) ad haec quis idoneus?“ Quis enim digne valeat explicare, vel puteorum sacramenta tantorum, vel eorum, quae gesta pro puteis referuntur, nisi invocemus patrem verbi viventis, et ipse in ore nostro verbum dare dignetur, ut sitientibus vobis possimus aliquantulum aquae vivae haurire ex his tam copiosis et multiplicibus puteis?

2. Sunt ergo putei, quos foderunt pueri Abraham, sed hos Philistini repleverunt terra. Hos ergo primum purgare aggreditur Isaac. Philistini aquas oderunt, terram diligunt. Isaac aquas diligit, puteos semper quaerit, veteres purgat, novos aperit. Intuere nostrum Isaac, qui pro nobis oblatus est hostia, venientem in [3]) vallem Gerararum, quam interpretantur maceriam, [4]) sive sepem, venientem, inquam, ut medium parietem sepiens solvat inimicitias in carne sua, venientem tollere maceriam, id est, peccatum, quod inter nos separat et Deum, maceriam, quae est media inter nos et coelestes virtutes, ut faciat utraque unum, et ovem, quae erraverat, humeris suis reportet ad montes, et restituat ad alias nonaginta novem, quae non erraverunt. Hic ergo Isaac salvator noster, cum venisset in istam vallem Gerararum, primum

---

[1]) Sic Mss. Editi vero (e. c. edd. M.): „tantam mysterii altitudinem.“ R.

[2]) II Cor. II, 16.

[3]) Edd. Merlini: in valle Gerararum.

[4]) Locus in editis (v. c. edd. M.) corruptus, ubi legitur: „machaeram, sive sepem, venientem in aquam, ut medium parietem sepis solvat et inimicitias in carne sua, venientem tollere machaeram, id est, peccatum, quo inter nos separat et Deum, machaeram, quae est media“ etc. At Mss. ut in nostro textu, et recte omnino; nisi quod „Gerara“ non significet „maceriam,“ sed „peregrinationem, vel "conflictum,“ vel „sectionem.“ Origenes itaque legebat“ etc. R.

omnium illos puteos fodere voluit,[1]) quos foderant pueri patris sui: legis scilicet et prophetarum voluit puteos innovare, quos Philistini terra repleverant. Qui sunt isti, qui terra puteos replent? Illi sine dubio, qui in lege terrenam et carnalem intelligentiam ponunt, et spiritualem ac mysticam claudunt, ut neque ipsi bibant, neque alios bibere permittant. Audi Isaac Dominum nostrum Jesum Christum[2]) in Evangeliis dicentem: „vae[3]) vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae! quoniam tulistis clavem scientiae, et neque ipsi introistis, neque intrare volentes permisistis.“ Isti sunt ergo, qui puteos, quos foderant pueri Abraham, terra repleverunt, qui legem carnaliter docent, et[4]) aquas sancti Spiritus maculant. Qui puteos ad hoc habent, non ut aquam proferant, sed ut terram ponant. Hos ergo puteos aggreditur fodere Isaac. Et videamus, quomodo eos fodit. Cum pueri Isaac, qui sunt Apostoli Domini nostri, transirent, inquit, per segetes sabbato, vellebant spicas, et confricantes manibus manducabant. Tunc ergo dicebant ei isti, qui terra repleverant puteos patris ejus: „ecce,[5]) discipuli tui faciunt sabbatis, quod non licet.“ Ille ut terrenum eorum foderet intellectum, dicit ad eos: „non[6]) legistis, quid fecit David, cum esuriret ipse, et qui cum ipso erant, quomodo intravit ad Abiatar sacerdotem, et panes propositionis manducavit ipse, et pueri sui, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus?“ Et his addidit: „si[7]) sci-

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „vult, quos foderant — sui: legis — prophetarum. Vult puteos innovare“ etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Vox „Christum“ deest in antea editis (e. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. R.

[3]) Luc. XI, 52.

[4]) Mss.: „et aquas sancti“ etc. Alias (v. c. in edd. M.): „et aquam sancti“ etc. R.

[5]) Matth. XII, 2. [6]) Matth. XII, 3. 4.

[7]) Matth. XII, 7. coll. Hos. VI, 6.

retis, quid est: misericordiam volo, et non sacrificium: nunquam utique condemnassetis innocentes." Sed illi ad haec quid referunt? Rixati sunt cum pueris ejus, et dicunt: „non[1]) est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit." Hoc ergo modo fodit puteos Isaac, quos foderant pueri patris sui. Puer patris sui erat Moses, qui foderat puteum legis. Pueri patris sui erant David et Salomon, et prophetae, et si qui alii[2]) sunt, qui libros scripserant veteris testamenti, quos terrena et sordida repleverat intelligentia Judaeorum. Quam cum vellet purgare Isaac, et ostendere, quia quaecunque lex et prophetae dixerunt,[3]) de ipso dixerunt, rixati sunt cum eo Philistini. Sed discedit ab iis. Non enim potest esse cum iis, qui in puteis nolunt aquam habere, sed terram. Et dicit iis: „ecce,[4]) relinquetur vobis domus vestra deserta." Fodit ergo Isaac et novos puteos, imo pueri Isaac fodiunt. Pueri sunt Isaac, Matthaeus, Marcus, Lucas, et[5]) Joannes. Pueri ejus sunt Petrus, Jacobus, et[6]) Judas: puer ejus est et Apostolus Paulus, qui omnes novi testamenti puteos fodiunt. Sed et pro his altercantur illi, qui terrena sapiunt, nec nova condi patiuntur, nec vetera purgari. Evangelicis puteis contradicunt, Apostolicis adversantur. Et quoniam in omnibus contradicunt, in omnibus litigant, dicitur ad eos: „quoniam[7]) indignos vos fecistis gratia Dei, ex hoc jam ad gentes ibimus."

3. Post haec ergo fodit tertium puteum Isaac, et[8]) „appellavit nomen loci illius: amplitudo: dicens, quia nunc dilatavit nos Dominus, et auxit nos super terram."

---

[1]) Ev. Joann. IX, 16. [2]) Edd. Merlini: illi.
[3]) Edd. Merlini: dixerant, de ipso dixerant, rixati etc.
[4]) Matth. XIII, 38. [5]) Deest „et" in edd. M.
[6]) Desideratur „et" in edd. M.
[7]) Act. XIII, 46. [8]) Genes. XXVI, 22.

Vere enim dilatatus est Isaac, et auctum est nomen ejus super terram, cum adimplevit in [1]) nobis scientiam trinitatis. Tunc enim tantum in Judaea notus erat [2]) Deus, et in Israel magnum nomen ejus nominabatur, nunc autem „in [3]) omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.“ Euntes enim pueri Isaac per universum orbem terrae foderunt puteos, et aquam vivam omnibus ostenderunt, baptizantes [4]) „omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.“ „Domini [5]) enim est terra, et plenitudo ejus.“ Sed et unusquisque nostrum, qui verbum Dei ministrat, puteum fodit, et aquam vivam quaerit, ex qua reficiat auditores. Si ergo incipiam et ego veterum dicta discutere, et sensum in iis quaerere spiritualem, si conatus fuero velamen legis amovere et ostendere allegorica esse, quae scripta sunt, fodio quidem puteos, sed statim mihi movebunt calumnias amici literae, et insidiabuntur mihi, inimicitias continuo et persecutiones parabunt, veritatem negantes stare posse nisi super terram. Sed nos si Isaac pueri sumus, puteos aquae vivae diligamus et fontes: a litigiosis et calumniatoribus recedamus, et relinquamus eos in terra, quam diligunt. Nos vero nunquam cessemus puteos aquae vivae fodiendo: et nunc quidem vetera, nunc etiam nova discutiendo, efficiamur similes illi evangelico scribae, de quo Dominus dixit, quia „profert [6]) de thesauro suo nova et vetera.“ Sed et si quis eorum me nunc audiat disputantem, qui saeculares literas novit, dicit fortasse: nostra sunt ista, quae dicis, et nostrae artis eruditio est: haec

---

[1]) Desideratur „in“ in edd. M.

[2]) Cfr. Psalm. LXXVI, 1. (LXXV.)

[3]) Psalm. XIX, 4. (XVIII.)

[4]) Matth. XXVIII, 19.

[5]) Psalm. XXIV, 1. (XXIII.)

[6]) Matth. XIII, 52.

ipsa, quae disputas et doces, nostra eloquentia est. Et movet mihi lites velut Philistinus quidam, dicens, quia in meo solo fodisti puteum, et videbitur sibi merito vindicare, quae propriae terrae sunt. Verum ad haec ego respondebo, quia habet omnis terra aquas, sed qui Philistinus est, et terrena sapit, nescit in omni terra invenire aquam, nescit in omni anima inveniri [1]) rationabilem sensum et imaginem Dei, nescit fidem, pietatem, religionem posse in omnibus inveniri. Quid tibi prodest habere eruditionem, et nescire ea uti, et habere sermonem, et nescire loqui? Istud opus proprie puerorum Isaac est, qui in omni terra fodiunt puteos aquae vivae, id est, omni animae verbum Dei loquuntur, et inveniunt fructum. Denique vis videre, unus puer Isaac quantos puteos in terra alienigenarum foderit? Vide Paulum, qui ab Hierusalem in circuitu usque ad Illyricum replevit [2]) Evangelium Dei. Sed per singulos istos puteos persecutiones passus est Philistinorum. Audi ipsum dicentem: „quanta [3]) mihi acciderunt Iconii, [4]) Lystris,“ quanta in Epheso? Quoties caesus et quoties lapidatus est? Quoties pugnavit ad bestias? sed permansit usquequo exiret ad latitudinem, id est, usquequo in totius orbis terrae latitudine [5]) ecclesias collocaret. Sic ergo putei, quos fodit Abraham, id est, Scripturae veteris testamenti, repleti sunt terra a Philistinis, sive a [6]) malis doctoribus, scribis, et Pharisaeis, sive etiam adversariis potestatibus: et obturatae sunt eorum venae, ne potum praebeant his, qui ex Abraham sunt. Non enim populus ille bibere potest de scripturis, sed sitim patitur verbi

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „invenire rationabilem sensum ad imaginem Dei.“ At Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Rom. XV, 19. [3]) II Tim. III, 11.

[4]) Edd. Merlini: Iconio, Listris etc.

[5]) Edd. Merlini: latitudinem.

[6]) Deest „a“ in edd. M.

Dei, donec veniat Isaac, et aperiat eas, ut bibant pueri sui. Gratia ergo filio Abrahami Christo, de quo scriptum est: „liber[1]) generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham:“ qui venit et aperuit nobis puteos. Ipsos enim aperiebat illis, qui dicebant: „nonne[2]) cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis Scripturas?“ Aperuit ergo hos puteos, et[3]) „vocavit eos, inquit,[4]) sicut vocaverat eos Abraham pater suus.“[5]) Non enim immutavit vocabula puteorum. Et est mirum, quod Moses etiam apud nos Moses appellatur, et prophetae unusquisque suo nomine appellantur. Non enim Christus in iis nomina, sed intelligentiam commutavit. Commutavit autem in eo, ut jam ultra non attendamus Judaicis fabulis, et genealogiis infinitis,[6]) quia „a veritate quidem auditum avertunt, ad fabulas autem convertuntur.“ Aperuit ergo puteos, et docuit nos, ut non in aliquo loco quaeramus Deum, sed sciamus, quod[7]) in omni terra offertur sacrificium nomini ejus. Nunc enim illud est tempus, quando veri adoratores adorant patrem, neque in Hierosolymis,[8]) neque in monte Garizim, sed in spiritu et veritate. Non ergo in loco, neque in terra habitat Deus, sed in corde habitat. Et si locum Dei requiris, cor mundum est locus ejus. In hoc namque loco habitaturum se dicit, cum per prophetam ait: „habitabo[9]) in iis, et inambulabo: et ipsi erunt mihi populus, et ego ero illis Deus, dicit Dominus.“ Vide ergo, quia forte etiam in

---

[1]) Matth. I, 1. [2]) Luc. XXIV, 32.

[3]) Genes. XXVI, 18.

[4]) Desideratur „inquit“ in edd. M.

[5]) Edd. Merlini: ejus.

[6]) Edd. Merlini: „infinitis. Qui a veritate — avertant, ad fabulas“ etc. — Cfr. II Tim. IV, 4.

[7]) Edd. Merlini: quia. — Cfr. Malach. I, 11.

[8]) Cfr. ev. Joann. IV, 21. 23.

[9]) Levit. XXVI, 12.

uniuscujusque nostrum anima est puteus aquae vivae, est quidam coelestis sensus, et imago Dei latens, et hunc puteum Philistini, id est, potestates adversae repleverunt terra. Quali terra? Carnalibus sensibus, et terrenis cogitationibus, et propterea portavimus imaginem terreni. Tunc ergo cum portaremus imaginem terreni, Philistini repleverunt terra puteos nostros. Sed nunc quoniam venit noster Isaac, suscipiamus ejus adventum, et fodiamus puteos nostros, et abjiciamus ab iis terram: purgemus eos ab omnibus sordibus, et a cunctis cogitationibus luteis et terrenis, et inveniemus in iis aquam vivam, illam, [1]) de qua dicit Dominus: „qui [2]) credit in me, flumina de ventre ejus [3]) fluent aquae vivae." Vide, quanta sit liberalitas Domini. Puteos repleverunt Philistini, et venas nobis aquarum exiles et tenues inviderunt, et pro his nobis fontes redduntur et flumina.

4. Si ergo et vos hodie haec audientes fideliter percipiatis auditum, operatur et in vobis Isaac, purgat corda vestra a terrenis sensibus, et videntes haec tanta mysteria in scripturis divinis esse latentia, proficietis [4]) in intellectu, et proficietis in spiritualibus sensibus. Incipietis etiam ipsi esse doctores, et procedent ex vobis flumina aquae vivae. Adest enim Verbum Dei, et haec nunc ejus est operatio, ut de anima uniuscujusque nostrum removeat terram, et aperiat fontem vivum. Intra te enim est, et non extrinsecus venit, sicut et regnum Dei intra te est. Et mulier illa, [5]) quae perdiderat drachmam, non illam in-

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „illam, quam dicit" etc. Mss.: „illam, de qua dicit" etc. R.

[2]) Ev. Joann. VII, 38. coll. Jesai. LVIII, 11.

[3]) Edd. Merlini: ei.

[4]) Alias (v. c. in edd. M.): „proficitis in intellectu, et proficitis" etc. Mss.: „proficietis in intellectu, et proficietis" etc. R.

[5]) Cfr. Luc. XV, 8.

venit exsrinsecus, sed in domo sua, posteaquam accendit lucernam, et mundavit domum sordibus et immunditiis, quas longi temporis ignavia et habetudo congesserat, et ibi invenit drachmam. Et tu ergo si accendas lucernam, si adhibeas tibi illuminationem Spiritus sancti, et in lumine ejus videas lumen, invenies intra te drachmam. Intra te namque est collocata imago regis coelestis. Cum enim faceret hominem ex initio Deus, ad imaginem et similitudinem suam fecit eum: et hanc imaginem non extrinsecus, sed intra eum collocavit. Haec in te videri non poterat, donec domus tua sordida erat, immunditiis et ruderibus repleta. Iste fons scientiae intra te erat situs, sed non poterat fluere, quia Philistini repleverant eum terra, et fecerant in te imaginem terreni. Sed tu portasti quidem tunc imaginem terreni, nunc vero his auditis ab illa omni mole et oppressione terrena per Verbum Dei purgatus, imaginem coelestis in te splendescere facito. Haec ergo imago est, de qua dicebat pater ad filium: „faciamus [1]) hominem ad imaginem et similitudinem nostram.“ Filius Dei est pictor hujus imaginis. Et quia talis ac tantus est pictor, imago ejus obscurari per incuriam potest, deleri per malitiam non potest. Manet enim semper imago Dei in te, licet tu tibi ipse superducas imaginem terreni. Istam picturam tu tibi ipse depingis. Cum enim te libido fuscaverit, induxisti unum colorem terrenum. Si vero et avaritia [2]) aestuas, miscuisti et alium. Sed et cum te ira sanguineum facit, addis nihilominus et tertium colorem. Superbiae quoque alius additur fucus, et impietatis alius. Et sic per [3]) singulas quasque malitiae species, velut diversis coloribus congre-

---

[1]) Genes. I, 26.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „avaritiae studeas.“ R.

[3]) Mss.: „per singulas quasque malitiae species.“ Editi (v. c. edd. M.): „per singulas quasque malitias.“ R.

gatis, hanc imaginem terreni, quam Deus in te non fecit, tu tibi ipse depingis. Propterea ergo deprecandus est nobis ille, qui dicit per prophetam: „ecce [1]) ego deleo sicut nubem iniquitates tuas, et sicut caliginem peccata tua." Et cum deleverit omnes istos in te colores, qui ex fucis malitiae sumti sunt, tunc resplendebit in te imago illa, quae a Deo creata est. Vides ergo, [2]) quomodo divinae scripturae formas inducunt et figuras, quibus ad agnitionem vel purgationem sui anima doceatur. Vis adhuc et aliam videre formam hujus imaginis? Sunt quaedam literae, quas Deus scribit, quaedam literae, quas nos scribimus. Peccati literas nos scribimus. Audi Apostolum dicentem: „delens, [3]) inquit, quod adversum nos erat chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis, tulit illud de medio, affigens illud cruci suae." Istud quidem, quod dicit chirographum, peccatorum nostrorum cautio fuit. Unusquisque etenim nostrum, in his, quae delinquit, efficitur debitor, et peccati sui literas scribit. Quia et in judicio Dei, quod Daniel [4]) consedisse describit, libros dicit apertos, sine dubio qui peccata hominum continerent. Hos ergo ipsi nobis scribimus per ea, quae delinquimus. Hujus enim rei et illa imago est, quae in Evangelio dicitur de villico iniquitatis, qui ad unumquemque debitorem dicit: „accipe [5]) literas tuas, et sedens scribe octoginta," et cetera, quae referuntur. Vides ergo, quia unicuique dicitur: „accipe literas tuas." Unde constat nostras [6]) literas peccato, literas autem Dei justitia scribi. Ita enim dicit Apostolus: „vos [7]) enim estis epistola scri-

---

[1]) Jesai. XLIV, 22. [2]) Deest „ergo" in edd. M.

[3]) Coloss. II, 14. [4]) Cfr. Dan. VII.

[5]) Luc. XVI, 7.

[6]) Alias (v. c. in edd. M.): „nostras esse literas peccati, literas autem justitiae Deus scribit." At Mss. ut in nostro textu. R.

[7]) II Cor. II, 2. 3.

pta non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus." Habes ergo in te literas Dei, et literas Spiritus sancti. Si vero delinquas, ipse tibi conscribis peccati chirographum. Sed vide, quia, cum semel accessisti ad crucem Christi, et ad gratiam baptismi, chirographum tuum cruci affixum, et in fonte baptismi deletum est. Non rescribas ultra, quae deleta sunt, nec repares, quae abolita sunt, solas in te serva literas Dei, sola in te permaneat scriptura Spiritus sancti. Sed redeamus ad Isaac, et fodiamus cum ipso puteos aquae vivae: etiamsi obsistunt Philistini, etiamsi rixantur, nos tamen perseveremus cum ipso puteos fodiendo, ut et nobis dicatur: „bibe [1]) aquam de tuis fontibus, et de tuis puteis:" et in tantum fodiamus, ut superabundent aquae putei in plateis nostris, ut non solum nobis sufficiat scientia Scripturarum, sed et alios doceamus, et alios instruamus, ut bibant homines, bibant et pecora. Audiant prudentes, audiant simplices quique: sapientibus et insipientibus debitor est doctor ecclesiae, potare homines, potare debet et pecora: quia et propheta dicit: „homines [2]) et jumenta salvos facies, Domine:" illuminante nos, et purgante corda nostra ipso Domino Jesu Christo salvatore nostro, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

---

[1]) Prov. V, 15.
[2]) Psalm. XXXVI, 6. (XXXV.)

HOMILIA XIV.

De eo, quod apparuit Dominus Isaac ad puteum juramenti, et de pacto, quod composuit cum Abimelech.

1. Scriptum est in propheta ex persona Domini, dicentis: „et [1]) in manibus prophetarum assimilatus sum." Qui sermo illud indicat, quod, cum unus sit Dominus noster Jesus Christus per substantiam suam, et nihil aliud quam filius Dei sit, in figuris tamen, et formis scripturarum, varius ac diversus ostenditur. Verbi gratia, sicut in superioribus exposuisse nos memini, quod ipse fuisset in typo Isaac, cum offerretur ad holocaustum, ipsius tamen et aries formam teneret. Ego amplius dico, quod in angelo, qui locutus est ad Abraham, et dicit ei: „ne [2]) injicias manum tuam in puerum:" ipse ostenditur, quia iterum dicit ad eum: „propterea [3]) quod fecisti verbum hoc, benedicens benedicam te." Ovis, vel agnus, qui immolatur in Pascha, ipse dicitur, et ovium pastor [4]) ipse signatur: et pontifex, qui offert sacrificium, nihilominus ipse describitur. Sponsus tanquam Verbum Dei ipse appellatur, et tanquam sapientia ipse rursus sponsa nominatur: sicut et propheta dicit ex persona ipsius: „tanquam [5]) sponso posuit mihi mitram, tanquam sponsam adornavit me ornamento:" et multa alia, quae nunc interim persequi longum est. Sicut ergo ipse Dominus pro loco et tempore, formam sui singulis quibusque accommodat causis: ita etiam sancti, qui ejus typum gerebant, pro locis et

---

[1]) Hos. XII, 10. [2]) Genes. XXII, 12.

[3]) Genes. XXII, 16. 17.

[4]) Edd. Merlini: pastor. Ipse signatur et pontifex etc.

[5]) Jesai. LXI, 10.

temporibus et causis, mysteriorum figuras egisse credendi sunt: sicut et nunc fieri in Isaac videmus, de quo recitatum est nobis: „adscendit,[1]) inquit, inde ad puteum juramenti, et apparuit ei Dominus nocte illa, et dixit: Ego sum Deus Abraham patris tui, noli timere. Tecum enim sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum, propter Abraham patrem tuum." Hujus Isaac duas nobis figuras exposuit Apostolus Paulus:[2]) unam, qua dixit, quod Ismael quidem, filius Agar, populi secundum carnem, Isaac vero populi, qui ex fide est, formam tenet: et aliam, qua ait: „non[3]) dixit: et[4]) seminibus: quasi in multis, sed: semini tuo: tanquam in uno, qui est Christus." Tenet ergo Isaac populi figuram, et Christi. Christum autem tanquam Verbum Dei, non solum in Evangeliis loqui, sed et in lege certum est et prophetis. Verum in lege incipientes, in Evangeliis perfectos docet. Et Isaac ergo formam nunc Verbi, quod in lege vel prophetis est, tenet.

2. „Adscendit[5]) igitur Isaac ad puteum juramenti, et apparuit illi Dominus. Adscensionem legis et ante jam diximus ornatum templi esse, et eorum, quae inibi divina gerebantur obsequia. Potest et augmentum prophetarum legis adscensio nominari: et propterea forte ad puteum juramenti adscendisse dicitur, et ibi apparuisse ei Dominus. Nam per prophetas juravit[6]) Dominus, et non poenitebit, quod ipse sit sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Ad puteum ergo juramenti visus est ei Deus, futura in eo promissa confirmans. „Et[7]) aedificavit ibi altare Isaac, et invocavit nomen Domini, et fixit ibi tabernaculum suum. Foderunt autem ibi pueri

---

[1]) Genes. XXVI, 23. 24.
[2]) Cfr. Galat. IV, 22. seqq. [3]) Galat. III, 16.
[4]) Edd. Merlini: ex. [5]) Genes. XXVI, 23. 24.
[6]) Psalm. CX, 4. [7]) Genes. XXVI, 25.

Isaac puteum." Aedificat quidem Isaac etiam altare in lege, et figit tabernaculum suum. In Evangeliis vero, non tabernaculum figit, sed domum aedificat, et fundamentum collocat. Audi enim dicentem Sapientiam de ecclesia: „sapientia,[1]) inquit, aedificavit sibi domum, et supposuit septem columnas." Audi de hoc etiam Paulum dicentem: „fundamentum[2]) enim nemo potest ponere praeter id, quod positum est, qui est Jesus Christus." Ubi ergo tabernaculum est, etiamsi figatur, sine dubio resolvendum est: ubi vero fundamenta sunt, et supra petram aedificatur domus, nunquam resolvitur domus illa. Fundata enim est supra petram. Fodit tamen et ibi puteum Isaac, nec unquam cessat puteos fodiendo, donec oriatur[3]) fons aquae vivae, et fluminis impetus laetificet[4]) civitatem Dei.

3. Sed et Abimelech, ille, qui dudum honoraverat Abraham, venit nunc cum amicis suis de Geraris ad Isaac: „et[5]) dicit illis Isaac: quid venistis ad me? Vos enim odistis me, et ejecistis me a vobis. Ad haec illi respondent: videntes,[6]) inquiunt, vidimus, quia est Dominus tecum, et diximus: fiat conjuratio inter nos et te, et constituamus tecum pactum, ne facias nobiscum malum," et cetera. Iste Abimelech, ut video, non semper pacem habet cum Isaac, sed aliquando dissidet, aliquando pacem requirit. Si meministis, quomodo in superioribus diximus de Abimelech, quod personam teneat studiosorum et sapientium saeculi, qui per eruditionem philosophiae, multa

---

[1]) Prov. IX, 1. [2]) I Cor. III, 11.

[3]) Mss.: „oriatur." Editi: „fodiatur." R. — Edd. Merlini: „oriatur."

[4]) Cfr. Psalm. XLVI, 4. (XLV.)

[5]) Genes. XXVI, 27. 28. 29.

[6]) Mss.: „videntes, inquiunt, vidimus" etc. Editi (v. c. edd. M.) pro „inquiunt" habent „inquit," et pro „nobiscum malum" exhibent „nobiscum mala." R.

etiam ex veritate comprehenderunt, intelligere potestis, quomodo hic cum Isaac, qui Verbi Dei, quod in lege est, tenet figuram, neque in dissensione semper potest esse, neque semper in pace. Philosophia enim neque in omnibus legi Dei contraria est, neque in omnibus consona. Multi enim philosophorum unum esse Deum, qui cuncta creaverit, scribunt. In hoc consentiunt legi Dei. Aliquanti etiam hoc addiderunt, quod Deus cuncta per Verbum suum et fecerit, et regat, et Verbum Dei sit, quo cuncta moderentur. In hoc non solum legi, sed [1]) etiam Evangeliis consona scribunt. Moralis vero et physica, quae dicitur philosophia, pene omnia, quae nostra sunt, sentiunt. Dissident vero a nobis, cum Deo dicunt esse materiam coaeternam. Dissident, cum negant Deum curare mortalia, sed providentiam ejus supra lunaris globi spatia cohiberi. Dissident a nobis, cum vitas nascentium ex [2]) stellarum cursibus pendunt. Dissident, cum sempiternum [3]) dicunt hunc mundum, et nullo fine claudendum. Sed et alia plurima sunt, in quibus nobiscum vel dissident, vel concordant. Et ideo Abimelech, secundum hanc figuram, aliquando in pace esse cum Isaac, aliquando dissidere describitur. Sed et hoc non puto, quod otiose Spiritui sancto, qui haec scribit, curae fuerit comprehendere, quod duo alii cum Abimelech venerint, id est, Ochozath [4]) gener ejus, et Phicol, dux exercitus ejus. Interpretatur autem Ochozath: „tenens," et Phicol: „os omnium;" ipse autem Abimelech: „pater meus rex." Qui tres, ut ego arbitror, imaginem totius philosophiae tenent, quae apud eos in tres partes dividitur, logicam, physicam, ethicam, id est, rationalem, naturalem,

---

[1]) Edd. Merlini: sed et evangeliis etc.

[2]) Deest „ex" in edd. M.

[3]) Edd. Merlini: perpetuum.

[4]) Edd. Merlini constanter: „Ochozach" et „Ficol."

moralem, Rationalis est illa, quae Deum patrem omnium confitetur, ut est Abimelech. Naturalis illa est, quae fixa est, et tenet omnia, velut naturae ipsius viribus nitens, quam profitetur Ochozath, qui dicitur „tenens.“ Moralis est, quae in ore est omnium, et ad omnes pertinet, et pro communi similitudine praeceptorum, in omnium ore versatur, quam designat iste Phicol, qui „os omnium“ interpretatur. Hi ergo omnes in hujuscemodi eruditionibus instituti, veniunt ad legem Dei, et dicunt: „videntes [1]) vidimus, quia est Dominus tecum, et diximus: fiat conjuratio inter nos et inter te, et constituamus tecum pactum, ne facias nobiscum [2]) mala, sed quemadmodum nos te non sumus exsecrati, ita et tu benedictus Domino.“ Possunt quidem isti tres, qui pacem requirunt a Verbo Dei, et praevenire cupiunt pacto societatem ejus, figuram tenere magorum, qui ex Orientis partibus veniunt eruditi paternis libris, et institutionibus majorum, et dicunt: [3]) quia videntes vidimus natum regem, et vidimus, quia Deus est cum ipso, et venimus adorare eum. Sed et si quis ille est, qui hujuscemodi eruditionibus institutus, videns, quia Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, et admiratus operum ejus majestatem, dicat: „videntes [4]) vidimus, quia est Dominus tecum, et diximus: fiat conjuratio inter nos.“ Accedens [5]) enim ad legem Dei necessario dicit: „juravi [6]) et statui, ut custodiam mandata tua.“

---

[1]) Genes. XXVI, 28. 29.

[2]) Edd. M. et R. hoc loco, cfr. pag. 254. not. 6. „nobiscum mala.“

[3]) Cfr. Matth. II, 2.

[4]) Genes. XXVI, 28.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „Adscendens,“ sed Mss.: „Accedens.“ R.

[6]) Psalm. CXIX, 106. — Edd. Merlini: juravi et statui custodire mandata tua.

4. Sed quid petunt? „Ne [1]) facias nobis, [2]) inquiunt, mala: sed sicut nos te exsecrati non sumus, ita et tu benedictus Domino.“ Remissionem peccatorum per haec deposcere mihi videntur, ne recipiant mala. Benedictionem postulant, non retributionem. Denique vide, quid sequitur. „Et [3]) fecit illis, inquit, convivium magnum Isaac: et manducaverunt et biberunt.“ Certum est enim, quia qui ministrat verbum, sapientibus et insipientibus debitor est. Quia ergo convivium sapientibus exhibet, idcirco dicitur, quia non parvum, sed magnum convivium fecit. Et tu, si non sis adhuc parvulus, et lacte non indigeas, sed exercitatos deferas sensus, et eruditione plurima praemissa, ad intelligentiam verbi Dei capacior venias, fit etiam tibi convivium magnum. Non tibi olera languidorum parabitur cibus, nec lacte nutrieris, quo parvuli nutriuntur, sed faciet tibi minister verbi convivium magnum. Loquetur tibi sapientiam, quae inter perfectos profertur, sapientiam Dei in mysterio [4]) absconditam proferet tibi, quam nemo principum hujus saeculi cognovit. Revelabit tibi Christum secundum hoc, quod in eo omnes thesauri sapientiae, et scientiae absconditi sunt. Faciet ergo tibi convivium magnum, et ipse tecum epulabitur, si te non inveniat talem, ut dicat tibi, quia „non [5]) potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.“ Corinthiis hoc dicit, quibus et addit: „cum [6]) enim sint inter vos contentiones, et dissensiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?“ Istis non

---

[1]) Genes. XXVI, 29.

[2]) Edd. M. et R. hoc loco: (cfr. pag. 256. not. 2.) „nobis, inquiunt, mala.“

[3]) Genes. XXVI, 30.

[4]) Edd. Merlini: ministerio.

[5]) I Cor. III, 1. 2.

[6]) I Cor. III, 3. — Ed. Ruaei: dissentiones.

fecit magnum convivium Paulus, in tantum, ut, cum esset apud eos, et egeret, nulli oneri esset, nec panem gratis ab aliquo manducaret: sed sibi et omnibus, qui secum erant, nocte et die laborantes manus suae ministrarent. Tam [1]) ergo longe aberant Corinthii, quibus magnum convivium fieret, ut [2]) ne minimum quidem, vel exiguum apud eos praedicator verbi Dei potuerit habere convivium. Qui vero sciunt audire perfectius, qui eruditos et exercitatos ad audiendum verbum Dei deferunt sensus, istis fit magnum convivium: cum istis epulatur Isaac, et non solum epulatur, sed et surgens cum juramento iis pacem de futuris promittit. Oremus ergo et nos tali mente, tali fide accedere ad audiendum verbum Dei, ut facere nobis dignetur convivium magnum. Sapientia enim „jugulavit [3]) hostias suas, miscuit in cratere vinum suum, et misit servos suos," qui omnes quotquot invenerint, perducant ad convivium suum. Tantum est, ut et nos ingressi convivium Sapientiae non rursum nobiscum indumenta insipientiae deferamus, non infidelitatis veste circumdati, non peccatorum maculis fuscati: sed in simplicitate et puritate cordis amplectamur verbum, et divinae sapientiae famulemur, qui est Christus Jesus, Dominus noster, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

---

[1]) Edd. Merlini: Tantum ergo etc.
[2]) Edd. Merlini: ut nec minimum etc.
[3]) Prov. IX, 2. 3.

HOMILIA XV.

De eo, quod scriptum est: „et[1]) ascenderunt ex Aegypto, et venerunt in terram Canaan, ad Jacob patrem suum, et nuntiaverunt ei dicentes, quia filius tuus Joseph vidit, et ipse principatum agit totius terrae Aegypti."

1. Observandum est[2]) nobis scripturas sanctas legentibus, quomodo in singulis quibusque locis adscendere ponatur,[3]) et descendere. Si enim diligentius consideremus, inveniemus, quia nunquam fere in sanctum quis locum dicitur descendisse, neque ad vituperabilem conscendisse memoratur. Quae observationes ostendunt scripturam divinam non, ut plurimis videtur, inerudito et agresti sermone compositam, sed secundum disciplinam divinae eruditionis aptatam, neque tantum historicis narrationibus, quantum rebus et sensibus mysticis servientem.[4]) Invenies ergo scriptum eos, qui ex semine Abraham nascuntur, descendisse in Aegyptum, et rursum filios Israel adscendisse de Aegypto. Denique et de ipso Abraham sic dicitur: „adscendit[5]) autem Abraham de Aegypto, ipse et uxor ejus, et omnia, quae ejus erant, et Lot cum ipso in desertum." Tum deinde et de Isaac dicitur, quia „apparuit[6]) ei Dominus, et dixit ei: ne descendas in Aegyptum." Sed et Ismaelitae,[7]) qui portabant *θυμιάματα*, et resinam, et guttam, et ipsi ex semine Abra-

---

[1]) Genes. XLV, 25. 26.

[2]) Edd. Merlini: nobis est.

[3]) Mss.: „ponatur." Editi (v. c. edd. M.): „commemoratur." R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.): „servientem invenies. Ergo scriptum est eos" etc. R.

[5]) Genes. XIII, 1. [6]) Genes. XXVI, 2.

[7]) Genes. XXXVII, 25. seqq.

ham erant, in Aegyptum descendere referuntur, cum quibus Joseph descendisse in Aegyptum dicitur. Sed et post haec: „videns, [1]) inquit, Jacob, quia est commercium frumenti in Aegypto, dixit ad filios suos: ut quid desides estis? Ecce audio, quia est frumentum in Aegypto: descendite illuc, et emite nobis escas, ut vivamus, et non moriamur." Et paulo post: „descenderunt, [2]) inquit, fratres Joseph in Aegyptum comparare frumentum." Sane cum detentus fuisset Simeon in Aegypto, et novem fratres ejus dimissi reverterentur ad patrem, non est scriptum, quia adscenderunt ex Aegypto, sed: „imponentes, [3]) inquit, frumentum super asinos suos abierunt." Neque enim digne dicerentur adscendere, quorum frater vinctus tenebatur in Aegypto, cum quo et ipsi mente et animo solliciti, velut quibusdam caritatis vinculis cruciabantur adstricti. Cum autem recepto fratre, et agnito Joseph, sed et Benjamin [4]) oculis ejus oblato, cum laetitia revertuntur, tunc dicitur, quia „adscenderunt [5]) ex Aegypto, et venerunt in terram Canaan ad Jacob patrem suum." Tunc etiam, quando dicunt ad patrem, quia „Joseph [6]) filius tuus vivit, et ipse principatum [7]) agit totius terrae Aegypti." Necessario enim ab infimis et humilibus dicuntur ad ardua et excelsa conscendere, qui Joseph vivere nuntiant, et principatum totius Aegypti gerere. Haec interim ad praesens nobis occurrere de adscensione et descensione potuerunt: ex quibus studiosi quique occasiones habere possunt, plura de scripturis sanctis pro hujusmodi assertione probamenta colligere.

---

1) Genes. XLII, 1. 2. 2) Genes. XLII, 3.

3) Genes. XLII, 26.

4) Edd. Merlini: Benjamin in oculis etc.

5) Genes. XLV, 25. 6) Genes. XLV, 26.

7) Alias (v. c. in edd. M.): „principatum tenet et agit." Mss. ut in nostro textu. R.

2. Videamus sane, quomodo audire debeamus de eo, quod scriptum est, quia „Joseph [1]) filius tuus vivit." Ego haec non communiter dicta suscipio. Si enim, verbi causa, ponamus, quia potuisset vinci a libidine, et peccasset cum uxore Domini sui, non puto, quod hoc a patriarchis de eo nuntiatum fuisset patri ejus Jacob, quia „filius tuus Joseph vivit." Hoc enim si fecisset, sine dubio non viveret. [2]) „Anima [3]) enim, quae peccat, ipsa morietur." Sed et Susanna eadem docet, cum dicit: „angustiae [4]) mihi sunt undique. Si enim hoc fecero, — id est, si peccavero —, mors mihi est: et si non fecero, non effugiam manus vestras." Vides ergo et ipsam mortem in peccato posuisse. Sed et ad primum hominem a Deo prolata sententia eadem continet, cum dicit: „qua [5]) die manducaveritis ex eo, morte moriemini." Statim namque, ut praevaricatus est mandatum, mortuus est. Mortua est enim anima, quae peccavit, et arguitur serpens fefellisse, qui dixit: „non [6]) morte moriemini." Et haec de eo, quod dictum est a filiis Israel ad Jacob: „quia [7]) Joseph filius tuus vivit." Quibus similia etiam in posterioribus referuntur, cum dicitur: „et [8]) resuscitatus est spiritus Jacob patris eorum. Et dixit Israel: magnum mihi est, si adhuc Joseph filius meus vivit." Quod in Latino dicitur: resuscitatus est spiritus ejus, in Graeco ἀνεζωπύρησεν scriptum est. Quod non tam resuscitari, [9])

---

[1]) Genes. XLV, 26.

[2]) Mss.: „viveret," alias (v. c. in edd. M.): „vivebat." R.

[3]) Ezech. XVIII, 4.

[4]) Hist. Susann. vers. 22. (Dan. XIII, 22.)

[5]) Genes. II, 17. [6]) Genes. III, 4.

[7]) Genes. XLV, 26.

[8]) Genes. XLV, 27. 28.

[9]) Editi (v. c. edd. M.): „resuscitare, quam reaccendere, —, et reignire." At Mss. ut in nostro textu. R.

quam reaccendi, ut ita dicam, significat, et reigniri. Quod dici solet, cum forte in aliqua materia ignis eo usque deficit, ut exstingui videatur, et si forte fomentis adhibitis reparetur, reaccensus dicitur. Aut si lucernae lumen eo usque perveniat, ut putetur exstingui, si forte infuso oleo resuscitetur, licet minus polito sermone, reaccensa lucerna dicitur. Similiter et de lampade, vel aliis hujuscemodi luminibus appellabitur. Tale ergo aliquid et in Jacob indicare videbitur hic sermo, quod, donec longe fuit ab Joseph, et non est ei annuntiatum de vita ejus, veluti defecerat in eo spiritus ejus, et lumen, quod in ipso fuit, fomentis deficientibus jam fuerat obscuratum. Ubi vero venerunt, qui ei annuntiarent de vita ejus, id est, qui dicerent, quia „vita [1]) erat lux hominum,“ reaccendit in se spiritum suum, et [2]) reparatus est in eo fulgor luminis veri.

3. Quod autem possit interdum divinus ignis exstingui etiam in sanctis, et fidelibus, audi Apostolum Paulum praecipientem his, qui dona spiritus et gratiam merebantur accipere, et dicentem: „spiritum [3]) nolite exstinguere.“ Tanquam ergo tale aliquid passus fuerit Jacob, quale Paulus praecepit fieri non debere, et reparaverit se per ea, quae ei nuntiata fuerant de vita Joseph, dicitur de eo: „et [4]) reaccendit spiritum suum Jacob, et dixit Israel: magnum mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit.“ Sed hoc observandum est, quia, qui reaccendit spiritum suum, eum scilicet, qui paene videbatur exstinctus, Jacob dicitur; ille autem, qui dicit: „magnum [5]) mihi est, si filius meus Joseph vivit: „quasi intelligens et videns magnam esse vi-

---

[1]) Ev. Joann. I, 4.

[2]) Edd. Merlini: et reparatum est in eo fulgur luminis veri.

[3]) I Thess. V, 19. [4]) Genes. XLV, 27. 28.

[5]) Genes. XLV, 28.

tam, quae est in Joseph, spiritualis iste non jam Jacob, sed Israel scribitur, tanquam qui mente videat veram vitam, quae est verus Deus Christus. Non solum autem de hoc motus est, quod audivit: „quia [1]) Joseph filius tuus vivit:“ sed et de illo maxime, quod annuntiatum est ei, quia ipse sit, qui principatum teneat totius Aegypti. Hoc enim vere magnum est ei, quod in ditionem suam redegit Aegyptum. Calcare enim libidinem, fugere luxuriam, omnesque voluptates corporis premere ac frenare, hoc est principatum gerere totius Aegypti. Et hoc est, quod apud Israel magnum ducitur, et in admiratione habetur. Si quis vero est, qui aliqua quidem vitia corporis subjuget, aliis vero cedat et subjaceat, de isto non integre dicitur, quia principatum agit totius terrae Aegypti, sed, verbi causa, unius forte, aut duarum, vel trium civitatum videbitur gerere principatum. Joseph vero, cui nulla corporis libido dominata est, totius Aegypti princeps et dominus fuit. Dicit ergo non jam Jacob, sed Israel reaccenso spiritu: „magnum [2]) mihi est, si adhuc Joseph filius meus vivit. Ibo et videbo eum, antequam moriar.“ Sed ne hoc quidem otiose relinquendum est, quod non animam, sed spiritum, tanquam meliorem sui partem, resuscitatum, vel reaccensum dicit. Splendor etenim lucis, qui erat in eo, etiam si exstinctus in eo penitus non est, tunc, cum obtulerunt filii ejus tunicam Joseph, hoedi sanguine maculatam, sed mendacio eorum decipi potuit, ita ut scinderet vestimenta sua, et poneret saccum super lumbum suum, et lugeret filium suum, nec vellet omnino consolari, sed diceret: „quia [3]) descendo ad filium meum lugens in infernum:“ tunc etiam [4]) si, ut diximus, non erat penitus exstinctum in eo lumen, maxima tamen ex

[1]) Genes. XLV, 26. [2]) Genes. XLV, 28.
[3]) Genes. XXXVII, 35.
[4]) Edd. Merlini: etiam (sicut diximus) non etc.

parte fuerat obscuratum, quod decipi potuit, quod vestimenta scindere, quod falso lugere, quod implorare mortem, quod in infernum cuperet lugendo descendere. Propter haec ergo nunc resuscitat et reaccendit spiritum suum, quia consequens erat, ut lumen, quod in eo obscuraverat fraus mendacii, reaccenderet et refoveret veritatis auditus.

9. Verum quia diximus, quod Jacob est, qui reaccendit spiritum suum, Israel vero est, qui dicit: „magnum [1]) mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit:" potes et tu, qui haec audis, incipiens ab eo loco, ubi scriptum est, quia „dixit [2]) ei: jam non Jacob vocabitur nomen tuum, sed Israel, quia invaluisti ad Deum, et cum hominibus potens factus es:" omnem Scripturam decurrens, invenire hujus vocabuli differentiam. Verbi causa, cum [3]) dicit: „annuntia [4]) mihi nomen tuum: „hic is, qui ignorat nomen, non Israel esse dicitur, sed Jacob. Ubi vero „non [5]) edunt nervum, qui obstupuit in latitudine femoris" patriarchae, non filii Jacob, sed filii Israel esse dicuntur. Ille vero, qui respiciens vidit Esau venientem, et cum ipso quadringentos viros, et adoravit septies fornicatorem, et profanum, et eum, qui pro una esca vendidit primogenita sua, non Israel, sed Jacob dicitur. Sed et cum ei offert dona, et dicit: „si [6]) inveni gratiam coram te, suscipe haec munera de manibus meis, propter quod vidi faciem tuam, sicut qui videt faciem Dei:" hic non erat Israel, sed Jacob. Et ubi audivit, quia contaminata est Dina filia ejus, et tacuit Jacob, usquequo convenirent filii ejus, non dicitur Israel. Sed et tu, ut dixi, similia si observes, invenies. In praesenti igitur lectione,

1) Genes. XLV, 28. 2) Genes. XXXII, 28.
3) Edd. Merlini: ut cum dicit.
4) Genes. XXXII, 29. 5) Genes. XXXII, 32.
6) Genes. XXXIII, 10.

non Jacob, sed Israel dicit: „magnum [1]) mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit.“ Sed et cum venit ad puteum juramenti, et offert hostias Deo patris sui Isaac, non Jacob dicitur, sed Israel. Verum si requiras, cur in visu nocte loquens ad eum Deus, non dicit Israel, sed Jacob, forte propter hoc, quia nox erat, et adhuc per visum, et nondum palam vocem Dei audire merebatur. Et cum intrat in Aegyptum, non Israel, sed Jacob dicitur, et filii ejus cum ipso: et cum stat ante Pharaonem, ut benedicat eum, non Israel, sed Jacob nominatur. Neque enim capiebat Pharao Israelis benedictionem. Et Jacob non Israel est, qui dicit ad Pharaonem, [2]) quia parvi et pessimi sunt dies vitae suae. Quod utique nunquam diceret Israel. Post haec vero, non de Jacob, sed de Israel dicitur, quia „vocavit [3]) filium suum Joseph, et dixit [4]) ei: si inveni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo, et facies super me misericordiam et veritatem.“ Et qui adoravit super fastigium virgae Joseph, non erat Jacob, sed Israel. Tum deinde cum benedicit filios [5]) Joseph, Israel dicitur. Et cum convocat filios suos, dicit: „convenite, [6]) ut annuntiem vobis, quae evenient vobis in novissimis diebus. Congregamini filii Jacob, et audite Israel patrem vestrum.“ Sed fortasse requires, quare filii Jacob dicuntur, qui conveniunt; Israel vero dicitur, qui benedicit eos. Vide, ne forte hoc indicetur, quod illi nondum eo usque profecerant, ut Israel meritis aequarentur. Et ideo illi filii Jacob dicuntur tanquam inferiores, ille vero, qui jam perfectus erat, et benedictiones futurorum conscius dabat, Israel appellabatur. Sane quod dicitur, quia sepelierunt

---

[1]) Genes. XLV, 28. [2]) Genes. XLVII, 9.

[3]) Genes. XLVII, 29. [4]) Edd. Merlini: dicit.

[5]) Ed. Ruaei: filio. — Cfr. Genes. XLVIII.

[6]) Genes. XLIX, 1. 2.

sepultores Aegypti[1]) non Jacob, sed Israel, grandis videtur quaestio. Sed ego arbitror, quod illorum in hoc vitium exponatur, quibus pro eo, quod exosus est omnis intellectus bonorum, et omnis perspicacia intelligentiae coelestis, Israel ab iis sepeliri dicatur: quia apud impios sancti mortui sunt, et sepulti. Haec in quantum ad praesens occurrere potuit de differentia Jacob, et Israel, memorata sint nobis.

5. Dignum sane post haec videtur intueri, et prospicere, quae ad ipsum Deus loquatur, et quomodo eum, velut ad quosdam agones proficiscentem corroborans, et cohortans, mittat ad Aegyptum. Ait enim: „noli[2]) timere descendere in Aegyptum:" hoc est dicere: congressurus adversus principatus et potestates, et adversus mundi hujus, — qui figuraliter Aegyptus appellatur —, rectores tenebrarum harum, noli timere, noli trepidare. Quod si et causam scire vis, cur[3]) timere non debeas, audi promissionem meam: „in[4]) gentem enim magnam faciam te ibi, et descendam tecum in Aegyptum, et ego te revocabo inde in finem." Non ergo timet descendere in Aegyptum, non timet agones hujus mundi, et obsistentium daemonum subire certamina, cum quo in agones descenderit Deus. Denique audi Apostolum Paulum dicentem: „amplius,[5]) inquit, ego quam omnes illi laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum." Sed cum Hierosolymis adversus eum commota fuisset seditio, et agonem clarissimum pro verbo, et praedicatione Domini desudaret, adstitit ei Dominus, et dixit eadem, quae nunc dicuntur ad Israel: „noli,[6]) inquit, timere Paule, quia, sicut testificatus es de me Hierosolymis, ita te oportet et Romae te-

---

1) Edd. Merlini: Aegyptii.
2) Genes. XLVI, 3. 3) Edd. Merlini: quia.
4) Genes. XLVI, 3. 4. 5) I Cor. XV, 10.
6) Act. XXIII, 11.

stimonium dare." Verum ego amplius adhuc aliquid hoc in loco arbitror latere mysterii. Movet enim me, quod dixit: in [1]) gentem magnam faciam te, et descendam tecum in Aegyptum, et inde te revocabo in finem." Quis est iste, qui factus est in gentem magnam in Aegypto, et in fine revocatus est? Quantum ad Jacob illum spectat, de quo dici putatur, non videbitur esse verum. Non enim revocatus est in finem de Aegypto, quippe qui defunctus in Aegypto est. Absurdum autem erit, si quis in eo revocatum dicit a Deo Jacob, quia corpus ejus reportatum est. Quod si recipiatur, non erit verum, quod „Deus [2]) non est Deus mortuorum, sed vivorum." Non ergo convenit hoc de corpore mortuo intelligi, sed super vivis et vigentibus approbari. Videamus ergo, ne forte vel Domini descendentis in hunc mundum, et in gentem magnam, hoc est, in ecclesiam ex gentibus facti, [3]) consummatisque omnibus ad patrem regressi: vel protoplasti in hoc figura formetur, qui in agones descendit in Aegyptum, cum de paradisi deliciis ejectus, ad hujus mundi labores aerumnasque deducitur, proposito sibi cum serpente certamine, cum dicitur: „tu [4]) illius observabis caput, et ipse tuum observabit calcaneum:" et iterum cum ad mulierem dicitur: „quia ponam [5]) inimicitias inter te ipsum, et inter semen tuum, et semen illius." Nec tamen eos in hoc certamine positos deserit Deus, sed semper est cum ipsis. Complacet [6]) in Abel, corripit Cain. Invocatus adest Enoch. Noacho mandat in diluvio arcam salutis exstruere. Abraham deducit de domo patris sui, et de cognatione sua: Isaac et Jacob benedicit: filios Israel educit [7]) ex Aegypto. Per Mosen legem literis scri-

---

[1]) Genes. XLVI, 3. 4. [2]) Matth. XXII, 32.

[3]) Mss.: „facti." Editi (v. c. edd. M.): „factum." R.

[4]) Genes. III, 15. [5]) Genes. III, 15.

[6]) Genes. IV. [7]) Exod. XIV.

bit: per prophetas, quae deerant, implet, hoc est, esse cum iis in Aegypto. Quod autem dicit: „revocabo [1]) te inde in finem:“ hoc est, arbitror, sicut superius diximus, [2]) quod in fine saeculorum unigenitus filius ejus, pro salute mundi, usque ad inferna descendit, et inde protoplastum revocavit. Quod enim dixit ad latronem: „hodie [3]) mecum eris in paradiso: hoc non illi soli dictum, sed et omnibus sanctis intellige, pro quibus in inferna descenderat. In hoc ergo verius, quam in Jacob adimplebitur, quod dictum est: „quia [4]) revocabo te inde in finem.“

6. Sed et unusquisque nostrum eodem ordine, atque eadem via, Aegyptum et agones ingreditur, et si mereatur, ut Deus semper maneat cum eo, faciet eum in gentem magnam. Magna enim gens est virtutum numerus, et justitiae multitudo, in qua sancti quique multiplicari dicuntur, et crescere. Completur in eo etiam illud, quod dictum est: „quia [5]) revocabo te inde in finem.“ Finis enim perfectio rerum et virtutum consummatio ponitur. Propter hoc denique et alius quidam sanctorum dicebat: „ne [6]) revoces me in dimidio dierum meorum.“ Et iterum magno patriarchae Abraham Scriptura testimonium [7]) perhibet, quoniam defunctus est Abraham plenus dierum. Hoc est ergo: „revocabo [8]) te inde in finem:“ velut si diceret: quoniam certamen bonum certasti, fidem servasti, cursum consummasti, revocabo te jam de hoc mundo ad beatitudinem futuram, ad perfectionem vitae aeternae, ad justitiae coronam, quam reddet Dominus in finem saeculorum omnibus, qui diligunt eum.

7. Videamus autem, quid etiam inde sentiendum sit,

---

[1]) Genes. XLVI, 4. [2]) Ed. Ruaei: dicimus.
[3]) Luc. XXIII, 43. [4]) Genes. XLVI, 4.
[5]) Genes. XLVI, 4. [6]) Psalm. CII, 24. (CI.)
[7]) Genes. XXV, 8. [8]) Genes. XLVI, 4.

quod dicit: „et [1]) Joseph ponet manus suas super oculos tuos.“ Multa quidem intra hujus sermonis velamen arcanae intelligentiae contegi arbitror sacramenta, quae contingere et pulsare alterius temporis est. Nunc interim non videbitur absque ratione dici, quod et prioribus nostris quibusdam visum est, prophetiam quandam in hoc designatam videri: quoniam quidem de tribu Joseph fuit Hieroboam [2]) ille, qui fecit duas vaccas aureas, ut seduceret populum adorare eas, et per hoc velut impositis manibus suis excaecavit, et clausit oculos Israel, ne viderent impietatem suam, de quo dictum est: „propter [3]) impietatem Jacob haec omnia, et propter peccatum domus Israel. Quae autem impietas Jacob? Nonne Samaria?“ Sed si quis forte neget debere ea, quae sub specie pietatis futura a Deo dicta sunt, ad partem vituperabilem flecti, dicemus, quia et verus Joseph, Dominus et Salvator noster, sicut corporalem manum suam posuit super oculos caeci, et reddidit ei visum, quem perdiderat: ita etiam spirituales manus suas posuit super oculos legis, qui per corporalem intelligentiam Scribarum et Pharisaeorum fuerant excaecati, et reddidit iis visum, ut his, quibus aperit [4]) Dominus Scripturas, spirituales in lege visus et intellectus aperiat. Atque utinam et nobis injiciat Dominus Jesus manus suas super oculos, ut incipiamus et nos respicere non ea, quae videntur, sed quae non videntur: et aperiat nobis illos oculos, qui non intuentur praesentia, sed futura, et revelet nobis cordis adspectum, quo Deus videtur in spiritu, per ipsum Domi-

---

[1]) Genes. XLVI, 4.

[2]) I Regg. XII. (III Regg.)

[3]) Mich. I, 5.

[4]) Sic Mss. Alias: „aperuit Dominus scripturas spirituales, in lege visus et intellectus appareat.“ R. — Edd. Merlini: „aperit Dominus scripturas spirituales in lege, visus et intellectus appareat.“

num Jesum Christum, cui [1]) est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

De eo, quod scriptum est: „et [2]) acquisivit Joseph omnem terram Aegyptiorum Pharaoni: vendiderunt enim Aegyptii terram suam Pharaoni, quia obtinuit eos fames. Et facta est terra Pharaonis, et populum sibi in servitutem redegit, a summis finibus Aegypti usque ad summos fines ejus."

1. Secundum Scripturae fidem nullus Aegyptius liber. Pharao enim populum sibi in servitutem redegit, nec aliquem intra Aegyptiorum fines liberum dereliquit, sed in omni terra Aegypti ademta libertas est. Et propterea forte scriptum est: „Ego [3]) sum Dominus Deus tuus, qui eduxi [4]) te de terra Aegypti, de domo servitutis." Facta est ergo Aegyptus domus servitutis, et quod est infelicius, voluntariae servitutis. Nam de Hebraeis quamvis referatur, [5]) quod [6]) in servitutem redacti sint, et quod jugum dominationis erepta libertate pertulerint, violenter tamen ad hoc memorantur [7]) adducti. Scriptum est enim, quia

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „cui gloria est, et potestas in saecula" etc. R.

[2]) Genes. XLVII, 20. 21. [3]) Exod. XX, 2.

[4]) Edd. Merlini: eduxit te etc.

[5]) Alias (v. c. in edd. M.): „legatur." R.

[6]) Edd. Merlini: quia — redacti sunt, et quia jugum etc.

[7]) Mss.: „memorantur adducti." Editi (v. c. edd. M.): „memorantur addicti." R.

„Aegyptii [1]) abominabantur filios Israel, et per potentiam opprimebant Aegyptii filios Israel violenter, et affligebant vitam eorum in operibus duris, luto et latere, et omnibus operibus, quae erant in campis," in quibus omnibus in servitutem eos redigebant cum vi. Intende ergo diligentius, quomodo Hebraei scribuntur violenter in servitutem redacti, quibus naturalis inerat libertas, quae non iis facile vel per deceptionem aliquam, sed cum vi extorquebatur. Pharao vero Aegyptium populum facile sibi in servitutem redegit, nec scribitur, quod [2]) cum vi hoc fecerit. Proclives enim sunt Aepyptii ad degenerem vitam, et cito ad omnem famulatum decidunt vitiorum. Respice ad originem generis, et invenies, [3]) quod pater eorum Cham, qui nuditatem riserat patris, hujuscemodi sententiam meruit, ut filius ejus Canaan servus esset fratribus suis, quo in eo nequitiam morum argueret conditio servitutis. Non ergo immerito ignobilitatem generis decolor posteritas imitatur. Hebraei vero etiamsi in servitutem redigantur, etiamsi tyrannidem patiantur ab Aegyptiis, violenter et necessitate patiuntur. Idcirco ergo liberantur de domo servitutis, et ad libertatem pristinam, quam inviti amiserant, revocantur. Denique etiam divinis legibus cavetur, [4]) ut, si forte emerit quis Hebraeum puerum, non eum perpetua servitute possideat, sed sex annis serviat ei, septimo vero anno exeat liber. De Aegyptiis nihil tale censetur, nec usquam divina lex curam gerit libertatis Aegyptiorum, [5]) quia eam sponte perdiderunt, sed aeterno eos conditionis jugo, ac servituti perpetuae derelinquit.

2. Haec ergo si intelligamus spiritualiter, quae sit

---

[1]) Exod. I, 12. 13. 14. [2]) Edd. Merlini: quia.
[3]) Cfr. Genes. IX. [4]) Cfr. Exod. XXI.
[5]) Sic Mss.; editi vero (v. c. edd. M.): „Aegyptiae, qui eam sponte perdiderant." R.

Aegyptiorum servitus, agnoscimus, quia servire Aegyptiis non aliud est, quam obnoxium fieri carnalibus vitiis, et daemonibus esse subjectum. In quod utique unumquemque non extrinsecus illata necessitas cogit, sed segnities animi, et libido ac voluptas corporis subigit,[1]) cui se animus per socordiam subdit. Qui vero libertatis animae curam gerit, et dignitatem mentis coelesti[2]) cognatione nobilitat, iste ex filiis Israel est. Qui etiamsi violenter opprimatur ad tempus, non tamen libertatem suam in perpetuum perdet.[3]) Denique et Salvator noster[4]) de libertate et servitute in Evangelio disserens, ita loquitur: „omnis,[5]) inquit, qui peccat, servus est peccati." Et iterum dicit: „si[6]) manseritis in verbo meo, agnoscetis veritatem, et veritas liberos faciet vos." Quod si quis forte dicat nobis, quomodo ergo per Joseph omnis terra in possessionem traditur Pharaoni? Et[7]) omnis ista servitus, quam superius exposuimus, ex peccati conditione suscepta, quomodo per sanctum virum ministrata dicitur Pharaoni? Possumus ad haec respondere, quod[8]) ipse Scripturae sermo excusat sancti viri ministerium, cum dicit, quod[9]) semet ipsos vendiderunt Aegyptii, et possessiones suas. Non ergo ad dispensantem culpa reflectitur, ubi digna dispensatorum meritis providentur. Invenies

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „subegit, cui se animus per concordiam subdit." At Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Editi (v. c. edd M.): „coelesti cogitatione nobilitat." Mss.: „coelesti cognatione nobilitat." R.

[3]) Edd. Merlini: perdit.

[4]) Deest „noster" in edd. M.

[5]) Ev. Joann. VIII, 34. [6]) Ev. Joann. VIII, 32.

[7]) Ita Mss. Alias vero (c. c. in edd. M.): „Et cum omnis ista servitus, —, ex peccati conditione suscepta, per hanc temporalem servitutem significatur, quomodo per sanctum virum in servitutem omnis terra addicitur Pharaoni? Possumus" etc. R.

[8]) Edd. Merlini: quia. [9]) Edd. Merlini: quia.

enim tale aliquid et a Paulo fieri, cum ab eo is, qui semet ipsum pro foeditate actuum consortio sanctorum fecit indignum, traditur [1]) Satanae, ut discat non blasphemare. In quo utique nemo dixerit Paulum dure egisse, qui hominem de ecclesia ejecit, et Satanae tradidit. Sed in illum sine dubio culpa refertur, qui pro actibus suis meruit, ut non ei esset in ecclesia locus, sed Satanae consortio mereretur adjungi. Ita ergo et Joseph, cum nihil Hebraeae libertatis, nihil Israeliticae nobilitatis in Aegyptiis providisset, digna servitia digno dominatui sociavit. Ego etiam amplius aliquid dico. Invenies et in divinis dispensationibus tale aliquid gestum, in eo, quod dicit Moses: „cum [2]) divideret Excelsus gentes, et distingueret fines gentium, secundum numerum angelorum Dei posuit eas, et facta est pars Domini Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel.“ Vides ergo, quoniam pro meritis unicuique genti angelorum statuitur principatus, pars autem Domini gens efficitur Israel.

3. Post haec sequitur: „vendiderunt, [3]) inquit, Aegyptii terram suam Pharaoni, obtinuit enim eos fames.“ Vituperatio mihi videtur et in hoc Aegyptiorum contineri. Non enim facile de Hebraeis scriptum invenies, quia obtinuit eos fames. Licet enim scriptum sit, quod [4]) invaluit fames super terram, non tamen scriptum est, quod [5]) obtinuit fames Jacob, aut filios ejus, sicut de Aegyptiis dicitur, quod [6]) obtinuit eos fames. Quamvis enim veniat etiam ad justos fames, non tamen obtinet eos: propter quod et gloriantur in ea, sicut Paulus invenitur libenter gloriari in [7]) hujuscemodi passionibus, cum dicit:

---

[1]) Cfr. I Cor. V, 5. [2]) Deut. XXXII, 8. 9.

[3]) Genes. XLVII, 20. [4]) Edd. Merlini: quia invaluit.

[5]) Edd. Merlini: quia obtinuit.

[6]) Edd. Merlini: quia obtinuit.

[7]) Deest „in“ in edd. M.

„in [1]) fame, et siti, et frigore, et nuditate.“ Quod ergo justis exercitium virtutis est, hoc injustis poena peccati est. Denique etiam Abrahami temporibus scriptum est, quod [2]) „facta [3]) est fames super [4]) terram, et descendit Abraham in Aegyptum habitare ibi, quoniam invaluerat fames super terram.“ Et utique si, ut quidam putant, incaute et imperite esset sermo scripturae divinae compositus, potuerat dicere, quod [5]) descendit Abraham in Aegyptum habitare ibi, quia invaluerat super eum fames. Sed intuere, quanta distinctione utatur sermo divinus, quanta cautela. Cum de sanctis refert, famem dicit invaluisse super terram; cum de injustis, ipsos fame dicit obtentos. Neque ergo Abraham, neque Jacob, neque filios eorum obtinet fames. Sed et si invalescat, super terram dicitur invalescere. Et temporibus Isaac nihilominus scriptum est, quia „facta [6]) est fames super terram, praeter illam famem priorem, quae facta est temporibus Abrahami. In tantum autem non potest obtinere fames Isaac, ut dicat ad eum Dominus: „noli [7]) descendere in Aegyptum, sed habita in terra, quamcunque ostendero tibi, et in ea habita, et ego ero tecum.“ Secundum hanc, ut arbitror, observantiam longe post ista tempora propheta dicebat: „juvenis [8]) fui, etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem.“ Et alibi: „non [9]) occidet Dominus [10]) fame animam justi.“ Ex quibus omni-

---

[1]) II Cor. XI, 27. [2]) Edd. Merlini: quia.

[3]) Genes. XII, 10.

[4]) Edd. Merlini: super terram. Descendit Abraham etc.

[5]) Edd. Merlini: quia. [6]) Genes. XXVI, 1.

[7]) Genes. XXVI, 2. 3.

[8]) Psalm. XXXVII, 25. (XXXVI.)

[9]) Prov. X, 3.

[10]) Alias (v. c. in edd. M.): „Deus.“ At Mss.: „Dominus.“ R.

bus declaratur terram quidem posse pati famem, et eos, qui terrena sapiunt. Quorum autem iste cibus est, [1]) ut faciant voluntatem patris, qui in coelis est, et quorum animam panis ille alit, qui de coelo descendit, nunquam possunt famis inedia laborare. Idcirco ergo observanter scriptura divina non dicit eos fame obtineri, quibus novit esse scientiam Dei, et cibum coelestis praeberi sapientiae. Sed et in tertio Regnorum libro similem de relatione famis invenies habitam esse cautelam, ubi, cum fames invaluisset super terram, dicentem audis Eliam ad Achab: „vivit [2]) Dominus Deus virtutum, Deus Israel, in cujus conspectu sto, si in his annis ros vel pluvia fuerit super terram, nisi per sermonem oris mei." Et post haec mandatur a Domino corvis, ut pascant prophetam, et ut aquam bibat de torrente Corrath. [3]) Et iterum in Sarepta Sidoniae mandatur mulieri viduae, pascere prophetam, ut, cui non amplius quam unius diei supererat victus, largiendo [4]) indeficiens fieret, et multipliciter abundaret exhaustus. Hydria enim farinae, et capsaces olei, secundum verbum Domini non defecit [5]) pascendo prophetam. Similia quoque invenies etiam in temporibus Elisaei, cum filius [6]) Ader, rex Syriae, adscendit adversum Samariam, et obsedit eam: „et [7]) facta est, inquit, fames magna in Samaria, usquequo efficeretur caput asini quin-

[1]) Desideratur „est" in edd. M.

[2]) I Regg. XVII, 1. (III Regg.)

[3]) Mss.: „Corrath." Editi: „Corraph." R. — Edd. Merlini: „Coraph."

[4]) Mss.: „largiendo indeficiens fieret." Alias (v. c. in edd. M.): „largiendo ea indeficiens fieret." R.

[5]) Edd. Merlini: deficit.

[6]) Ita Mss., quorum nonnulli habent: „filius Jader." Vulgata latina: „Benadad." Libri editi (v. c. edd. M.) Origenis: „filius Adadezer." R. — Cfr. II Regg. VI, 24. (IV Regg.)

[7]) II Regg. VI, 25. (IV Regg.)

quaginta siclis argenteis, et quartarium stercoris columbini quinque argenteis." Sed subito per verbum prophetae fit mira conversio, dicentis: „audi [1]) verbum Domini. Haec dicit Dominus Deus: sicut hac hora crastino mensura similaginis siclo uno, et duae mensurae hordei siclo uno in portis Samariae erunt." Vides ergo ex his omnibus quid colligatur, quia, cum terram fames obtineat, non solum non obtinet justos, sed medela potius per eos intentatae cladi defertur.

4. Cum ergo videas hujusmodi observantiam in omnibus pene scripturae sanctae locis integre custodiri, converte haec ad tropicum et allegoricum sensum, quem ipsorum nihilominus prophetarum sermonibus edocemur. Unus enim ex duodecim prophetis aperte et evidenter spiritualem dici famem nudo sermone pronuntiat, dicens: „ecce [2]) dies veniunt, dicit Dominus, et emittam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquae, sed famem audiendi verbum Domini." Vides, quae sit fames, quae obtinet peccatores? Vides, quae sit fames, quae invalescat super terram? Qui enim de terra sunt, et terrena sapiunt, et non possunt percipere, quae sunt spiritus Dei, famem verbi Dei patiuntur, legis mandata non audiunt, correptiones prophetarum nesciunt, Apostolicas consolationes ignorant, non sentiunt Evangelii medicinam. Et ideo de his merito dicitur, quod [3]) invaluit fames super eos. Justis autem, et in lege Domini meditantibus die ac nocte, sapientia praeparat [4]) mensam suam, occidit victimas suas, miscet [5]) in cratere vinum suum, et summa voce clamat, non ut omnes veniant, non ut abundantes, non ut divites, neque ut sapientes hujus mundi

---

[1]) II Regg. VII, 1. (IV Regg.)
[2]) Amos. VIII, 11. [3]) Edd. Merlini: quia.
[4]) Cfr. Prov. IX, 2. 3. 4.
[5]) Edd. Merlini: miscuit.

divertant ad se, sed si qui sunt, inquit, inopes sensu, veniant ad me, id est, si qui sunt humiles corde, qui a Christo didicerunt [1]) mites esse et humiles corde, quod alibi dicitur spiritu pauperes, sed fide divites, isti conveniant ad epulas sapientiae, et dapibus ejus refecti depellant famem, quae invalescit super terram. Vide ergo, ne et tu forte inveniaris Aegyptius, et obtineat te fames, ne forte saeculi actibus occupatus, aut avaritiae vinculis strictus, aut luxuriae effusione resolutus, alienus efficiaris a sapientiae cibis, qui semper in Dei ecclesiis exhibentur. Si enim avertas auditum ab his, quae vel leguntur in ecclesia, vel disputantur, sine dubio famem verbi Dei patieris. Si vero de Abraham stirpe descendas, et nobilitatem Israelitici generis custodias, pascit te semper lex, pascunt prophetae, exhibent tibi et Apostoli opulenta convivia. In sinibus quoque Abraham, et Isaac, et Jacob, in regno patris recumbere te invitabunt Evangelia, ut ibi manduces de ligno vitae, et bibas vinum de vite vera, vinum novum cum Christo in regno patris ejus. Ab his enim cibis non possunt jejunare, nec famem pati filii sponsi, donec cum ipsis est sponsus.

5. Refertur sane in consequentibus, [2]) quod [3]) terra sacerdotum Aegyptiorum non sit in servitutem redacta Pharaoni, neque cum ceteris Aegyptiis vendiderint semet ipsos, sed quod [4]) extrinsecus acceperint, vel frumenta, vel munera, non a Joseph, sed ab ipso Pharaone, et propter hoc tanquam familiariores ceteris, non vendiderint terram suam Pharaoni: sed per hoc nequiores esse ceteris ostenduntur, qui pro nimia familiaritate, quae erat iis cum Pharaone, nihil immutationis recipiunt, sed permanent in mala possessione: et sicut his, qui in fide et san-

---

[1]) Cfr. Matth. V. [2]) Cfr. Genes. XLVII, 22.

[3]) Edd. Merlini: quoniam.

[4]) Edd. Merlini: quia.

ctitate profecerant, dicit Dominus: „jam [1]) non dico vos servos, sed amicos:" ita dicit et istis Pharao, tanquam qui ad summum gradum nequitiae et ad sacerdotium perditionis adscenderint: „jam non dico vos servos, sed amicos." Denique vis scire, quid intersit inter sacerdotes Dei, et sacerdotes Pharaonis? Pharao terras concedit sacerdotibus suis. Dominus autem sacerdotibus suis partem non concedit in terra, sed dicit iis: „Ego [2]) sum pars vestra." Observate ergo, qui haec legitis, omnes Domini sacerdotes, et videte, quae sit differentia sacerdotum, ne forte, qui partem habent in terra, et terrenis cultibus ac studiis vacant, non tam Domini, quam Pharaonis sacerdotes esse videantur. Ille est enim, qui vult sacerdotes suos habere possessiones terrarum, et exercere agri, non animae culturam, ruri et non legi operam dare. Christus autem Dominus noster sacerdotibus suis quid praecepit, audiamus. „Qui [3]) non abrenuntiaverit, inquit, omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus." Contremisco haec dicens. Meus enim primo omnium, meus, inquam, ipse accusator exsisto, meas condemnationes loquor. Negat Christus suum esse discipulum, quem viderit aliquid possidentem, et eum, qui non renuntiat omnibus, quae possidet. Et quid agimus? Quomodo haec aut ipsi legimus, aut populis exponimus, qui non solum non abrenuntiamus his, quae possidemus, sed et acquirere volumus ea, quae nunquam habuimus antequam veniremus ad Christum? Num quidnam, quia nos redarguit conscientia, tegere et non proferre, quae scripta sunt, possumus? Nolo duplicati criminis fieri reus. Confiteor et [4]) palam populo audiente, confiteor haec scripta esse: etiamsi nondum implesse me novi. Sed ex hoc

---

[1]) Ev. Joann. XV, 15.
[2]) Cfr. Num. XVIII, 20. [3]) Luc. XIV, 33.
[4]) Edd. Merlini: haec.

saltem commoniti festinemus implere, festinemus transire a sacerdotibus Pharaonis, quibus terrena possessio est, ad sacerdotes Domini, quibus in terra pars non est, quibus portio Dominus est. Talis enim erat [1]) ille, qui dicebat: „tanquam [2]) egentes, multos autem locupletantes: ut nihil habentes, et omnia possidentes." Paulus hic est, qui in talibus gloriatur. Vis audire, quid etiam Petrus de se ipso pronuntiet? Audite eum cum Joanne pariter profitentem, et dicentem: „aurum [3]) et argentum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do. In nomine Jesu Christi surge et ambula." Vides sacerdotum Christi divitias, vides nihil habentes, quanta et qualia largiuntur. Istas opes largiri non potest terrena possessio.

6. Contulimus sacerdotes sacerdotibus, nunc, si videtur, et populum Aegyptium populo Israelitico conferamus. Dicitur enim in consequentibus, quia post famem et servitutem populus Aegyptius quintas offerat Pharaoni. E contrario vero Israeliticus populus decimas offert sacerdotibus. Vide et in hoc scripturam divinam ingenti ratione subnixam, vide Aegyptium populum quinario numero tributa pendentem. Quinque enim sensus corporei designantur, quibus populus carnalis deservit. Semper enim Aegyptii visibilibus rebus et corporalibus obsequuntur. At vero Israeliticus populus honorat decadem perfectionis numerum. Decem enim verba legis accepit, et decalogi virtute instructus ignota mundo huic sacramenta divina largitione suscepit. Sed et in novo testamento similiter venerabilis est decas, sicut et fructus spiritus denis exponitur [4]) germinare virtutibus. Et servus fidelis [5]) de negotiationis suae lucris decem mnas offert Domino, et

---

[1]) Edd. Merlini: erat et ille etc.
[2]) II Cor. VI, 10. [3]) Act. III, 6.
[4]) Cfr. Galat. V, 22.
[5]) Cfr. Matth. XXV, 14. seqq.

decem civitatum accipit potestatem. Verum quia unus auctor est omnium, et [1]) finis et initium unus est Christus, idcirco et populus decimas quidem ministris et sacerdotibus praestat, primogenita vero offert primogenito omnis creaturae, et initia initio omnium: de quo scriptum est: „qui [2]) est initium, primogenitus omnis creaturae." Vide ergo ex his omnibus differentiam populi Aegyptiorum, et populi Israel, et differentiam sacerdotum Pharaonis, et sacerdotum Domini, et discutiens temet ipsum, pervide, de quo populo sis, et cujus ordinis sacerdotium teneas. Si adhuc carnalibus sensibus servis, si adhuc quinario numero vectigal exsolvis, et respicis ea, quae visibilia et temporalia sunt, et non respicis ea, quae invisibilia et aeterna sunt, de Aegyptio te populo esse cognosce. Si vero decalogum legis, et decadem novi testamenti, quam supra exposuimus, semper ante oculos habes, et de his decimas offers, et primogenita sensus tui in fide immolas primogenito ex mortuis, et initia tua refers ad initium omnium, verus Israelita es, [3]) in quo dolus non est. Sed et sacerdotes Domini si semet ipsos discutiant, [4]) et a terrenis actibus liberi sint, et possessione mundana, vere possunt dicere ad Dominum: [5]) „ecce [6]) nos dimisimus omnia, et secuti sumus te:" atque audire ab eo: quia [7]) vos, qui secuti estis me, in regeneratione omnium, cum venerit filius hominis in regno suo sedebitis et vos super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel."

---

[1]) Alias (c. c. in edd. M.): „et fons, et initium." Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Coloss. I, 18. coll. 15.

[3]) Cfr. ev. Joann. I, 48.

[4]) Edd. Merlini: discutiant, ut terrenis etc.

[5]) Edd. Merlini: „Dominum: quia ecce nos" etc.

[6]) Matth. XIX, 27.

[7]) Matth. XIX, 28.

7. Post haec videamus, quid dicit Moses: „et [1]) habitavit, inquit, Israel in Aegypto, in terra Gessen.“ Interpretatur autem Gessen „proximitas“ vel „propinquitas.“ Per quod ostenditur, quia etiamsi in Aegypto habitet Israel, non tamen longe est a Deo, sed proximus est ei et conjunctus, sicut etiam ipse dicit, quia „ego [2]) descendam tecum in Aegyptum, et ego ero tecum.“ Et nos ergo etiam si videmur in Aegyptum descendisse, etiam si [3]) in carne positi agones mundi hujus et certamina sustinemus, etiam si inter eos habitamus, qui deserviunt Pharaoni, tamen si prope Deum simus, si in mandatorum ejus meditatione versémur, et praecepta ejus ac judicia perquiramus, — hoc est enim prope esse Deo semper, quae Dei sunt cogitare, quae Dei sunt, [4]) quaerere —, et Deus semper erit nobiscum, per Jesum Christum Dominum nostrum, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

De benedictionibus Patriarcharum.

1. Sciendum est primo, quod in singulis quibusque locis, ubi Scriptura de duodecim patriarchis commemorat, multa sit in ipsa ordinis conscriptione diversitas. Alius ordo est in ipsa eorum nativitate conscriptus, alius, cum terram Aegypti una cum patre suo Israel, et sobole posteritatis referuntur intrare. Alius nunc, cum benedictiones obituri parentis excipiunt, alius, cum egressae de

---

[1]) Genes. XLVII, 27. [2]) Genes. XLVI, 4.

[3]) Deest „si“ in ed. Ruaei.

[4]) Deest „sunt“ in edd. M.

Aegypto tribus, vel cum in deserto commemorantur aliquid agere, vel terram repromissionis ingressae, in monte Gebal pro benedictionibus et maledictionibus statuuntur. Alius etiam, cum divisionem terrae hereditatis sorte suscipiunt. Et in tantum ordo iste variatur, ut interdum quidam ex ipsis nec adscripti inveniantur in numero. Quod utique certum est non absque aliqua ratione variari, et exstare causas probabiles, quibus in alio loco ille, in alio vero alius praeferatur. Sed de his nobis nunc propositum non est, nisi ea tantummodo, prout Deus dederit, explicare, quae in benedictionibus, quas mortis tempore a patre suscipiunt, continentur. Quae quidem benedictiones ex eo fortasse solummodo appellari potuerunt, quod in novissimis dicitur: „et [1]) haec locutus est iis pater eorum, et benedixit illos, unumquemque secundum benedictionem suam benedixit illos.“ Ceterum in initiis ubi convocat eos pater, non quasi ad benedictionem convocat, sed ita scriptum est: „vocavit [2]) autem Jacob filios suos, et dixit: congregamini, ut annuntiem vobis, quae occursura sunt vobis in novissimis diebus.“ Quod utique magis prophetiam significat, per quam, quae iis eventura sunt, praesignantur. In ipso autem corpore, et serie verborum, neque benedictiones tantum, neque futurorum sola praenuntiatio, quantum mores, vel propositum eorum, vel etiam quaedam ab iis gesta notabiliter arguuntur. Quae res nobis tripartitam, ut in aliis fecimus, explanationis materiam subjicit, ita ut benedictiones historiae locum servent, prophetia vero mysticum atque dogmaticum, [3]) morum correptio et objurgatio moralem dirigat stylum.

2. „Ruben, [4]) inquit, primogenitus meus, virtus mea,

---

[1]) Genes. XLIX, 28. [2]) Genes. XLIX, 1.

[3]) Sic recte omnes Mss. Male vero editi (c. c. edd. M.): „dogmaticum. Quorum correptio“ etc. R.

[4]) Genes. XLIX, 3. 4.

et initium filiorum meorum, durus in conversatione, durus et temerarius contumelias irrogasti. Tanquam aqua non effervescas.[1]) Adscendisti enim super cubile patris tui. Tu polluisti[2]) thorum, ubi adscendisti." Incestus historia neminem latet, quomodo Ruben in[3]) concubinam patris efferbuerit[4]) flamma libidinis, et paternum maculaverit thorum: sed quod in initiis laudis ei aliquid videtur adscribere, dicens: „tu[5]) virtus mea:" idcirco fit, ut gravius notetur in crimine, qui, cum virtus patris haberetur, et initium filiorum, nesciit servare reverentiam patri. Quale est et illud, quod dicitur per prophetam: „ego[6]) te plantavi vineam fructiferam totam veracem:[7]) quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienae?" Secundum vero intelligentiam videtur mihi Ruben prioris populi Judaeorum ferre posse personam, qui et primogenitus est, et initium filiorum, sicut propheta dicit: „Israel[8]) primogenitus meus." Primo namque illis data sunt eloquia Dei. Quod autem durus fuerit ille populus, et temerarius, Scripturae denuntiant: dicit enim de iis propheta: „omne[9]) quod loquitur populus hic, durum est." Et iterum alibi de ipsis dicit: „vos[10]) semper dura cervice, et incircumcisi corde." Patri vero Deo irrogavit injurias, cum convertit ad eum dorsum, et non faciem suam. Thorum autem concubinae polluit, quem adscen-

---

[1]) Mss. habent: „effervescas;" in editis (v. c. edd. M.) legitur: fervescas." R.

[2]) Edd. Merlini: posuisti.

[3]) Deest „in" in edd. M.

[4]) Mss. habent: „efferbuerit;" in editis (c. c. edd. M.) legitur: „ferbuerit." R.

[5]) Genes. XLIX, 3. [6]) Jerem. II, 21.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.): „feracem." At Mss. rectius: „veracem." R.

[8]) Exod. IV, 22. [9]) Jesai. VIII, 12.

[10]) Act. VII, 51.

dit, id est, legem veteris testamenti, quam saepe praevaricando maculavit. Quod autem in concubinae persona lex veteris testamenti ponatur, Paulus docuit, dicens: „Abraham [1]) duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera. Haec autem sunt duo testamenta.“ In quo Agar, quae concubina fuit, in veteris testamenti ponitur typo. Una etenim erat perfecta columba genitricis suae, quae virgo casta, regina sponso regi, ecclesia, per Evangelium jungitur Christo. Sed et moralis nobis in hoc ita tractabitur locus. Ruben interpretatus est a majoribus: „filius, qui videtur:“ hoc est, visibilis et carnalis, ipse credo, de quo dicit Apostolus: „primus [2]) homo de terra terrenus:“ et alibi: „si [3]) enim is, qui videtur, noster homo corrumpitur, sed [4]) qui intus est renovatur:“ hunc eundem, qui videtur, exteriorem hominem appellans. Et iterum dicit, quia „non [5]) primo quod spirituale est, sed quod animale.“ Primo ergo omnis homo in hoc mundo carnaliter vivit, et secundum carnem movetur. Et [6]) primus est carnalis motus in concupiscentia libidinis, qui, cum primae juventutis tempus obsederit, durum et temerarium simul et lascivum juvenem reddit, adscendentem etiam super cubile patris, et polluentem thorum paternum, id est, etiam praecepta et monita naturalis legis, quae in nobis est, et nunc paternus [7]) thorus dicitur, praevaricantem. Est enim intra nos lex quaedam naturalis, quae arguit unumquemque peccantem, et malum ei

---

[1]) Galat. IV, 22. 24.

[2]) I Cor. XV, 47.

[3]) II Cor. IV, 16.

[4]) Antea editi (v. c. edd. M.): „sed qui intra est, renovatur.“ Mss.: „sed qui intus est renovatur.“ R.

[5]) I Cor. XV, 46.

[6]) Mss.: „Et primus est carnalis motus.“ Alias (v. c. in edd. M.): „Et prius est carnalis motus.“ R.

[7]) Edd. Merlini: patrius.

esse suggerit, quod delinquit. Cubile ergo legis hujus temerat, ac sedem secreti ejus maculat, qui praeceps et infrenis fertur ad vitia.

3. „Simeon [1]) et Levi fratres perfecerunt iniquitatem voluntatis suae. In consilium eorum non introeat anima mea, et in consilio eorum non innitantur viscera mea: quoniam in ira sua occiderunt homines, et in cupiditate sua subnervaverunt taurum. Maledictus furor eorum, quia temerarius est, et ira illorum, quia indurata est. Dividam illos in Jacob, et dispergam illos in Israel.“ Quantum quidem ad historiam pertinet, videtur illud eorum culpare commissum, quod Emmor filium, Sichem, qui post sororis eorum concubitum familiae Israel voluerat sociari, fraude et circumventione jugularunt, atque omnes ejus populos peremerunt: quando et dicebat iis Israel pater eorum, quia „odibilem [2]) me fecistis in hoc mundo:“ maledictum eorum furori temeritatique imprecatur, et dividendos eos per populum Israel protestatur: utpote ex ipsis Levitas et sacerdotes futuros, qui sorte terram propriam non habuerunt. Spiritualis autem de his explanatio talis mihi quaedam posse videtur aptari, quod Simeon et Levi, scribarum et Pharisaeorum Judaici populi possint ferre personam, de quibus dictum est: „consilium [3]) fecerunt scribae et Pharisaei, ut Jesum tenerent:“ de quo consilio dicit sanctus, qui mente Deum videbat: „in [4]) consilium eorum non introeat anima mea.“ Falsis testibus adhibitis condemnabant Jesum. „Non, [5]) inquit, in consilio eorum innitantur [6]) viscera mea.“ Non tibi hoc videtur dicere; „mundus [7]) ego sum a sanguine justi hu-

---

[1]) Genes. XLIX, 5. 6. 7.

[2]) Genes. XXXIV, 30. [3]) Matth. XXVI, 4.

[4]) Genes. XLIX, 6. [5]) Genes. XLIX, 6.

[6]) Edd. Merlini: innitentur.

[7]) Matth. XXVII, 24.

jus:" mundus ejus sum a sententia, quam decernitis adversus innocentem? „Quia [1]) in ira sua, inquit, occiderunt homines, et in cupiditate sua subnervaverunt taurum." Requiro quos homines occiderunt, cum certum sit, ante passionem Domini neminem credentium esse punitum: nisi [2]) forte quis ipsis adscribat etiam sanguinem prophetarum: quia, ut dicit [3]) Dominus, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariae omnis, qui effusus est, sanguis justorum ab ipsa generatione requiratur. Sed videamus, ne forte et illos homines occiderint, quos persuaserunt clamare: „sanguis [4]) illius super nos, et super filios nostros." „Et [5]) in cupiditate sua subnervaverunt taurum." Taurum appellari filium Dei legimus in Scripturarum figuris, nimirum in Evangelio, ubi scriptum est ex persona filii senioris, dicentis ad patrem: „ego [6]) semper tecum fui, et mandatum tuum nunquam praeterivi, et nunquam dedisti mihi hoedum, ut cum amicis meis epularer. Cum autem venit filius tuus hic junior, qui dilapidavit omnem substantiam suam, occidisti ei vitulum saginatum." Istum ergo taurum, sive vitulum, consilio suo scribae et Pharisaei subnervasse dicuntur: quorum maledictus [7]) furor, quia temerarius est, et ira illorum, quia indurata est. „Dividam [8]) illos in Jacob, et dispergam eos in Israel." Videndum est, ne forte divisio ista, quae hic commemoratur, talis sit, qualis et illa, de qua in Evangelio dicitur, quia, cum venerit Dominus servi illius, dividet [9]) „eum, partemque illius cum infidelibus ponet," vel certe, ut audivi quendam ex sanctis patribus

---

[1]) Genes. XLIX, 6.
[2]) Edd. Merlini: ni forte etc.
[3]) Matth. XXIII, 35. [4]) Matth. XXVII, 25.
[5]) Genes. XLIX, 6. [6]) Luc. XV, 29. 30.
[7]) Cfr. Genes. XLIX, 7.
[8]) Genes. XLIX, 7. [9]) Luc. XII, 46.

disserentem, quia divisio simul et dispersio nominatur, pro eo, quod nonnulli ex ipsis Domino crediderunt, et alii in infidelitate permanserunt, divisi dicantur hi, qui ab iis separantur, et veniunt ad fidem, et dispersi hi, quorum [1]) patria temploque per orbem terrae incredulum dispergitur genus. Videtur et per ipsos tripartitus iste motus totius animae designari. In quibus Ruben servat primam notam sanguinis cum macula effusi. Secundam irae vel furoris speciem tenet Simeon, qui et ipse ex furoris ejus demonstratur opprobrio. Tertiam formam motus irrationabilis tenet Levi, quippe cui etiam legem servare permissum est. Has ergo tres species videtur mihi omnis prope anima, quae in hunc mundum venit, primis motibus culpabiliter agere, usque quo peccatorum vitiis praegravata et malorum societate fessa, ad locum possit poenitentiae pervenire. Judas enim post haec sequitur, qui purgat confessionis peccata, quia Judas confessio interpretatur lingua Hebraea.

4. Ait ergo: „Juda, [2]) te collaudent fratres tui, manus tuae super dorsum inimicorum tuorum.“ Potest hoc vel ad ipsum Judam, vel ad eos, qui ex ipsius videntur esse progenie, referri, qui regnum gentis illius administrantes, [3]) inimicorum terga domuerunt. Sed et in Christo competenter accipitur, qui a fratribus suis, id est, ab Apostolis, quos ipse fratres in Evangelio nominavit, merito collaudatur. Inimici vero ejus, super quorum dorsa manus ejus est, illi intelliguntur, quos pater promittit sub pedes ejus [4]) se positurum, dicens: „sede [5]) a dextris

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „quorum patria totumque per orbem“ etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Genes. XLIX, 8.

[3]) Editi (v. c. edd. M.): „ministrantes.“ Mss.: „administrantes.“ R.

[4]) Edd. Merlini: se ejus positurum.

[5]) Psalm. CX, 1.

meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis." Sunt ergo inimici, donec increduli sunt et infideles, et ideo caeduntur in tergo, qui, posteaquam conversi fuerint, efficiuntur fratres, et collaudant eum, qui eos in adoptionem patris vocatos sibi et coheredes fecit et fratres. Bene autem terga inimicorum caedi dixit a Christo. Omnes enim, qui adorabant idola, terga dabant Deo: sicut et per prophetam Dominus exprobrat, dicens: qui [1]) converterunt ad me dorsa sua, et non faciem." Haec ergo dorsa caedit, ut consersi aliquando terga dent idolis, et faciem erigant ad Deum, et faciant hoc, quod in consequentibus scriptum est: „et [2]) adorent te filii patris tui." Tunc enim eum adorant, cum filii patris fuerint effecti, et spiritum adoptionis acceperint, in quo clament: „Abba, [3]) pater!" „Nemo [4]) enim dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto." Iste sermo paulo durius refertur ad Judam, nisi abusive dicamus adoratos esse quasi reges a fratribus suis, id est, a ceteris contribulibus filios Juda.

5. „Catulus [5]) leonis Juda, de germine ejus adscendit: recubans dormisti sicut leo, et sicut catulus leonis. Quis suscitabit eum?" In his versiculis non jam concludimur, sed pene excludimur: nam catulum leonis si ponamus Judam dici posse pro virtute bellandi, quomodo exponitur, quod de germine ejus dicitur adscendisse? Germen autem hic in Graeco *βλαστός* [6]) dicitur, quod magis virgultum, vel ramus rectius interpretatur, qui de radice repullulare, vel de ipso robore arboris solet. Ex quo ergo virgulto, vel ex quo ramo Judas adscendisse dicitur? vel quomodo recumbens dormisse ut leo, et ut

---

[1]) Jer. II, 27. [2]) Genes. XLIX, 8.

[3]) Cfr. Rom. VIII, 15. [4]) I Cor. XII, 3.

[5]) Genes. XLIX, 9. coll. LXX. virorum versione.

[6]) Sic Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.): „*βαΐον* dicitur." R.

catulus leonis, ita ut quaeratur, quis eum suscitet? Nisi forte aliquis vim faciens velit ita asseverare, ex germine processisse Judam, id est, ut superius diximus, vel ex virgulto, vel ex ramo: quod de ipsa patris fortitudine et virtute significet, qui virtutis confidentia recubet, et requiescat, ut leo, et ut catulus leonis, nec eum ausus aliquis sit suscitare, dum pro magnitudine virium et potentia bellatorum suscitare eum nullus audeat ad proelia. Sed multo convenientius aptabitur huic loco mystica expositio, in qua catulus leonis Christus non solum tropice, [1]) verum etiam physice designatur: nam physiologus de catulo leonis haec scribit, quod, cum fuerit natus, tribus diebus et tribus noctibus dormiat, tum deinde patris [2]) fremitu vel rugitu tanquam tremefactus cubilis locus, suscitet catulum dormientem. Iste catulus ergo adscendit [3]) ex germine: ex virgine enim natus est. Non ex semine, sed ex virgine absque concubitu viri, et absque semine naturali nascitur Christus, velut virgultum, sive ramus. In quo manifestissime et veritas carnis assumtae ex virgine declaratur [4]) in sacrosancto germine, et a contagio humani et carnalis seminis excusatur. [5]) „Recumbens [6]) dormisti sicut [7]) leo, et sicut catulus leonis.“ Manifestissime „recubuisse“ et „dormisse“ dictum de passione mortis ostenditur. Sed

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.): „tropicus, verum etiam physicus“ etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Mss.: „patris fremitu vel rugitu“ etc., editi (e. c. edd. M.): „patris gemitu vel mugitu“ etc. R.

[3]) Edd. Merlini: ostendit.

[4]) Edd. Merlini: declaratur. In sacrosancto germine contagio humani etc.

[5]) Sic libri editi (e. c. edd. M.), et Mss. Mihi tamen admodum suspecta est ista vox: „excusatur,“ pro qua malim: „excluditur.“ R.

[6]) Genes. XLIX, 9.

[7]) Edd. Merlini: sicut leo et catulus leonis manifeste recubuisse: et dormisse dictum etc.

videamus, quare ut leo, et ut catulus leonis dormit. De catuli quidem somno jam superius dictum est, quod valde convenienter aptatur in Christo, qui tribus diebus et tribus noctibus in corde terrae sepultus somnum mortis implevit. „Ut leo" autem hoc modo debere intelligi arbitror. Mors Christi oppressio et triumphus daemonum fuit. Omnem namque praedam, quam leo ille contrarius invaserat prostrato homine et dejecto, hic leo interripuit. Denique [1]) rediens ab inferis, et „adscendens [2]) in altum, captivam duxit captivitatem." Hoc ergo modo et in [3]) somno suo leo fuit vincens omnia et debellans, et destruxit eum, qui habebat mortis imperium, et velut catulus leonis die tertia suscitatur. „Quis [4]) suscitabit eum?" Recte quasi inquirentis prophetae personam, quae suscitarit Christum, sermo significat. Quia Apostolus quidem dicit, quia Deus, qui [5]) „suscitavit eum a mortuis, suscitabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis." Et iterum Christus dicit in Evangeliis: „solvite [6]) templum hoc, et ego in tribus diebus suscitabo illud. Hoc autem dicebat de templo corporis sui." Quia ergo et ipse se dicit suscitare templum suum, et Deus illum dicitur suscitasse, recte propheta [7]) stupore tantae patris et filii unitatis atque indiscretionis attonitus [8]) ait: „quis [9]) suscitabit eum?"

---

1) Alias (v. c. in edd. M.): „Quique rediens ab inferis" etc. R.

2) Ephes. IV, 8. coll. Psalm. LXVIII, 18.

3) Deest „in" in edd. M. 4) Genes. XLIX, 9.

5) Rom. VIII, 11.

6) Ev. Joann. II, 19. 21.

7) Edd. Merlini: prophetae stupore etc.

8) Sic Mss. rectius, quam editi, in quibus (v. c. edd. M.) legitur: „attonitus est: quis suscitavit eum?" R.

9) Genes. XLIX, 9.

6. „Non [1]) deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, usque quo veniant ea, quae reposita sunt ei,“ vel, — ut in aliis exemplaribus habetur, — „veniat is, cui repositum est: et ipse erit exspectatio gentium.“ Hic locus manifeste refertur ad Judam: constat enim, usque ad nativitatem Christi non defecisse principes ex genere Judae, nec duces de femoribus ejus usque ad Herodem regem, qui secundum historiae fidem, quam Josephus scribit, [2]) alienigena fuisse, et per ambitionem in regnum Judaeorum dicitur irrepsisse. Statim ergo, ut hoc factum est, et ut defecit dux de femoribus Judae, advenit ille, cui erat regnum repositum. In quo quomodo gentes sperent, Evangelii fides, et ecclesiarum docet propagatio. Reposita autem dicuntur ea, quae opportuno tempore proferenda sunt. Sicut et Christus in finem saeculorum advenisse dicitur, cum dicit Apostolus: „ecce, [3]) nunc tempus acceptabile:“ scilicet ad salutem gentibus inferendam. Si vero quis in omnibus cupiat cursum utriusque expositionis aptare, potest extorquere fortassis, ut etiam de Christo haec hoc modo videantur intelligi: quia [4]) „non deficiet princeps ex Juda,“ id est, hic, qui post resurrectionem ejus ecclesiarum princeps ordinatur. „Et [5]) dux de femoribus ejus.“ Duces quoque Christianorum de femoribus Christi hoc modo exponet. Membra Christi esse dicit Apostolus [6]) fidelem [7]) populum, sine dubio spiritualiter intelligenda. Possunt ergo et fe-

---

[1]) Genes. XLIX, 10. coll. LXX. interpretum editionibus.

[2]) Cfr. Joseph. Antiqq. lib. XIV. cap. II.

[3]) II Cor. VI, 2. [4]) Cfr. Genes. XLIX, 10.

[5]) Genes. XLIX, 10.

[6]) Cfr. I Cor. VI, 15. seqq.

[7]) Sic Mss. Alias vero (e. c. in edd. M.): „fidelium populum, sine dubio intelligendo spiritualiter judicare eos, qui pro firmitate“ etc. R.

mora ejus, spiritualiter intellecta, indicare eos, qui pro firmitate et constantia fortitudinis omne corpus ecclesiae sustentare videntur, et ferre. Vel quia humani seminis indicium solet in femorum appellatione figuraliter dici, apud nos autem, qui seminat, verbum seminat: poterunt ergo, qui ministerium verbi ecclesiae exhibent, de Christi femoribus intelligi duces, usque quo veniant, quae reposita sunt. Et videbitur ita posse intelligi, quod [1]) usque ad consummationem saeculi non deerunt isti duces, donec veniant ea, quae reposita sunt, quae praeparavit Deus his, qui diligunt eum. „Et [2]) ipse erit exspectatio gentium:" in die scilicet judicii, cum omnes gentes et populi Christum judicem in pavore cordis, et tremore conscientiae exspectabunt.

7. „Alligans [3]) ad vitem pullum suum, et ad palmitem asinam suam." Hoc de Christo et proprie et singulariter dicitur: ipse enim alligavit ad vitem pullum suum, qui dixit: „Ego [4]) sum vitis vera." Ad hanc vero vitem pullum suum alligavit, et ad palmitem asinam suam. Pullus est ex gentibus populus, cui utique nunquam adhuc legis onus fuerat impositum, et super quem nemo nisi ipse Christus insederat. Pullus vero asinae sunt hi, qui de priore populo, qui nunc in figura asinae nominatur, electi sunt ad salutem, de quibus propheta dicit: „si [5]) fuerint filii Israel quasi arena maris, reliquiae salvae fient." Abjecta ergo asina, quae onus legis in infidelitate portare maluit, pullus ex ipsa natus eligitur, id est, novellus ex vetere per fidem populus adsciscitur, ac populo ex gentibus sociatur. Vitis ergo Christus ex ea parte dicitur, qua naturam suscepit humanam, ad quam

---

1) Edd. Merlini: quousque etc.

2) Genes. XLIX, 10. 3) Genes. XLIX, 11.

4) Ev. Joann. XV, 1.

5) Jesai. X, 22. coll. Rom. IX, 27.

Deus verbum suum pullum alligat: id est, populum suum conjungit et sociat ei conversationi, quam ipse exegit in carne: ut imitatione ipsius pullus, qui ad ipsum alligatus est, efficiatur cum illo et filius Dei, et coheres Christi. Palmitem vero, de quo in initiis, quid significaret, non [1]) exposuimus, intelligere possumus hoc modo. Fides, quae in Christo est, et praesentis vitae regulam tenet, et futurae spei fiduciam praestat. Vitis ergo illud videtur ostendere, quod Christi in carne positi gesta in ipso credentes imitantur. Palmes vero illud intelligitur, quod palmes arbori connectitur, et confirmatur a lapsu, quo adminiculo fretus ventos ac turbines contemnit et respuit, futurorum bonorum indicat spem: quia fideles quique non solum in his, quae gerunt, sed et in his, quae sperant et credunt, futuram consummationem salutis exspectant. In quo quasi ad [2]) quandam patientiae arborem spe juncti et confirmati, tentationum procellas ac turbines ferunt: quod de historiali Juda interpretari nulla mihi ratio videtur posse permittere, nisi Judaicis fabulis annuentes putemus ita posse intelligi, pro eo, quod dicunt partem tribus Judae, quam in terrae hereditate suscepit, ita refertam esse vineis, ut tanquam nullo alterius generis existente [3]) virgulto tanta vitis esse copia videatur, ut ne animal quidem alligandi ad aliud genus arboris detur facultas. Sed haec, ut diximus, Judaica magis commenta videbuntur: nobis autem mystica, et plus etiam si sola sit, placet [4]) expositio.

8. „Lavabit [5]) in vino stolam suam, et in sanguine uvae amictum suum.“ Videbuntur et haec, quantum ad

---

[1]) Mss.: „non exposuimus.“ Alias (v. c. in edd. M.) deest particula „non.“ R.

[2]) Edd. Merlini: ad quendam patientiae ardorem spe juncti etc.

[3]) Edd. Merlini: existenti — copia videtur, ut ne etc.

[4]) Edd. Merlini: placeat. [5]) Gen. XLIX, 11

historicam expositionem, agrum fertilem vite, ὑπερβολικῶς vini abundantiam significare. Sed nobiliorem sensum mystica producit expositio nostra.[1]) Nam stola Christi, quae lavatur in vino, merito ejus intelligitur ecclesia, quam ipse mundavit sibi sanguine suo, non[2]) habentem maculam, aut rugam: „non[3]) enim, inquit Apostolus, argento, vel auro redemti estis, sed pretioso sanguine" unigeniti a Deo. In hujus enim sanguinis vino, id est, lavacro regenerationis, a Christo lavatur ecclesia. Consepelimur[4]) enim per baptismum in mortem, et in sanguine ipsius, id est, in morte ipsius baptizamur. In sanguine autem uvae quomodo amictum suum lavit, videndum est. Amictus propinquior quaedam, vel secretior corpori vestis videtur esse, quam stola. Hi ergo, qui prius per lavacrum loti stola ejus fuerant effecti, posteaquam ad sacramentum sanguinis uvae pervenerunt,[5]) vel interioris mysterii secretiorisque facti sunt participes, amictus ejus esse dicuntur. Lavatur enim et[6]) in uvae sanguine anima, cum sacramenti hujus coeperit[7]) capere rationem. Agnita namque et intellecta virtute sanguinis Verbi Dei, quanto capacior effecta fuerit anima, tanto purior fit et lavatur quotidie ad scientiae profectum, et jungens se Deo, non solum amictus ejus, verum etiam unus jam cum ipso spiritus fiet. Huic contrarius erat amictus ille populi Israel, in quo, ut gentis impudicitiam designaret, non tam amictum, quam praecinctorium nominavit. Quod Hieremias[8]) circumdare lumbis suis, et auferre rursus, atque in Euphraten jubetur abscondere.

---

[1]) Deest „nostra" in edd. M.
[2]) Cfr. Ephes. V, 27.
[3]) Cfr. I Petr. I, 18. [4]) Cfr. Rom. VI, 4.
[5]) Edd. Merlini: pervenerint.
[6]) Edd. Merlini: etiam. [7]) Edd. Merlini: coepit.
[8]) Cfr. Jerem. I.

9. „Gratifici[1]) oculi ejus a vino, et dentes ejus lacte candidiores.“ Vides, quomodo historialem intellectum erga finem praecipue amputat, et abscindit. Si enim adhuc contentiosius agentes dicere velimus, quia gratifici sunt oculi Judae ex vino, pro abundantia, ut supra diximus, vini, et abundantia poculorum: quid de candidis dentibus respondebimus, et qualitati lactis praelatis? In quo adversum veritatem impudenter non est agendum, sed interruptione intelligentiae historialis exclusi ad spiritualis expositionis ordinem redeamus. „Gratifici,[2]) inquit, oculi ejus a vino.“ Superius ostendimus, Apostolica[3]) auctoritate, membra Christi dici dignos quosque fidelium, et diversa singulariter membra nominari, pro eo, quod unusquisque omni ecclesiae corpori dependit officium. Erunt enim pedes Christi, qui currunt ad faciendam pacem, qui pergunt ad subveniendum his, qui in necessitate sunt positi. Erunt manus Christi, quae ad misericordiam extenduntur, quae auxilium indigentibus ferunt, quae invalidis ad adminiculum porriguntur. Sic erunt et oculi Christi, qui scientiae lumen universo corpori praestant: sicut in Evangelio scriptum est: „lucerna[4]) corporis tui est oculus tuus.“ Gratifici ergo sunt oculi isti: sermo enim scientiae sale conditus est,[5]) ut det gratiam audientibus. Non ergo per hoc solum gratificus dicitur, quia scientiae sermonem ministrat, sed quod habet in se, gratiam facit. „His[6]) enim, inquit sapiens, auditis sapiens sapientior erit.“ Gratifici ergo sunt oculi ejus a vino, quia nihil est aquatum in verbo scientiae, nihil fluidum, nihil frigidum, sed vinum, quod laetificat cor hominis, et quod infunditur vulneribus illius,[7]) qui incidit in latrones: quo scili-

---

[1]) Genes. XLIX, 12.
[2]) Genes. XLIX, 12. [3]) I Cor. VI, 15. seqq.
[4]) Matth. VI, 22. [5]) Cfr. Coloss. IV, 6.
[6]) Prov. I, 5. [7]) Cfr. Luc. X, 34.

cet audientium vulnera peccatorum non solum olei lenitate mitigentur, verum etiam vini austeritate purgentur. „Et [1]) quis est, inquit Apostolus, qui me laetificat, nisi qui contristatur ex me?" „Candidi [2]) dentes ejus super lac." Saepius de membrorum Christi ordine et ratione jam diximus, et eadem frequentius in iis locis repetere absurdum videtur. Dentes ergo ejus super lac candidi erunt hi, qui fortem et solidum cibum verbi Dei mandere et comminuere ad summam subtilitatem dentibus possunt: de quibus dicit Apostolus in epistola ad Hebraeos: „perfectorum [3]) autem est cibus solidus, qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali." De [4]) imperfectis autem Corinthiis dicit: „lac [5]) vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis." Super eos, qui lacte aluntur, dentes ejus sunt candidi, id est, hi, qui perfectum cibum capere possunt, et comedere, super illos sunt, qui tanquam parvuli adhuc lacte indigent. Denique et in lege ea animantia, quae ruminant, et sumtum cibum ad dentes denuo revocant, quem subtiliter [6]) minutatimque sustentationi corporis tradunt, munda esse animalia designantur. Aptissime sane etiam candidos dentes ejus dicit. Omnes enim, qui perfecti sunt, et qui Scripturarum cibos dignis et competentibus interpretationibus explanantes, subtilem et minutum intellectum, qui spiritualis dicitur, ecclesiae corpori subministrant, candidi debent esse et puri, atque ab [7]) omni malo

---

[1]) II Cor. II, 2. [2]) Genes. XLIX, 12.

[3]) Hebr. V, 14.

[4]) Alias (v. c. in edd. M.): „Semiperfectis autem Corinthiis." R.

[5]) I Cor. III, 2.

[6]) Alias (e. c. in edd. M.): „subtiliter minutatum sustentationi." R.

[7]) Deest „ab" in edd. M.

liberi, ne forte dicatur iis: „qui[1]) alios doces, te ipsum non doces.“ Verum quoniam divina scriptura non solum sacramentorum debet scientiam continere, verum etiam mores gestaque informare discentium: sic enim et Sapientia per Salomonem dicit: „describe[2]) haec tibi dupliciter et tripliciter in corde tuo:“ et arca, quae construebatur a Noacho, bicamerata et tricamerata fieri jubetur, conemur et nos, posteaquam dupliciter ista, prout potuimus sentire, descripsimus, id est, secundum historiam et secundum mysticum intellectum, nunc, in quantum recipere locus potest, etiam moralem in eo discutere sermonem: ut Scripturarum studiosi, non solum quid in aliis, vel ab aliis gestum sit, sed etiam ipsi, intra se quid gerere debeant, doceantur. Judas confessio interpretatur. Qui ergo vel peccata sua confessus poenitentiam gerit, vel Christum in persecutione coram hominibus confitetur, collaudatur a fratribus suis. „Laetitia[3]) enim et gaudium est angelis in coelo super[4]) uno peccatore poenitentiam agente.“ Ab ipsis ergo tanquam a fratribus — unius etenim et creatoris et patris filii sunt et homines et angeli — collaudantur. Verum is, qui confitetur Dominum Jesum, quia in Spiritu sancto confitetur, manus ejus super dorsum inimicorum efficiuntur. Qui enim ante exhibuerat membra sua servire iniquitati ad iniquitatem, nunc ea exhibens servire justitiae in sanctificationem, jam fugientium se inimicorum suorum, id est, daemonum, terga vexat et caedit. Sic enim pugnat non quasi aërem caedens, sed daemones fugans: quique ob nimios profectus velut Dei jam in se participium habens, etiam adorari dicitur a filiis patris sui. Filios patris sui

[1]) Rom. II, 21. [2]) Prov. XXII, 20.
[3]) Luc. XV, 10.
[4]) Edd. Merlini: super unum peccatorem poenitentiam agentem.

quasi in morali loco possumus intelligere minoris meriti fideles, qui in eo majores quosque et perfectiores adorant, quod[1]) eorum opera humiles ac subjecti venerantur et laudant: unde ad ecclesiam dicitur: „adorabunt[2]) vestigia pedum tuorum."

---

[1]) Edd. Merlini: qui eorum etc.
[2]) Jesai. LX, 14.

ΕΚ[1]) ΤΩΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟΝ.

Εἰς τό·

„Ἐσκλήρυνε[2]) κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ.“

„Ἐσκλήρυνε δὲ κύριος τὴν καρδίαν Φαραὼ, καὶ οὐκ ἠβουλήθη ἐξαποστεῖλαι αὐτούς.“ Πολλάκις ἐν τῇ Ἐξόδῳ κείμενον τό· „ἐσκλήρυνε κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ· καί· „ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ·“ σχεδὸν πάντας τοὺς ἐντυγχάνοντας ταράσσει, τούς τε ἀπιστοῦντας αὐτῇ καὶ τοὺς πιστεύειν λέγοντας. Τοῖς μὲν γὰρ ἀπιστοῦσι μετ' ἄλλων πολλῶν καὶ τοῦτο ἀπιστίας αἴτιον εἶναι δοκεῖ, ὅτι λέγεται περὶ θεοῦ τὰ ἀνάξια θεοῦ. Ἀνάξιον δὲ θεοῦ τὸ ἐνεργεῖν σκλήρυνσιν περὶ καρδίαν οὑτινοσοῦν, καὶ ἐνεργεῖν σκλήρυνσιν ἐπὶ τῷ ἀπειθῆσαι τῷ βουλήματι τοῦ σκληρύνοντος τὸν σκληρυ-

[1]) Sequentia fragmenta Commentariorum in Exodum desumta sunt e Philocaliae Cap. XXVI., quod contulimus cum quatuor Mss., scilicet cum duobus Regiis, uno Coisliniano, et altero e bibliotheca domini Foucaud regi a sanctioribus consiliis. R. — Cf. edd. Philocal. cura Tarini cap. XXVI. pag. 428. seqq., curis vero Spenceri cap. XXVII. pag. 101. sqq. coll. edd. Huet. Tom. I. pag. 17. sqq.

[2]) Exod. X, 27.

νόμενον· καὶ[1]) πῶς, φασὶν, οὐκ ἄτοπον τὸν θεὸν ἐνεργεῖν τινα, ἐπὶ τῷ ἀπειθεῖν αὐτοῦ τῷ βουλήματι; Δῆλον γὰρ, ὅτι μὴ βουλομένου[2]) πειθόμενον ἔχειν οἷς προστάσσει τὸν Φαραὼ ταῦτα δοκεῖ λέγεσθαι τὰ ῥήματα. Τοῖς δὲ πιστεύειν νομιζομένοις διαφωνία οὐχ ἡ τυχοῦσα γεγένηται, διὰ τό· „ἐσκλήρυνε[3]) κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ.“ Οἱ μὲν γὰρ πειθόμενοι, μὴ ἄλλον εἶναι θεὸν παρὰ τὸν δημιουργὸν, φρονοῦσιν ὡς ἄρα κατὰ ἀποκλήρωσιν ὁ θεὸς ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει, σκληρύνει, αἰτίαν οὐκ ἔχοντος τοῦ τόνδε μὲν ἐλεεῖσθαι, τόνδε δὲ σκληρύνεσθαι ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ἕτεροι δὲ βέλτιον παρὰ τούτους φερόμενοι, φασὶ πολλὰ καὶ ἄλλα κεκρύφθαι τῆς γραφῆς αὐτοῖς νοήματα, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο τῆς ὑγιοῦς πίστεως τρέπεσθαι· ἓν δὲ τῶν ἀποκεκρυμμένων εἶναι καὶ τὸν περὶ[4]) ταύτης τῆς γραφῆς ὑγιῆ λόγον. Οἱ δὲ, ἕτερον θεὸν φάσκοντες παρὰ τὸν δημιουργὸν, δίκαιον μὲν αὐτὸν εἶναι θέλουσι καὶ οὐκ ἀγαθὸν, σφόδρα ἰδιωτικῶς ἅμα καὶ ἀσεβῶς ἐνεχθέντες, ἐν τῷ χωρίζειν δικαιοσύνην ἀγαθότητος, καὶ[5]) οἴεσθαι, ὅτι οἷόν τέ ἐστι δικαιοσύνην εἶναι ἔν τινι χωρὶς ἀγαθότητος, καὶ ἀγαθότητα δίχα δικαιοσύνης· ὅμως δὲ καὶ τοῦτο λέγοντες ἐναντία τῇ ἰδίᾳ ὑπολήψει περὶ δικαίου προσίενται θεοῦ, σκληρύνειν τὴν καρδίαν

---

[1]) Edd. Philocal., itemque edd. Huet.: „καὶ πῶς, φησὶν, οὐκ ἄτοπον“ κτλ.

[2]) Sic recte habent Philocaliae Mss., in libris autem antea editis (v. c. edd. Tarini et Spenceri, itemq. edd. Huet.) pro βουλομένου legitur βουλόμενος, et insuper desunt haec verba: ταῦτα δοκεῖ λέγεσθαι τὰ ῥήματα. R.

[3]) Exod. X, 27.

[4]) Philocalia edita, itemque edd. Huet. in textu: „περὶ αὐτῆς τῆς“ κτλ. Edd. tamen Huet. ad marginem pariter atque in notis: „scrib. περὶ ταύτης τῆς“ κτλ.

[5]) Desiderantur verba: „καὶ οἴεσθαι, ὅτι — χωρὶς ἀγαθότητος.“ in libris antea editis (v. c. edd. Tarini, Spenceri, Huetii), sed supplentur e Mss. R.

Φαραὼ, καὶ ἀπειθῆ αὐτὴν κατασκευάζειν ἑαυτῷ. Εἰ γὰρ ὁ τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἀπονέμων ἑκάστῳ δίκαιος, καὶ ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν αἰτίας κρείττοσιν ἢ χείροσι γεγενημένοις ἀποδιδοὺς ὧν ἐπιτήδειον ἕκαστον τυγχάνειν ἐπίσταται, πῶς δίκαιος, ὁ ἁμαρτίας χείρονος αἴτιος γενόμενος τῷ Φαραώ; Καὶ οὐχ ἁπλῶς αἴτιος,[1]) ἀλλ᾽ ὅσον ἐφ᾽ οἷς ἐκεῖνοι ἐξεδέξαντο συνεργήσας, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἀδικώτατον. Ἐπ᾽ οὐδὲν γὰρ ἀναφέροντες ἄξιον προαιρέσεως δικαίου θεοῦ τὴν σκλήρυνσιν τῆς καρδίας Φαραὼ, οὐκ οἶδ᾽ ὅπως δίκαιον θεὸν, κἂν καθάπερ διηγεῖσθε[2]) βούλωνται, παραστῆσαι δύνανται τὸν σκληρύνοντα τὴν καρδίαν Φαραώ. Ὅθεν θλιπτέον αὐτοὺς ἐν τοῖς κατὰ τὸν προκείμενον τόπον, ὅπως ἤτοι παραστήσωσι πῶς δίκαιος σκληρύνει, ἢ τολμήσωσιν εἰπεῖν, ὅτι, ἐπεὶ σκληρύνει, πονηρὸς ὁ δημιουργός· ἢ μήτε εὐποροῦντες ἀποδείξεων πρὸς τὸ τὸν δίκαιον σκληρυντικὸν εἶναί τινος, μήτε τολμῶντες τὸ ἐπὶ[3]) τοσοῦτον ἀσεβὲς προέσθαι περὶ τοῦ κτίσαντος ὡς πονηροῦ, καταφύγωσιν ἐπὶ ἑτέραν ὁδὸν, ἐξηγητικὴν τοῦ· „ἐσκλήρυνε[4]) κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ·" ἀποστάντες τοῦ, ἐκ τοῦ νομίζειν τὰ κατὰ τὰς λέξεις νοεῖν, τὰς ἰδίας ἀναιρεῖν περὶ δικαίου θεοῦ νοήσεις. Τὸ δὲ τελευταῖον, κἂν ἀπορεῖν ὅ, τί ποτε ὁ λόγος ὑποβάλλῃ ὁμολογήσωσιν.[5]) Ταῦτα μὲν οὖν ἐσπαράχθω ἐξεταζόμενα περὶ θεοῦ ἐν τῷ προκειμένῳ προβλήματι. Ἐπεὶ δὲ εἰς τὸν περὶ φύσεως τόπον οἱ ὑπο-

---

[1]) Alias (v. c. in edd. Tarini, Spenceri, atque Huetii) deest „αἴτιος," quod restituunt Codd. Mss. R.

[2]) Edd. Huet. ad marginem: „Genebrardus: διηγεῖσθαι."

[3]) Sic recte habent Mss. Male autem Philocalia edita (itemq. edd. H. in textu.): „ἐπὶ τοσούτων προέσθαι περὶ τοῦ" κτλ. R. — Tarinus in notis: „leg. ἐπὶ τοσούτων ἀσεβὲς προέσθαι περὶ τοῦ" κτλ.

[4]) Exod. X, 27.

[5]) Philoc. Mss. (Tarino teste): „ὁμολογήσωσι."

λαμβάνοντές τινας ἐκ τῆς κατασκευῆς ἐπ' ἀπωλείᾳ γεγονέναι, καὶ ταῦτα φέρουσι, λέγοντες δηλοῦσθαι ὃ διδάσκουσι διὰ τοῦ ἐσκληρύνθαι ὑπὸ κυρίου τὴν καρδίαν Φαραὼ, φέρε ταῦτα αὐτῶν πυνθανώμεθα· ὁ ἐπ' ἀπωλείᾳ κτισθεὶς, οὐκ ἄν ποτε ποιῆσαί τι τῶν κρειττόνων δύναιτο, αὐτῆς τῆς ἐνυπαρχούσης φύσεως ἀντιπραττούσης αὐτῷ πρὸς τὰ καλά. Τίς οὖν χρεία τὸν Φαραὼ ἀπωλείας, ὥς φατε, υἱὸν τυγχάνοντα, σκληρύνεσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἵνα μὴ ἀποστείλῃ τὸν λαόν; Εἰ γὰρ μὴ ἐσκληρύνετο, ἀπέστειλεν ἄν. Ἀποκρινέσθωσαν δὴ περὶ τούτου λέγοντες· τί ἂν ἐποίησε Φαραὼ, εἰ μὴ ἐσκληρύνθη; Εἰ [1]) μὲν γὰρ ἀπέλυε μὴ σκληρυνθεὶς, οὐχὶ φύσεως ἀπολλυμένης ἦν· εἰ δὲ μὴ ἀπέλυε, περισσὸν τὸ σκληρύνεσθαι αὐτοῦ τὴν καρδίαν· ὁμοίως γὰρ οὐκ ἀπέλυε καὶ μὴ σκληρυνθείς. Τί δὲ ἐνεργῶν ὁ θεὸς περὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ ἐσκλήρυνεν αὐτόν; Καὶ πῶς αὐτὸν αἰτιᾶται λέγων· „ἀνθ' ὧν [2]) ἀπειθεῖς μοι, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποκτενῶ τὰ πρωτότοκά σου, καὶ γνώσονται γὰρ, φησὶ, πάντες οἱ Αἰγύπτιοι, ὅτι ἐγὼ δέ εἰμι κύριος;" ὡς διὰ τοῦτο τῶν νομιζομένων χαλεπῶν ἐπαγομένων αὐτοῖς, ἵνα γνῶσι τὸν θεόν. Ἐν δὲ τοῖς Μακκαβαϊκοῖς τοιοῦτόν τι λέγεται· „παρακαλῶ [3]) τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇδε τῇ βίβλῳ, μὴ συστέλλεσθαι διὰ τὰς συμφορὰς, νομίζειν δὲ τὰ γινόμενα μὴ πρὸς ὄλεθρον, ἀλλὰ πρὸς παιδείαν τοῦ γένους ἡμῶν εἶναι· καὶ γὰρ τὸ μὴ πολὺν χρόνον ἐᾶσθαι δυσσεβοῦντας, ἀλλ' εὐθέως περιπίπτειν ἐπιτιμίοις, μεγάλης εὐεργεσίας ἐστὶ σημεῖον· οὐ γὰρ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἀναμένει μακροθυμῶν

Libri editi (c. c. edd. Tarini, Spenceri atque Huetii): *ὁμολογήσουσιν*. R.

[1]) Edd. Philocaliae, itemq. edd. Huet. male: *Εἰ μὴ γὰρ ἀπέλυε μὴ σκληρυνθείς κτλ.*

[2]) Cfr. Exod. XI.

[3]) Cfr. II Macc. VI, 12—16. coll. LXX. virorum versione.

ὁ δεσπότης, ὡς[1]) εἰς τέλος ἀφειμένων αὐτῶν τῶν ἁμαρτημάτων, ὕστερον αὐτοὺς ἐκδικῇ· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔκρινε, παιδεύων δὲ μετὰ συμφορᾶς, οὐκ ἐγκαταλείπει τὸν ἑαυτοῦ λαόν." Εἰ γὰρ τὸ ἐπιπίπτειν ἐπιτιμίοις διὰ τὰ ἁμαρτήματα, μεγάλης εὐεργεσίας ἐστὶ σημεῖον, ἐπιτιμώμενος καὶ ὁ Φαραὼ μετὰ τὸ ἐσκληρύνθαι αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ κολαζόμενος ἅμα τῷ λαῷ αὐτοῦ, ὅρα εἰ μὴ οὐ μάτην ἐπιτετίμηται, μηδὲ ἐπὶ τῷ[2]) ἰδίῳ κακῷ. Οἱονεὶ δὲ θεοῦ μιμητὴς γινόμενος κατὰ τὸ ἐπιβάλλον τοῖς καιροῖς ὁ Δαυὶδ, ἐντέλλεται περὶ τοῦ Ἰωὰβ τῷ Σολομῶντι κολάσαι αὐτὸν διὰ τὰ ἡμαρτημένα εἰς Ἀβεννὴρ, υἱὸν Νὴρ, καὶ ἀποκτεῖναι διὰ τὰ ἐπταισμένα, εἶτα ἐπιφέρει· „καὶ[3]) κατάξεις[4]) αὐτοῦ τὴν πολιὰν ἐν εἰρήνῃ εἰς ᾅδου." Δῆλον δὲ ὅτι, ὡς καὶ ὁ Ἑβραῖος ἡμῖν ἀπήγγειλε, τὸ διὰ τοῦ κολασθῆναι αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ κοιμηθήσεσθαι, οὐκ ἔτι ὀφειλομένης αὐτῷ κολάσεως καὶ βασάνου, διὰ τὸ ἐντεῦθεν ἤδη ἀπειληφέναι αὐτὸν, μετὰ

---

1) Mss.: „ὡς εἰς τέλος ἀφειμένων." Philocalia edita (itemq. edd. H. in textu): „ὡς εἰς τέλος ἀφιεμένων." R. — Tarinus in notis: „Codd. ὥστε εἰς τέλος ἀφιεμένων," H. ad marginem: „scrib. ὥστε εἰς τέλος ἀφικομένων."

2) Mss. (itemq. Tarinus in notis): „τῷ ἰδίῳ κακῷ. Libelli editi (v. c. edd. Tarini, Spenceri atque Huet. in textu): „αὐτῷ ἰδίῳ κακῷ." R. — Edd. Huet. ad marginem: „scrib. αὐτοῦ ἰδίῳ κακῷ."

3) I Regg. II, 6. (III Regg.)

4) Mss., (itemq. Tarinus in notis, Huet. ad marginem): „καὶ κατάξεις" κτλ. Philocalia edita (itemq. edd. Huet. in textu): καὶ οὐ κατάξεις," κτλ. R. — Huet. in notis: „Verissimum est, quod a Genebrardo, et deinde a Tarino observatum est, legisse Origenem: „καὶ κατάξεις," id enim omnino ratiocinatio ejus postulat. Et ab Hebraico quoque contextu negandi particulam abfuisse Origenes ipse testificatur. At universae, quae hodie circumferuntur, tum Hebraei exemplaris, tum LXX. Seniorum editiones habent: καὶ οὐ κατάξεις, cui scripturae omnes omnino interpretes consentiunt."

τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγήν. Οὕτω δ' ἡμεῖς καὶ πᾶσαν ἀπειλὴν, ἀπό τε τῶν ἱερῶν γραφῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς κατὰ τὸ μέγεθος, καὶ τάξεως τῶν δημιουργημάτων παραδεχόμεθα[1]) θεοῦ τοῦ κτίσαντος τὰ βλεπόμενα, καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα, τὰ πρόσκαιρα, καὶ τὰ αἰώνια, ὡς ἑνὸς ὄντος καὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ πάντα τῷ πατρὶ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἀγαθῷ, καὶ δικαίῳ, καὶ σοφῷ· καὶ[2]) ἐπὶ τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον τὰς γραφὰς ἄγειν ἀγωνιζόμεθα, τοῦ μὲν δεικνύναι πάντα ἀγαθοῦ θεοῦ, καὶ σοφοῦ, καὶ δικαίου, οὐδὲ κατὰ τὸ τυχὸν ὑπονοηθέντες ἂν τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν ἀποπίπτειν· κατὰ δὲ τὸ ἐφαρμόζειν,[3]) ἢ μὴ, τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ σοφίᾳ τὰ λεγόμενα, θεοῦ σωτῆρος δεόμενοι. Τοιαῦτα τοίνυν καὶ περὶ τοῦ· „ἐσκλήρυνε[4]) κύριος ὁ θεὸς τὴν καρδίαν Φαραώ·" ὑπονοοῦμεν. Ἰατρός ἐστι ψυχῆς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁδοῖς θεραπείας χρώμενος ποικιλωτάταις καὶ ἁρμοδίαις πρὸς τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ ἐπικαιριωτάταις·[5]) τῶν δὲ τῆς θεραπείας ὁδῶν, αἱ μέν εἰσιν ἐπὶ πλεῖον, αἱ δὲ ἐπ' ἔλαττον πόνους καὶ βασάνους ἐμποιοῦσαι τοῖς εἰς ἴασιν ἀγομένοις· πάλιν τ' αὖ βοηθήματα, ὅτε μὲν ἀπεμφαινόντως γίνεται, ὅτε δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, καὶ πάλιν τάχιον ἢ βράδιον· καὶ μετὰ τὸ ἐμφορηθῆναι τῆς ἁμαρτίας, ἢ μετὰ τὸ, ὥσπερ εἰπεῖν, μόνον ἅψασθαι αὐτῆς. Μαρτυριῶν δὲ τῶν εἰς ἕκαστον πλήρης πᾶσα ἡ θεόπνευστος γραφὴ, σκυθρωποτέρων βοηθημάτων ἐπὶ πλεῖον ἢ ἔλαττον ἀναγεγραμμένων[6]) γεγονέναι τῷ λαῷ,

---

[1]) Edd. Philocaliae, itemque edd. Huet.: „παρὰ θεοῦ" pro „παραδεχόμεθα θεοῦ."

[2]) Deest „καί" in edd. Philocal., itemq. edd. H.

[3]) Edd. Philocal., itemq. edd. Huet.: „ἐφαρμόζον."

[4]) Exod. X, 27.

[5]) Philocal. Mss.: „ἐπικαιροτάταις." R.

[6]) Edd. Philocal., itemque edd. Huet.: „ἀναγεγραμμένη — λαῷ· καὶ τὰ συμβεβηκότα" κτλ.

καὶ συμβεβηκέναι αὐτῷ ὑπὲρ ἐπιστροφῆς καὶ διορθώσεως, ἐν πολέμοις μείζοσιν ἢ ἐλάττοσι, καὶ λιμοῖς πολυχρονιωτέροις, ἢ ὀλιγοχρονιωτέροις. Ἀπεμφαινόντως δὲ ἐν τῷ· „οὐκ[1]) ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν ὅταν πορνεύωσι, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας ὑμῶν ὅταν μοιχεύωσι.“ Τάχα γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἀφιεμένας[2]) ψυχὰς τῶν σωματικῶν καὶ ἡδέων εἶναι νομιζομένων παρ᾽ ἑαυτοῖς ἐγκαταλείπει· ἕως κορεσθεῖσαι ἀποστραφῶσι τῶν ὧν ὀρέγονται, οἱονεὶ καὶ ἐμέσαι αὐτὰ βουλόμεναι, καὶ οὐκ ἂν ἔτι ταχέως τοῖς αὐτοῖς, διὰ τὸ ὡς ἐπὶ πλεῖον ἐμπεφορῆσθαι αὐτὰς, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον βεβασανίσθαι, περιπεσούμεναι. Βράδιον δὲ ἐπὶ τὴν θεραπείαν ἄγονται αἱ καταφρονήσασαι ἂν τοῦ[3]) δεύτερον τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, διὰ τὸ τάχιον ἀπηλλάχθαι τῶν κακῶν. Οἶδε δὲ ὁ τεχνίτης θεὸς τὰς διαθέσεις ἑκάστων, καὶ ὡς ἐπιβάλλει αὐτῷ, μόνος ἐπιστημόνως δυνάμενος τὰς θεραπείας προσάγειν, τί χρὴ, καὶ πότε ἑκάστῳ ποιεῖν. Ὥσπερ δὲ ἐπί τινων σωματικῶν παθημάτων, εἰς βάθος τοῦ, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, κεχωρηκότος κακοῦ, ὁ ἰατρὸς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διά τινων φαρμάκων ἕλκει καὶ ἐπισπᾶται τὴν ὕλην, φλεγμονὰς χαλεπὰς ἐμποιῶν καὶ διοιδήσεις, καὶ πόνους[4]) πλείονας ὧν[5]) εἶχέ τις πρὶν ἐπὶ τὸ θεραπευθῆναι ὁδεῦσαι· ὥσπερ ἔθος ποιεῖν αὐτοῖς ἐπὶ λυσσοδήκτων, καὶ ἑτέρων τινῶν τὰ παραπλήσια τούτοις πεπονθότων· οὕτως οἶμαι καὶ τὸν θεὸν οἰκονομεῖν τὴν κρύφιον κακίαν εἰς τὸ βάθος κεχωρηκυῖαν

---

[1]) Hos. IV, 14. coll. LXX. viror. versione.

[2]) Huet. in notis: Ita legebat Tarinus, unde interpretationem, quam nobis proponit, quomodo exsculpere potuerit, non video. Legendum (?) „ἐφιεμένας,“ et mox: „παρ᾽ ἑαυταῖς,“ id quod vidit Genebrardus.

[3]) Edd. Philocal.: „τοῦ δευτέρου.“

[4]) Deest „πόνους“ in libris antea editis (v. c. edd. Philocaliae, itemque edd. Huet.), sed suppletur e Mss. R.

[5]) Tarinus in notis: „ὧν, ἢ οὕς.“

τῆς ψυχῆς. Καὶ ὥσπερ λέγει ὁ ἰατρὸς ἐπὶ τοῦδέ τινος· ἐγὼ φλεγμονὰς ποιήσω περὶ τὸν τόπον τῆς ἀνέσεως, καὶ διοιδῆσαι ἀναγκάσω τάδε τινὰ μέρη, ὥστε ἀπόστημα χαλεπὸν ἐργάσασθαι· λέγοντος δὲ ταῦτα τοῦ ἰατροῦ, ὁ μὲν ἀκούων αὐτοῦ ἐπιστημονικώτερος,[1]) οὐκ αἰτιάσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινέσεται τὸν ταῦτα οἱονεὶ ἀπειλοῦντα ἐργάσασθαι· ὁ δέ τις λέξει φάσκων ἀλλότριον τῆς τῶν ἰατρῶν ἐπαγγελίας ποιεῖν,[2]) τὸ δέον ὑγιάζειν, ἐπὶ φλεγμονὰς καὶ ἀποστήματα ἄγοντα· οὕτω δὲ οἶμαι καὶ τὸν θεὸν εἰρηκέναι τό· „ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ.“ Καὶ τούτων γεγραμμένων, ὁ μὲν ἀκούων ὡς θεοῦ λογίων, τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ λέγοντος τηρῶν ἀποδέχεται, καὶ ζητῶν πᾶς εὑρίσκει καὶ ἐν τούτοις ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ παραστῆσαι γινομένην·[3]) φανερώτερον μὲν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ λαοῦ, διὰ πλειόνων παραδόξων πιστοποιουμένου· καὶ δεύτερον περὶ τῶν Αἰγυπτίων, ὅσοι ἔμελλον τὰ γινόμενα καταπληττόμενοι ἀκολουθεῖν τοῖς Ἑβραίοις· „ἐπίμικτος[4]) γὰρ, φησὶ, λαὸς πολὺς τῶν Αἰγυπτίων συνεξῆλθεν αὐτοῖς·“ ἀποῤῥητότερον δὲ καὶ βαθύτερον[5]) τάχα, καὶ ἐπὶ τῷ ὄφελος γενέσθαι αὐτῷ τῷ Φαραὼ, οὐκ ἔτι ἀποκρύπτοντι τὸν ἰὸν, οὐδὲ τὴν ἕξιν συνέχοντι, ἀλλ᾽ ἕλκοντι καὶ εἰς τοὐμφανὲς ἄγοντι αὐτὸν, καὶ τάχα διὰ τοῦ πράττειν ἐκλύοντι, ἵνα πάντα τὰ τῆς ἐνυπαρχούσης κακίας ἐκβράσματα ἐπιτελέσας, ατονον ὕστερον ἔχῃ τὸ τῶν κακῶν οἰστικὸν δένδρον,[6]) καὶ τάχα ξηραινόμενον ἐπὶ τέλει, ὅτε κατα-

[1]) Unus Cod. Msc.: „ἐπιστημονικώτερον.“ R.

[2]) Legendum videtur: „ποιεῖν τὸν δέον“ κτλ. R.

[3]) Tarinus in notis: „γινομένοις,“ Huet. ad marginem: „scrib. γινομένοις,“ ed. vero Ruaei in notis: „forte legendum: γινομένοις.“

[4]) Cfr. Exod. XII, 38. coll. LXX. virorum versione.

[5]) Tarinus in notis: „βαθύτερον pro βραχύτερον reposuimus.“

[6]) Huetius ad marg. rejecit κέντρον. R. — Huet. in margine: „Genebrardus: κέντρον.“

ποντοῦται,[1]) οὐχ ὡς οἰηθείη ἄν τις ἐπὶ τῷ παντελῶς ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀποβαλόντα τὰ ἁμαρτήματα κουφισθῆναι, καὶ τάχα ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τοσούτου πολέμου τῆς ψυχῆς εἰς ᾅδου καταβῆναι. Ἀλλ' εἰκὸς[2]) δυςπαθῶς ἕξειν τοὺς ἐντευξομένους, βίαιον ὑπολαμβάνοντας εἶναι τὸ λεγόμενον, ὡς ἄρα συμφέρον γεγονέναι τῷ Φαραὼ τὸ ἐσκληρύνθαι αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ πάντα τὰ ἀναγεγραμμένα γεγονέναι, μέχρι καὶ τῆς καταποντώσεως. Ὅρα δὲ, εἰ δυνάμεθα ἐντεῦθεν, τὸ δυσπειθὲς περιελόντες, πειθὼ ἐνεργάσασθαι τοῦ[3]) περὶ τῶν εἰρημένων. „Πολλαὶ[4]) αἱ μάστιγες, φησὶν ὁ Δαυὶδ, τοῦ ἁμαρτωλοῦ·“ ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ διδάσκει, ὅτι μαστιγοῖ[5]) ὁ θεὸς πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. Ἔτι δὲ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ἀπαγγελίαν προφητεύων τὴν περὶ Χριστοῦ, καὶ[6]) τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, φησίν· „ἐὰν[7]) ἐγκαταλείπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσιν· ἐὰν τὰ δικαιώματά μου βεβηλώσωσι, καὶ[8]) τὰς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν, ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιξι τὰς ἀδικίας αὐτῶν· τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν.“ Οὐκοῦν χάρις

---

[1]) Tarinus in notis: „καταποντοῦνται.“

[2]) R. in notis: „legendum videtur: Ἀλλ' εἰκὸς δυςπειθῶς ἕξειν“ κτλ.

[3]) Tarinus in notis: „τοῦ redundat.“

[4]) Psalm. XXXII, 10. (XXXI.)

[5]) Cfr. ep. ad Hebr. XII, 6.

[6]) Edd. Philocal., itemq. edd. Huetii: καὶ τὴν εἰς αὐτόν κτλ.

[7]) Psalm. LXXXIX, 30—33. (LXXXVIII.) coll. LXX. virorum versione.

[8]) Edd. Philocal., itemq. edd. H. et R. in textu: „καὶ τὰς ἐντολάς δέ μου μή κτλ., edd. tamen H. et R., illae ad marginem, haec in notis: „expungenda videtur particula δέ.“

θεοῦ ἐστι τὸ[1]) ἄνομον ἐπισκεφθῆναι ῥάβδῳ, καὶ τὸν ἁμαρτωλὸν μάστιξι. Καὶ ὅσον γε οὐ μαστιγοῦται ὁ ἁμαρτάνων, παιδεύσει καὶ διορθώσει οὐδέπω ὑπάγεται. Διὸ καὶ ἀπειλεῖ ὁ θεὸς, ἐὰν μεγάλα γένηται τὰ[2]) ἁμαρτήματα τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, μηκέτι ἐπισκέψασθαι[3]) ἐπὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν ὅταν πορνεύωσι, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας αὐτῶν ὅταν μοιχεύωσι. Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· „ἀνθ' ὧν[4]) ἐκαθάρισά σε καὶ οὐκ ἐκαθαρίσθης, οὐ θυμωθήσομαι ἐπὶ σοὶ ἔτι, οὐδὲ ζηλώσω ἐπὶ σοὶ ἔτι." Οὐκοῦν οἷς οὐ θυμοῦται ἁμαρτάνουσιν, ἵν' οὕτως εἴπω, χολούμενος οὐ θυμοῦται. Παρατηρητέον δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς προφητικαῖς ἀπειλαῖς ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, ὅτι ἐπιλέγεται τό· „γνώσονται ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος." Καὶ ἀπειλεῖ οὐ μόνον Ἰσραηλίταις, ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίοις, καὶ[5]) Ἀσσυρίοις, καὶ ἑτέροις ἐχθροῖς τοῦ λαοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ ἐπὶ τέλει πολλῶν νομιζομένων ἀπειλῶν καὶ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἀναγέγραπται. Ἆρα γὰρ ὁ σκληρύνων σκληρὸν σκληρύνει; Σαφὲς δ' ὅτι σκληρὸν οὐ σκληρύνεται, ἀλλ' ἀπὸ ἁπαλότητος ἡ σκληρότης[6]) εἰς σκληρότητα μεταβάλλει· ἁπαλότης δὲ καρδίας κατὰ τὴν γραφὴν ἐπαινετὴ, ὡς πολλαχοῦ τετηρήκαμεν. Λεγέτωσαν τοιγαροῦν, εἰ χρηστὸς ὁ Φαραὼ τυγχάνων, γεγένηται πονηρὸς, ἀλλὰ καὶ ἤτοι αἰτιώμενος ὁ θεὸς τὸν[7]) Φαραὼ, μάτην αἰτιᾶται, ἢ οὐ μάτην

---

1) Edd. H. ad marginem: „scrib. τόν," ed. vero R. in notis: „lego: τὸ τόν" κτλ.

2) Deest „τά" in edd. Philocal., itemq. in edd. Huetii.

3) Cfr. Hos. IV, 14.

4) Cfr. Ezech. XXIV, 13. coll. LXX. virorum versionibus.

5) Verba: „καὶ Ἀσσυρίοις," in libris antea editis (v. c. edd. Tarini, itemq. Huetii) omissa sunt, sed supplentur e Mss. R. Exstant eadem verba in edd. Spenceri.

6) Desunt (Tarino quoque texte) verba: „ἡ σκληρότης," in aliquot Mss. et abesse possunt. R.

7) Edd. Philoc., itemque edd. H. et R. in textu

εἰ μὲν οὖν μάτην, πῶς ἔτι σοφὸς καὶ δίκαιος; εἰ δὲ μὴ μάτην, αἴτιος ἐτύγχανε τῶν ἁμαρτημάτων τῶν κατὰ τὴν ἀπείθειαν τῷ Φαραώ· καὶ εἰ αἴτιος, οὐ φύσεως ἦν ἀπολλυμένης ἐκεῖνος. Πιστευτέον[1]) *μέντοι γε καὶ τοῦτο, διὰ τὸ καταχρώμενον τὸν ἀπόστολον τοῖς ἐντεῦθεν ῥητοῖς λέγειν· „ἄρ᾽ οὖν*[2]) *ὃν θέλει, ἐλεεῖ· ὃν δὲ θέλει, σκληρύνει. Ἐρεῖς οὖν μοι· τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;" τίς ὁ σκληρύνων καὶ ἐλεῶν; οὐ γὰρ δὴ ἑτέρου τὸ σκληρύνειν, καὶ ἑτέρου*[3]) *τὸ ἐλεεῖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ. Ἤτοι οὖν οἱ ἐν θεῷ*[4]) *ἐλεούμενοι τοῦ σκληρύνοντός εἰσι τὴν καρδίαν Φαραὼ, καὶ μάτην ἀναπλάσσεται αὐτοῖς ἕτερος θεὸς, ἢ*[5]) *ἀγαθός· κατ᾽ αὐτοὺς θεὸς, οὐκ ἐλεήμων μόνον, ἀλλὰ καὶ σκληρύνων, καὶ οὐκ ἔτ᾽ ἂν εἴη, ὡς ὑπολαμβάνουσιν, ἀγαθός. Πάντα δὲ ταῦτα ἐπίτηδες ἐπὶ πλεῖον ἐξητάσαμεν πρὸς τοὺς ἀβασανίστως ἑαυτοῖς χαριζομένους τὸ νενοηκέναι, καὶ ἐπιβαίνοντας τῇ ἁπλότητι τῶν ἡμετέρων, ἐνιστάμενοι καὶ δεικνύντες, ὅτι οὔτε εἰς ἃ ὑπολαμβάνουσι περὶ θεοῦ, οὔτε εἰς ἃ δογματίζουσι περὶ φύσεως, συμβάλλεται αὐτοῖς, ὡς οἴονται, ὁ λόγος ὁ κατὰ τὸ ἐνεστηκὸς ἐξεταζόμενος. Ἡμεῖς δὲ πολλαχόθεν πειθόμενοι, καὶ πόνον καὶ κόλασιν τὰ προσαγόμενα ἀπὸ τοῦ θεοῦ νομίζομεν γίνεσθαι οὐδέποτε κατὰ τῶν πασχόντων, ἀλλ᾽ ἀεὶ ὑπὲρ αὐτῶν. Καὶ*

„*τῷ Φαραώ*," H. tamen ad marginem: „scrib.: *τὸν Φαραώ*," R. in notis: „quidam Mss. *τὸν Φαραώ*."

1) R. solus in notis: „forte legendum: *πευστέον*."

2) Rom. IX, 18. 19. — Edd. Philoc., itemq. edd. Huetii: *ἆρ᾽ οὐχ ὃν θέλει, ἐλεεῖ; ὃν δέ κτλ.*

3) Edd. H. perperam: *ἕτερον.*

4) Tarinus in notis: *Χριστῷ*," edd. H. ad marg. „scrib. *Χριστῷ*," ed. vero R. in notis: „unus Cod. Msc. *Χριστῷ*."

5) Edd. Philoc., itemq. edd. Huetii: *ἢ ὁ ἀγαθὸς κατ᾽ αὐτοὺς θεός κτλ.*

τὰ χαλεπώτατα γοῦν θεῷ νομιζόμενα προσάπτεσθαι τῶν ὀνομάτων, θυμὸς καὶ ὀργὴ, ἐλέγχειν καὶ παιδεύειν λέγεται ἐν τῷ· „κύριε [1]), μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ [2]) ὀργῇ σου παιδεύσῃς με·“ τοῦ ταῦτα εὐχομένου, δεομένου μὴ δεηθῆναι ἐλέγχου τοῦ διὰ θυμοῦ θεοῦ, καὶ παιδεύσεως τῆς διὰ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὡς τινῶν ἐλεγχθησομένων τῷ θυμῷ τοῦ θεοῦ, καὶ παιδευθησομένων τῇ ὀργῇ αὐτοῦ. Ἵνα δὲ μᾶλλον προσιέμεθα [3]) τὰ λεγόμενα, καὶ ἀπὸ τῆς καινῆς διαθήκης παραπλησίοις ῥητοῖς χρηστέον, τοῦ μὲν Σωτῆρος λέγοντος· „πῦρ [4]) ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἴθε [5]) δὲ ἐκάη·“ οὐκ ἂν γὰρ, μὴ σωτηρίου ὄντος τοῦ πυρὸς, ὃ ἦλθε βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἀνθρώποις σωτηρίου, ἔλεγε ταῦτα ὁ τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ υἱός. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πέτρος, ἀνελὼν τῷ λόγῳ τὸν Ἀνανίαν καὶ την Σάπφειραν, ἁμαρτήσαντας ἐν τῷ ψεύδεσθαι οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ, οὐ μόνον πεφρόντικε [6]) τῆς οἰκοδομῆς τῶν ἐκ τοῦ ὁρᾶν τὸ γεγενημένον εὐλαβεστέρων ἐσομένων εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποθνησκόντων· βουλόμενος αὐτοὺς κεκαθαρμένους τῷ αἰφνιδίῳ θανάτῳ καὶ παρὰ προσδοκίαν ἀπαλλάξαι τοῦ σώματος, ἔχοντάς τι καὶ δικαιώσεως, ἐπεὶ κἂν τὸ ἥμισυ τῶν ὑπαρχόντων δεδώκασιν εἰς τὴν χρείαν τῶν δεομένων. Καὶ Παῦλος δὲ τὸν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ τῷ λόγῳ τυφλῶν, διὰ τῶν πόνων ἐπιστρέφει αὐτὸν εἰς θεοσέβειαν, λέγων αὐτῷ· „ὦ [7]) πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥα-

---

1) Psalm. VI, 1. coll. XXXVIII, 1. (XXXVII.)

2) Desideratur τῇ in edd. Tarini, Huetii atque Ruaei, exstat vero in edd. Spenceri.

3) Ed. Ruaei: προσιήμεθα.

4) Luc. XII, 49. coll. edd. N. T.

5) Edd. Philoc., itemq. edd. Huet.: „εἴτε.“

6) Edd. Philoc., itemq. edd. Huet.: „πεφροντικὼς τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἐκ τοῦ“ κτλ.

7) Act. XIII, 10. 11.

διουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας; καὶ νῦν ἔσῃ τυφλὸς, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ.“ Ποίου καιροῦ; ἢ τοῦ, ὅτε ἐπιπληχθεὶς καὶ[1] *βασανισθεὶς διὰ τὰ ἁμαρτήματα, ἔμελλε μετανοῶν ἄξιος γίνεσθαι ἀμφοτέρως τὸν ἥλιον ἰδεῖν, κατὰ ψυχὴν καὶ κατὰ σῶμα, ἵνα ἐξαγγέληται ἡ θεία δύναμις ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει τῆς*[2] *ὄψεως αὐτοῦ· καὶ κατὰ ψυχὴν, ὅτε*[3] *ἔμελλε πιστεύων ὄνασθαι τῆς θεοσεβείας; Ἀλλὰ καὶ Δημᾶς, καὶ Ἑρμογένης, οὓς παρέδωκε*[4] *τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν, παραπλήσιόν τι πεπόνθασι τοῖς προειρημένοις. Καὶ ὁ ἐν Κορίνθῳ τὴν γυναῖκα τοῦ πατρὸς ἐσχηκὼς, καὶ αὐτὸς παραδίδοται*[5] *τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου. Οὐ θαυμαστὸν οὖν, εἰ καὶ τὰ περὶ τὸν Φαραὼ τὸν σκληρυνόμενον, καὶ ἐπὶ τέλει τοιαύταις κολάσεσι περιβαλλόμενον, ἀπὸ ἀγαθότητος οἰκονομεῖται θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὡς ὑπέπεσεν, εἰρήσθω περὶ τοῦ· „ἐσκλήρυνε*[6] *κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ.“ Ἐὰν δέ τις τὸ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβὲς τηρῶν, κρείττονα, καὶ μηδαμῶς ἀσεβείας ἐφαπτόμενα εὑρίσκῃ, μετὰ μαρτυριῶν τῶν ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ἐκείνοις μᾶλλον χρηστέον.*

---

[1]) Desiderantur voces: „*καὶ βασανισθείς*,“ in libris antea editis (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. H.), sed supplentur e Mss. R.

[2]) Edd. Philoc., itemq. edd. H. et R. in textu: „*τῶν ὄψεων αὐτοῦ*,“ Tarinus vero in notis: *τῆς ὄψεως αὐτοῦ*, itemque edd. H. et R., illae ad marginem: „scrib.“ haec in notis: „lege *τῆς ὄψεως αὐτοῦ*.“

[3]) Edd. Philocal., itemq. edd. Huet.: „*ὅτι*.“

[4]) Cfr. I Tim. I, 20.

[5]) I Cor. V, 5.

[6]) Exod. X, 27.

Καὶ ἐν ἄλλοις[1]) *περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

Ἔτι δὲ ἐφίστημι ἐν τοῖς κατὰ τόπον, μήποτε,[2]) *ὥσπερ οἱ ἰατροὶ τῶν λυσσοδήκτων τὸν ἰὸν ἐπισπώμενοι ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν, ἵνα μὴ ἔνδον νεμόμενος διαφθείρῃ τὸν ἄνθρωπον, χαλεπωτέρας ἐμποιοῦσι διαθέσεις, καὶ φλεγμονάς· οὕτως ὁ θεὸς τὴν ἐγκρυπτομένην καὶ ἐμφωλεύουσαν*[3]) *τοῖς βάθεσι τῆς ψυχῆς κακίαν, διὰ τῆς αὐτοῦ ἰατρικῆς ἐπισπᾶται εἰς τὰ ἔξω, ὥστε φανερὰν αὐτὴν καὶ ἐναργεστέραν γενέσθαι, ἵνα μετὰ τοῦτο τὴν ἑξῆς ἐπάγῃ θεραπείαν. Τοιαῦτα δὲ ἡγοῦμαι καὶ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ῥητὰ, τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· „καὶ*[4]) *μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, ἣν διήγαγέ σε κύριος ὁ θεός σου τοῦτο τεσσαρακοστὸν ἔτος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως κακώσῃ σε, καὶ πειράσῃ σε, καὶ διαγνωσθῇ*[5]) *τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ*[6]) *φυλάξῃ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἢ οὔ. Καὶ ἐκάκωσέ σε, καὶ*[7]) *ἐλιμαγχόνησέ σε· καὶ ἐψώμισέ σε τὸ μάννα, ὃ οὐκ ᾔδεις σu, καὶ οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες σου· ἵνα ἀναγγείλῃ σοι, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ ζήσεται ἄνθρωπος.“ Τήρει*

---

1) Tarinus in notis: „neque haec, neque reliqua in Thuani Codd.“

2) Mss.: „*μήποτε.*“ Libri editi (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.) male: „*μηδέποτε.*“ R.

3) Edd. Philocal., itemque edd. Huetii: *ἐμφολεύουσαν.*

4) Deut. VIII, 2. 3. coll. LXX. virorum versione.

5) Mss. (itemq. ed. Spenceri): „*διαγνωσθῇ,*“ Tarinus et Huet. (in textu): „*γνωσθῇ.*“ R. — Huet. ad marginem: „scrib. *διαγνωσθῇ.*“

6) Tarinus, itemq. Huet. in textu: „*ἢ φυλάξῃ,*“ Huet. tamen ad marginem: „scrib. *εἰ φυλάξῃ.*“

7) Edd. Tarini, itemque edd. H. et R. in textu: „*καὶ ἐλιμαγχόνισέ σε,*“ edd. tamen H. et R., illae ad marg., haec in notis: „scrib. *καὶ ἐλιμαγχόνησέ σε.*“

δὲ ἐν τούτοις, ὅτι κακοῖ ὁ θεὸς καὶ πειράζει, ἵνα διαγνωσθῇ τὰ ἐν τῇ ἑκάστου καρδίᾳ, ὡς ὄντα μὲν, ἐναποκείμενα δὲ τῷ βάθει, καὶ εἰς φανερὸν διὰ τῶν κακώσεων ἐρχόμενα. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῷ Ἰῶβ ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν ἀπαγγελλόμενον[1]) πρὸς τὸν Ἰώβ, οὕτως· „οἴει[2]) με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι, ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος·“ οὔτε γὰρ εἶπε· „γένῃ δίκαιος·“ ἀλλ᾽· „ἵνα ἀναφανῇς·“ τοιοῦτος ὢν καὶ πρὸ τῶν πειρασμῶν, ἀναφανῇς δὲ ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν.

Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ Τόμῳ ἐν ταῖς αὐταῖς εἰς τὴν Ἔξοδον σημειώσεσιν.

Ἔλεγε δέ τις τῶν καθ᾽ ἡμᾶς, ἀπὸ τῆς συνηθείας τὸ ζητούμενον παραμυθούμενος, ὅτι πολλάκις οἱ χρηστοὶ κύριοι, μακροθυμοῦντες ἐπὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας τῶν οἰκετῶν, λέγειν εἰώθασι[3]) τό· „ἐγώ σε ἀπώλεσα·“ καί· „ἐγώ σε πονηρὸν ἐποίησα·“ μετὰ τοῦ ἤθους ἐμφαίνοντες, ὅτι[4]) ἡ χρηστότης αὐτῶν καὶ μακροθυμία πρόφασις δοκεῖ γεγονέναι τῆς ἐπὶ πλεῖον πονηρίας. Ὥςπερ οὖν, τούτων λεγομένων, δύναταί τις λέγειν συκοφαντῶν, ὅτι ὡμολόγησεν ὁ δεσπότης πονηρὸν πεποιηκέναι τὸν οἰκέτην· οὕτω τὰ ὑπὸ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ πρόφασις γενόμενα τῆς σκληρότητος τοῦ Φαραὼ, ἐσκληρυκέναι ἀναγέγραπται τὴν καρδίαν Φαραώ. Παραμυθήσεται δὲ οὗτος[5]) ἐξ ἀποστολικῶν ῥητῶν, ὃ νε-

---

1) Mss.: „ἀπαγγελλόμενον.“ Libri editi (v. c. edd. Philoc., itemque edd. H.): „ἐπαγγελλόμενον.“ R.

2) Job. XL, 8.

3) Mss.: „εἰώθασι.“ Libri editi (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.): „εἰώθεσαν.“ R.

4) Edd. Philocal., itemq. edd. Huetii: ὅτι χρηστότης κτλ.

5) Unus Cod. Msc. „οὗτος.“ Libri editi (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.): „οὕτως.“ R.

νόηκεν εἰπεῖν· „ἢ[1]) τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Διὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοσύνης τοῦ θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ ἔργα αὐτοῦ.“ Ὁ αὐτὸς γοῦν ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ φησιν· „εἰ[2]) δὲ θέλων ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν·“ ὡς τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ ἐνηνοχυίας τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς, καὶ οἱονεὶ γεγεννηκυίας. Εἰ γὰρ παρὰ τὸ μακροθυμεῖν αὐτὸν οὐ κολάζοντα τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλ᾽ ἐλεοῦντα, ἐπλεόνασε τῇ χύσει, αὐτός πως ἤνεγκε τῇ ἑαυτοῦ μακροθυμίᾳ τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς, καὶ ἵν᾽ οὕτως εἴπω, αὐτὸς τὰ πάντα πεποίηκε σκεύη ὀργῆς, καὶ κατὰ τοῦτο, αὐτὸς ἐσκλήρυνε τὴν καρδίαν αὐτῶν. Ὅτε γὰρ σημείων τοσούτων καὶ τεράτων γενομένων οὐ πείθεται ὁ Φαραὼ, ἀλλὰ μετὰ τηλικαῦτα ἀνθίσταται, πῶς οὐ σκληρότερος καὶ ἀπιστότερος ἐλέγχεται; τῆς σκληρότητος καὶ ἀπιστίας δοκούσης ἐκ τῶν τεραστίων δυναμένης γεγονέναι. Ὅμοιον δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· „εἰς[3]) κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον·“ οὐ γὰρ προέθετο ὁ Σωτὴρ εἰς κρίμα ἐλθεῖν, ἀλλ᾽ ἠκολούθησε τῷ ἐληλυθέναι αὐτὸν, τὸ εἰς κρίμα αὐτὸν ἐληλυθέναι τῶν μετὰ τὰ τεράστια οὐ πεπιστευκότων αὐτῷ· ἀλλὰ καὶ εἰς πτῶσιν ἐλήλυθε.

Καὶ μεθ᾽ ἕτερα οὕτως.

Τὰ τεράστια γινόμενα, τοῖς μὲν δεχομένοις καὶ πιστεύουσιν, ὡς παρὰ τοῖς ἐπιμίκτοις Αἰγυπτίοις τοῖς

---

1) Rom. II, 4. 5. 6. coll. edd. N. T.
2) Rom. IX, 22. 3) Ev. Joann. IX, 39.

συνεληλυθόσι τῷ λαῷ, ἔλεος ἦν· τοῖς δ' ἀπειθοῦσι σκληρότητα ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐπιφέρει. Καὶ ἐκ τοῦ εὐαγγελίου δὲ ἔτι παρὰ τὰ εἰρημένα ἔστι τὰ ὅμοια παραθέσθαι, περὶ τοῦ καὶ τὸν Σωτῆρα κακῶν αἴτιον δοκεῖν γεγονέναι τισίν· „οὐαί[1]) σοι, χώρα[2]) Ζίν! οὐαί σοι, Βηθσαϊδά! ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένετο τὰ σημεῖα τὰ γενόμενα ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμενοι μετενόησαν. Πλὴν λέγω ὑμῖν· Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται, ἢ ὑμῖν·" καὶ τὰ ἑξῆς. Προγνώστης γὰρ ὁ[3]) Σωτὴρ ὢν τῆς ἀπιστίας τῶν ἐν χώρᾳ Ζὶν, καὶ τῶν ἐν Βηθσαϊδᾷ, καὶ τῶν ἐν Καπερναοὺμ, καὶ ὅτι ἀνεκτότερον γίνεται γῇ[4]) Σοδόμων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ ἐκείνοις, διὰ τί τὰ τεράστια ἐπετέλει ἐν χώρᾳ[5]) Ζὶν, καὶ ἐν Βηθσαϊδᾷ, ὁρῶν ὅτι διὰ ταῦτα ἀνεκτότερον γίνεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Τυρίοις, καὶ Σιδωνίοις, ἢ τούτοις;

Καὶ μεθ' ἕτερα.

„Σὺ[6]) δὲ ἐρεῖς τῷ Φαραώ· τάδε λέγει κύριος· υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. Εἶπα δὲ σοί· ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα μοὶ λατρεύσωσιν· εἰ δὲ μὴ βούλει ἐξαποστεῖλαι αὐτὸν, ὅρα γοῦν, ἐγὼ ἀποκτενῶ τὸν υἱόν σου τὸν πρωτότοκον." Λεκτέον οὖν τοῖς φάσκουσι δικαίου ταῦτα εἶναι θεοῦ, καὶ ὑπολαμβάνουσι κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς λέξεως ἐσκληρύνθαι τὴν καρδίαν Φαραὼ

---

1) Matth. XI, 21. 22.

2) Huet. ad marginem: „scrib. Χοραζίν."

3) Sic habent Mss. Libri autem editi (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.): „ὁ θεός." R.

4) Vox „γῇ," quae deerat in libris antea editis (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.), hic suppletur e Codd. Mss. R. — Huet. in margine: „scrib. γῇ Σοδόμων."

5) Huet. ad marginem: „scrib. Χοραζίν."

6) Exod. IV, 22. 23.

βασιλέως, ἵνα μὴ ἐξαποστείλῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ· πῶς δίκαιος ὁ σκληρύνας τε τὴν καρδίαν, καὶ ἀπειλῶν, εἰ μὴ ἀπολύσει, ἀποκτεῖναι τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱόν; Θλιβόμενοι γὰρ πονηρὸν αὐτὸν ὁμολογήσουσιν. Εἶτα πάλιν ἀπὸ ἑτέρων ἀνατραπήσονται, καὶ ἀναχθήσονται[1]) *εἰς τὸ μὴ τῇ προχείρῳ λέξει δουλεύειν, οὐ δυναμένῃ κατ' αὐτοὺς σῶσαι τὸ δίκαιον τοῦ δημιουργοῦ. Ἅπαξ δὲ ἐὰν νῦν ἀναγκασθῶσι βεβιασμένως ταῦτα ἐξετάζειν, ἀναβήσονται ἐπὶ τὸ μηκέτι κατηγορεῖν τοῦ δημιουργοῦ, ἀλλὰ φάσκειν αὐτὸν ἀγαθὸν εἶναι. Πυστέον οὖν τῶν οἰομένων νενοηκέναι τό· „ἐσκλήρυνε*[2]) *κύριος ὁ θεὸς τὴν καρδίαν Φαραώ·" πότερον ἀληθῶς πιστεύουσι λέγεσθαι ταῦτα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, διὰ Μωσέως ἐνθουσιῶντος, ἢ ψευδῶς. Εἰ μὲν γὰρ ψευδῶς, οὔτε δίκαιος ἔτι*[3]) *κατ' αὐτοὺς ὁ θεός, οὔτε ἀληθής, καὶ ὅσον ἐπὶ τούτοις οὐδὲ θεός· εἰ δ' ἀληθῶς, κατανοείτωσαν*[4]) *εἰ μὴ ὡς αὐτεξούσιον αἰτιᾶται, λέγων· „εἰ*[5]) *δὲ μὴ βούλει ἐξαποστεῖλαι αὐτόν." Καὶ ἀλλαχοῦ· „ἕως*[6]) *τίνος οὐ βούλει ἐντραπῆναί με;" Τὸ*[7]) *γάρ· „ἕως τίνος οὐ βούλει ἐντραπῆναί με;" δυσωπητικῶς λέγεται πρὸς τὸν Φαραὼ οὐκ ἐντρεπόμενον, οὐ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι.*

---

[1]) Aliquot Mss.: *συναχθήσονται*. R.

[2]) Exod. X, 27.

[3]) Deest „*ἔτι*" in libris antea editis (e. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.), sed restituitur auctoritate Codd. Mss. R.

[4]) Edd. Philocal., itemq. edd. Huetii: *κατανοήτωσαν*.

[5]) Exod. VIII, 2.

[6]) Exod. X, 3.

[7]) Desunt verba: „*Τὸ γάρ· ἕως τίνος οὐ βούλει ἐντραπῆναί με;*" in libris antea editis (v. c. edd. Philocal., itemq. edd. Huet.), sed restituuntur auctoritate Codd. Mss. R.

Καὶ τὸ λεγόμενον δὲ παρὰ Μωσέως πρὸς τὸν Φαραώ· „ἵνα[1]*) γνῷς, ὅτι τοῦ κυρίου ἡ γῆ· καὶ σὺ, καὶ οἱ θεράποντές σου, ἐπίσταμαι, ὅτι οὐδέποτε πεφόβησθε τὸν κύριον·“ δηλοῖ ὅτι φοβηθήσονται. Ὅπερ ἁρμόζει πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, περί τε ἀγαθότητος θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἀπολλυμένην φύσιν.*

---

[1]) Exod. IX, 29. 30.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΕΚΛΟΓΑΙ[1])

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟΝ.

„Καὶ[2]) δώσω χάριν τῷ λαῷ τούτῳ ἐνώπιον τῶν Αἰγυπτίων· ὅταν δὲ ἀποτρέχοιτε, οὐκ ἀπελεύσεσθε κενοί.“ Αὕτη ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ προεδέδοτο· „μετὰ[3]) ταῦτα, λέγοντος τοῦ θεοῦ, ἐξελεύσονται ὧδε μετὰ ἀποσκευῆς.“

„Καὶ[4]) κατίσχυσεν ἡ καρδία Φαραὼ, καὶ οὐκ εἰςήκουσεν αὐτῶν, καθάπερ ἐνετείλατο αὐτοῖς κύριος. Εἶπε δὲ κύριος πρὸς Μωυσῆν· βεβάρυται ἡ καρδία Φαραὼ, τοῦ μὴ ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν.“ Τό· „βεβάρυται ἡ καρδία Φαραὼ·“ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ κυρίου, μετὰ τὴν μεταβαλοῦσαν εἰς δράκοντα ῥάβδον τοῦ Ἀαρὼν, καὶ καταπιοῦσαν τὰς τῶν Μάγων ῥάβδους, ἄξιον ἰδεῖν, εἰ ἕτερόν ἐστι τοῦ ἐσκληρύνθαι τὴν καρδίαν Φαραὼ, λεγομένου πολλάκις, καὶ τοῦ κατισχυκέναι. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο οὕτως εἴρηται· „καὶ[5]) κατίσχυσεν ἡ καρδία

[1]) Fragmenta haec desumta sunt e schedis Mss. Combefisii, qui ea exscripsit e Mss. bibliothecae Regiae. R.

[2]) Exod. III, 21. — LXX. interpretes: *ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων· ὅταν δὲ ἀποτρέχητε κτλ.*

[3]) Genes. XV, 14. [4]) Exod. VII, 13. 14.

[5]) Exod. VII, 13. coll. pag. huj. not. 4.

Φαραὼ, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν, καθὼς ἐλάλησε κύριος." Δοκεῖ δέ μοι ἡ μὲν ἐνδιδοῦσα καρδία πρὸς τὰ θεῖα, ἁπαλύνεσθαι καὶ μὴ ἰσχύειν ἀνθίστασθαι τῇ θειότητι, καὶ μὴ βαρύνεσθαι, μηδὲ ἕλκεσθαι κάτω εἰς γῆν καὶ ὕλην· ἡ δὲ ἀντιτείνουσα καὶ ἐναντιουμένη τῷ θείῳ βουλήματι, σκληρύνεσθαι καὶ ἀντιτυπεῖν δίκην λίθου, καὶ ἀποκρούεσθαι τὸν λόγον, καὶ κατ' ἀπόνοιαν ἀνθίστασθαι μετά τινος ψευδωνύμου ἰσχύος. Ἀνάγκη δὲ τὴν τοιαύτην καρδίαν, καθελκομένην ὑπὸ τῆς κακίας οὔσης κατωφεροῦς, βαρύνεσθαι. Οὐ μὴν κατὰ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ταῦτα τῇ καρδίᾳ συμβαίνει, εἰ καὶ μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ συμβέβηκε φαύλῃ οὔσῃ τὸ κατισχύειν καὶ τὸ βαρύνεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ, ὡς εἴρηταί που, λιθίνη γίνεται ἡ καρδία, καὶ σκληρύνεται· ἡ δὲ οὐ παραχωρεῖ ὡς κρείττονι τῇ θείᾳ φύσει· ἀλλὰ θεομαχεῖν ἱσταμένη κατ' αὐτῆς καὶ ἰσχύειν λέγεται.

„*Εἶπε*[1]) *δὲ αὐτῷ Μωυσῆς· ὡς ἂν ἐξέλθω τὴν πόλιν, ἐκπετάσω τὰς χεῖράς μου πρὸς κύριον, καὶ αἱ φωναὶ παύσονται, καὶ ἡ χάλαζα, καὶ ὁ ὑετὸς οὐκέτι ἔσται."* Ὁ γὰρ πάντων δημιουργὸς πρὸς τὴν κέλευσιν τὴν φύσιν εἴκουσαν ἔχει.

„*Τοῦ*[2]) *αὐτοῦ."* Σημειωτέον ὅτι οὐ πάντα τῇ ῥάβδῳ τερατουργεῖ Μωυσῆς, ἀλλὰ καὶ χερσὶ καὶ λόγῳ, ἵνα μὴ τὴν ῥάβδον μαγικαῖς ἀπάταις τελεῖσθαι οἱ πολλοὶ νομίσωσι.

„*Λαβέτωσαν*[3]) *ἕκαστος πρόβατον κατ' οἴκους πατριῶν,"* καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀπὸ τῆς δεκάτης φησὶ λαμβάνειν πρόβατον, καὶ τρέφειν ἕως ιδ'· καὶ ἐπονομάσαι λέγοντας, τοῦτο τὸ πρόβατον θύεται ὑπὲρ τοῦδε καὶ τοῦδε· οὐχ ὑπερβαινόντων αὐτῶν ί ὀνομάτων· καὶ τῇ ιδ'

---

[1]) Exod. IX, 29. — Edd. LXX. virorum: πρὸς τὸν κύριον, —, καὶ ὁ ὑετὸς οὐκ ἔσται ἔτι.

[2]) Cfr. pag. huj. not. 1.

[3]) Exod. XII, 3.

δύεται ἀνάμεσον τῶν ἑσπερίνων, ἀρχομένης τῆς ιε᾽ ὡς γίνεσθαι ἀπὸ τῆς λήψεως μέχρι τῆς θύσεως ἡμέρας ε᾽, ὅτε πλῆρές ἐστι τῆς σελήνης τὸ φῶς.

„Πρόβατον [1]) τέλειον, ἄρσεν, ἐνιαύσιον ἔσται ὑμῖν.“ Ἐνιαύσιον πρόβατον ὁ Χριστός ἐστι. Τὸ γὰρ ἐν μηδενὶ ὑστερεῖσθαι, μηδὲ ἐλλιπές τι ἔχειν, διὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ δηλοῦται.

„Καὶ [2]) σφάξουσιν αὐτὸ πᾶν τὸ πλῆθος συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραὴλ πρὸς ἑσπέραν.“ Πρὸς ἑσπέραν δὲ κελευόμεθα σφάξαι τὸ πρόβατον, ἐπειδὴ καὶ ἐσχάτῃ ὥρᾳ ἀληθινὸν ἡμῶν πρόβατον εἰς τὸν κόσμον ἦλθεν, ὁ Σωτήρ.

„Καὶ [3]) λήψονται ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ θήσουσιν ἐπὶ τῶν δύο σταθμῶν, καὶ ἐπὶ τὴν φλιὰν, ἐν τοῖς οἴκοις·“ καὶ τὰ ἑξῆς. Θύομεν δὲ, καὶ χρίομεν τοὺς οἴκους ἡμῶν τῷ αἵματι· λέγω δὲ τὸ σῶμα, εἴπερ χρῖσις πίστις ἐστὶν ἡ εἰς αὐτὸν, δι᾽ ἧς πιστεύω τὴν τοῦ ὀλοθρευτοῦ δύναμιν καταργουμένην. Μετὰ δὲ τὸ χρισθῆναι ἡμᾶς, τουτέστι πιστεῦσαι εἰς τὸν Χριστὸν, τότε καὶ ἐπὶ τὴν βρῶσιν ἔρχεσθαι κελευόμεθα· μήτε δὲ ὠμὰ, μήτε ἑψημένα ἐν ὕδατι, ἀλλ᾽ ὀπτὰ πυρί.

„Πᾶς [4]) ὃς ἂν φάγῃ ζύμην, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐξ Ἰσραήλ.“ Ἐξολοθρευθήσεται ἄνθρωπος ἕνεκεν ζύμης· καὶ ὁ τῶν ὅλων θεὸς ὁ χρηματίζων τοὺς νόμους, ὡς ὀλοθρεύει μοιχὸν, ὡς ὀλοθρεύει πόρνον, ὡς ὀλοθρεύει παιδοφθόρον, οὕτως ὀλοθρεύει τὸν ἔχοντα ζύμην ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἐν τῇ τῶν ἀζύμων ἡμέρᾳ. Τοῦτο κατὰ θεόν ἐστι; Τοῦτο κατὰ νόμον τὸν οὐράνιόν ἐστιν; Ἀλλ᾽ εἴποιμι ἂν, ὅτι ἐὰν ἔχῃς ζύμην πονηρίας, καὶ μὴ ἐξολοθρεύσῃς πᾶσαν ζύμην κακίας ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ σου· — αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀληθινὴ οἰκία σου· — ὁ θεὸς τῶν ὅλων

---

1) Exod. XII, 5. 2) Exod. XII, 6.
3) Exod. XII, 7. 4) Exod. XII, 15.

νομοθετεῖ ἐξολοθρευθῆναί σε μὴ ἀποβαλόντα τὴν ζύμην τὴν παλαιὰν ἀπὸ σεαυτοῦ. Χρὴ γάρ σε ἐλθόντα εἰς τὸν καιρὸν τῶν νέων, νέον γενόμενον μηδὲν ἔχειν ἀρχαῖον. „Τὰ[1]) ἀρχαῖα παρῆλθε,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ὅρα πῶς ἔδει ἑορτάζειν ἐν μηνὶ τῶν νέων τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων.

„Καθίξετε[2]) τῆς φλιᾶς, καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν σταθμῶν, ἀπὸ τοῦ αἵματος, ὅ ἐστι παρὰ τὴν θύραν.“ „Φλιᾶς“ μὲν, ὡς ἀποδέδωκέ τις τῶν πρὸ ἡμῶν, τοῦ λογικοῦ· „ἀμφοτέρων δὲ σταθμῶν,“ θυμικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ.

„Τοῦ[3]) αὐτοῦ.“ Οὐ γὰρ ἐντὸς γενόμενον τὸν ὀλοθρευτὴν δι' ἐπινοίας ἐκβάλλομεν, ἀλλ' ὅπως ἂν μηδὲ τὴν ἀρχὴν παρεισδύῃ, φυλακὴν διὰ τοῦ νόμου ποιούμεθα. Φυλακὴ δέ ἐστι καὶ ἀσφάλεια, τὸ τῷ αἵματι τοῦ ἀμνοῦ τήντε φλιὰν καὶ τοὺς σταθμοὺς τῆς εἰσόδου κατασημαίνεσθαι.

„Ἐγενήθη[4]) δὲ μεσούσης τῆς νυκτος, καὶ κύριος ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ.“ Δι' ἀγγέλων γὰρ ὁ θεὸς τὰς θανατηφόρους ταύτας ἐπάγει πληγὰς, ὡς καὶ ἐν ταῖς Βασιλείαις[5]) ἔγνωμεν, πῶς ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ ἄγγελος ἀνεῖλε τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας.

„Οὗτος[6]) ὁ νόμος τοῦ Πάσχα· πᾶς ἀλλογενὴς οὐκ ἔδεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πάντα οἰκέτην τινὸς, καὶ ἀργυρώνητον περιτεμεῖς αὐτόν· καὶ τότε φάγεται ἀπ' αὐτοῦ,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀκολούθως τοῖς παρατεθεῖσι τρίτος ἐστὶν οὗτος νόμος, ὃν εἶπε πάλιν ὁ κύριος παρὰ τοὺς δύο νόμους. Πρόσχες δὲ τῇ ἀκριβείᾳ τῆς γραφῆς, ὅτι οὐκ εἶπε τοῦτον τὸν νόμον τὸν περὶ τοῦ Πά-

---

1) II Cor. V, 17. 2) Exod. XII, 22.
3) Cfr. pag. huj. not. 2. 4) Exod. XII, 29.
5) II Regg. XIX, 35. (IV Regg.)
6) Exod. XII, 43. 44.

σχα ὁ κύριος ἐν τῇ ἀρχῇ. Εἰ γὰρ εἰρήκει ἔτι ὄντων ἐν Αἰγύπτῳ, πρὶν ἀπᾶραι ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ, τό· „πᾶς[1]) *ἀλλογενὴς οὐκ ἔδεται ἀπ᾽ αὐτοῦ. Καὶ πάντα οἰκέτην τινὸς, καὶ ἀργυρώνητον περιτεμεῖς· καὶ τότε φάγεται ἀπ᾽ αὐτοῦ·“ οὐκ ἂν ἐξεληλύθησαν ὁ πολύμικτος πολὺς ὄχλος ὁ ἐξελθὼν ἐξ Αἰγύπτου. Ἐτήρησεν οὖν τὸν νόμον τοῦτον, ἵνα μετὰ τοῦ ἐξελθεῖν τοὺς βουλομένους δοθῇ ἄλλος νόμος.*

Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Ἐὰν ἀλληγορῶμεν ταῦτα εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἐροῦμεν ὅτι οἰκογενεῖς μέν εἰσιν οἱ συμπεφυκότες ἡμῖν καὶ γεωργηθέντες λόγοι, καὶ ἐπιστῆναι ἀπὸ συμφύτων ἐννοιῶν ἀρξάμενοι· ἀργυρώνητοι δὲ, ὅσοι ἐκ διδασκαλίας ἡμῖν ἐπιγίνονται ἔξωθεν ἀπὸ τῶν μαθημάτων. Πάντας οὖν φησι περιτέμνειν καὶ καθαίρειν, καὶ τοὺς οἰκογενεῖς, καὶ τοὺς ἀργυρωνήτους. Ἀλλογενῆ δὲ οὐδένα δεῖ προσλαμβάνειν, οἷον ἀλλότριον δόγμα προσιεμένους. Ἀλλογενῆ γὰρ οὐ παραδέχεται, ὃς βούλεται βεβηλῶσαι τὴν ἑορτὴν τοῦ κυρίου.

Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Εἰ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐσθίεις λόγους θεοῦ, ἐσθίεις δὲ καὶ ἐν Ἰουδαίων συναγωγῇ, παραβαίνεις τὴν λέγουσαν ἐντολήν· „ἐν[2]) *οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται.“ Εἰ δὲ μεταλαμβάνεις λόγων θεοῦ ἐν οἰκίᾳ μιᾷ, τῇ ἐκκλησίᾳ· εἶτα καταλιπὼν αὐτὴν, ὑπολαμβάνεις μεταλαμβάνειν θεοῦ ἐν αἱρετικῇ συναγωγῇ, λεγούσης τῆς ἐντολῆς· „ἐν*[3]) *οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται.“ σὺ οὐκ ἐσθίεις ἐν οἰκίᾳ μιᾷ. Μίαν οὖν νοῆσαι οἰκίαν τὴν ἐκκλησίαν· μηδαμοῦ οὖν ἔσθιε τοῦ προβάτου ἔξω γενόμενος τῆς ἐκκλησίας.*

„Καὶ[4]) *οὐκ ἐξοίσετε ἐκ τῆς οἰκίας τῶν κρεῶν ἔξω.“ Ἐκκλησιαστικὸν λόγον οὐ δεῖ ἔξω τῆς ἐκκλησίας προ-*

---

[1]) Exod. XII, 43. 44. coll. pag. 321. not. 6.
[2]) Exod. XII, 46. [3]) Exod. XII, 46.
[4]) Exod. XII, 46.

σβεύειν, ὡς ἔξω τῆς οἰκίας μὴ ἐκφέρειν τὰ κρέα· φημὶ δὲ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν· ὅμοιον γάρ ἐστι τῷ ῥίψαι τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων.

„Πᾶς [1]) ἀπερίτμητος οὐκ ἔδεται ἀπ' αὐτοῦ.“ Πᾶν γέννημα ψυχῆς νοητὸν ὑπερβαῖνον τὰ ὑλικὰ — ὑλικα δὲ τὰ θήλεα — περιτέμνειν καὶ καθαίρειν δεῖ, ἵνα οὕτως μεταλαμβάνῃ τις τῶν κρεῶν τοῦ Πάσχα. Ὡς αὐτόχθων δὲ τῆς γῆς καὶ ὁ προσήλυτος γίνεται· οὐ γὰρ τὰ σπέρματα προτιμᾷ ὁ θεὸς τὰ εὐγενῆ, ἀλλὰ προαίρεσιν ἀποδέχεται.

„Τοῦ [2]) αὐτοῦ.“ Ἀπερίτμητον τῇ σαρκὶ τὸν μη περιτεμνόμενον τὰ σαρκικά φησιν, ὥσπερ καὶ ἀπερίτμητον ὀφθαλμοῖς τὸν βλέποντα πρὸς ἃ μὴ δεῖ.

„Τοῦ [3]) αὐτοῦ.“ Ὁρᾶτε μή τις ὑμῶν ἀπερίτμητός ἐστι τῇ καρδίᾳ· μή τις οὐ περιτέτμηται τὰς περιτομὰς, ἃς ὁ λόγος διδάσκαι περιτέμνεσθαι. Ποίας δὲ ταύτας; Ἀπεριτέτμητοι τὰ ὦτα ὀνειδίζονταί τινες ὄντες· καὶ ὅσοι οὐ περιτέτμηνται τὴν ἀκοὴν, ἀκάθαρτοί εἰσιν· ἀπερίτμητος χείλεσιν, ὁ μὴ περιτεμνόμενος τοὺς λόγους τοὺς ἐναντίους καὶ ἀκαθάρτους. Οὕτως ἐστὶ καὶ ἀπερίτμητον τῇ σαρκὶ εἰπεῖν, τὸν μὴ περιτεμνόμενον τὰ σαρκικὰ πράγματα· καὶ ἀπερίτμητον ὀφθαλμοῖς, τὸν βλέποντα ἃ μὴ δεῖ, καὶ μὴ καθαίροντα τὸ ὁρατικόν· καὶ ἀπερίτμητον σαρκὶ, τὸν πράττοντα ἃ μὴ δεῖ.

„Ἐξάραντες [4]) δὲ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐκ Σοκχὼθ, ἐστρατοπέδευσαν ἐν Ὀθὼμ παρὰ τὴν ἔρημον.“ Ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς κεῖται, ἀπὸ [5]) Βουθὰ ἐπὶ στόμα Ἰρὼθ, ὅ ἐστιν ἀπέναντι Βεελσεπρὼν ἐχόμενα τοῦ Βοῤῥᾶ, παρεμβεβληκέναι τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ.

---

[1]) Exod. XII, 48.

[2]) Cfr. pag. huj. not. 1.

[3]) Cfr. pag. huj. not. 1. [4]) Exod. XIII, 20.

[5]) Cfr. Num. XXXIII, 7. coll. de nominibus locorum LXX. virorum versione.

„Καὶ [1]) ἔλαβε ἑξακόσια ἅρματα ἐκλεκτὰ, καὶ πᾶσαν τὴν ἵππον τῶν Αἰγυπτίων, καὶ τριστάτας ἐπὶ πάντων.“ Τοὺς πρὸς τρεῖς δυναμένους μάχεσθαι, ἢ τοὺς ἐν τῇ παρατάξει μετὰ τὸν πρωτοστάτην καὶ τὸν δευτεροστάτην ἱσταμένους ἐν τῇ τρίτῃ τάξει. Ἄλλοι δέ φασιν, ὡς εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων ἅρματα ἐποίουν μεγάλα, ὥστε καὶ τρεῖς χωρεῖν, ἵνα ὁ μὲν εἷς ἡνιοχεῖ, οἱ δὲ δύο πολεμοῦσιν· ἢ τοὺς ἐπὶ τριῶν ἵππων βεβηκότας. Οἱ γὰρ παλαιοὶ ἐν τοῖς πολέμοις ἐπὶ δύο ἢ τριῶν ἵππων ἐπωχοῦντο ἐξιόντες ἁρματηλάται. Ἢ τριστάτην λέγει τὸν ἐν τῷ καθέζεσθαι τὸν βασιλέα, τρίτον ἱστάμενον, ἤτοι τρίτην ἔχοντα καθέδραν· οἷος ἦν ὁ Δαυὶδ παρὰ Σαοὺλ, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν εὑρήσεις.

„Ἐκεῖ [2]) ἔθετο αὐτῷ ὁ θεὸς δικαιώματα καὶ κρίσεις, καὶ ἐκεῖ αὐτὸν ἐπείρασε.“ Ὅτε θεὸς πειράζει, ἐπ' ὠφελείᾳ πειράζει, οὐκ ἐπὶ τῷ κακοποιῆσαι. Διὸ καὶ ἐλέχθη, [3]) ὅτι „ὁ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν·“ ὡς καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει ὁ λόγος· „ἐὰν [4]) ἀκοῇ ἀκούσῃς κυρίου τοῦ θεοῦ σου, πᾶσαν νόσον, ἣν ἐπήγαγον τοῖς Αἰγυπτίοις, οὐκ ἐπάξω ἐπὶ σέ.“ Ὁ οὖν φέρων τοὺς πειρασμοὺς γενναίως, στεφανοῦται. Ἄλλο δέ ἐστιν ἐπὶ τοῦ διαβόλου. Ἐκεῖνος γὰρ πειράζει, ἵνα τοὺς πειθομένους αὐτῷ θανατώσῃ. Καὶ ὁ μὲν θεὸς πειράζει οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἐσόμενον, πλὴν διδοὺς τῷ ἀνθρώπῳ πράττειν ὃ θέλει διὰ τὸ αὐτεξούσιον.

„Τοῦτο [5]) τὸ ῥῆμα, ὃ ἐλάλησε κύριος· σάββατα, ἀνάπαυσις ἁγία τῷ κυρίῳ αὔριον.“ Ἀπογράφομαι τὰ περὶ τοῦ σαββάτου εἰρημένα· πρῶτον κατὰ τὸ ῥητὸν, ἵν' ἴδωσι τί σημαίνει τὸ γράμμα· δεύτερον δὲ κατὰ τὴν

---

[1]) Exod. XIV, 7. coll. LXX. virorum interpretatione.

[2]) Exod. XV, 25. [3]) Jacob. I, 13.

[4]) Exod. XV, 26. coll. LXX. interpretum versione.

[5]) Exod. XVI, 23.

ἀναγωγὴν, καθ' ἣν εἴποιμι ἂν ἡμέραν σαββάτου ἐνεστηκέναι τῷ δικαίῳ καταλύσαντι τὰ τοῦ κόσμου ἔργα, καὶ δοξάζοντι τὸν θεὸν, καὶ σχολάζοντι, μήτε τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἕστηκε, τοῦ Χριστοῦ, ἀφισταμένῳ· μήτε πῦρ καίοντι, κατὰ τὸ μηδὲν ἁμαρτάνειν· μήτε βαστάγματα αἴροντι. Βάσταγμα ὄρους βαρύτερον πᾶσα ἁμαρτία· διὸ ἔλεγεν ὁ ὑμνῳδός· „ὡσεὶ[1]) φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ.“ Ἑτέρα δὲ ἀπογραφὴ ἂν εἴη σαββάτου, καθ' ἣν „ἀπολείπεται[2]) σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ,“ ἀνάπαυσις ἱερὰ καὶ ἁγία. Ὁ δὲ ποιήσας πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἄξιος κρίνεται ἐκείνου τοῦ σαββάτου· σχολάζων οὐδενὶ ἢ τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς σοφίας. Ταῦτα δὲ διὰ τὸ μεμνῆσθαι ἐνταῦθα τὸν Μωσέα περὶ τοῦ σαββατίζειν, παρεθέμεθα.

„Καὶ[3]) πατάξεις τὴν πέτραν, καὶ ἐξελεύσεται ἐξ αὐτῆς ὕδωρ.“ Πέτρα παρεικάζεται ὁ Χριστὸς διὰ τὸ ἄσειστον καὶ ἀκλόνητον. Ἐρήρεισται γὰρ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἡ θεῖά τε καὶ ὑπερτάτη φύσις.

„Ἐγὼ[4]) γάρ εἰμι κύριος ὁ θεός σου, θεὸς ζηλωτὴς, ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μισοῦσί με, καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ τοῖς φυλάσσουσι τὰ προστάγματά μου.“ Τίνα τοῦτο τὸ ῥητὸν οὐκ ἐτάραξεν; Εἰ ἥμαρτε μὲν ὁ πατὴρ, ὁ δὲ υἱὸς, καὶ ἡ τρίτη, καὶ ἡ τετάρτη γενεὰ ἀπολαμβάνει τὴν ἁμαρτίαν, ὡς τοὺς μὲν κατηγορῆσαι καὶ τοῦ δεδωκότος τοὺς νόμους θεοῦ· τοὺς δὲ μὴ κατηγορῆσαι μὲν, ἀληθῶς δὲ ἐλπίζειν τοιαῦτά τινα, καὶ προσδοκᾶν, ὅτι τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν οἱ υἱοὶ ἀπολαμβάνουσιν. Ἰουδαῖοι ταῦτα νομίζουσιν, οὐκ ἀπαλλάττοντες ἄλλον θεόν. Σαμαρεῖς ταῦτα ὑπολαμβάνου-

---

[1]) Psalm. XXXVIII, 4. (XXXVII.)

[2]) Hebr. IV, 9. [3]) Exod. XVII, 6.

[4]) Exod. XX, 5. 6. — LXX. viri: ἐπὶ τέκνα, ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς τοῖς κτλ.

σιν, ὡς καὶ αὐτοὶ δοξάζοντες μετεσχηκέναι τοῦ ἑνὸς θεοῦ. Οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, οὐκ ἀρεσκόμενοι τῷ ἀγαθὸν ἢ δίκαιον εἶναι θεὸν δύνασθαι, τὸν ἀποδιδόντα ἁμαρτίας πατέρων εἰς κόλπον τέκνων αὐτῶν, λέγουσιν, ὅτι ὁ τοῦ νόμου θεὸς οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐκ ἔστιν ἀγαθὸς, ἀποδιδοὺς τὰ ἁμαρτήματα τῶν πατέρων ἐπὶ τοὺς υἱούς· ἀλλά τίς ἐστιν ἐκείνου μείζων θεός. Ὁ δὲ ἐκκλησιαστικὸς, οὔτε ὡς Ἰουδαῖος σωματικῶς ἀκούει τῶν λεγομένων, οὔτε ὡς αἱρετικὸς ἀναπλάσσει ἄλλον, ἀλλ' ἔστηκεν ἀμφοτέρων μέσος, καὶ λέγει καλῶς μὲν ταῦτα γεγράφθαι· οὐκ οἶδα δὲ τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν. Ἀνατείνατε οὖν τὰς διανοίας πάντες, καὶ αἰτήσασθε, ἵνα ὑμῖν ἀποκαλύψῃ ὡς ἀγαθός ἐστιν, ὁ ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. Τίνες οἱ πατέρες; Φέρε τὰς γραφὰς μάρτυρας· ἐξετασθήτωσαν τὰ λόγια τὰ ἱερά. Λέγει ὁ Σωτὴρ καὶ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ὅτι[1] *„ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιῆσαι. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν.“ Οὐκοῦν εἴ τις ἁμαρτάνει, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἁμάρτημα τοῦ διαβόλου ἀποδίδοται ἐπὶ τὸν υἱόν. Πλὴν ἐκεῖνός ἐστιν ὁ πρῶτος ἁμαρτωλὸς, ὁ ὑποβαλών μοι τὸ ἁμάρτημα· ἐγὼ δέ εἰμι ὁ δεύτερος ἁμαρτωλὸς, ὁ μὴ ἐκβαλὼν τὸ βούλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ παραδεξάμενος αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν· δέον με στῆναι καθωπλισμένον τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἔχοντα τὸν θυρεὸν*[2] *τῆς πίστεως, ἵνα πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβεσθῇ ἐν τῷ θυρεῷ τῆς πίστεώς μου. Ἐὰν οὖν ἁμαρτάνω, ποιῶ τὰ τοῦ διαβόλου βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα τόδε τὸ ἁμάρτημα, ἢ τόδε ποιήσω. Πρῶτον πα-*

---

[1]) Ev. Joann. VIII, 44. — Edd. N. T. *θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν κτλ.*

[2]) Cfr. Eph. VI, 16.

ραδέχομαι αὐτοῦ τὸ βέλος, καὶ ὅταν παραδέξωμαι αὐτὸ, τότε καὶ αὐτὸν παραδέχομαι. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα οὕτω γέγραπται, ὅτι οὐ πρῶτον εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς εἰς αὐτον, ἀλλὰ πρῶτον τοῦ διαβόλου βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν, ἵνα παραδῷ αὐτὸν Ἰούδας Σίμων ὁ Ἰσκαριώτης, εἶτα μετὰ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. Οὐκοῦν ἔχω πατέρα, εἰ μὲν ἅγιός εἰμι, θεόν· εἰ δὲ ἁμαρτωλός εἰμι, τὸν διάβολον ἔχω πατέρα· ἀλλὰ καὶ τὸν προσεχῶς φέρε εἰπεῖν ἐνεργήσαντα Ἀντίχριστον, ἢ ἄγγελλόν τινα τοῦ διαβόλου, ἢ δαιμόνιον, οὗ τὴν ἐνέργειαν παρεδεξάμην. Καὶ ἁπαξαπλῶς εἰσί μοι πατέρες μυρίοι, ἐὰν γένωμαι ἁμαρτωλός· ὥσπερ πάλιν ἐὰν γένωμαι δίκαιος, πατήρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς, καθάπερ φησὶν ὁ Σωτήρ· „τεκνία, [1]) ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι.“ Καὶ πάλιν· „θύγατερ, [2]) ἡ πίστις σου σέσωκέ σε.“ Καὶ πάλιν· „τέκνον, [3]) ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι.“ Οὕτως οἶδα καὶ ἄλλους πατέρας, κατὰ το γεγραμμένον τῷ Ἀβραάμ· σὺ [4]) δὲ ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου·“ οὐ πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα πατέρας· οὐ γὰρ ἦσαν πιστοὶ, οὐκ ἦσαν ἅγιοι, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς γεγραμμένης περὶ αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἅγιος αὐτοῦ ὁ πατὴρ, οὐκ ἂν ἐλέγετο αὐτῷ· „ἔξελθε [5]) ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου.“ Ἔχει γὰρ ὁ λόγος τὸ σωματικὸν, ἔχει καὶ τὸ πνευματικόν. Εἰ νενόηκας τοὺς πατέρας, ὅρα λοιπὸν ὅ, τι ἀπολαμβάνεις σὺ, ὁ παραδεξάμενος τὴν ἐνέργειαν, διὰ τὸ ἡμαρτηκέναι, ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἢ τινος τῶν ὑπ' αὐτὸν πνευμάτων. Γενόμενος οὖν ἐκείνων υἱὸς, ἀπολαμβάνεις ἀπὸ ἀγαθοῦ θεοῦ σε ἐπισκεπτομένου. Οὐ γὰρ ἐπισκέπτεται τὸν πατέρα σου,

---

1) Ev. Joann. XIII, 33. 2) Matth. IX, 22.

3) Matth. IX, 2. — Ed. Knapp. ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, ed. Lachm. ἀφίενταί σου αἱ ἁμαρτίαι.

4) Genes. XV, 15. 5) Genes. XII, 1.

ἀλλ᾽ ἐπισκέπτεταί σε, καὶ λέγει σοι· „ἄκουσον[1]) θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου,“ καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ δίδωσί σοι ὡς ἀγαθός. Ἐπισκέπτεται γάρ σε τὸν υἱὸν τοῦ πονηροῦ πατρὸς, τὰ ἁμαρτήματα ἀποδιδούς. „Ἐπισκέψομαι[2]) οὖν ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας ὑμῶν τῶν ἁγίων· ἐπισκέψομαι δὲ καὶ ἐν μάστιξι τὰς ἀδικίας αὐτῶν.“ Διὰ τί; Ἵνα „τὸ[3]) ἔλεός μου μὴ διασκεδάσω ἀπ᾽ αὐτῶν.“ Ὅτε γὰρ καταλίπῃ τινὰ, οὐκέτι αὐτὸν κολάζει, οὔτε μαστιγοῖ. „Μαστιγοῖ“[4]) γὰρ οὐ πάντας, ἀλλὰ „πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται κύριος.“ Καὶ λέγεται ἐν τῷ προφήτῃ περὶ τῶν πάνυ ἁμαρτωλῶν· „οὐκ[5]) ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν ὅταν πορνεύσωσι, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας ὑμῶν ὅταν μοιχευθῶσι.“ Τοσούτῳ χρόνῳ ὁ διάβολος ἁμαρτάνει ἀπὸ κτίσεως, καὶ καταβολῆς κόσμου, καὶ οὔτε πῦρ, οὔτε μάστιξ· οὐ γὰρ ἄξιός ἐστι τῶν κολάσεων τῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Οὐ γὰρ δύναται εἰπεῖν ὁ διάβολος· „κύριε,[6]) μὴ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ἕκαστος οὖν συνειδὼς ἑαυτῷ ἁμαρτίας, εὐχέσθω κολασθῆναι. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ μηδὲν ἄξιον κολάσεως πεποιηκέναι. Εἰ δέ τι ἄξιον κολάσεως πεποιήκαμεν, οὕτω κολασθῶμεν, ὥστε ἐνθάδε μὲν ἀπολαβεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα, εἰς τοὺς κόλπους Ἀβραὰμ ἀναπαύσασθαι.

„Καὶ[7]) ταῦτα τὰ δικαιώματά μου, ἃ παραθήσῃ ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐὰν κτήσῃ παῖδα Ἑβραῖον,“ καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀναγκαῖον ἐξετάσαι τί νόμος, καὶ τί πρόσταγμα, τί δὲ δικαιώματα, καὶ κρίματα, καὶ μαρτύρια, καὶ ἐντολαί. Δικαιώματα μὲν οὖν ἐστι, τὸ ἐνθάδε εἰρημένον· „ἐὰν[8]) κτήσῃ παῖδα Ἑβραῖον,“ καὶ τὰ ἑξῆς περὶ αὐ-

1) Psalm. XLV, 10. (XLIV.)

2) Psalm. LXXXIX, 32. (LXXXVIII.) coll. LXX virorum versione.

3) Cfr. Psalm. LXXXIX, 33. (LXXXVIII.)

4) Hebr. XII, 6. 5) Hebr. IV, 14.

6) Psalm. VI, 1. 7) Exod. XXI, 1. 2.

8) Exod. XXI, 2.

τοῦ εἰρημένα, κρίμα δὲ, ἵνα ἱερέως θυγάτηρ, ἐὰν μοιχευθῇ, πυρὶ κατακαίηται· ἐντολαὶ δέ· „οὐκ[1]) ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι·“ πρόσταγμα δέ· „καταβὰς[2]) διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν·“ μαρτύρια δέ· „διαμαρτύρομαι[3]) ὑμῖν σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.“

„Ἓξ[4]) ἔτη δουλεύσει σοι· τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ, ἀπελεύσεται ἐλεύθερος δωρεάν.“ Σημαίνει ἡ ἐν τῷ ἑβδόμῳ ἐλευθέρωσις, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐν τῷ σαββάτῳ τῶν ἔργων κατάπαυσις, τὴν ἐν χάριτι ἡμῖν διὰ Χριστοῦ ἐλευθερίαν.

„Προσάξει[5]) αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πρὸς τὸ κριτήριον τοῦ θεοῦ.“ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος εἶπον· „πρὸς τοὺς θεούς.“ Θεοὺς δὲ τοὺς κριτὰς ὀνομάζουσι, καὶ θεοῦ κριτήριον τὴν τούτων ψῆφον.

„Τρεῖς[6]) καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑορτάσατέ μοι. Τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων φυλάξασθε. Ἑπτὰ ἡμέρας ἔδεσθε ἄζυμα, καθάπερ ἐνετειλάμην σοι, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μηνὸς τῶν νέων· ἐν γὰρ αὐτῷ ἐξῆλθες ἐξ Αἰγύπτου. Οὐκ ὀφθήσῃ ἐνώπιόν μου κενός. Καὶ ἑορτὴν τοῦ θερισμοῦ πρωτογεννημάτων ποιήσεις τῶν ἔργων σου.“ Αἱ ἑορταὶ τοίνυν τοῦ θεοῦ, οἷς ἐστι πνεῦμα, πνευματικαί εἰσι· καὶ οὐδεὶς χοϊκὸς ἑορτάζει τὰς ἑορτὰς πνευματικῶς. Τίς[7]) γὰρ συμφωνία δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; ἵνα μὴ τὰ ἑξῆς λέγω. Οὐ δύναται χοϊκὸς ἑορτάσαι ἑορτὰς πνευματικὰς, ὥσπερ οὐδὲ πνευματικὸς ἑορτὴν χοϊκήν.

Καὶ μετ' ὀλίγα. Τί ἐστιν ὁ μὴν τῶν νέων; Τοὺς αἰσθητοὺς φήσεις καρπούς. Οὔπω ἐνέστηκεν ὁ μὴν

---

1) Exod. XX, 3. 2) Exod. XIX, 10.
3) Deut. XXX, 19. 4) Exod. XXI, 2.
5) Exod. XXI, 6.
6) Exod. XXIII, 14. 15. 16.
7) Cfr. II Cor. VI, 14.

τῶν νέων, τοῦ ἐνιαυτοῦ φέρε εἰπεῖν ὀψιμωτέρου ὄντος. Τὸ δὲ, ἐὰν γένηταί ποτε ἐνιαυτὸς, ὥστε μηδὲ φέρειν τὴν γῆν τοὺς καρποὺς, ἆρα δυνάμεθα ἑορτάζειν ἐν τῷ μηνὶ τῶν νέων, ὡς κεκέλευκεν ὁ θεὸς ἑορτάζειν τοὺς ἑορτάζοντας; Οὐκοῦν δεῖ κατ' ἐνιαυτὸν τὴν ἑορτὴν ἑορτάζειν. Ἐπαπορῶ δὲ πάλιν καὶ περὶ τοῦ δευτέρου νόμου, τοῦ κατὰ τὴν ἑορτὴν τὴν δευτέραν. Φησὶ γὰρ „ἑορτὴν [1]) τοῦ θερισμοῦ τῶν πρωτογεννημάτων." Ἐάν τις σπείρῃ, καὶ μὴ γένωνται οἱ καρποὶ πρῶτοι, ἀλλὰ τελευταῖοι, οὗτος οὐκ ἂν δύναιτο ἑορτάσαι τὴν ἀρχὴν τοῦ θερισμοῦ τῶν πρωτογεννημάτων. Δεῖ γὰρ ἔχειν σε γεννήματα, ἵνα δυνηθῇς ἑορτάζειν. Τί δὲ, ἂν χώραν μὴ ἔχω, πῶς ἂν δυναίμην τὴν ἑορτὴν ταύτην ἑορτάζειν, τῆς λέξεως λεγούσης· „καὶ [2]) ἑορτὴν θερισμοῦ τῶν πρωτογεννημάτων ποιήσεις τῶν ἔργων σου, ὧν ἐὰν σπείρῃς ἐν τῷ ἀγρῷ σου;" Οὐκ ἔσπειρα, οἰκοδόμος εἰμί· οὐκ ἔσπειρα, ὑφάντης εἰμί· ἀγρὸν οὐκ ἔχω, πῶς δύναμαι τὴν δευτέραν ἑορτάζειν ἑορτήν; Καὶ δὴ καὶ περὶ τὴν τρίτην· „καὶ [3]) ἑορτὴν συντελείας ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἐνιαυτοῦ."

Καὶ μεθ' ἕτερα. Τί βούλεται λόγος ἡμῖν λέγειν ὁ κελεύων ἡμᾶς ἑορτάζειν τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων τῷ μηνὶ τῶν νέων; Ἀπόθου τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἵνα γε ποιήσῃς τὴν ἑορτὴν ἐν τῷ μηνὶ τῶν νέων, καὶ σὺ νέος γένου, ἵνα γένηται ὁ μὴν τῆς ἑορτῆς τῶν νέων καὶ σὸς μήν. Νέων γὰρ, καὶ οὐ παλαιῶν ἐστιν οὗτος ὁ μήν. Πῶς οὖν δεήσει νέον καὶ σὲ γενέσθαι; Νοήσας τὰς ἑορτὰς, τὴν ἑορτὴν τῶν νέων ὁ ἀπόστολος Παῦλός φησιν· „ἐκδυσάμενοι [4]) τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ

---

[1]) Exod. XXIII, 16.
[2]) Exod. XXIII, 16.
[3]) Exod. XXIII, 16.
[4]) Coloss. III. 9. 10.

ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος." Οὐκοῦν ἵνα ἀγάγῃς τὴν ἑορτὴν ἐν μηνὶ τῶν νέων, νέον σε γενέσθαι δεῖ, καὶ πᾶσαν ἀποθέσθαι παλαιότητα. Εἶτα ποίαν ἑορτὴν πρώτην ἄγεις; Ὅτι τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων, μάνθανε ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου· „τὸ[1]) γὰρ πάσχα ἡμῶν, φησὶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας." Ἅμα δὲ συνάγαγε τὰ νενομοθετημένα περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων, καὶ ὄψει μὲν τὸ ἄλογον τῶν τῷ ῥητῷ ὡς πνευματικῷ μὴ προσεχόντων, καταφρονούντων δὲ τῶν πνευματικῶν ὡς μὴ χρησίμων.

„Οὐκ[2]) ὀφθήσῃ ἐνώπιόν μου κενός." Ἴσθι ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἢ κενός ἐστιν, ἢ πλήρης. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἔχει γνῶσιν τοῦ κτίσαντος, οὐ παρεδέξατο ζωὴν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν· εἰ οὐκ οἶδε τὸν πατέρα τὸν ἐν οὐρανοῖς· εἰ οὐ βιοῖ κατὰ τὸν λόγον, κατὰ τὸν νόμον οὐράνιον, οὐ σωφρονεῖ, οὐ δικαιοπραγεῖ· ὁ τοιοῦτος κενός ἐστιν. Εἰ δὲ κεχώρηκε τὸν εἰπόντα θεόν· „ἐνοικήσω[3]) ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς θεός·" οὗτος οὐκ ἔστι κενὸς, ἀλλὰ πλήρης.

„Τρεῖς[4]) καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν σου ἐνώπιον κυρίου τοῦ θεοῦ σου." Τί ἐστι τὸ ῥητὸν εἴποιμι ἄν. Ὃ πράττομεν, ἢ θῆλύ ἐστιν, ἢ ἀρσενικόν. Εἰ μὲν οὖν θηλυκόν ἐστιν ὃ ποιοῦμεν, ἢ σωματικόν ἐστιν, ἢ σαρκικόν. Σπείροντες γὰρ εἰς τὴν σάρκα, ποιοῦμεν θῆλυ τὸ γέννημα τῆς ψυχῆς, οὐκ ἄῤῥεν· ἀλλ' ἐκνενευρισμένον, ἁπαλόν τε καὶ ὑλικόν. Εἰ

---

1) I Cor. V, 7. 8.
2) Exod. XXIII, 15.
3) Levit. XXVI, 12. coll. II Cor. VI, 16.
4) Exod. XXIII, 17.

μέν τοι βλέποντες τὰ αἰώνια, καὶ πρὸς τοῖς κρείττοσιν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, καρποφοροῦμεν τοὺς καρποὺς τοῦ πνεύματος, καὶ πάντα τὰ γεννήματα ἡμῶν ἄῤῥενά ἐστι. Τὰ τοίνυν φερόμενα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τὰ καὶ ὀφθησόμενα τῇ ὄψει τοῦ κτίσαντος, ἀρσενικά ἐστιν, οὐχὶ θήλεα. Οὐ γὰρ τὰ θηλυκὰ, καὶ τὰ σωματικὰ ἀξιοῖ βλέπειν ὁ Θεός.

Typis fratrum Unger.